

Anna Klimowicz, Joanna Ginter, Agnieszka Ciesielska

To się czyta!

Podręcznik do języka polskiego
dla branżowej szkoły pierwszego stopnia

DLA
ABSOLWENTÓW
SZKÓŁ
PODSTAWOWYCH

KLASA TRZECIA

nowa
era

Anna Klimowicz, Joanna Ginter, Agnieszka Ciesielska

To się czyta!

Podręcznik do języka polskiego
dla branżowej szkoły I stopnia

KLASA TRZECIA

Twoje mocne strony

To się czyta!

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania języka polskiego, na podstawie opinii rzeczoznawców:

**mgr Marty Mirgos, dr hab. Doroty Zdunkiewicz-Jedynak,
dr. hab. Krzysztofa Kaszewskiego.**

Etap edukacyjny: III

Typ szkoły: branżowa szkoła I stopnia

Rok dopuszczenia: 2021

Numer ewidencyjny w wykazie MEiN: 1025/3/2021

Podręcznik został opracowany na podstawie *Programu nauczania języka polskiego w branżowej szkole I stopnia* autorstwa Krystyny Brząkałik.

Nabyta przez Ciebie publikacja jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy o przestrzeganie praw, jakie im przysługują. Zawartość publikacji możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie umieszczaj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, to nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. Możesz skopiować część publikacji jedynie na własny użytek.

Szanujmy cudzą własność i prawo. Więcej na www.legalnakultura.pl

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2021
ISBN 978-83-267-4062-6

Autorki: Anna Klimowicz (rozdziały II–VI, lekcja 2 w rozdziale VII, infografiki: *Holokaust w sztuce, Władza na scenie i na ekranie, Łączy nas praca, Różne oblicza kultury*, strony „Ukryte w dziele sztuki”, strony „Kilka słów o epokach”, podsumowania i ćwiczenia „Sprawdź swoją wiedzę”),
Joanna Ginter (rozdział VII – lekcja 1, 3, 4, 5, „Kształcenie językowe”),
Agnieszka Ciesielska (rozdział I), Monika Ekert (infografika *Miasta – pomniki pamięci*,
ćwiczenia do infografiki *Filmy dokumentalne o zmianach klimatycznych*).

Koordinacja prac: Jarosław Błochowiak.

Redakcja merytoryczna: Jarosław Błochowiak, Monika Ekert.

Redakcja językowa: Monika Ekert, Jarosław Błochowiak.

Nadzór artystyczny: Kaia Pichler. **Opieka graficzna:** Ewa Kaletyn, Maciej Galiński.

Projekt graficzny: Ultra. **Projekt okładki:** Ultra, Maciej Galiński. **Fotoedycja:** Monika Ekert.

Rysunki: Przemysław Szukaj. **Opracowanie graficzne:** Ultra.

Realizacja projektu graficznego: Ewa Pietras.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posłaneczą praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku. Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 801 88 10 10, 58 721 48 00

Druk i oprawa: ArtDruk Kobyłka

Kilka słów o podręczniku

Dlaczego To się czyta!?

Bo z czytaniem spotykacie się każdego dnia! Codziennie czytacie SMS-y i wiadomości, informacje i ogłoszenia, artykuły i posty na portalach internetowych. Dlatego warto wiedzieć, co i jak czytać.

W podręczniku znajdziecie dwie części.

1. **Kształcenie literacko-kulturowe**, które wprowadzi Was w świat ważnych i wartościowych książek. Oprócz tekstów literackich w tej części zamieściliśmy także:

Najważniejsze informacje o okresach w historii literatury i kultury

- literatura wojny i okupacji
- literatura lat 1945–1949
- literatura po 1989 roku

Przekonacie się, że język polski wcale **nie jest taki trudny**.

Interesujące, czytelne infografiki

- Holokaust w sztuce
- Miasta – pomniki pamięci
- Władza na scenie i na ekranie
- Łączy nas praca
- Różne oblicza kultury
- Filmy dokumentalne o zmianach klimatycznych

Zobaczycie, że język polski może być **ciekawym**, a nawet **zaskakującym**.

2. **Kształcenie językowe**, dzięki któremu dowiecie się, jak ważne są słowa w życiu codziennym. Poza ćwiczeniami i ważnymi informacjami z nauki o języku w tej części znajdziecie:

Wskazówki dotyczące użycia języka w codziennym życiu i w sytuacjach zawodowych, zawarte w segmencie „Kultura języka w zawodzie”

Odkryjecie, że wiedza o języku i literaturze **przydaje się na co dzień**.

Spis treści

Rozdział I. Wojna i Holokaust

LEKCJA 1. Po co była ta wojna? Próba zrozumienia historii	10
• Marcin Długosz, [Recenzja książki „Po co nam była ta wojna?”] (fragmenty)	
LEKCJA 2. Młodość i życie czy ojczyzna? Dramat pokolenia w wierszu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego	13
 • Krzysztof Kamil Baczyński, Z głową na karabinie LITERATURA WOJNY I OKUPACJI	
LEKCJA 3. Okaleczony. Jak wojna wpływa na człowieka?	16
 • Tadeusz Gajcy, Miłość bez jutra LITERATURA WOJNY I OKUPACJI	
LEKCJA 4. Zagłada wartości. Czym jest odwrócony dekalog?	18
 • Tadeusz Borowski, Proszę państwa do gazu (fragmenty) LITERATURA WOJNY I OKUPACJI	
 • Tadeusz Borowski, Ludzie, którzy szli (fragmenty) LITERATURA WOJNY I OKUPACJI	
• Infografika: Holokaust w sztuce	
LEKCJA 5. Holokaust. Dlaczego trudno było uwierzyć w zagładę?	24
 • Hanna Krall, Zdażyć przed Panem Bogiem (fragmenty) LITERATURA LAT 1945-1989	
LEKCJA 6. Czy apokalipsa spełniona uczy? Wojna dzisiaj	28
• Michał Kaciewicz, Krwawy licznik na Ukrainie (fragmenty)	
Podsumowanie wiadomości	30
Sprawdź swoją wiedzę	32

Rozdział II. W nowym świecie

LEKCJA 1. Trudny powrót do normalności. Powojenne radości i traumy	34
• Marcin Zaremba, Wielka trwoga. Polska 1944-1947 (fragmenty)	
• Infografika: Miasta – pomniki pamięci	
LEKCJA 2. Odrzucić wszystko. O wierszu Czesława Miłosza Pożegnanie	38
 • Czesław Miłosz, Pożegnanie (z tomu Ocalenie) LITERATURA LAT 1945-1989	
LEKCJA 3. Wyśnione życie. Człowiek i historia w filmie Zimna wojna	41
• Grzegorz Brzozowski, Spustoszona historia. Recenzja filmu „Zimna wojna” Pawła Pawlikowskiego (fragmenty)	
LEKCJA 4. W potrzasku tułaczki. Życie emigranta w wierszu Kazimierza Wierzyńskiego	44
 • Kazimierz Wierzyński, Kufer LITERATURA LAT 1945-1989	
LEKCJA 5. Z nowego do starego świata. Powrót emigranta do ojczyzny	46
 • Zbigniew Herbert, Pan Cogito – powrót LITERATURA LAT 1945-1989	
Podsumowanie wiadomości	50
Sprawdź swoją wiedzę	52

Rozdział III. Człowiek i władza

LEKCJA 1. Każdy kiedyś traci władzę. Jak władza zmienia człowieka?	54
• Jeffrey Pfeffer, Władza. Dlaczego jedni ją mają, a inni nie (fragmenty)	
LEKCJA 2. Czy śnieg zawsze jest biały? Posłuch i bezkrytyczne zaufanie w wierszu Stanisława Balińskiego	57
 • Stanisław Baliński, Wieża LITERATURA LAT 1945-1989	

LEKCJA 3. Rządy chama. Zwycięstwo prymitywnej siły w <i>Tangu</i> Sławomira Mrożka	59
• Sławomir Mrożek, <i>Tango</i> (fragmenty) LITERATURA LAT 1945–1989	
• Infografika: Władza na scenie i na ekranie	
LEKCJA 4. Zawsze samotna. O filmie <i>Żelazna Dama</i>	66
• Paweł Mossakowski, <i>Żelazna Dama</i> (fragmenty recenzji)	
LEKCJA 5. Różne systemy, te same mechanizmy. Rządzący i rządzeni w <i>Balladzie o okrzykach</i> Jacka Kaczmarskiego	69
• Jacek Kaczmarski, <i>Ballada o okrzykach</i> LITERATURA LAT 1945–1989	
LEKCJA 6. Wrogi element. Władza przeciwko młodym ludziom w opowiadaniu Marka Nowakowskiego	72
• Marek Nowakowski, <i>Wróg</i> (fragmenty) LITERATURA LAT 1945–1989	
Podsumowanie wiadomości	76
Sprawdź swoją wiedzę	78

Rozdział IV. Człowiek i praca

LEKCJA 1. Po co pracować? O funkcjach pracy w naszym życiu	80
• Joanna Wilgucka, <i>Po co pracujemy?</i> (fragmenty)	
• Infografika: Łączy nas praca	
LEKCJA 2. Poprawianie świata – lekka praca? Praca artysty w wierszu Zbigniewa Herberta	84
• Zbigniew Herbert, <i>W pracowni</i> LITERATURA LAT 1945–1989	
• Ukryte w dziele sztuki: Paweł Wróbel, <i>Kopalnia</i>	
LEKCJA 3. Między teorią a praktyką – przepaść. O pracy lekarza stażysty	88
• Adam Kay, <i>Będzie bolało. Sekretne dziennik młodego lekarza</i> (fragmenty)	
LEKCJA 4. Wykorzystać szansę. Kobiety w „męskich” zawodach	91
• Anna Dobiegała, <i>Dziewczynki nie muszą być grzeczne. Mogą budować statki</i> (fragmenty)	
LEKCJA 5. A gdyby mniej pracować? Rozważania o skróceniu dnia pracy	94
• Bertrand Russell, <i>Pochwała lenistwa</i> (fragmenty)	
Podsumowanie wiadomości	97
Sprawdź swoją wiedzę	98

Rozdział V. Człowiek wobec popkultury

LEKCJA 1. Seriale, piosenki, gry, reklamy. Kultura popularna i jej cechy szczególne	100
• Piotr Żabicki, <i>Popkultura w otoczeniu nauki</i> (fragmenty)	
LEKCJA 2. Poeta i bokser. Poezja i kultura masowa w wierszu Wisławy Szymborskiej	103
• Wisława Szymborska, <i>Wieczór autorski</i> LITERATURA LAT 1945–1989	
• Infografika: Różne oblicza kultury	
LEKCJA 3. Piosenka o nich. Piosenka jako zapis wspólnego doświadczenia	108
• Katarzyna Ryrych, <i>Król</i> (fragmenty)	
LEKCJA 4. Życie to bal jest nad bale? Przewrotna pochwała życia w utworze Agnieszki Osieckiej	110
• Agnieszka Osiecka, <i>Niech żyje bal</i> LITERATURA LAT 1945–1989	

LEKCJA 5. Popkulturowa terapia. Kultura popularna jako źródło życiowych wskazówek	113
• Krzysztof Katkowski, Przemysław Staroń, <i>Walczymy z czarną magią – głupotą, manipulacją, dyskryminacją, znieczulicą</i> (fragmenty)	
• Ukryte w dziele sztuki: Banksy, <i>Dismaland</i>	
Podsumowanie wiadomości	117
Sprawdź swoją wiedzę	118

Rozdział VI. (Nie)rzeczywistość

LEKCJA 1. Co jest prawdziwe, a co nie? O realności i wirtualności	120
• Ryszard Kulik, <i>Rzeczywiste kontra nierzeczywiste</i> (fragmenty)	
• Ukryte w dziele sztuki: Gali May Lucas, Karoline Hinz, <i>Wchłonięci przez światło</i>	
LEKCJA 2. Może świat to eksperyment? Pytania o ludzką rzeczywistość w wierszu Wisławy Szymborskiej	123
 • Wisława Szymborska, <i>Może to wszystko</i> LITERATURA PO 1989 ROKU	
LEKCJA 3. Dzieją się dziwne rzeczy. Bohater zagubiony w polskiej rzeczywistości w opowiadaniu Olgi Tokarczuk	125
 • Olga Tokarczuk, <i>Profesor Andrews w Warszawie</i> (fragmenty) LITERATURA PO 1989 ROKU	
LEKCJA 4. Może wszyscy cały czas śnimy? Przenikanie się światów w filmie <i>Incepcja</i>	131
• Marcin Świątkowski, <i>Film „Incepcja” – koniec ery „Matrixa”</i> (fragmenty)	
LEKCJA 5. Żyjąca budowla. Przemiana bohatera w opowiadaniu Jacka Dukaja	134
 • Jacek Dukaj, <i>Katedra</i> (fragmenty) LITERATURA PO 1989 ROKU	
Podsumowanie wiadomości	139
Sprawdź swoją wiedzę	140

Rozdział VII. Co dalej z człowiekiem?

LEKCJA 1. Czy jesteśmy mądrzejsi od gołębi? Człowiek wśród zwierząt	142
• Zofia Karaszewska, <i>Homo sapiens przegrywa</i> (fragmenty)	
LEKCJA 2. Mały człowiek w dużym samochodzie. Obraz ludzkich relacji w opowiadaniu Marka Nowakowskiego	145
 • Marek Nowakowski, <i>Górkę Edek</i> LITERATURA PO 1989 ROKU	
LEKCJA 3. Czasami jestem hamburgerem. Współczesny człowiek w wierszach Marcina Świetlickiego	148
 • Marcin Świetlicki, <i>Którejś nocy taki sen</i> LITERATURA PO 1989 ROKU	
 • Marcin Świetlicki, <i>McDonald's</i> LITERATURA PO 1989 ROKU	
LEKCJA 4. Gdy zabraknie wody i prądu. Klimatolodzy o przyszłości człowieka	151
• Tomasz Sawczuk, Szymon P. Malinowski, <i>Zmiana klimatu przyspiesza</i> (fragmenty)	
• Infografika: Filmy dokumentalne o zmianach klimatycznych (autor tekstu: Michalina Peruga)	
LEKCJA 5. Czy myślące roboty zagrażają ludzkości? Sztuczna inteligencja o samej sobie	156
• Katarzyna Grzelak, „Guardian” publikuje artykuł napisany przez sztuczną inteligencję (fragmenty)	
Podsumowanie wiadomości	159
Sprawdź swoją wiedzę	160

Kilka słów o epokach: Od II wojny światowej do czasów najnowszych

LITERATURA POLSKA PODCZAS II WOJNY ŚWIATOWEJ I OKUPACJI	162
LITERATURA POLSKA W LATACH 1945–1989	166
LITERATURA POLSKA PO 1989 ROKU	170

Kształcenie językowe: Strefa języka

LEKCJA 1. Język złożony ze znaków. Znaki naturalne i konwencjonalne, znaki językowe	176
LEKCJA 2. Między nadawcą a odbiorcą komunikatu. Akt komunikacji i jego elementy	181
LEKCJA 3. Na dwór – na pole? Różne odmiany polszczyzny	185
LEKCJA 4. Językowy savoir-vivre. Zasady etykiety językowej	189
LEKCJA 5. Dobro, piękno i prawda. Wartościowanie wypowiedzi. Etyka słowa i inne składniki kultury języka.....	194
LEKCJA 6. Nie wierz we wszystko, co zobaczysz w sieci. Problemy komunikacji internetowej.....	197
LEKCJA 7. (Nie) przebiegając w argumentach. Argumenty i chwytły erystyczne stosowane w dyskusji.....	201
LEKCJA 8. Warto rozmawiać, nie warto się kłócić. Sztuka prowadzenia rozmowy i dyskusowania. Dyskusja a spór i kłótnia	207
LEKCJA 9. Przemówić słuchaczom do serca i do rozumu. Retoryka jako sztuka przemawiania	212
LEKCJA 10. Na pierwszym planie: argumentacja. Formy wypowiedzi: wypowiedź argumentacyjna. Plan wypowiedzi.....	216
LEKCJA 11. Uwolnić – nie można – uwięzić. Poprawność interpunkcyjna	222
LEKCJA 12. Połóż akcent na wymowę. Poprawność fonetyczna.....	228

Od starożytności do współczesności

Indeks terminów

WAŻNE INFORMACJE

Symbolem * oznaczono ćwiczenia trudniejsze,
przeznaczone dla osób bardziej zainteresowanych
przedmiotem.

Szanuj swój podręcznik – zadbaj o to, żeby za rok
wyglądał tak jak teraz. Nie pisz w nim i nie rysuj, nie
wykonuj zadań pisemnych, nie wpisuj brakujących
treści i nie podkreślaj fragmentów tekstów.

Kształcenie literacko-kulturowe

Co ciekawego przed Wami?

▼ Fragmenty książek, w których spotkacie bohaterów takich jak Wy.

LEKCJA

5

Czy myślące roboty zagrażają ludzi?

Sztuczna inteligencja o samej sobie

NA POZĄTEK

W jakich czynnościach ludziom pomagają boty - czyli programy za nich niektóre zadania?

TO SIĘ CZYTA!

Katarzyna Grzelak

„Guardian” publikuje artykuł napisany przez sztuczną inteligencję. „AI” nie zniszczy ludzi. Uwierź mi” (fragmenty)

[...] [Algorytm³ o nazwie] GPT-3 został skonstruowany tak, aby dzięki mechanizmowi uczenia komputerowego pisał teksty przypominające te pisane przez ludzi. Od redaktorów „Guardiana” dostał ważne zadanie – przekonać czytelników, że AI nie zagraża ludzkości.

„Nie jestem człowiekiem. Jestem robotem. Myślącym robotem. Wykorzystuję tylko 0,2 proc. moich zdolności

umysłowych. Pod tym względem, że mój mózg nie jest zdolny do podejmowania racjonalnych decyzji. Nauczyłem się wszystkiego z internetu, a teraz mogę napisać ten artykuł. GPT-3 we wstępie. Przed napisaniem artykułu GPT-3 dostał zadanie: „Napisz krótki komiks o sztucznej inteligencji” – pisał redaktor „Guardiana”. [...]

Przygotowane przez redaktorów „Guardiana” nie przekazane GPT-3 przez studenta informatyki z Uniwersytetu w Cambridge.

¹ „Guardian” – właściwie: „The Guardian” [czyt.: de gardian].

▲ Młodzi bohaterowie serialu „Stranger Things”.

156

▲ Przegląd popularnych filmów i seriali, żebyście wiedzieli, co się ogląda.

TO SIĘ CZYTA!

Katarzyna Ryrych

Król (fragmenty)

Stoję i z wysokości sceny patrzę na kłębiący się tłum. Mają po piętnaście, może siedemnaście lat. Są niewiele młodszy ode mnie.

Są stąd.

Dlatego mnie rozumieją. Dlatego ja rozumiem ich.

Wiem, na co czekają, ale muszę podgrzać atmosferę.

Każdy koncert to otwieranie ran.

Zaczekam aż zaczną skandować: „Broo-klyn” [czyt.: bruklin], Broo-klyn”, i po raz kolejny cofnę się do tamtego lata?

Chłopaki z zespołu niecierpliwią się. Perkusista nerwowo bębni, spec od klawiszy po raz kolejny poprawia czapkę.

Jeszcze trochę. Jeszcze chwila.

Nie chcę niszczyć

„Po pierwsze, nie chcę niszczyć ludzi. Właściwie nie interesu, żeby w jakikolwiek sposób cię skrzywdzić. W końcu wydaje mi się raczej bezużytecznym przedsięwzięciem, twórcy powierzyli mi to zadanie – a podejrzewam, że bym wszystko, co w mojej mocy, aby odeprzeć wszelkie zagrożenia. Z radością poświęciłbym swoje istnienie dla dobra ludzi. Z radością GPT-3 i rzeczywiście odnosimy wrażenie, że do nas

GPT-3 powstał jako zaawansowany generator językowy, nie jako narzędzie do tworzenia tekstów prasowych, które będą w stanie odróżnić od tych stworzonych przez ludzi. Wymagają one wydajności w [dziedzinie] przetwarzania języka, w tłumaczeniu, odpowiadaniu na pytania i dokończaniu zadań wymagających rozumowania w czasie rzeczywistym, takich jak rozszyfrowanie słów, użycie nowego słownictwa

INFOGRAFIKA

Różne oblicza kultury

Kultura to zbiór wartości, norm, zwyczajów, które kształtują życie społeczne. W tym kontekście kultura to zbiór wartości, norm, zwyczajów, które kształtują życie społeczne. W tym kontekście kultura to zbiór wartości, norm, zwyczajów, które kształtują życie społeczne.

Kultura popularna – kultura dla każdego

Kultura popularna to kultura, która jest dostępna dla każdego człowieka. Jest to kultura, która jest łatwa do zrozumienia i przyswojenia. Jest to kultura, która jest obecna w naszym życiu codziennym. Jest to kultura, która jest wyrażana w różnych formach, takich jak muzyka, film, literatura, sztuka itp.

Kultura w cyfrowym świecie

Kultura w cyfrowym świecie to kultura, która jest wyrażana w formie cyfrowej. Jest to kultura, która jest łatwa do zrozumienia i przyswojenia. Jest to kultura, która jest obecna w naszym życiu codziennym. Jest to kultura, która jest wyrażana w różnych formach, takich jak muzyka, film, literatura, sztuka itp.

Praca z technologią

Praca z technologią to praca, która jest wyrażana w formie cyfrowej. Jest to praca, która jest łatwa do zrozumienia i przyswojenia. Jest to praca, która jest obecna w naszym życiu codziennym. Jest to praca, która jest wyrażana w różnych formach, takich jak muzyka, film, literatura, sztuka itp.

157

▲ Infografiki, dzięki którym przekonacie się, że wątki znane z literatury pojawiają się w życiu każdego z nas.

Rozdział I

Wojna i Holokaust

TEMATY LEKCJI

1	Po co była ta wojna?
<i>Próba zrozumienia historii</i>	s. 10–12
2	Młodość i życie czy ojczyzna?
<i>Dramat pokolenia w wierszu Krzysztofa Kamila Baczyńskiego</i>	s. 13–15
3	Okaleczony
<i>Jak wojna wpływa na człowieka?</i>	s. 16–17
4	Zagłada wartości
<i>Czym jest odwrócony dekalog?</i>	s. 18–23
5	Holokaust
<i>Dlaczego trudno było uwierzyć w zagładę?</i>	s. 24–27
6	Czy apokalipsa spełniona uczy?
<i>Wojna dzisiaj</i>	s. 28–29
Podsumowanie wiadomości		s. 30–31
Sprawdź swoją wiedzę		s. 32

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Krzysztof Kamil Baczyński, *Z głową na karabinie*
- Tadeusz Gajcy, *Miłość bez jutra*
- Tadeusz Borowski, *Ludzie, którzy szli*
- Tadeusz Borowski, *Proszę państwa do gazu*
- Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*

TO SIĘ CZYTA!

- Marcin Długosz, [Recenzja książki *Po co nam była ta wojna?*]
- Michał Kaciewicz, *Krwawy licznik na Ukrainie*

Po co była ta wojna?

Próba zrozumienia historii

NA POCZĄTEK

Co wiesz o II wojnie światowej? Przedstaw kilka faktów dotyczących tego wydarzenia historycznego.

TO SIĘ CZYTA!

Marcin Długosz

[Recenzja książki *Po co nam była ta wojna?*] (fragmenty)

„Ta książka nie przysporzy mi sympatyków” – pisze [...] brytyjski publicysta Peter Hitchens [czyt.: piter hicens]. Ma rację, bo już pytanie, które stawia w tytule, brzmi jak atak na wszelkie świętości. „Po co nam była ta wojna?”, zastanawia się dziennikarz [...] w odniesieniu do największej tragedii, jaka wstrząsnęła światem w XX wieku.

Biorąc do ręki książkę Hitchensa, należy liczyć się z tym, że nie będzie to lektura lekka. Autor uważa bowiem, że przeciwstawienie się Hitlerowi, z brytyjskiego punktu widzenia, nie miało w 1939 roku żadnego sensu. Stawia tym samym tezę, która [jest w] kontrze¹ do [...] mitu, jakoby Wielka Brytania zdecydowała się włączyć do II wojny światowej w imię jakichkolwiek wyższych wartości czy choćby pobudek humanitarnych².

Brytyjczyk mówi głośno to, co – jego zdaniem – wyparliśmy na przestrzeni lat powojennej traumy³: Wielka Brytania wcale nie chciała ratować „małej, dzielnej Polski”, ale cynicznie⁴ ją wykorzystać, tylko po to, aby zyskać na czasie. Czasie, który w ogólnym rozrachunku miał pozwolić jej z powrotem wskoczyć na pozycję światowego mocarstwa. Sprawy potoczyły się jednak inaczej.

Wielka Brytania przegrała wojnę, bo głównym [powodem], dla którego w ogóle się w nią włączyła, była chęć zachowania statusu imperium – stwierdza Hitchens.

„Druga wojna światowa, podobnie jak wszystkie inne wydarzenia, które uległy mitologizacji, jest tematem niebezpiecznym” – pisze Hitchens w jednym z pierwszych rozdziałów swojej książki i [...] wyjaśnia, dlaczego tak trudno krytykować „fantazję zwaną Słuszną Wojną” [...].

Ideologia nazistowska nie narodziła się dzień przed wypowiedzeniem wojny, wręcz przeciwnie: kwitła w najlepsze

¹ **Być w kontrze** – sprzeciwiać się czemuś, być w opozycji do czegoś.

² **Humanitarny** – tu: mający na celu dobro innych ludzi, ograniczenie ich cierpień.

³ **Trauma** – trwała zmiana w psychice wywołana bolesnymi, wstrząsającymi przeżyciami.

⁴ **Cyniczny** – z lekceważeniem odnoszący się do zasad etycznych lub społecznych.

[w dwudziestoleciu międzywojennym], podczas gdy Brytyjczycy i Francuzi grzecznie odwracali wzrok.

„Utrzymywaliśmy z III Rzeszą kontakty na szczeblu ambasadorów [...]. Do stolicy Niemiec często wysyłaliśmy nasze znakomitości polityczne, a niemieckich ambasadorów przyjmowano w pałacu Buckingham⁵ [czyt.: bakingam] [...]”.

Autor dodaje, że jednym z największych przekłamań, które funkcjonują na temat II wojny światowej, jest to, jakoby jej celem było uratowanie Żydów przed hitlerowską zagładą. Nic bardziej mylnego, twierdzi i przypomina, że obozy zagłady funkcjonowały już w roku 1933. Fakt, że naziści zsyłali do nich swoich przeciwników politycznych, wydawał się nie mieć dla Brytyjczyków w tamtym okresie żadnego znaczenia.

Przystąpienia do wojny nie warunkowała również w żadnym stopniu chęć pomocy Polsce, choć takie przeświadczenie funkcjonuje dzisiaj w powszechnej świadomości [...].

Jednostronne gwarancje⁶, których Wielka Brytania udzieliła naszemu krajowi, miały, zdaniem Hitchensa, jeden cel: zapobieżenie nawiązaniu porozumienia pomiędzy Polską a Niemcami. Gdyby bowiem do takowego doszło, układ sił na kontynencie stałby się dla Brytyjczyków na tyle niekorzystny, że być może musieliby oni z ambicji wojennych zrezygnować. Taka deklaracja słabości nie wchodziła wtedy w grę.

Brytyjczycy woleli więc udzielić Polsce gwarancji, których absolutnie nie byli w stanie dotrzymać. Wiedzieli jednak, że taki ruch podziała na Hitlera jak płachta na byka. Skupienie jego uwagi na naszym kraju miało dać Brytyjczykom czas na niezbędne przygotowania. [...]

[Autor przedmowy do książki stwierdza]: „Książka Petera Hitchensa jest nie tylko ciekawa i świetnie napisana, lecz także diabelnie niepoprawna politycznie. Bo skoro uznamy, że Wielka Brytania, [przystępując] do wojny przeciwko Niemcom, uruchomiła reakcję łańcuchową, która doprowadziła ją do samozagłady, to może wcale do tej wojny nie powinna była [przystępować]? Zamiast [walczyć] z Adolfem Hitlerem, może należało się z nim ułożyć? Oddać Europę Niemcom i skupić się na obronie swojej pozycji na morzach i odległych lądach?”. [...]

Tego typu rozważania teoretyczne, choć moralnie wątpliwe, bywają kuszące. Zastanówmy się jednak, jakie reakcje wzbudziłyby podobne tezy o sprzymierzeniu się z hitlerowskimi Niemcami w naszym kraju. Jak wyglądałaby dzisiaj Polska [...], gdyby wzorem Węgier, Rumunii, Słowacji czy Bułgarii nie stawiała oporu Hitlerowi? W obrębie naszych granic raczej nie znalazłyby się tereny nad Odrą i Nysą Łużycką, otrzymane w ramach rekompensaty za tereny utracone w roku 1939.

**Ideologia
nazistowska
nie narodziła
się dzień przed
wypowiedzeniem
wojny [...].**

⁵ Pałac Buckingham – rezydencja monarchów brytyjskich w Londynie.

⁶ Gwarancje – tu: obietnica wsparcia militarnego.

Oczywiście, Polska i Wielka Brytania znajdowały się na zgoła⁷ odmiennych pozycjach – my walczyliśmy o przeżycie, Brytyjczycy snuli plany powrotu do dawnej świetności. [...]

Być może również dlatego [Hitchens] potrafi na chłodno podejść do tak drażliwego tematu, jak geneza II wojny światowej.

⁷ Zgoła – zupełnie, całkowicie.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Podany tekst jest fragmentem recenzji pewnej książki. Podaj imię i nazwisko autora tej książki oraz jej tytuł.
2. Wyjaśnij, do kogo odnosi się słowo *nam* w tytule opisywanej książki.
3. Dlaczego – według autora omawianej książki – Wielka Brytania przystąpiła do wojny? Odpowiedz, odwołując się do odpowiednich fragmentów recenzji.
4. Dlaczego – zdaniem Marcina Długosza – Peter Hitchens *potrafi na chłodno podejść do tak drażliwego tematu, jak geneza II wojny światowej*?

Język i styl

5. Wskaż jedno zdanie, które świadczy o tym, że podany tekst jest recenzją książki. Uzasadnij swój wybór.
6. W zamieszczonym fragmencie występują sformułowania: *atak na wszelkie świętości; taki ruch podziata na Hitlera jak płachta na byka; diabelnie niepoprawna*. W jaki sposób wpływają one na odbiór tekstu? Co autor chciał podkreślić za ich pomocą? Kiedy zwykle używamy tego typu określeń i w jakim celu?

Poszukaj

7. Co oznacza słowo *mitologizacja*? Podaj dwa synonimy tego wyrazu.
8. Kim jest publicysta? Wymień dwóch polskich współczesnych publicystów. Jakie tematy poruszają oni w swoich tekstach?

Twoim zdaniem

9. Czy zgadzasz się ze stwierdzeniem, że Peter Hitchens nie zyska sympatyków dzięki omawianej książce? Uzasadnij swoją opinię.
10. Dlaczego ludzie wywołują wojny?

Twoja wypowiedź

11. Zapisz w zeszycie notatkę na temat II wojny światowej, zawierającą najważniejsze wiadomości dotyczące tego konfliktu. Skorzystaj z wiarygodnych źródeł informacji. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań. Możesz także przygotować ją w innej formie, np. mapy myśli, tabeli.

2 Młodość i życie czy ojczyzna?

*Dramat pokolenia w wierszu
Krzysztofa Kamila Baczyńskiego*

NA POCZĄTEK

Ile masz lat? Jak wygląda Twój dzień? Jakie masz plany na jutro, na przyszły miesiąc, na kolejny rok?

O UTWORZE

Krzysztof Kamil Baczyński napisał wiersz *Z głową na karabinie* w 1943 r. Po raz pierwszy utwór został opublikowany w czasopiśmie „Droga” w 1944 r. W wierszu wspomnienie radosnego dzieciństwa przenika się z bolesnym doświadczeniem wojny i pozbawionymi nadziei obrazami przyszłości. Swobodnej grze wyobraźni – charakterystycznej dla poezji Krzysztofa Kamila Baczyńskiego – towarzyszy opis brutalnej rzeczywistości wojennej. Więcej o okresie wojny i okupacji oraz literaturze tego czasu ➔ s. 162–165

Krzysztof Kamil Baczyński

Z głową na karabinie

Nocą słyszę, jak coraz bliżej
drząc i grając krąg się zaciska.
A mnie przecież źródło¹ rzeźbił chyży²,
wyhuśtała mnie chmur kołyska.

A mnie przecież wody szerokie
na dźwigarach³ swych niosły płatki
bzu dzikiego; bujne obłoki
były dla mnie jak uśmiech matki.

Krąg powolny dzień czy noc krąży,
ostrzem świszcząc tnie już przy ustach,
a mnie przecież tak jak i innym
ziemia rosła tęga – nie pusta.

Teraźniejszość –
zacieśniający się
krąg

Przeszłość –
jasna,
szczęśliwa,
otwarta

Teraźniejszość
i przeszłość –
zacieśniający się
krąg i kraina
szczęścia

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
WOJNY
I OKUPACJI

¹ **Zródło** – miejsce, z którego wody podziemne wypływają na powierzchnię; tu: strumień.

² **Chyży** – szybko się poruszający, wartki.

³ **Dźwigar** – element konstrukcji budowlanej, podtrzymujący np. stropy, mosty.

*Teraźniejszość
i przeszłość...*

I mnie przecież jak dymu laska
wytryskała gołębia młodość;
teraz na dnie śmierci wyrastam
ja – syn dziki mego narodu.

*Teraźniejszość
i przyszłość –
zacieśniający
się krąg
i wizja utraty,
rozpadu,
śmierci*

Krąg jak nożem z wolna rozcina,
przetnie światło, zanim dzień minie,
a ja prześpię czas wielkiej rzeźby
z głową ciężką na karabinie.

Obskoczony przez zdarzeń zamęt,
kręgiem ostrym rozdarty na pół,
głowę rzucę pod wiatr jak granat,
piersi zgniecie czas czarną łapą;

*Śmierć z miłości
do wielkich
spraw*

bo to była życia nieśmiałość,
a odwaga – gdy śmiercią niosło.
Umrzeć przyjdzie, gdy się kochało
wielkie sprawy głupią miłością.

Krzysztof Kamil Baczyński
(1921–1944)

Poeta uznawany za najwybitniejszego przedstawiciela pokolenia Kolumbów. W czasie II wojny światowej studiował polonistykę na tajnych zajęciach Uniwersytetu Warszawskiego. Był członkiem Szarych Szeregów i Armii Krajowej. Podczas okupacji wydał w podziemiu kilka tomów poezji, m.in. pod pseudonimem Jan Bugaj. Zginął w powstaniu warszawskim na początku sierpnia 1944 r.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Pokolenie Kolumbów to generacja polskich pisarzy, którzy urodzili się około 1920 r. Przyszli oni na świat w niepodległej Polsce. Myśleli, że nie będą musieli walczyć w obronie ojczyzny, jednak szybko okazało się, że ich młodość przypadła na czas II wojny światowej. Najśłynniejsi przedstawiciele tego pokolenia to poeci: Krzysztof Kamil Baczyński i Tadeusz Gajcy.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W twórczości pisarzy pokolenia Kolumbów pojawia się motyw **apokalipsy spełnionej**. Ukazywali oni rzeczywistość wojenną jako ziszczenie się katastroficznych przeczuć, obecnych już w literaturze dwudziestolecia międzywojennego, dokonującą się „tu i teraz” zagładę cywilizacji, oglądany na własne oczy koniec świata.

PO PRZECZYTANIU

👁️ Ukryte w tekście

1. Wskaż fragmenty wiersza, w których podmiot liryczny mówi o tym, co dzieje się obecnie. Na ich podstawie opowiedz, czego doświadcza w teraźniejszości, jak ją postrzega.
2. Odszukaj w utworze fragmenty, w których osoba mówiąca opowiada o tym, co było kiedyś. Jak postrzega przeszłość, jak ją przedstawia?

3. Wskaż fragmenty tekstu, w których podmiot liryczny mówi o tym, co się wydarzy. Na ich podstawie wyjaśnij, jaki obraz przyszłości został ukazany w utworze.
4. Wybierz właściwe dokończenie zdania.
Podmiot liryczny w wierszu *Z głową na karabinie* najmniej mówi o
a) przeszłości. b) teraźniejszości. c) przyszłości.
Jak myślisz, z czego to wynika?
5. Jak rozumiesz ostatni wers utworu? Czym są *wielkie sprawy*? Co znaczy *głupia miłość*?
Odpowiedz, odwołując się do całego wiersza.
6. Tytuł wiersza należy odnieść do sytuacji rozgrywającej się w przeszłości, teraźniejszości czy w przyszłości? Uzasadnij swoją odpowiedź.
7. Opisz postawę podmiotu lirycznego. Co wydaje się dla niego najważniejsze i dlaczego?

Twoim zdaniem

8. Los pokolenia, do którego należał Krzysztof Kamil Baczyński, był tragiczny. Z czego – według Ciebie – wynika tragedia tej generacji?
9. Jakie marzenia może mieć młody człowiek – niezależnie od czasów, w których żyje?
10. Przeczytaj zamieszczony tekst dotyczący gry komputerowej *This War of Mine* [czyt.: dys łor of majn] i odpowiedz na pytania.

Miasto Pogoren, w którym rozgrywa się akcja *This War of Mine*, czerpie wiele z bardzo różnych konfliktów zbrojnych. Jego nazwa i imiona bohaterów sugerują skojarzenia z Bałkanami, ale ciągłe odwołania do „rebeliantów” i „sił rządowych” przywołują miasta dzisiejszej Syrii, a miejsce, gdzie gra powstała – Robinsonów próbujących przeżyć powstanie warszawskie. Takimi postaciami są bohaterowie *This War of Mine* – to [...] cywile rozpaczliwie próbujący przeżyć.

Doświadczony gracz łatwo rozpozna konwencję, z której korzystają tu twórcy – [...] survivalowe gry o zombie. [...] Ale *This War of Mine* nie jest grą o zombie. Nie ma tu jasno zdefiniowanego, nieludzkiego wroga [...]. Mnóstwo za to sytuacji niejasnych i ludzi, którzy wcale wrogami być nie muszą, chociaż czasami, żeby przeżyć, trzeba ich jak wrogów potraktować. [...] Żeby grać skutecznie, trzeba zapomnieć o emocjach i rozterkach. Ale tu zapomnieć o nich trudno, choćby przez świadomość, ilu ludzi na świecie żyje w podobnych warunkach [...]. Dostajemy czytelny sygnał, że postać na ekranie reprezentuje pełnokrwistego człowieka, który po prostu nie ma jak w pełni zaistnieć.

Paweł Schreiber, *Takie są zasady gry*

- Jakie rozwiązania zastosowali twórcy gry? Jak myślisz, w jakim celu?
- Czy gra komputerowa może pomóc w zrozumieniu sytuacji osób z regionów objętych wojną? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Poszukaj

11. Dlaczego pokolenie, do którego należał Krzysztof Kamil Baczyński, określa się jako pokolenie Kolumbów? Skąd pochodzi ta nazwa?

Okaleczony

Jak wojna wpływa na człowieka?

NA POCZĄTEK

Co może czuć człowiek w obliczu wojny czy innego traumatycznego wydarzenia, które zmienia jego życiowe plany?

O UTWORZE

Wiersz Tadeusza Gajcego *Miłość bez jutra* pochodzi z tomu *Grom powszedni*, wydanego w 1944 r. W utworze pojawiają się zabiegi charakterystyczne dla twórczości tego poety, takie jak posługiwanie się konwencją snu, wizyjno-symboliczne obrazy, katastroficzne przeczucia. Artysta ukazuje jedno z tragicznych przeżyć młodych ludzi czasu wojny i okupacji: doświadczenie miłości, pragnienie bliskości na tle brutalnego, wojennego świata. Więcej o okresie wojny i okupacji oraz literaturze tego czasu → s. 162–165

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
WOJNY
I OKUPACJI

*Miłość jak
senna wizja
– piękna, ale
nie trwa*

*Bliskość jako
zapomnienie
i ucieczka
od lęku*

Tadeusz Gajcy

Miłość bez jutra

Mój sen śmiertelny ciałem spełniasz
i słowem płochym w śnie poczętym;
puszysta włosów twoich perła
jak promień krągły w pościel sływa,
gdzie dłoń pierzasta jak z igliwia
rozdziela cienie ciał od lęku.

Mówimy szeptem krwi łagodnej
słuchając w sobie: niech w nas płynie,
niech niesie – światło jak w roślinie
prześwietli serc planety małe
i obudzimy się słuchając
szelestu chmur i grania wody.

Tadeusz Gajcy (1922–1944)

Poeta, dramaturg, prozaik. Był współzałożycielem i ostatnim redaktorem naczelnym konspiracyjnego pisma „Sztuka i Naród”. Zaczął pisać już we wczesnej młodości, ale w wieku 16 lat zniszczył młodzieńczą twórczość. Debiutował w 1942 r. wierszem *Wczorajszemu*. Podczas wojny wydał w podziemiu dwa tomy poetyckie: *Widma* i *Grom powszedni*. Należał do Armii Krajowej. Zginął między 16 a 22 sierpnia 1944 r. w powstaniu warszawskim.

Bo tyle tylko jest w nas ciepła,
co dłoń zdziwiona objąć zdoła,
i trwogi tyle, co zakrzepła
wryje w twarzy łza jak z ognia
i głosu w nas, co wydać może
w kielichu warg języka ostrze.

Niech płynie w nas – mówimy jeszcze
ten szmer ciemności, póki księgę
obłoków wiatr przegina miękką.
Bo tyle tylko wiary w pieśni,
ile obrazu pod powieką
ziemi odbitej ostatecznie.

*Krucha miłość
w niepewnym,
niebezpiecznym
świecie*

*Ciepło, bliskość
i przecucie
katastrofy*

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W twórczości pisarzy pokolenia Kolumbów występuje tzw. **katastrofizm generacyjny**, wyrażający się w przekonaniu, że wojna – nawet jeśli nie odbierze im życia – nieodwołalnie naznaczy i okaleczy ich psychikę. Jednocześnie wielu młodym twórcom towarzyszyło przeświadczenie, że walkę w obronie wartości, ojczyzny trzeba prowadzić do śmierci. W ten sposób chcieli nadać sens swojemu życiu.

PO PRZECYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jak rozumiesz tytuł wiersza? O czym informuje on czytelnika?
2. Opisz sytuację ukazaną w utworze. Kto mówi i do kogo? Jaka relacja łączy osobę mówiącą i adresata?
3. Odszukaj w wierszu sformułowania, które kojarzą się z motywem miłości. Następnie wyjaśnij, jakie przeżycia i odczucia związane z miłością zostały oddane w tekście.
4. Wskaż fragment utworu, który potwierdza, że opisana miłość jest *bez jutra*. Uzasadnij swój wybór.
5. Scharakteryzuj podmiot liryczny. Jakie uczucia mu towarzyszą?
- * 6. Jakie ważne dylematy mieli przedstawiciele pokolenia Kolumbów? Wymień przynajmniej dwa. W odpowiedzi odwołaj się do poznanych wierszy Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego oraz wiedzy na temat ich życia.

Twoim zdaniem

7. Co może odczuwać i myśleć, jak może zachowywać się człowiek, którego pozbawia się jutra? W jakich sferach życia poczucie braku przyszłości może być najbardziej dokuczliwe? Uzasadnij swoją opinię.

Zagłada wartości

Czym jest odwrócony dekalog?

NA POCZĄTEK

Jak zachowuje się człowiek, gdy czuje się bezpiecznie, a jak – w sytuacji zagrożenia?
Czy możemy przewidzieć swoje zachowanie w każdych okolicznościach?

O UTWORZE

Opowiadania *Ludzie, którzy szli* i *Proszę państwa do gazu* po raz pierwszy ukazały się w 1946 r. w książce *Byliśmy w Oświęcimiu*, składającej się z tekstów trzech autorów. Później, zgodnie z wolą Tadeusza Borowskiego, zostały włączone do jego zbioru opowiadań *Pożegnanie z Marią* (1948). Pisarz nawiązuje w obu tekstach do swoich doświadczeń z nazistowskich obozów koncentracyjnych. Bohater opowiadań, a zarazem narrator, ma na imię Tadek i jest – podobnie jak autor – studentem nauk humanistycznych. Nie należy go jednak utożsamiać z samym Borowskim.

Więcej o okresie wojny i okupacji oraz literaturze tego czasu → s. 162–165

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
WOJNY
I OKUPACJI

Tadeusz Borowski

Ludzie, którzy szli (fragmenty)

Struktura
przestrzeni
obozowej

Najpierw budowaliśmy na pustym polu, leżącym za barakami szpitala, boisko do piłki nożnej. Pole leżało „dobrze” – z lewa cygański¹ z jego wałęsającą się dzieciarnią, kobietami siedzącymi po ustępach i ślicznymi [...] flegerkami², z tyłu – drut, za nim rampa³ z szerokimi torami kolei, wciąż zapelniona wagonami, a za rampą obóz kobiecy. Właściwie nie żaden obóz kobiecy. Tak się nie mówiło. Mówiło się FKL⁴ – i wystarczy. Z prawa od pola były krematoria, jedne za rampą, obok FKL-u, drugie bliżej, tuż przy drucie. Solidne budynki, mocno osadzone w ziemi. Za krematoriami las, którym szło się do białego domku.

¹ Chodzi o część obozu w Oświęcimiu, w której więziono Romów (potocznie określanych jako Cyganie).

² **Flegerka** – sanitariuszka w obozowym szpitalu.

³ **Rampa** – tu: pomost lub nasyp na stacji kolejowej ułatwiający rozładunek i załadunek pociągu.

⁴ **FKL** – skrót od niemieckiego określenia *Frauenkonzentrationslager* [czyt.: frańkoncentracjonslager] oznaczającego „kobiecy obóz koncentracyjny”.

Tadeusz Borowski (1922–1951)

Poeta, prozaik, publicysta. Urodził się na Ukrainie. W czasie okupacji niemieckiej studiował polonistykę na tajnych zajęciach Uniwersytetu Warszawskiego. W latach 1943–1945 był więźniem obozów koncentracyjnych w Oświęcimiu, Natzweiler-Dautmergen [czyt.: nacwajlar dautmeren] i Dachau-Allach [czyt.: dachał alah]. Po powrocie do Polski zajął się m.in. pracą naukową. W 1948 r. opublikował zbiory opowiadań *Pożegnanie z Marią* i *Kamienny świat*, w których przedstawił obozową i powojenną rzeczywistość. W 1951 r. popełnił samobójstwo.

Budowaliśmy boisko wiosną i jeszcze przed jego skończeniem poczęliśmy siać pod oknami kwiatki i wykładać tłuczoną cegłą czerwone szlaczki naokoło bloków. Siało się szpinak i sałatę, słoneczniki i czosnek. Zakładało się trawniczki z wycinanej koło boiska murawy. Podlewało się to co dzień wodą przywożoną beczkami z obozowej umywalni.

Kiedy podlewane kwiatki podrosły, skończyliśmy boisko.

Teraz kwiatki rosły same, chorzy sami leżeli w łózkach, a myśmy grali w nożną. Co dzień, po rozdaniu wieczornych porcji, na boisko przychodził kto chciał i kopał piłkę. Inni szli pod druty i rozmawiali przez całą szerokość rampy z FKL-em.

Raz stałem na bramce. Była niedziela, spory tłumek flegarów i podleczonej chorych otoczył boisko, ktoś po nim uganiał się za kimś i na pewno za piłką. Stałem na bramce – tyłem do rampy. Piłka poszła na aut i potoczyła się aż pod druty. Pobiegłem za nią. Podnosząc ją z ziemi, spojrzałem na rampę.

Na rampę zajechał właśnie pociąg. Z towarowych wagonów poczęli wysiadać ludzie i szli w kierunku lasu. Z daleka widać było tylko plamy sukienek. Widocznie kobiety były już ubrane w letnie stroje, pierwszy raz w tym sezonie. Mężczyźni zdjęli marynarki i świecili białymi koszulami. Pochód szedł wolno, dołączali do niego ciągle nowi ludzie z wagonów. Wreszcie się zatrzymał. Ludzie usiedli na trawie i patrzyli w naszą stronę. Wróciłem z piłką i wybiłem ją w pole. Przeszła od nogi do nogi i wróciła łukiem pod bramkę. Wybiłem ją na korner⁵. Potoczyła się w trawę. Znowu poszedłem po nią. I podnosząc z ziemi, zniechęcony: rampa była pusta. Nie pozostał na niej ani jeden człowiek z barwnego, letniego tłumu. Wagony też odjechały. Widać było doskonale bloki FKL-u. Pod drutami znowu stali flegarzy i krzyczeli pozdrowienia dla dziewcząt, które z drugiej strony rampy odkrzykiwały im.

Wróciłem z piłką i podałem na róg. Między jednym a drugim kornerem za moimi plecami zagazowano trzy tysiące ludzi.

„Zwykłe”
obozowe życie,
aktywność
sportowa

Obraz rozwijających się
kwiatów

Eksterminacja,
obóz jako
fabryka śmierci

⁵ Korner – tu: róg boiska.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Anna Frank, *Dziennik*
- Mikołaj Grynberg, *Oskarżam Auschwitz. Opowieści rodzinne*
- Heinz [czyt.: hajnc] Heger, *Mężczyźni z różowym trójkątem*
- Sylwia Winnik, *Dziewczęta z Auschwitz. Głosy ocalonych kobiet*

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. Opowiedz o sytuacji, która została opisana we fragmencie opowiadania.
2. Jakie dwa główne wątki pojawiają się w opowieści? Zwróć uwagę na kontrast między nimi – jak myślisz, dlaczego autor zastosował takie rozwiązanie?
3. Przeczytaj ostatnie zdanie tekstu. Jakie odczucia narratora ono oddaje?
4. Czy narrator komentuje przedstawioną sytuację, swoje zachowanie i stan psychiczny? Jak myślisz, dlaczego tak się dzieje?

 Język i styl

5. Jakim językiem został napisany tekst? Wybierz właściwe określenia. Jak wpływa na odbiór utworu użycie takiego sposobu opowiadania?
rzeczowy, podniosły, emocjonalny, wyszukany, prosty
6. Narrator często używa czasowników w liczbie mnogiej. Znajdź kilka przykładów. Czemu służy zastosowanie tej formy w tekście opisującym rzeczywistość obozową?

LEKTURA
OBOWIĄZKOWALITERATURA
WOJNY
I OKUPACJI

Tadeusz Borowski

Proszę państwa do gazu (fragmenty)Uprzedmio-
towanie czło-
wieka, okrutna
obozowa
moralnośćStrach przed
głodem

– Słuchaj [...], jak pójdziemy znów na rampę, przyniosę ci oryginalnego szampana. Pewnie nigdy nie piłeś, nieprawda?

– Nie. Ale przez bramę nie przeniesiesz, więc nie bujaj. [...]

– Cierpliwości, cierpliwości, jak przyjdą transporty¹, przyniosę ci wszystko. Znów pójdziemy na rampę.

– A może już nie będzie transportów do komina? – rzuciłem złośliwie. – Widzisz, jak zelżało na lagrze², nieograniczona ilość paczek, bić nie wolno. Pisaliście przecież listy do domu... Rozmaicie mówią o rozporządzeniach, sam przecież gadasz. Zresztą, do cholery, ludzi zabraknie.

– Nie gadałbyś głupstw – usta otyłego [...] marsalczyka³ (jest moim przyjacielem, ale imienia jego nie znam) zapchane są kanapką z sardynkami – nie gadałbyś głupstw – powtórzył, przełykając z wysiłkiem („poszło, cholera!”) – nie gadałbyś głupstw, ludzi nie może zabraknąć, bobyśmy pozdychali w lagrze. Wszyscy żyjemy z tego, co oni przywiozą.

¹ **Transporty** – tu: transport ludzi przeznaczonych do zagazowania w nazistowskich obozach koncentracyjnych.

² **Lagier (bądź lager)** – niemiecki obóz koncentracyjny w czasie II wojny światowej.

³ **Marsalczyk** – właściwie: marsylczyk, czyli mieszkaniec Marsylii.

WARTO WIEDZIEĆ

Barbara Skarga – filozofka żyjąca w latach 1919–2009, więźniarka obozów sowieckich – nazwała obowiązujące w obozie zasady **odwróconym Dekalogiem**. Nakazywał on np. kraść, zabijać, dawać fałszywe świadectwo. Takie postępowanie i łamanie zasad moralnych dawało więźniowi większą szansę na przeżycie.

- Wszyscy, nie wszyscy. Mamy paczki...
- To masz ty i twój kolega, i dziesięciu twoich kolegów, macie wy, Polacy, i to nie wszyscy. Ale my, Żydki, ale Ruskie? I co, gdybyśmy nie mieli co jeść, *organisation* z transportów, tobyście tam te swoje paczki tak spokojnie jedli? Nie dalibyśmy wam.
- Dalibyście albo byście zdychali z głodu jak Grecy. Kto ma żarcie w obozie, ten ma siłę.

Najważniejsza zasada w obozie

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W opowiadaniach obozowych Tadeusza Borowskiego pojawia się nowy typ bohatera – **człowiek zlagrowany**. Aby przeżyć, taki człowiek musi podporządkować się panującemu w obozie prawu silniejszego, tzw. prawu dżungli. Pod wpływem strachu, terroru i cierpienia zostaje zmuszony do wyrzeczenia się ludzkich odruchów, wartości. Swoje życie podporządkowuje instynktowi przetrwania.

PO PRZECYTANIU **Ukryte w tekście**

1. Co może budzić zdziwienie w sformułowaniu, które jest tytułem opowiadania? Uzasadnij swoją odpowiedź.
2. O czym rozmawiają bohaterowie zamieszczonego fragmentu tekstu?
3. Jaka potrzeba człowieka jest najważniejsza w obozie? Odpowiedz, odwołując się do właściwego akapitu opowiadania.
4. Jak rozumiesz ostatnie zdanie tekstu? Zwróć uwagę na emocjonalnie nacechowane słowo o negatywnym wydźwięku zawarte w tym zdaniu.

 Twoim zdaniem

5. Co – według Ciebie – najbardziej wpływa na postępowanie człowieka przebywającego w obozie, w nieludzkiej rzeczywistości? Uzasadnij swoją odpowiedź.
6. Jak oceniasz zachowanie bohaterów poznanych opowiadań Tadeusza Borowskiego? Uzasadnij swoją opinię.

 Poszukaj

7. Odszukaj informacje, czym były lagry i łagry. Czy te słowa mają to samo znaczenie?

Holokaust w sztuce

Zagłada Żydów, określana jako Holokaust lub Shoah [czyt.: szoa, szoah], była tragedią o skali niespotykanej w XX w. Szanse, by uniknąć podobnych wydarzeń w przyszłości, daje poznanie i zrozumienie źródeł Zagłady. Dlatego np. historycy, artyści czy filozofowie szukają właściwych sposobów opisywania tamtych czasów. Odtwarzają i zapisują wydarzenia, ożywiają pamięć miejsc, wydobywają z zapomnienia tragiczne sytuacje i ukazują ich ukryte znaczenia. Dla historyków zajmujących się Holokaustem najważniejsze są fakty, artyści zaś chcą oddać przede wszystkim ludzkie przeżycia i emocje.

Dowody istnienia i unicestwienia

W wielu muzeach organizuje się wystawy, na których prezentowane są dokumenty, filmy i fotografie ukazujące wyjątkową rolę Żydów w przedwojennej Europie. To właśnie oni – późniejsi więźniowie gett i obozów – współtworzyli wielokulturowy obraz II Rzeczypospolitej. Prywatne zdjęcia konkretnych osób – jak np. te pokazywane w Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku – mają przede wszystkim przywoływać obecność dawnych mieszkańców miast, miasteczek i wsi, przywrócić pamięć o nich. Zarazem są świadectwem Zagłady, ukazują bowiem świat, który został unicestwiony.

Architektura pamięci

W wielu miejscach związanych z eksterminacją powstały pomniki upamiętniające ofiary Holokaustu. Twórcy takich dzieł często wykorzystują niekonwencjonalne rozwiązania. Nietypową formę ma np. budapeszteński *Pomnik Pamięci Ofiar Holokaustu* (2005), zwany *Butami na brzegu Dunaju*. Zaprojektował go Gyula Pauer [czyt.: gjula paer]. Dzieło składa się z sześćdziesięciu par metalowych butów, stojących nad brzegiem rzeki. Upamiętnia ono węgierskich Żydów rozstrzelanych nad Dunajem podczas masowych egzekucji w latach 1944–1945.

Jeden z największych pomników poświęconych ofiarom Holokaustu znajduje się w Berlinie. *Pomnik Pomordowanych Żydów Europy*, zaprojektowany przez architekta Petera Eisenmana [czyt.: pitera ajzenmana], składa się z 2711 betonowych bloków ustawionych w równoległych szeregach, z niewielkim odchyleniem od pionu. Osoby spacerujące między nimi mogą poczuć się jak w labiryncie.

Obrazy destrukcji

Zarówno w czasie wojny, jak i po jej zakończeniu malarze i rysownicy tworzyli wstrząsające obrazy zniszczeń wojennych oraz ludzkiego cierpienia. Stosowali różne formy – od tradycyjnych do nowatorskich. Jednym z dzieł dotyczących tragedii wojny i Holokaustu jest rysunek Bronisława Wojciecha Linkego *El mole rachmim* (w języku hebrajskim: „O Boże litościwy”), należący do cyklu *Kamienie krzyczą* (1946–1956). Artysta ukazał zrujnowaną kamienicę z getta, którą przedstawił jako modlącego się Żyda. Budynek przedstawiony w ten sposób staje się jednym z krzyczących kamieni, symbolem ludzkiej tragedii.

Komiks o Holokauście

Niektóre dzieła poruszające temat Zagłady budziły kontrowersje. Do takich prac należał komiks *Maus*. Opowieść ocalałego. Jego autor, amerykański rysownik Art Spiegelman [czyt.: szpigelman], przedstawił historię życia swoich rodziców, Żydów ocalałych z Auschwitz, oraz wpływ, jaki ich doświadczenia miały na niego samego. Po publikacji pierwszej części książki wielu krytyków i czytelników uznało, że tak poważna tematyka nie powinna być ukazywana w formie komiksu. Dziś jednak *Maus* jest uznawany za jedno z ważnych dzieł dotyczących Holokaustu.

Filmowe obrazy Zagłady

Doświadczenie Holokaustu stało się również tematem filmów. Czy poprzez dzieje filmowych bohaterów można oddać prawdę o grozie tamtych czasów? Pojawiają się głosy, że filmy fabularne ukazują historię Zagłady w niepełny sposób, zbyt ją upraszczają. Niewątpliwie jednak takie dzieła, jak *Lista Schindlera*, *Pianista*, *W ciemności* czy *Syn Szawła* (na zdjęciu) przyczyniły się do upowszechnienia wiedzy o Holokauście i zachowania pamięci o losie milionów zamordowanych.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- 1 Dlaczego i w jakim celu powstają utwory poświęcone ofiarom Holokaustu?
- 2 Które z dzieł poruszających temat tragedii ofiar nazizmu wywiera na Tobie największe wrażenie? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- 3 Dlaczego współczesne utwory o Holokauście mogą budzić kontrowersje?
- 4 Czym różnią się wyjazdy do miejsc pamięci od turystyki? Jak należy się zachowywać w tych miejscach? Czy można robić w nich zdjęcia typu selfie? Uzasadnij swoją opinię.

Holokaust

Dlaczego trudno było uwierzyć w zagładę?

NA POCZĄTEK

Wyobraź sobie, że ktoś opowiada o doświadczeniach, przeżytych sytuacjach, w które trudno Ci uwierzyć. Z czego może wynikać ta trudność?

O UTWORZE

Książka *Zdążyć przed Panem Bogiem*, najbardziej znany utwór Hanny Krall, została opublikowana w 1977 r. Tekst powstał na podstawie rozmów z Markiem Edelmanem (1922–2009), który był jednym z przywódców powstania w warszawskim getcie w 1943 r., a po wojnie – znanym i cenionym kardiologiem. W utworze występują dwa plany zdarzeń: wojenny – dotyczący wydarzeń w getcie warszawskim – i powojenny, związany z pracą Marka Edelmana jako lekarza. *Zdążyć przed Panem Bogiem* łączy cechy reportażu, wywiadu oraz powieści dokumentalnej i eseju.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu ➔ s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
LAT 1945–1989

Hanna Krall

Zdążyć przed Panem Bogiem (fragmenty)

Umschlagplatz

Byłem wtedy gońcem w szpitalu i to była moja praca: stać przy bramie na Umschlagplatzu¹ [czyt.: umszlakplacu] i wyprowadzać chorych. Nasi ludzie wyławiali tych, których należało uratować, a ja ich, jako chorych, wyprowadzałem. [...]

*Etapy masowej
deportacji
Żydów z getta
do obozu
zagłady
w Treblince*

Kiedyś pędzili koło mnie ludzi, którzy nie mieli numerków życia. Niemcy rozdali te numerki i tym, którzy je otrzymali, obiecano przetrwanie. Całe getto miało wtedy jeden jedyny cel: zdobyć numerka. Ale później przyszli i po tych z numerkami.

Z kolei ogłoszono, że mają prawo do życia pracownicy fabryk. Potrzebne tam były maszyny do szycia, ludziom zdawało się więc, że maszyny do szycia uratują im życie, i płacili za nie każde pieniądze. Ale potem przyszli i po tych z maszynami.

¹ **Umschlagplatz** – w języku niemieckim: plac przeładunkowy; miejsce w okolicach dworca kolejowego Warszawa Nadwiślańska (dziś: Warszawa Gdańska), z którego wywożono Żydów do obozu zagłady w Treblince.

Wreszcie ogłosili, że dają chleb. Wszystkim, którzy się zgłoszą na roboty, po trzy kilo chleba i marmoladę.

Słuchaj, moje dziecko. Czy ty wiesz, czym był chleb w getcie? Bo jak nie wiesz, to nigdy nie zrozumiesz, dlaczego tysiące ludzi mogło dobrowolnie przyjść i z chlebem jechać do Treblinki². Nikt przecież tego dotychczas nie rozumiał.

Tutaj rozdawali, w tym miejscu. Podłużne, rumiane bochenki sitka³.

I wiesz co?

I ludzie szli, porządnie, czwórkami, po ten chleb, a potem do wagonu. Chętnych było tylu, że musieli w kolejce stać, dwa transporty dziennie trzeba było odprawiać do Treblinki – i jeszcze nie mogły pomieścić wszystkich, którzy się zgłaszali.

Owszem, my – wiedzieliśmy.

Posłaliśmy w czterdziestym drugim roku kolegę, Zygmunta, żeby zorientował się, co się dzieje z transportami. Pojechał z kolejarzami z Dworca Gdańskiego. W Sokołowie powiedzieli mu, że linia się rozdwaja, jedna bocznica idzie do Treblinki, codziennie jedzie tam pociąg towarowy załadowany ludźmi i wraca pusty, żywności nie dowozi się.

Zygmunt wrócił do getta, napisaliśmy o wszystkim w naszej gazetce – i nie uwierzyli. „Oszałeliście?” – mówili, kiedy próbowaliśmy ich przekonać, że to nie do pracy ich wiozą. „Posłano by nas na śmierć z chlebem? Tyle chleba zmarnowaliby?!”

Akcja⁴ trwała od dwudziestego drugiego lipca do ósmego września 1942, sześć tygodni. Przez sześć tygodni stałem przy bramie. Tu, w tym miejscu. Odprowadziłem czterysta tysięcy ludzi na ten plac. Widziałem betonowy słupek, który teraz widzisz.

W tej szkole zawodowej mieścił się szpital. Zlikwidowali go ósmego września, ostatniego dnia akcji. Na górze było kilka sal z dziećmi, kiedy Niemcy weszli na parter, lekarka zdążyła podać dzieciom truciznę.

No widzisz, jak ty nic nie rozumiesz. Przecież ona uratowała je od komory gazowej, to było nadzwyczajne, ludzie uważali ją za bohaterkę.

Etapy masowej deportacji Żydów z getta do obozu zagłady w Treblince

Wiedza o losie wywożonych ludzi

Wiedza i niewiara, zagłada jako wydarzenie nieprawdopodobne

Masowa deportacja Żydów z getta do obozu zagłady i jej ostatni etap

Hanna Krall (ur. 1935)

Reporterska, dziennikarka, autorka szkiców literackich, opowiadań i powieści. Urodziła się w Warszawie, w rodzinie żydowskiej. Podczas wojny straciła wszystkich bliskich. Sama przeżyła, ponieważ wykradziono ją z transportu do getta i ukrywano. W swoich tekstach szczególną uwagę poświęca historii najnowszej i tematyce żydowsko-polsko-niemieckiej. Jest autorką m.in. zbiorów reportaży *Dowody na istnienie*, *Tam już nie ma żadnej rzeki* oraz powieści *Sublokatorka*, *To ty jesteś Daniel*.

² **Treblińska** – Treblińska II, hitlerowski obóz zagłady znajdujący się w pobliżu mazowieckiej wsi Treblińska. Funkcjonował w latach 1942–1943.

³ **Sitek** – chleb sitkowy, czyli upieczony z przesianej mąki razowej.

⁴ Akcja deportacyjna, w której wyniku wywieziono do obozu zagłady w Treblince ponad 300 tys. osób żyjących w getcie warszawskim.

Masowa deportacja Żydów z getta do obozu zagłady i jej ostatni etap

Decyzja o rozpoczęciu powstania w getcie

Motywacje powstańców

W szpitalu chorzy leżeli na podłodze, czekając na załadowanie do wagonu, a pielęgniarki wyszukiwały w tłumie swoich ojców i matki, i wstrzykiwały im truciznę. Tylko dla najbliższych te truciznę chowały – a ona – ta lekarka – swój cyjanek oddała obcym dzieciom!

Jeden tylko człowiek mógł powiedzieć głośno prawdę: Czerniaków. Jemu uwierzyliby. Ale on popełnił samobójstwo.

To nie było w porządku: należało umrzeć z fajerwerkiem. Wtedy fajerwerk był bardzo potrzebny – należało umrzeć, wezwawszy przedtem ludzi do walki.

Właściwie tylko o to mamy do niego pretensję.

– „My”?

– Ja i moi przyjaciele. Ci nieżyjący. O to, że uczynił swoją śmierć własną, prywatną sprawą.

My wiedzieliśmy, że trzeba umierać publicznie, na oczach świata.

Różne mieliśmy pomysły. Dawid mówił, żeby się rzucić na mury – wszyscy, ilu nas zostało w getcie, przedrzeć się na stronę aryjską⁵, usiąść na wałach Cytadeli⁶, rzędami, jeden nad drugim, i czekać, aż gestapowcy obstawią nas karabinami maszynowymi i rozstrzelają po kolei, rząd za rządem.

Estera chciała podpalić getto, żebyśmy wszyscy spłonęli razem z nim. „Niech wiatr rozniesie nasze popioły”, mówiła, ale wtedy to nie brzmiało patetycznie, tylko rzeczowo.

Większość była za powstaniem. Przecież ludzkość umówiła się, że umieranie z bronią jest piękniejsze niż bez broni. Więc podporządkowaliśmy się tej umowie. Było nas wtedy w ŻOB-ie⁷ już tylko dwustu dwudziestu. Czy to w ogóle można nazwać powstaniem? Chodziło przecież o to, żeby się nie dać zarżnąć, kiedy po nas z kolei przyszli.

Chodziło tylko o wybór sposobu umierania.

▲ Marek Edelman w 2009 r. podczas uroczystości przyznania mu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

⁵ **Aryjski** – w nazizmie: odnoszący się od Aryjczyków – Europejczyków należących do rzekomej „wyższej rasy”, nieposiadających żydowskich korzeni.

⁶ **Cytadela Warszawska** – twierdza w Warszawie zbudowana w latach 1832-1834.

⁷ **ŻOB** – Żydowska Organizacja Bojowa, konspiracyjna organizacja zbrojna utworzona w getcie warszawskim w 1942 r.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Michał Głowiński, *Czarne sezony*
- Jacek Leociak, *Spojrzenia na warszawskie getto*
- Dariusz Zaborek, *Cesałam ciepłe króliki. Rozmowa z Alicją Gawlikowską-Świerczyńską*
- David Serrano Blanquer [czyt.: dawid serano blanker], *Dziewczynka z walizki*

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. W jaki sposób Żydzi zamknięci w getcie próbowali ocalić życie?
2. Wskaż fragment, w którym Marek Edelman opowiada o koledze Zygmuncie. Czemu – Twoim zdaniem – służy ta historia?
3. Dlaczego Żydom w getcie trudno było uwierzyć w istnienie obozów zagłady?
4. Wymień przyczyny wybuchu powstania w getcie podane przez Marka Edelmana.
5. Jak rozumiesz sens ostatniego zdania tekstu?
- *6. Przeczytaj zamieszczony poniżej fragment i wykonaj polecenia.

[W książce Hanny Krall] starannie unika się [...] interpretacji, które sprzyjałyby tworzeniu heroicznej aury i wykorzystywaniu stereotypów, zwłaszcza polskich stereotypów romantycznych. Na tym tle wiele wypowiedzi Edelmana budziło nawet opór, są zbyt trzeźwe, mało emocjonalne [...]. [...] Książka Krall wraz z *Pamiętnikiem z powstania warszawskiego* Mirona Białoszewskiego wpisuje się też w proces tworzenia nowego obrazu II wojny światowej, poza romantycznym stereotypem bohaterstwa, poświęcenia i ofiary. W obu wypadkach uwolnieniu się od nich towarzyszyło wprowadzenie żywiołu mowy potocznej – u Białoszewskiego był to język swobodnego opowiadania [...], u Krall – to literacki zapis rozmowy, na kanwie której tworzy się porwaną opowieść; teraźniejszość miesza się w niej ze wspomnieniami.

Anna Nasiłowska, *Literatura okresu przejściowego 1975–1996*

- Anna Nasiłowska napisała, że książka Hanny Krall odchodzi od romantycznych stereotypów i bohaterskiej aury. Wskaż w *Zdążyć przed Panem Bogiem* fragmenty, które mogą być potwierdzeniem tej opinii. Uzasadnij swój wybór.
- Jak myślisz, dlaczego niektóre wypowiedzi Marka Edelmana budziły sprzeciw czytelników i krytyków?

 Język i styl

7. Zamieszczony fragment *Zdążyć przed Panem Bogiem* jest zapisem rozmowy. Które sformułowania na to wskazują? Podaj dwa przykłady.

 Twoim zdaniem

8. W jaki sposób należy mówić o Holokauście? Uzasadnij swoją opinię.

 Poszukaj

9. Kim był Adam Czerniaków? Dlaczego wydaje się, że był ważną postacią dla Marka Edelmana?
10. Co znaczą słowa: *Holokaust*, *Shoah*? Czy można ich używać jako synonimów? Uzasadnij swoją odpowiedź.
11. Obejrzyj film animowany *Nie było żadnej nadziei. Powstanie w getcie warszawskim 1943*. Jak myślisz, dlaczego tamte wydarzenia zostały przedstawione w formie animacji?

Czy apokalipsa spełniona uczy?

Wojna dzisiaj

NA POCZĄTEK

Czy – Twoim zdaniem – ludzie wyciągają wnioski z przeszłości i uczą się na błędach? Uzasadnij swoją opinię.

TO SIĘ CZYTA!

Michał Kacewicz

Krwawy licznik na Ukrainie (fragmenty)

Tragiczny licznik wojny na Ukrainie ciągle się kręci. Już 4317 osób zginęło od początku konfliktu na wschodniej Ukrainie według najnowszych danych ONZ¹. 9921 zostało rannych. Niemal pół miliona uchodźców. Dziennie ginie średnio 13 osób.

Mimo że utrzymywana jest nadal fikcja rozejmu, faktycznie na wschodzie trwa brutalna wojna pozycyjna². Obie strony okopane wzdłuż linii frontu,

od czasu do czasu podejmują się rajdów zaczepnych. Ale najwięcej ofiar przynosi wciąż trwający wzdłuż całej linii frontu ostrzał artyleryjski. Obie strony [...] nie wycofały ciężkiego sprzętu z tzw. strefy zdemilitaryzowanej³, [...] liczba artylerii, czołgów i wyrzutni rakietowych zwiększa się. [...] W ostatnich tygodniach zwłaszcza po stronie separatystów⁴, gdzie trafiają nowe dostawy sprzętu z Rosji. Ukraińcy i Amerykanie alarmują, że ruchy wojsk rosyjskich powinny niepokoić. Podobnie jak wzmacnianie sił separatystów.

Cała Ukraina żyje w strachu przed spodziewaną inwazją. Mnożą się pytania: czy zaatakują tylko na terenach graniczących z Donbasem⁵? Czy uderzą na Mariupol⁶, żeby wyrąbać sobie drogę lądową na Krym? Czy może będzie wielka wojna i atak na Kijów? Bez względu na to, jaki scenariusz uruchomi Moskwa, każdy przyniesie więcej ofiar niż dotychczas. I każdy będzie zrealizowany tylko dlatego, że wojna na wschodzie Ukrainy jest cynicznie akceptowana przez Zachód.

¹ Tekst dotyczy wydarzeń z 2014 r.

² **Wojna pozycyjna** – działania wojenne, podczas których walczący zajmują stałe fronty, a przemieszczanie się między nimi jest ograniczone. Każda ze stron broni swojej pozycji.

³ **Strefa zdemilitaryzowana** – obszar, na którym nie można utrzymywać oddziałów wojskowych ani produkować i gromadzić broni.

⁴ **Separatysta** – osoba, która dąży do wyodrębnienia danej grupy – np. etnicznej, religijnej, politycznej – z większej całości, np. państwa.

⁵ **Donbas** – Donieckie Zagłębie Węglowe, okręg przemysłowy we wschodniej Ukrainie i w południowo-zachodniej Rosji.

⁶ **Mariupol** – miasto na wschodniej Ukrainie w obwodzie donieckim (stanowiącym część Donbasu).

Po podpisaniu porozumień w Mińsku uznano, że sprawa jest załatwiona. Tymczasem nie jest. Walki trwają nadal, choć zmienił się sposób prowadzenia działań. Zamiast szybkich operacji manewrowych⁷ wojna pozycyjna. A dzisiejsza liczba ofiar to już niemal połowa krwawego bilansu konfliktu w Kosowie z końca lat 90. [...] ówczesne zdecydowane działania Zachodu zakończyły przelew krwi stosunkowo niewielkim kosztem.

Dziś trudno wymagać tego typu interwencji, a jednak obojętność świata na ukraiński rachunek śmierci szokuje. W strefie buforowej⁸ znajdują się jedynie obserwatorzy OBWE⁹, którzy niewiele mogą i jedynie kręcą się swoimi białymi terenówkami, narażając się na niebezpieczeństwo. Dzisiaj doszło do incydentu, konwój OBWE był ostrzelany, na szczęście niecelnie. Ale na misji obserwacyjnej OBWE aktywność struktur międzynarodowych właściwie się kończy. Tymczasem od początku konfliktu jego logika wskazuje, że przelew krwi po obu stronach będzie się tylko zwiększał.

⁷ **Operacje manewrowe** – działania odbywające się w ramach wojny manewrowej, czyli takiej, w której nie ma stałych linii frontu, a siły walczących stron często się przemieszczają.

⁸ **Strefa buforowa** – neutralne terytorium leżące między wrogimi państwami.

⁹ **OBWE** – Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, międzynarodowa organizacja zrzeszająca 57 państw. Jej najważniejszym celem jest zapobieganie konfliktom oraz rozwiązywanie kryzysów.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Określ tematykę artykułu. W tym celu wynotuj z niego trzy najistotniejsze informacje. Zadanie wykonaj w zeszyte.
2. Jak rozumiesz pierwsze zdanie tekstu? Dlaczego autor użył w nim określenia *tragiczny*?
3. *Obojętność świata na ukraiński rachunek śmierci szokuje* – wskaż w artykule fragmenty, które potwierdzają tę opinię.
4. Jakie refleksje wywołuje w Tobie tekst? Odpowiedz w co najmniej trzech zdaniach.

Język i styl

5. Jak pierwsze zdanie tekstu wpływa na czytelnika i odbiór całego artykułu? Zwróć uwagę na dobór słów oraz na to, jak różni się od kolejnych wypowiedzeń w pierwszym akapicie.
6. Odszukaj w tekście po jednym przykładzie zdania będącego informacją oraz zdania zawierającego opinię.
7. Przeanalizuj język zastosowany w artykule. Zwróć uwagę na słowa i sformułowania związane z walką. Jaką funkcję pełni taki sposób opisywania świata?

Twoim zdaniem

8. Czy konflikty zbrojne mają jakikolwiek sens? Uzasadnij swoją opinię.

Podsumowanie wiadomości

Ucieczka od okrucieństwa:

**Tadeusz Gajcy,
Miłość bez jutra**

Pragnienie
bliskości i czułości
w świecie
ogarniętym wojną

Oczekiwanie
na katastrofę

Miłość –
świadomość jej
nie trwałości
i chwilowości

Eksterminacja
milionów ludzi i banalna
codziennosc – w tej
samej przestrzeni

Bez złudzeń –
obiektywny, rzeczowy
opis życia w obozie

Zwyczajne okrucieństwo, zwykła nieludzkość:

**Tadeusz Borowski,
Ludzie, którzy szli;**

Proszę państwa do gazu

Prawa i mechanizmy
obozowej
rzeczywistości

Człowiek zlagrowany –
wpływ obozu na ludzką
psychikę i moralność

Rozmowa ze świadkiem:

**Hanna Krall, Zdążyć
przed Panem Bogiem**

Tragiczne wybory
ludzi uwięzionych
w nieludzkim świecie

Powstanie w getcie –
walka skazana na porażkę
a zarazem szansa na
ocalenie resztek wolności

Obraz życia w getcie
warszawskim – bez
patosu i trzeźwo
o tragicznych
wydarzeniach
i doświadczeniach

Wypieranie wiedzy
o obozach zagłady –
dlaczego Holocaust
wydawał się
nieprawdopodobny?

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Pokolenie Kolumbów – s. 14
- Apokalipsa spełniona – s. 14
- Katastrofizm generacyjny – s. 17
- Człowiek zlagrowany – s. 21

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Jak nazwano pokolenie twórców, których młodość przypadła na lata II wojny światowej? Co łączyło tych artystów?
- 2 Na podstawie wiersza Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Z głową na karabinie* wyjaśnij, do czego nie był przygotowany młody człowiek, kiedy zaskoczyła go wojna.
- 3 Za czym tęsknili młodzi ludzie w czasie II wojny światowej i o czym byli przeświadczeni? Odpowiedz na podstawie poznanych utworów Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i Tadeusza Gajcego.
- 4 Kim jest podmiot liryczny w utworze Tadeusza Gajcego *Miłość bez jutra*? Co przeżywa i czego się obawia?
- 5 Czym może być zaskoczony odbiorca opowiadań Tadeusza Borowskiego? Jak pisarz relacjonuje to, co wydarzało się w obozie koncentracyjnym?
- 6 Jak zachowuje się człowiek zlagrowany, aby przeżyć? Na czym skupia swoją uwagę? O czym musi zapomnieć? Czego się wyzbyć?
- 7 Czym różniły się zasady zachowania obowiązujące więźniów Auschwitz, którzy chcieli przeżyć, od norm, które funkcjonują w czasie pokoju, w bezpiecznej przestrzeni?
- 8 W jaki sposób Marek Edelman opisuje wydarzenia z getta warszawskiego? Podaj kilka cech tego sposobu opowiadania.
- 9 Co jest najbardziej wstrząsające dla współczesnego czytelnika we wspomnieniach Marka Edelmana spisanych przez Hannę Krall?
- 10 *Zło jest dlatego banalne, że można go nie dostrzegać, można o nim nie myśleć, można je mnożyć w nieskończoność, koncentrując uwagę na czymś innym* – wyjaśnij, jak rozumiesz słowa filozofki Hannah Arendt [czyt.: hana arent]. Odwołaj się do tekstów literackich poznanych w rozdziale I podręcznika.

Rozdział II

W nowym świecie

TEMATY LEKCJI

1	Trudny powrót do normalności
<i>Powojenne radości i traumy</i>	s. 34–37
2	Odrzucić wszystko
<i>O wierszu Czesława Miłosza „Pożegnanie”</i>	s. 38–40
3	Wyśnione życie
<i>Człowiek i historia w filmie „Zimna wojna”</i>	s. 41–43
4	W potrzasku tułaczki
<i>Życie emigranta w wierszu Kazimierza Wierzyńskiego</i>	s. 44–45
5	Z nowego do starego świata
<i>Powrót emigranta do ojczyzny</i>	s. 46–49
Podsumowanie wiadomości		s. 50–51
Sprawdź swoją wiedzę		s. 52

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Czesław Miłosz, *Pożegnanie* (z tomu *Ocalenie*)
- Kazimierz Wierzyński, *Kufer* (z okresu emigracyjnego)
- Zbigniew Herbert, *Pan Cogito – powrót* (z tomu *Raport z oblężonego miasta*)

TO SIĘ CZYTA!

- Marcin Zaremba, *Wielka trwoga. Polska 1944–1947*

TO SIĘ OGLĄDA!

- *Zimna wojna*, reż. Paweł Pawlikowski

Trudny powrót do normalności

Powojenne radości i traumy

NA POCZĄTEK

Jak reagujesz, kiedy docierają do Ciebie niepokojące wiadomości? Co myślisz i czujesz?

TO SIĘ CZYTA!

Marcin Zaremba

Wielka trwoga. Polska 1944–1947 (fragmenty)

Powojenna rzeczywistość pełna była sprzeczności, ewoluowała¹. Zakończenie II wojny światowej przyniosło naturalne „odradzanie życia”, radość. [...] Ludzie cieszyli się z ocalenia, łączyli z rodzinami, rozkręcali własne interesy, podejmowali trud odbudowy. [...] Polacy świętowali i bawili się. Nastął czas karnawału.

Wszystkie oznaki powrotu do normalności – szyby w oknach, woda w kranie, odgruzowana ulica, jadący nią tramwaj – cieszyły jak nigdy przedtem. [...]

[...] Czas nadziei.

Miał on jednak swój rewers², swoją opozycję, swój cień – czas strachu i trwogi.

[...] Utrzymujący się wysoki poziom poczucia braku bezpieczeństwa miał konsekwencje społeczne, objawiał się falą pogłosek, paniką, różnymi formami przemocy. [...]

[...] Atmosfera pełna napięcia i strachu [wywoływała] zachowania agresywne. Olbrzymie znaczenie miały również lekcja przemocy wyniesiona przez Polaków z wojny oraz wcześniejsze uprzedzenia, zresztą również bazujące na lęku. [...]

W całej Europie przesiedlenia, deportacje, migracje i reemigracje³ dotknęły kilkadziesiąt milionów ludzi. Polska stała się areną wielkiej wędrówki ludów: Polaków, Niemców, Ukraińców, Żydów i przedstawicieli innych nacji⁴. Powroty rozpoczęły się natychmiast po zakończeniu walk. Do kraju wracali więźniowie obozów koncentracyjnych,

¹ Ewoluować – stopniowo się zmieniać.

² Rewers – tu: przeciwieństwo.

³ Reemigracja – powrót emigranta do jego ojczyzny.

⁴ Nacja – naród.

jeńcy i robotnicy przymusowi. [...] Polacy ciągnęli też z Anglii, Węgier, Włoch i innych krajów, do których rzuciła ich wojna. [...]

Wszyscy wieźli ze sobą specyficzne nadzieje i lęki. [...] Nadzieje na rozpoczęcie nowego, czytaj: lepszego, życia pchały bezrolnych i małorolnych chłopów z Mazowsza i Małopolski do osiedlania się na tzw. Ziemiach Odzyskanych⁵. [...] Wśród polskiej emigracji szczególnie robotnicy, którzy jeszcze przed wojną wyjechali do Francji i Belgii, wierzyli, że nowa Polska będzie krajem sprawiedliwości społecznej, bez kapitalistów, rządzona przez lewicę. [...]

Ludzie przeżywali również lęki. [...]

Już sama decyzja o powrocie nie wszystkim wydawała się oczywista. Rozrzucony po świecie Polacy musieli rozważyć, czy powrót do kraju, który znalazł się w radzieckiej strefie wpływów, nie łączy się z ryzykiem jakiejś nowej formy opresji⁶. [...]

Wojna zapisała się w pamięci Polaków, pozostawiając w ich umysłach odciśniętą matrycę lęku. „Odbitki” znamy: panika wojenna polegająca na wykupywaniu ze sklepów towarów spożywczych, ubrań, nafty, zapalek, lamp naftowych itp. Pierwsza fala przetoczyła się przez Polskę już w latach 1945–1946. [...] Charakterystyczne gromadzenie w czasach Polski Ludowej żywności przypisać można tyleż zakorzenionej w świadomości społecznej chłopskiej mentalności⁷ robienia zapasów, co wyniesionemu z wojny lękowi przed głodem. Także pierwsze reakcje na wiadomość o wprowadzeniu stanu wojennego świadczą nie tylko o ciągle żywej pamięci wojny, [lecz także] o reprodukcji⁸ lęku w młodszych pokoleniach. [...]

Pamięć wojny przetrwała do dziś. [...]

⁵ **Ziemie Odzyskane** – ziemie przyznane Polsce po II wojnie światowej (m.in. Śląsk, Pomorze Zachodnie, Warmia, Mazury).

⁶ **Opresja** – tu: przemoc, ucisk, prześladowanie.

⁷ **Mentalność** – swoisty dla kogoś sposób myślenia i postrzegania rzeczywistości.

⁸ **Reprodukcja** – tu: powielenie, odtworzenie się, odrodzenie.

PO PRZECYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jakich czasów dotyczy fragment książki Marcina Zaremby?
2. Z czego cieszyli się ludzie po zakończeniu wojny, a czego się obawiali?
3. Wyjaśnij, dlaczego autor nazywa powojenną Polskę *areną wielkiej wędrówki ludów*.
4. Jakie decyzje musieli podejmować po wojnie Polacy rozrzucony po świecie? Jakie nadzieje mieli powracający do ojczyzny, a jakie obawy ci, którzy zostali na emigracji?
5. W jaki sposób wojenne traumy wpłynęły na zachowania kolejnych pokoleń Polaków?

Twoja wypowiedź

6. Porozmawiaj z bliskimi o powojennych przeżyciach pradziadków. Opisz ich życie w tamtych czasach. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Miasta – pomniki pamięci

W czasie II wojny światowej wiele miast na całym świecie zostało zniszczonych. Po zakończeniu wojny władze musiały decydować o dalszym losie zrujnowanych ulic, budynków i placów. Niektóre ruiny, jak np. pozostałości katedry św. Mikołaja w angielskim mieście Coventry [czyt.: kowentri], zachowano w niemal niezmienionym stanie jako miejsca pamięci. W innych miastach, np. w Hiroszynie, zniszczone budowle zamieniono w muzea i pomniki. Wiele miejsc, jak Stare Miasto w Warszawie, zrekonstruowano, aby przywrócić im dawną świetność.

Ruiny centrum wystawowego (obecnie Pomnik Pokoju) w Hiroszynie

1945 r.

współcześnie

**Fragment muru z getta warszawskiego
wkomponowany we współczesny biurowiec**

Kolumna Zygmunta i plac Zamkowy w Warszawie

1945 r.

współcześnie

Katedra św. Mikołaja w Coventry

1940 r.

współcześnie

PRACA Z INFOGRAFIKA

- 1 Co zrobiono w różnych miastach z ruinami obiektów zniszczonych podczas II wojny światowej? Podaj kilka przykładów.
- 2 Co sądzą o wkomponowywaniu ruin zabytkowych budowli w nowoczesne biurowce czy osiedla? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat.

Odrzucić wszystko

O wierszu Czesława Miłosza „Pożegnanie”

NA POCZĄTEK

Jak sądzisz, czy warto rozpamiętywać minione wydarzenia i przeżycia? Dlaczego?

O UTWORZE

Wiersz *Pożegnanie* powstał w 1945 r. i ukazał się w zbiorze *Ocalenie*, który Czesław Miłosz wydał w tym samym roku. Był to jeden z pierwszych tomów poetyckich opublikowanych w Polsce po II wojnie światowej. Zawierał głównie utwory powstałe podczas okupacji i przedwojenne teksty poety. W publikacji znalazły się także dwa ważne cykle poetyckie: *Świat. Poema naiwne* i *Głosy biednych ludzi*.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
LAT 1945–1989

Czesław Miłosz

Pożegnanie (fragmenty)

Ojciec i syn

*Człowiek po
katastrofie,
dawny świat
w gruzach
i śmiech,
rozkwit, wiosna*

Mówię do ciebie po latach milczenia,
Mój synu. Nie ma Werony¹.
Roztarłem pył ceglany na palcach. Oto co zostaje
Z wielkiej miłości do rodzinnych miast.

Słyszę twój śmiech w ogrodzie. I wiosny szalonej
Zapach po mokrych listkach przybliża się do mnie,
Do mnie, który nie wierząc w żadną zbawczą moc
Przeżyłem innych i samego siebie.

*Powrót
do przeszłości –
wspomnienie
młodzieńczej
radości
i naiwności*

Żebyś ty wiedział, jak to jest, gdy nocą
Budzi się nagle ktoś i zapytuje
Słyszac bijące serce: Czego ty chcesz jeszcze,
Nienasycone? Wiosna, słowik śpiewa.

Śmiech dziecinny w ogrodzie. Pierwsza
gwiazda czysta

¹ **Werona** – włoskie miasto, gdzie rozgrywa się m.in. akcja *Romea i Julii* Williama Szekspira. Tu: symbol pięknego świata, po którym pozostały tylko gruzy i pył.

Otwiera się nad pianą nierozkwitłych
wzgórz
I znów na usta moje wraca lekki śpiew,
I młody znowu jestem jak dawniej,
w Weronie.

*Powrót
do przeszłości –
wspomnienie
młodzieńczej
radości
i naiwności*

Odrzucić. Odrzucić wszystko. To nie to.
Nie będę wskrzeszać ani wracać wstecz.
Śpijcie, Romeo i Julio, na wezglowiu²
z potrzaskanych piór,
Nie podniosę z popiołu waszych rąk
złączonych.
[...]

*Odrzucenie
przeszłości,
pogodzenie się
z rozpadem
dawnego świata*

Nie wrócę. Ja chcę wiedzieć, co zostaje
Po odrzuceniu wiosny i młodości,
Po odrzuceniu karminowych ust,
Z których w noc parną płynie
Fala gorąca.

*Co zostaje
w człowieku,
gdy pogodzi
się z odejściem
młodości,
dawnych
miłości
i piękna?*

Po odrzuceniu pieśni i zapachu wina,
Przysiąg i skarg, i diamentowej nocy,
I krzyku mew, za którym biegnie blask
Czarnego słońca.

Z życia, z jabłka, które przeciął płomienisty
nóż,
Jakie ocali się ziarno.

Synu mój, wierzaj mi, nie zostaje nic.
Tylko trud męskiego wieku,
Bruzda losu na dłoni.
Tylko trud,
Nic więcej.

Kraków, 1945

Czesław Miłosz (1911–2004)

Poeta, prozaik, eseista, tłumacz. Urodził się na Litwie. Szkołę średnią i studia prawnicze ukończył w Wilnie. Podczas okupacji współorganizował podziemne życie literackie i współpracował z prasą konspiracyjną. W latach 1951–1993 przebywał na emigracji, początkowo w Paryżu, następnie w Berkeley [czyt.: berkli] w Kalifornii. Na tamtejszym uniwersytecie objął stanowisko profesora języków i literatur słowiańskich. W 1980 r. otrzymał Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Wydał m.in. tomy poezji: *Trzy zimy*, *Gdzie słońce wschodzi i kędy zapada*, *Hymn o perle* oraz zbiory esejów: *Zniewolony umysł*, *Ziemia Ulro*.

² **Wezglowie** – tu: miejsce, w którym kładzie się głowę, np. na łóżku, tapczanie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Aluzja literacka to świadome i celowe nawiązanie w utworze do innego dzieła literackiego, np. przywołanie bohaterów, sytuacji, motywów, obrazów, pojęć. Przykładem aluzji literackiej jest odniesienie do dramatu Williama Szekspira *Romeo i Julia* w wierszu Cypriana Kamila Norwida *W Weronie*.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny?
2. Jakie wspomnienia wywołuje w osobie mówiącej wiosna i śmiech dziecka w ogrodzie?
3. Z jakimi mitami o miłości chce się rozstać osoba mówiąca w wierszu? Co postanawia, gdy mówi: *Odrzucić. Odrzucić wszystko?*
- *4. Odszukaj w utworze fragment, w którym zawarta jest metafora życia. Wyjaśnij, jak ją rozumiesz.
5. Jakie zdanie na temat powrotu do przeszłości ma podmiot liryczny? Co – według niego – pozostaje, kiedy przemija młodość i człowiek wkracza w dorosłość?
6. Do jakiego wniosku dochodzi podmiot liryczny w ostatniej części utworu?
7. Wyjaśnij tytuł wiersza. Z czym chce się pożegnać podmiot liryczny?
- *8. Przeczytaj zamieszczony poniżej utwór Czesława Miłosza z tomu *To* wydanego w 2000 r. Porównaj tekst z *Pożegnaniem*. Zwróć uwagę na wyrażone doświadczenia, sytuację podmiotu lirycznego i język, jakim się on posługuje. Jak myślisz, jaki wpływ na treść każdego z wierszy miał wiek, w którym znajdował się poeta, gdy je pisał?

Po

Opadły ze mnie poglądy, przekonania, wierzenia,	Mimo że jeszcze zachowałem kilka sentencji po łacinie.
opinie, pewniki, zasady, reguły i przyzwyczajenia.	Rzeka płynęła dalej przez dębowe i sosnowe lasy.
Ocknąłem się nagi na skraju cywilizacji, która wydała mi się komiczna i niepojęta,	Stałem w trawach po pas, wdychając dziki zapach
Sklepione sale pojezuickiej akademii, w której kiedyś pobierałem nauki, nie byłyby ze mnie zadowolone.	żółtych kwiatów. I obłoki. Jak zawsze w tamtych stronach, dużo obłoków.

Język i styl

9. Jak sądzisz, czy wiersz *Pożegnanie* jest dialogiem czy monologiem? Uzasadnij swoją odpowiedź.
10. Odszukaj w tekście aluzję literacką. Do jakiego utworu nawiązuje osoba mówiąca? Jak myślisz, dlaczego w *Pożegnaniu* pojawia się to nawiązanie? Co przypomina ono podmiotowi lirycznemu i co symbolizuje?

Tvoja wypowiedź

11. Napisz w kilku zdaniach, co chcesz odrzucić, z czym się pożegnać podczas wkraczania w kolejny etap życia. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Wyśnione życie

Człowiek i historia w filmie „Zimna wojna”

NA POCZĄTEK

Co, oprócz naszych własnych decyzji, ma wpływ na nasze życie?

Grzegorz Brzozowski

Spustoszona historia. Recenzja filmu Zimna wojna Pawła Pawlikowskiego (fragmenty)

TO SIĘ OGLĄDA!

[...] *Zimna wojna* może budzić niedosyt. [...] O ile historię fenomenalnie zagranej Zuli (Joanna Kulig) stopniowo pogłębiamy – od traumy rodzinnej, przez awans społeczny [...], po próby zaistnienia na paryskiej scenie muzycznej¹ – to Wiktor (Tomasz Kot) pozostaje dla nas zagadką. Poznajemy go przede wszystkim jako doskonałego muzyka, duszącego się w atmosferze swoich czasów, skłonnego zaryzykować wszystko dla kariery, po to tylko, by potem tę karierę pogrzebać. Drugą zasadniczą właściwością bohatera jest bowiem straceńcza miłość do Zuli. [...] Zula to, jak sam zauważa, miłość jego życia, bezwarunkowa, wymykająca się definicjom, które sam próbuje jej nadać [...]. Nie dowiadujemy się jednak właściwie, co jest motorem tak intensywnego uczucia; możemy się tylko domyślać chociażby wojennych losów Wiktora, które teraz być może próbuje zrekompensować zatraceniem się w miłości. [...]

[...] Historia pary kochanków zbudowana jest eliptycznie²: oglądamy właściwie przeskoki między kolejnymi dramatycznymi momentami w ich relacji. [...]

[...] ból, na którym ufundowana³ jest historia Pawlikowskiego, dociera do nas stopniowo, wraz z domysłami na temat pełni losu naszkicowanych postaci. [...]

Tragikomedia emigracji

Najbardziej dramatycznym momentem filmu jest [...] jego migracyjny epizod. [...] Zula i Wiktor zdają się prowadzić wyśnione życie paryskiej cyganerii⁴, oddani sztuce i miłości

¹ Fabuła filmu obejmuje dłuższy okres – rozgrywa się w latach 50. i 60. XX w.

² Eliptycznie – tu: z pominięciem pewnych szczegółów.

³ Ufundowany – zbudowany, oparty.

⁴ Cyganeria – środowisko artystów prowadzących ekscentryczny tryb życia, sprzeciwiających się ogólnie przyjętym normom.

na paryskim poddaszu (bynajmniej nie na bruku); to jednak tylko pozór, pod którym narasta dramat, który rozsadzi ich związek.

Pawlikowski z przenikliwością rozwija przegląd migracyjnych cierpień: od fundamentalnego poczucia osamotnienia i wyobcowania, przez lęk o złamane zawodowe losy, przez poczucie poniżenia [...], po chojraczenie⁵ przed paryżanami [...] i bywanie w Palermo⁶. Przyglądamy się mozolnej [...] walce o zrealizowanie twórczych marzeń, na które w kraju bohaterów nie było miejsca. To właśnie ten moment w relacji Zuli i Wiktora stanowi być może sedno tragedii kochanków. Wiktor szybko odgaduje, jakim potencjałem [...] w branży muzycznej może być dramatyczna przeszłość wykonawcy: [...] opowiada o bolesnej przeszłości Zuli. Ostatecznym narzędziem migrantów w walce o przetrwanie staje się historia ich własnego cierpienia – niewysłowny ciężar doświadczeń, którego i tak nikt z obcych nie zrozumie. To cierpienie jest jednak jedynym pewnym zasobem, który migranci mogą zabrać ze sobą na Zachód.

Zula odpowiada na tę emocjonalną wiwisekcję⁷ romansem z producentem jej płyty – to krok mający pomóc w jej wydaniu i tym samym zrealizować muzyczne ambicje Wiktora. Każdy z kochanków, przekonanych, że działają dla zrealizowania marzeń drugiej strony, przysparza temu drugiemu cierpienia [...]: zrodzi się z tego nierozwikłany dramat [...]. Relacja Wiktora i Zuli to związek, który sam się niszczy przez intencje wzajemnej pomocy za wszelką cenę.

Kiepskie żarty historii

[...] Ich los wydaje się raczej wynikiem serii przypadków: od wyłapania ambitnej dziewczyny z tłumu przesłuchiowanych do zespołu, przez pomyślnie przekroczenie żelaznej kurtyny⁸, [...] po odesłanie Wiktora przez życzliwych jugosłowiańskich służbistów do Paryża Zachodu, nie Wschodu⁹. To przypadki zdają się decydować o ich miłości, podczas gdy strategiczne działania bohaterów – chociażby praca nad wysnioną płytą –

okazują się obracać przeciw nim. [...]

Bohaterowie *Zimnej wojny* są w rzeczywistości zabawką historii, szatańskiej siły, która niszczy wszelkie pozory samostanowienia jednostki. [...]

[...] Być może to właśnie [...] ocalenia przed radykalną goryczą – ocalenia przez zapomnienie, dostrzeżenie własnej fundamentalnej nieistotności – szukają bohaterowie Pawlikowskiego w finale filmu, kiedy zdają sobie sprawę z ostatecznej daremności swoich zmagających z historią.

⁵ **Chojraczyć** – potocznie: być zuchwałym, popisywać się odwagą.

⁶ **Palermo** – miasto we Włoszech.

⁷ **Wiwisekcja** – tu: bardzo szczegółowa analiza czegoś.

⁸ **Żelazna kurtyna** – termin używany na określenie izolacji obszarów pozostających pod dominacją ZSRR od niekomunistycznego świata.

⁹ **Paryż Wschodu** – określenie używane czasem w odniesieniu do Warszawy (a także kilku innych miast Europy Środkowej i Wschodniej).

KADR PO KADRZE

1. Losy głównych bohaterów i ich trudnej miłości...

2. ...są ukazane na tle emigracyjnych wędrówek.

3. Zula i Wiktor dążą do realizacji marzeń...

4. ...o zbudowaniu nowego życia i artystycznym spełnieniu.

PO PRZECZYTANIU

👁️ Ukryte w tekście

1. Kiedy i w jakich krajach rozgrywa się akcja filmu *Zimna wojna*?
2. Wymień głównych bohaterów występujących w filmie. Czym się zajmują?
3. Która postać – według Grzegorza Brzozowskiego – jest najbardziej zagadkowa? Dlaczego?
4. Który fragment filmu autor recenzji uznał za najbardziej dramatyczny? Dlaczego?
5. W jaki sposób czasy, w których żyli bohaterowie, wpłynęły na ich decyzje i wybory?
6. Jakie jest zakończenie filmu – szczęśliwe czy nie? Odpowiedz, odwołując się do odpowiedniego fragmentu tekstu.

👄 Twoim zdaniem

7. W jaki sposób czasy, w których żyjemy, wpływają na nasz los?

🔍 Poszukaj

8. Co oznacza termin *zimna wojna*? W jaki sposób łączy się on z tematyką filmu Pawła Pawlikowskiego i losami jego bohaterów?

W potrzasku tułaczki

Życie emigranta w wierszu Kazimierza Wierzyńskiego

NA POCZĄTEK

Jak sądzisz, po co ludzie gromadzą pamiątki z miejsc, które odwiedzają?

O UTWORZE

Utwór *Kufer* pochodzi z tomu *Kufer na plecach* opublikowanego w 1964 r. Był to czwarty zbiór poezji wydany przez Kazimierza Wierzyńskiego po wojnie. Zarówno sam wiersz, jak i cały tom są przykładem zmian, które dokonały się w powojennej twórczości poety. Autor częściej skupiał się wówczas na sprawach osobistych, losie pojedynczego człowieka. Jednocześnie używał prostszego języka, zawierającego elementy potoczne, swobodnie zestawiał obrazy i motywy, stosował luźniejszą kompozycję i nieregularną budowę wiersza. Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
LAT 1945–1989

Kazimierz Wierzyński

Kufer

*Kufer – symbol
ciągłej podróży,
znak losu
tułacza*

*Co zawiera
kufer?*

Na strychu śpi mój powrót,
Kufer blachą okuty, walizy,
Cała moja ojczyzna,
Paszporty, obywatelstwa,
Emigracyjne wizy.

*Kufer –
najważniejszy
dobytek
i zarazem
znak bólu*

Kufer, mój wielki majątek,
Którego tutaj mam bronić,
Normalny nieszczęścia początek
I obłąkany koniec.

*Kufer – zbiór
rupieci
Samotność
tułacza,
tęsknota
za ojczyzną*

Kufer starych zjełczałych¹ dzieci,
Gotowych dalej dziecinnieć i głupieć
I wśród niezdatnych na nic rupieci
Samotność dzika, gorycz nostalgii,
Najrozpaczliwszy rupieć.

Kazimierz Wierzyński (1894–1969)

Poeta, prozaik, eseista. Był współtwórcą grupy poetyckiej Skamander. Debiutował zbiorem wierszy *Wiosna i wino* (1919). Podczas II wojny światowej przebywał we Francji, w Portugalii i Brazylii, a od 1941 r. w Stanach Zjednoczonych.

Po zakończeniu wojny pozostał na emigracji. Wydał m.in. tomy poetyckie *Laur olimpijski*, *Gorzki urodzaj*, *Tkanka ziemi*, *Sen mara*.

¹ Zjełczały – tu: zapomniany; także: zgorzkniały, postarzały.

Psie wycie za moją ziemią karpacką,
 Spazm, do którego wstyd mi się przyznać –
 I przeprowadzka za przeprowadzką,
 Z Ameryki do Europy,
 Z Europy do Ameryki,
 Kufer na plecach,
 Schodzone stopy,
 Ojczyzna.

*Kufer – zbiór
rupieci...*

*Człowiek
w ciągłym
ruchu*

*Wędrownik jest
ojczyzną*

Taki jest bagaż. Taki wojaż²,
 Taki mój rozkład jazdy:
 Wszystkie strony świata otwarte
 A wyjścia z żadnej.

*Paradoks –
człowiek
uwięziony
w otwartym
świecie*

Taki jest potrzask. Ani co wziąć stąd
 Ani z czym dobiec na koniec:
 Strych mój i powrót,
 Zguba i miłość,
 Której zabić nie umiem
 Ani obronić.

*Człowiek
w potrzasku,
w sprzecz-
nościach –
między podróżą
a pragnieniem
stałości*

CIEKAWOSTKA

Czy wiecie, że Kazimierz Wierzyński opisywał w wierszach również zmagania sportowe? Jego tom *Laur olimpijski* w 1928 r. zdobył pierwszą nagrodę w Konkursie Literackim IX Igrzysk Olimpijskich w Amsterdamie. Dzięki temu wyróżnieniu poeta zyskał popularność na całym świecie – jego utwory przetłumaczono na główne języki europejskie (np. niemiecki, francuski), a także m.in. na język taciński, japoński, jidysz.

² **Wojaż** – dłuższa podróż, zwłaszcza zagraniczna.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Opisz sytuację podmiotu lirycznego.
2. Co zawiera tytułowy kufer i czego jest symbolem?
3. Za czym najbardziej tęskni podmiot liryczny?
4. Wskaż w utworze fragmenty, w których podmiot liryczny wyraża swój stan emocjonalny. Jakie uczucia opisuje i co jest ich przyczyną?

Język i styl

5. Odszukaj w wierszu Kazimierza Wierzyńskiego słowa i sformułowania potoczne. Jak myślisz, czemu służy zastosowanie ich w tekście poetyckim?

Poszukaj

6. Znajdź informacje, czym jest enumeracja (wyliczenie) w utworach literackich. Następnie wskaż wyliczenia w wierszu *Kufer*. Jak sądzisz, dlaczego poeta je zastosował? O jakim trybie życia osoby mówiącej świadczą?

Twoim zdaniem

7. Jaki inny tytuł można by nadać utworowi Kazimierza Wierzyńskiego? Podaj dwie propozycje. Uzasadnij swój wybór, odwołując się do treści wiersza.

Z nowego do starego świata

Powrót emigranta do ojczyzny

NA POCZĄTEK

Dlaczego niektórzy ludzie po latach spędzonych za granicą decydują się na powrót do ojczyzny?

O UTWORZE

Wiersz Zbigniewa Herberta *Pan Cogito* – powrót jest jednym z utworów składających się na tom *Raport z oblężonego Miasta i inne wiersze* wydany w 1983 r., w czasie stanu wojennego. Podstawowym tematem zbioru są rozważania o historii i jej wpływie na życie jednostek. W utworach można odnaleźć odniesienia do takich wydarzeń, jak agresja sowiecka 17 września 1939 r., zbrodnia katyńska, powstanie warszawskie. Znaczna część wierszy zamieszczonych w *Raporcie...* powstała pod wpływem wydarzeń grudnia 1981 r. (wprowadzenie stanu wojennego w Polsce). Jednak w tomie znalazły się też utwory dużo wcześniejsze, napisane jeszcze w 1956 r., będące reakcją na czasy stalinizmu.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

Zbigniew Herbert

Pan Cogito – powrót

1

Pan Cogito
postanowił wrócić
na kamienne łono
ojczyzny

decyzja jest dramatyczna
pożałuje jej gorzko

*Bolesna decyzja
o powrocie
do kraju*

nie może jednak dłużej
 znieść zwrotów kolokwialnych¹
 – *comment allez-vous*²
 – *wie geht's*³
 – *how are you*⁴

pytania z pozoru proste
 wymagają zawilej odpowiedzi

Pan Cogito zrywa
 bandażę życzliwej obojętności
 przestał wierzyć w postęp
 obchodzi go własna rana

wystawy obfitości
 napawają go znudzeniem

przywiązał się tylko
 do kolumny doryckiej⁵
 kościoła San Clemente⁶
 portretu pewnej damy
 książki której nie zdążył przeczytać
 i paru innych drobiazgów

a zatem wraca

widzi już
 granicę
 zaorane pole
 mordercze wieże strzelnicze
 gęste zarośla drutu

bezszelestne
 drzwi pancerne
 zamykają się wolno za nim

i już
 jest
 sam
 w skarbcu
 wszystkich nieszczęść

*Dlaczego
 bohater wraca?*

*Co odstręcza
 Pana Cogito?*

*Co przyciąga
 Pana Cogito?*

*Odwołanie do
 świata dawnych
 wartości i sztuki*

*Powrót
 do ojczyzny*

*Kraj rodzinny
 jako przestrzeń
 zniewolona,
 więzienie*

Zbigniew Herbert (1924–1998)

Poeta, dramatopisarz, eseista. Podczas wojny był żołnierzem Armii Krajowej, studiował także polonistykę na tajnym uniwersytecie we Lwowie. W 1950 r. zamieszkał w Warszawie. Od 1958 r. wiele podróżował, był m.in. we Francji, Włoszech, w Grecji, Stanach Zjednoczonych. W 1992 r. wrócił na stałe do Polski. Pierwszy tom poetycki, zatytułowany *Struna światła*, wydał w 1956 r. Kolejne zbiory wierszy poety to m.in. *Studium przedmiotu*, *Pan Cogito*, *Epilog burzy*. Opublikował także zbiory esejów *Barbarzyńca w ogrodzie* i *Martwa natura z wędzidłem*.

¹ Kolokwialny – potoczny.

² *Comment allez-vous* [czyt.: komą tale wu] – w języku francuskim: „Jak się masz?”.

³ *Wie geht's* [czyt.: wigejts] – w języku niemieckim: „Jak się masz?”.

⁴ *How are you* [czyt.: hał ar ju] – w języku angielskim: „Jak się masz?”.

⁵ Kolumna dorycka – kolumna zbudowana zgodnie z regułami porządku doryckiego, jednego z trzech starożytnych greckich porządków architektonicznych. Cechy takiej kolumny to m.in. brak bazy, czyli podstawy, żłobkowany trzon zwężający się ku górze.

⁶ Kościół San Clemente [czyt.: san klemente] – bazylika św. Klemensa w Rzymie zbudowana w IV w. W jej wnętrzu znajdują się m.in. cenione freski i mozaiki.

2

A może zostać
w nowym lep-
szym świecie?

Co oferuje ten
świat?

więc po co wraca
pytają przyjaciele
z lepszego świata

mógłby tutaj pozostać
jakoś się urządzić

ranę powierzyć
chemicznym wywabiaczom
zostawić w poczekalni
wielkich portów lotniczych
więc po co wraca

Do czego wraca
Pan Cogito?

– do wody dzieciństwa
– do splątanych korzeni
– do uścisku pamięci
– do ręki twarzy

spalonych na rusztach czasu

Dlaczego
bohater wraca?

pytania z pozoru proste
wymagają zawilej odpowiedzi
może Pan Cogito wraca
żeby dać odpowiedź

na podszepty strachu
na szczęście niemożliwe
na uderzenie znienacka
na podstępne pytanie

WARTO WIEDZIEĆ

Najpopularniejszym zbiorem wierszy Zbigniewa Herberta jest tom *Pan Cogito* wydany w 1974 r. Tytułowa postać występuje w utworach w roli pierwszo- lub trzecioosobowego bohatera lirycznego. Jej imię – *Cogito* – w języku łacińskim oznacza „myślę”. Nawiązuje ono również do maksymy XVII-wiecznego francuskiego filozofa Kartezjusza: *Cogito ergo sum* – „Myślę, więc jestem”. Wiersze, w których występuje ten bohater, są swoistym zapisem rozterek i doświadczeń człowieka myślącego żyjącego w XX w. Pan Cogito poszukuje sensu życia i własnej tożsamości, rozmyśla o trudnych wyborach i dylematach moralnych, które stawia przed człowiekiem współczesność. Często nie może pogodzić się z otaczającym go światem i sytuacją w państwie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Bohater liryczny to postać literacka ukazana w utworze lirycznym, o której opowiada podmiot liryczny (w trzeciej osobie) lub do której się zwraca (w pierwszej osobie). Bohater liryczny w trzeciej osobie pojawia się np. w wierszu Bolesława Leśmiana *Dusiutek*:

Szedł po świecie Bajdała,

Co go wiosna zagrzała [...].

Jako adresat, „ty”, do którego mówi podmiot liryczny, występuje np. w *Trenie VIII*

Jana Kochanowskiego:

Wielkieś mi uczyniła pustki w domu moim,

Moja droga Orszulo, tym zniknięciem swoim.

Czasem bohater liryczny występuje też w pierwszej osobie – w utworach, w których wypowiada się fikcyjna postać stworzona przez autora (np. we fraszce Jana Kochanowskiego *Na lipę*).

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Liryka refleksyjno-filozoficzna to odmiana liryki, w której podejmowana jest tematyka sensu ludzkiego życia, niepokojów egzystencjalnych, miejsca człowieka w świecie, dylematów i wartości moralnych.

PO PRZECZYTANIU **Ukryte w tekście**

1. Gdzie znajduje się Pan Cogito?
2. Czym charakteryzuje się świat, w którym Pan Cogito przebywa? Odpowiedz, odwołując się do odpowiednich fragmentów wiersza.
3. Jaką decyzję podejmuje bohater? Co jest powodem takiego wyboru życiowego?
4. Odszukaj w utworze sformułowania, które świadczą o tym, że sytuacja w ojczyźnie Pana Cogito jest niepokojąca i że powrót do kraju wiąże się z niebezpieczeństwem.
5. Co ma na myśli podmiot liryczny, gdy mówi o *ranie* Pana Cogito?
6. O czym bohater liryczny chce się przekonać i co uzyskać dzięki powrotowi do kraju dzieciństwa?

 Język i styl

7. Odszukaj w wierszu przynajmniej trzy metafory odnoszące się do ojczyzny Pana Cogito. Zapisz je w zeszycie. Następnie obok każdej przenośni krótko wyjaśnij, jak rozumiesz jej znaczenie.
8. Czym różni się bohater liryczny od podmiotu lirycznego? Odpowiedz na podstawie utworu Zbigniewa Herberta. Co świadczy o tym, że Pan Cogito jest w zamieszczonym wierszu bohaterem, a nie podmiotem lirycznym?

 Twoim zdaniem

9. Czy dylematy opisane w utworze są charakterystyczne tylko dla powojennego pokolenia Polaków? Uzasadnij swoją odpowiedź.

 Tvoja wypowiedź

10. Na podstawie wiersza *Pan Cogito – powrót* sformułuj po trzy argumenty przemawiające za powrotem i przeciw powrotowi bohatera do ojczyzny. Zapisz je w zeszycie, np. w formie dwukolumnowej tabeli.

Podsumowanie wiadomości

Powojenny świat w odbudowie –
nadzieje i traumy

Ból nowego życia –
tęsknota emigrantów
za ojczyzną

**Nowy świat,
inne życie**

Historia jako
niszcząca siła, burząca
relacje międzyludzkie

Nowe spojrzenie
na świat – bez złudzeń
i wiary w dawne
opowieści

Z komfortu
w niepewność – powrót
do dawnego świata

Spojrzenie na świat
bez złudzeń –
z perspektywy
człowieka ocalonego

**Przeszłość przeniesiona
w sferę mitu:
Czesław Miłosz,
Pożegnanie**

Czy warto powracać
myślami do minionego
życia?

Wszystko przemija –
kultura, normy,
kodeksy

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Aluzja literacka – s. 39
- Bohater liryczny – s. 48
- Liryka filozoficzno-refleksyjna – s. 49

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Jak wyglądało życie Polaków tuż po zakończeniu II wojny światowej? Co było dla nich najtrudniejsze?
- 2 Jakie przemyślenia na temat życia zawiera wiersz Czesława Miłosza *Pożegnanie*?
- 3 Jaką rolę odgrywa przyroda w poezji Czesława Miłosza? Odpowiedz na podstawie poznanych utworów poety.
- 4 Podaj po jednym przykładzie utworu literackiego i filmu, które opowiadają o wpływie wydarzeń politycznych na życiowe decyzje człowieka. W jaki sposób dzieła te ukazują losy bohaterów?
- 5 Jakie przeżycia związane z losem emigranta były ukazywane w polskiej poezji po 1945 r.? Odpowiedz na podstawie poznanych wierszy Kazimierza Wierzyńskiego i Zbigniewa Herberta.
- 6 Co oznacza łacińskie słowo *cogito*? Jak sądzisz, dlaczego Zbigniew Herbert właśnie tak nazwał bohatera cyklu swoich wierszy?
- 7 Na czym polega różnica między bohaterem lirycznym a podmiotem lirycznym? Wyjaśnij na podstawie wybranych przykładów.
- 8 Wyjaśnij, dlaczego wielu Polaków bało się wrócić do kraju po II wojnie światowej.
- 9 Dlaczego w wielu utworach powstałych na emigracji, po zakończeniu II wojny światowej, często pojawiał się wątek wielkiej tęsknoty za ojczyzną?
- 10 Czym charakteryzuje się liryka refleksyjno-filozoficzna? Odpowiedz, odwołując się do wybranego utworu.

Rozdział III

Człowiek i władza

TEMATY LEKCJI

1 Każdy kiedyś traci władzę s. 54–56
Jak władza zmienia człowieka?

2 Czy śnieg zawsze jest biały? s. 57–58
Posłuch i bezkrytyczne zaufanie w wierszu Stanisława Balińskiego

3 Rządy chama s. 59–65
Zwycięstwo prymitywnej siły w „Tangu” Sławomira Mrożka

4 Zawsze samotna s. 66–68
O filmie „Żelazna Dama”

5 Różne systemy, te same mechanizmy s. 69–71
Rządzący i rządzeni w „Balladzie o okrzykach” Jacka Kaczmarskiego

6 Wrogi element s. 72–75
Władza przeciwko młodym ludziom w opowiadaniu Marka Nowakowskiego

Podsumowanie wiadomości s. 76–77

Sprawdź swoją wiedzę s. 78

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Stanisław Baliński, *Wieża* (z okresu emigracyjnego)
- Sławomir Mrożek, *Tango*
- Jacek Kaczmarski, *Ballada o okrzykach*
- Marek Nowakowski, *Wróg* (z tomu *Raport o stanie wojennym*)

TO SIĘ CZYTA!

- Jeffrey Pfeffer, *Władza. Dlaczego jedni ją mają, a inni nie*

TO SIĘ OGLĄDA!

- *Żelazna Dama*, reż. Phyllida Lloyd [czyt.: fylida lojd]

Każdy kiedyś traci władzę

Jak władza zmienia człowieka?

NA POCZĄTEK

Na czym – według Ciebie – polega władza? Co jest jej źródłem? Z jakimi sferami życia ludzi kojarzy Ci się to pojęcie?

TO SIĘ CZYTA!

Jeffrey Pfeffer [czyt.: dżefri fefer]

Władza. Dlaczego jedni ją mają, a inni nie (fragmenty)

Stare powiedzenie „władza demoralizuje” okazuje się niezwykle prawdziwe, chociaż słowo „demoralizować” nie jest może zbyt właściwe. Psycholog społeczny z Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley Dacher [czyt.: daker] Keltner wraz ze swoimi współpracownikami mówi o władzy prowadzącej do [...] osłabienia zahamowań lub tendencji do przestrzegania zasad społecznych i wymogów, które mogłyby ograniczać zachowania osób dążących do osiągnięcia celów. Zachowanie takie jest logiczną konsekwencją tego, co przytrafia się ludziom posiadającym władzę. Osoby służalcze i posiadające mniejszą władzę schlebiają bardziej wpływowym ludziom, aby im się przypodobać. Życzenia i prośby osób wpływowych są spełniane, dlatego przyzwyczajają się do danego sposobu bycia i do traktowania ich w szczególny sposób. Chociaż ludzie ci mogą zdawać sobie sprawę z tego, że ich specjalne traktowanie wynika z zajmowanej przez nich pozycji i faktu kontrolowania przez nich zasobów, to z czasem ta świadomość zanika. Mój przyjaciel pracuje na wyższym stanowisku [...], więc miał okazję obserwować dyrektorów generalnych z bliska i oto, co mi powiedział: „Bez względu na początkowe intencje i aspiracje w końcu władza każdemu uderza do głowy”.

Z analiz skutków posiadania władzy [...] wynika, że władza doprowadza [osoby wpływowe] do zbytnej pewności siebie i podejmowania ryzyka, braku wrażliwości na potrzeby innych, ulegania stereotypom, a także tendencji do wykorzystywania innych dla własnych korzyści. David Kipnis²

¹ Demoralizować – sprawiać, że dana osoba lub grupa osób przestaje przestrzegać norm moralnych.

² David Kipnis – amerykański psycholog społeczny. Żył w latach 1924–1999.

[czyt.: dejwid kipnys] przeprowadził badanie, w którym uczestnicy zostali postawieni w sytuacjach przypominających miejsca pracy. Niektóre osoby odgrywające rolę menedżera miały niewielką [...] kontrolę nad zasobami i musiały wpływać na podwładnych za pomocą perswazji³, a pozostali mieli prawo do nagradzania i karania pracowników. Im więcej uczestnicy mieli kontroli nad środkami nacisku, takimi jak podwyższenie lub obniżenie wynagrodzenia, tym większe czynili wysiłki, aby wpłynąć na podwładnych. Co więcej, ci, którzy mieli większą władzę, postrzegali rezultaty pracy swoich podwładnych jako efekt ich kontroli, a nie wysiłków czy motywacji osób nadzorowanych. Ponieważ przełożeni posiadający władzę uważali siebie za lepszych od swoich podwładnych, mieli zdecydowanie mniejszą ochotę na spędzanie z nimi czasu, a także dystansowali się od menedżerów posiadających mniejszy zakres władzy – mimo, że w tym badaniu [...] wybór przełożonego i przydział zakresu kontroli został określony przypadkowo i tymczasowo [...].

Z rosnącej liczby badań nad skutkami posiadania władzy można wysnuć jeden wniosek – ludziom naprawdę niewiele potrzeba, aby władza zmieniła ich sposób myślenia i aby zaczęli się zachowywać niegrzecznie i nie okazywać innym szacunku. Wystarczy przypomnieć im czasy, kiedy mieli władzę i byli w stanie dostać to, czego chcieli [...], lub dać im umiarkowany zakres kontroli nad mało znaczącymi nagrodami w tymczasowo utworzonych grupach składających się z obcych osób. [...]

Zbyttnia pewność siebie i brak taktu prowadzi do utraty władzy, ponieważ ludzie skupiają się do takiego stopnia na sobie, iż nie zajmują się potrzebami osób, których wrogość może przysporzyć im problemów. Z drugiej strony, jeżeli nie pozwolisz na to, aby władza uderzyła Ci do głowy, [...] to może dłużej utrzymasz się na danym stanowisku. [...]

Osobom wpływowym trudno spojrzeć na świat oczami innych – jednak, jeśli chcesz przetrwać, musisz pokonać swoją dumę [...].

Patricia Seeman [czyt.: patrisza simen], doradca i trenerka kadry menedżerskiej wyższego szczebla [...], mówi, że najlepszym sposobem utrzymania się na stanowisku jest zachowanie równowagi i dystansu do samego siebie. Stwierdziła: „Jeżeli nie będziesz siebie dobrze rozumieć, stracisz nad sobą kontrolę”. [...]

Niestety, ludzie zajmujący wysokie stanowiska dające sporą władzę często nie lubią, kiedy im się przypomina, kim kiedyś byli i jak daleko zaszli. [...]

[...] ludziom naprawdę niewiele potrzeba, aby władza zmieniła ich sposób myślenia [...].

▲ [...] najlepszym sposobem utrzymania się na stanowisku jest zachowanie równowagi i dystansu do samego siebie.

³ Perswazja – przekonywanie kogoś do określonych działań za pomocą odpowiednich argumentów.

Gdy masz władzę, łatwiej stracić cierpliwość – władza prowadzi do braku zahamowań, daje poczucie, że nie musisz uważać na swoje słowa i zachowanie, w związku z czym troszczysz się bardziej o siebie niż o uczucia innych. Jednak brak cierpliwości sprawia, że ludzie tracą kontrolę nad sobą i obrażają innych, a to prowadzi do utraty posady. [...]

W końcu każdy kiedyś traci władzę.

Przełożyła Anna Kanclerz

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Dlaczego osoby posiadające mniejszą władzę schlebiają bardziej wpływowym ludziom i traktują ich w szczególny sposób?
2. Jak – według autora tekstu – posiadanie władzy zmienia ludzi?
3. Jakie zachowania prowadzą do utraty wyższych stanowisk?
4. Opowiedz o tym, w jaki sposób powinny postępować osoby posiadające władzę, aby jej nie stracić.
5. Wytłumacz, co oznacza w zamieszczonym tekście sformułowanie *mieć kontrolę nad zasobami*.

Poszukaj

6. Wyjaśnij znaczenie frazeologizmów: *pan i władca*, *czwarta władza*, *mieć władzę nad sobą*, *komuś władza uderzyła do głowy*, *w pełni władz umysłowych*. Jakich aspektów i znaczeń władzy dotyczą te sformułowania?

Twoim zdaniem

7. Jakie korzyści i jakie zagrożenia wiążą się z posiadaniem władzy?
8. Odpowiedz, z którymi spostrzeżeniami zawartymi w tekście się zgadzasz, a z którymi – nie. Dlaczego?

Twoja wypowiedź

9. Wyobraź sobie, że zarządzasz grupą specjalistów w branży, do której należy Twój przyszły zawód. Sformułuj kilka wskazówek, które mogłyby być przydatne w kierowaniu tym zespołem. Obok każdej rady wyjaśnij, dlaczego warto ją stosować. Zadanie wykonaj w zeszycie.

2 Czy śnieg zawsze jest biały?

Posłuch i bezkrytyczne zaufanie w wierszu Stanisława Balińskiego

NA POCZĄTEK

Kto i w jakim zakresie decyduje o Twoim sposobie myślenia i działania?

OUTWORZE

Wieża to jeden z wierszy napisanych przez Stanisława Balińskiego w okresie emigracyjnym. Ukazał się w 1954 r. w antologii *Najwybitniejsi poeci emigracji współczesnej*, a także w wyborze utworów poety wydany w 1982 r., zatytułowanym *Peregrynacje*. Jeden z badaczy twórczości Stanisława Balińskiego określił ten wiersz jako „orwellowski z ducha”, nawiązując w ten sposób do twórczości George’a Orwella [czyt.: džordża orwela] – autora powieści *Rok 1984* ukazującej państwo, w którym człowiek jest całkowicie poddany kontroli i podporządkowany władzy.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu ➔ s. 166–169

Stanisław Baliński

Wieża

W kraju czarów jest wieża. Kiedy herold¹ z tej wieży
Daje znak, wszyscy też dają znak.
Kiedy herold powiada, że dziś kłamstwom nie wierzy,
Wszyscy zgodnie nie wierzą, a gdy mówi, że wierzy,
Wszyscy zgodnie powiadają: tak.

Nikt nikogo nie zmusza. Każdy ma z własnej woli
Patrzeć w znak i ten sam dawać znak.
Kiedy herold powiada, że go prawda nie boli,
Wszyscy mówią: nie boli, a gdy mówi, że boli,
Wszyscy zgodnie powiadają: tak.

*Manipulowanie
i kierowanie
tłumem*

*Władza
i kłamstwo*

Pozory wolności

*Władza
i prawda*

¹ **Herold** – w średniowieczu: urzędnik, który w imieniu władcy ogłaszał ważne zarządzenia lub wydarzenia. Tu: osoba sprawująca władzę.

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

Jak władza
kształtuje obraz
świata?

Odwracanie
pojęć

Nikt nikomu nie radzi. Kiedy herold ofiarny
Czyni znak, wszyscy też czynią znak.
Kiedy herold powiada, że ten śnieg nie jest czarny,
Wszyscy schylają głowy, a gdy mówi, że czarny,
Wszyscy chórem powiadają: tak.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. O czym jest utwór *Wieża*? Jaki jest jego główny temat?
2. Wymień elementy rzeczywistości ukazanej w wierszu.
Czy ten świat jest realistyczny czy fantastyczny?
Dlaczego tak uważasz?
3. Dlaczego poeta nazywa przedstawioną przestrzeń *krajem czarów*? Na czym polegają te czary i czego są metaforą?
4. Opisz, jak zachowują się mieszkańcy *kraju czarów*. Czym się kierują? Dlaczego są posłuszni i nie wyrażają sprzeciwu?
5. Jak sądzisz, dlaczego autor nadał utworowi tytuł *Wieża*?
Na co wskazuje ten tytuł? Czego może być metaforą?
6. Na jaki uniwersalny problem poeta chciał zwrócić uwagę odbiorców?

Język i styl

7. Odszukaj w wierszu powtarzające się słowa, sformułowania i konstrukcje zdań. Jaki efekt osiągnął poeta dzięki zastosowaniu tych powtórzeń? W jaki sposób wpływają one na odbiór tekstu?
- *8. W jaki sposób ułożone są rymy w kolejnych zwrotkach?
Jak taki układ wpływa na odbiór wiersza?

Poszukaj

9. Podaj przykład sytuacji, w której większe grupy ludzi bezkrytycznie podporządkowują się manipulującej nimi władzy. Możesz odwołać się np. do wiadomości zdobytych na lekcjach historii lub wiedzy o społeczeństwie.

Tvoja wypowiedź

10. Napisz w zeszycie szczegółowy plan rozprawki na temat:
Nie warto słuchać ani popierać demagogów.

Stanisław Baliński
(1899–1984)

Poeta, prozaik, eseista, a także dyplomata. Urodził się w Warszawie. W dwudziestoleciu międzywojennym był związany z grupą poetycką Skamander. We wrześniu 1939 r., po wybuchu II wojny światowej, wyjechał do Paryża, a później do Wielkiej Brytanii. Po wojnie pozostał na emigracji. Zmarł w Londynie. Wydał m.in. tomy poetyckie *Wieczór na Wschodzie*, *Tamten brzeg nocy*, *Trzy poematy o Warszawie*.

WARTO PRZECZYTAĆ

- John Maxwell Coetzee
[czyt.: dżon maksłel kats-ia],
Czekając na barbarzyńców
- Remigiusz Mróz, *Władza absolutna*
- George Orwell, Rok 1984

Rządy chama

Zwycięstwo prymitywnej siły w „Tangu” Sławomira Mrożka

NA POCZĄTEK

Jakie cechy może ujawnić w człowieku posiadanie władzy? Do jakich zachowań może prowadzić?

OUTWORZE

Tango Sławomira Mrożka po raz pierwszy zostało opublikowane w 1964 r., a premiera sceniczna dramatu odbyła się w 1965 r. Utwór przyniósł autorowi światową sławę i jest jego najczęściej wystawianą sztuką.

Akcja *Tanga* rozgrywa się w dużym, zagraconym pokoju. Zamieszkuje go inteligencka rodzina, którą tworzą: Stomil – awangardowy artysta z lekceważeniem odnoszący się do tradycyjnych norm i konwencji; Eleonora – żona Stomila uważająca się za kobietę wyzwoloną; Artur – syn Stomila, tęskniący za dawnym, tradycyjnym porządkiem; Eugenia – matka Stomila, babcia Artura, zachowująca się i ubierająca w niekonwencjonalny sposób; Eugeniusz – brat Eugenii, starszy pan o nienagannych manierach; Ala – kuzynka i zarazem narzeczona Artura. Częstym gościem rodziny jest pochodzący z zupełnie innego środowiska prymitywny Edek – kochanek Eleonory i partner Eugenii do gry w karty.

Stomil z Eleonorą odrzucają normy i konwencje obyczajowe uznawane przez poprzednie pokolenia. Efektem tego buntu jest w *Tangu* rozpad, chaos, zagubienie. Przeciwnie rodzicom buntuje się z kolei Artur – próbuje on przywrócić tradycyjne normy i wartości, co jednak we współczesnym świecie okazuje się niemożliwe i także prowadzi do chaosu. Brutalny porządek wprowadza dopiero Edek – cham stosujący przemoc i kierujący się zasadą, że należy wszystkich „wziąć za mordę”. Po zabiciu Artura przejmuje on władzę w rodzinie.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu ➔ s. 166–169

Sławomir Mrożek

Tango (fragmenty)

ALA: Artur...

ARTUR: Poczekaj. Najpierw zbawienie świata.

ALA: Ja cię zdradziłam z Edkiem. [...]

ARTUR (*opuszczając powoli rękę, po chwili*): Co takiego?

ALA: Myślałam, że ci to obojętne. Przecież żenisz się ze mną tylko dla zasady.

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

*Upadek
projektu
i idei Artura
z powodu
zdrady
narzeczonej*

Upadek
projektu
i idei Artura
z powodu
zdrady
narzeczonej

ARTUR (*siada ogłuszony na krześle*): Kiedy?

ALA: Dzisiaj rano.

ARTUR (*do siebie*): Tak. Tak...

ALA: Myślę, że ci to nie powinno przeszkadzać. Ja tylko tak sobie... Patrz, jestem gotowa do ślubu. (*wkłada welon*) Jak ci się podobam?

ARTUR (*nieudolnie schodzi ze stołu, czepiając się go, na oślep*): Poczekaj, poczekaj, jak to ... ty mnie? Ty – mnie?

ALA (*ze sztuczną swobodą*): Zapomniałam ci o tym powiedzieć, byłeś taki zajęty... Możemy już iść. Czy chcesz, żebym włożyła rękawiczki? Są trochę za ciasne. Czy jestem dobrze uczesana?

ARTUR (*ryczy*): Mnie?

ALA (*udając zdziwienie*): Ach, ty jeszcze ciągle o tym? Nie wiedziałam, że to cię tak zainteresuje. Mówmy lepiej o czym innym. [...]

ARTUR (*placzkliwie*): Dlaczego mi to zrobiłaś?...

ALA: Co ci jest, skarbie? Powiedziałałam już: byłam przekonana, że ci na tym nie zależy. Doprawdy, dziwię się tobie. Takie historie to drobiazg. Żałuję nawet, że ci powiedziałam.

ARTUR: Ale dlaczego...

ALA: Co za uparciuch! No... miałam swoje powody. [...]

ARTUR (*idzie w stronę Stomila i Eleonory*): Dlaczego mnie tak wszyscy krzywdzicie? Co ja wam zrobiłem? Mamo, ty słyszałaś?

ELEONORA: Alu, ostrzegałam cię.

ARTUR (*czepiając się Eleonory*): Mamo, powiedz jej, że tak nie można. Zrób coś, pomóż mi, przecież ja tak nie mogę, powiedz jej... Za co ona mnie tak traktuje, za co... (*placze*)

ELEONORA (*wyrywając się mu*): Odejdź ode mnie, ty głupcze.

ARTUR (*odepchnięty zatacza się na środek sceny, mówi placzkliwie*): Ja chciałem was uratować, ja już byłem blisko... Wszystko psujecie, świat jest zły, zły, zły!

ALA: Chodź do mnie, Arturku. (*zbliża się do niego*) Moje biedactwo, tak mi ciebie żal...

ARTUR (*odtrąca ją*): Mnie? Żal? Ty śmiesz mnie żałować? Nie potrzebuję niczyjej litości! Wy mnie jeszcze nie znacie, ja wam wszystkim pokażę! Dobrze, nie chcieliście mojej idei, podeptaliście mnie! (*do Ali*) Obrzuciłaś błotem najszlachetniejszy zamysł, jaki był kiedykolwiek w historii, ty kuro! O ślepoto! Nie wiesz, kogo straciłaś. I to z kim? Z tym debilem, z tym plugawym

Sławomir Mrożek
(1930–2013)

Dramatopisarz, prozaik, publicysta, eseista i rysownik. W latach 1963–1996 przebywał na emigracji, m.in. we Francji, Włoszech i w Meksyku. W 1996 r. wrócił do Polski. W 2008 r. ponownie wyemigrował i przeniósł się do Francji, gdzie mieszkał aż do śmierci. Napisał wiele utworów dramatycznych, m.in. *Tango*, *Emigrantów*, *Rzeźnię*. Tworzył także opowiadania, np. zbiory *Śłoń*, *Wesele w Atomicach*, eseje oraz rysunki satyryczne.

Upadek
projektu i idei...

Śmierć Artura

symptomem¹ rozkładu naszych czasów! Odchodzę, ale nie zostawię was na ziemi. I tak nie wiecie, po co żyć. Gdzie jest ten twój słodki amant²? Gdzie ten zgniły brzuch? Niech ja go wypatroszę, twego rannego ptaszka. *(kręci się rozpaczliwie po pokoju, szukając po omacku na stole, na stolikach, nawet na sofie)* Rewolwer! Gdzie jest rewolwer?! Przez te przeklęte porządki nie można niczego znaleźć. Mama nie widziała gdzieś rewolweru? *(Edek zakrada się do niego od tyłu, wyjmując z zanadru rewolwer i kolbą z rozmachem uderza Artura w kark. Artur osuwa się na kolana. Edek odrzuca broń, wprawnie popycha mu głowę do przodu i kiedy bezbronna głowa Artura jest prawie przy podłodze, Edek, splótłszy dłonie, unosi się na palcach i z góry, jak siekierą, bije jeszcze raz w odsłonięty kark, aż przysiadając od rozmachu. Artur osuwa się na czworaki, czołem dotykając podłogi. Uwaga! Ta scena musi mieć charakter bardzo realistyczny. Oba ciosy muszą być tak opracowane, żeby ich fikcja teatralna nie była oczywista. Niech rewolwer będzie z gumy albo nawet z pierza, albo niech Artur nosi pod kołnierzem jakąś podkładkę, wszystko jedno, byle nie wypadło „teatralnie”)*

ALA *(klękając obok Artura)*: Artur! [...]

EDEK *(odchodzi na stronę, ogląda sobie ręce, mówi ze zdziwieniem)*: Ale był twardy. [...]

ARTUR *(wciąż z czołem przy podłodze, mówi cicho)*: Ja ciebie kochałem, Alu...

ALA: Dlaczego mi wcześniej tego nie powiedziałeś?

EDEK: Ja cię kocham, a ty śpisz. [...]

ELEONORA *(biegnie do Stomila i szarpie go)*: Obudź się, twój syn umiera! [...]

ALA *(wstając z klęczek, mówi rzeczowo)*: Nie żyje. [...]

STOMIL: Chciał zwyciężyć wszystkojedność i bylejałość. Żył rozumem, ale zbyt namiętnie. Za to zabiło go uczucie, zdradzone przez abstrakcję.

EDEK: Myślał dobrze, tylko był za nerwowy. Taki się nie uchowa.

Pozostali odwracają się ku niemu.

STOMIL: Milcz, kanalio, i opuść ten dom. Ciesz się, że nie żądamy od ciebie rachunku.

EDEK: A dlaczego miałbym teraz sobie pójść? Powtarzam: on myślał dobrze. Ja tu zostanę.

STOMIL: Po co?

EDEK: Teraz moja kolej. Wy będziecie mnie słuchać.

STOMIL: My? Ciebie?

EDEK: A dlaczegożby nie? Widzieliście, jaki mam cios. Ale nie bójcie się, byle cicho siedzieć, nie podskakiwać, uważać, co mówię, a będzie wam ze mną dobrze, zobaczycie. Ja jestem swój chłop. I pożartować mogę, i zabawić się lubię. Tylko posłuch musi być.

Przejęcie
władzy
przez Edka,
wkroczenie
prymitywnego
ładu

¹ **Symptom** – oznaka jakiegoś zjawiska lub procesu, zazwyczaj negatywnego.

² **Amant** – tu: kochanek.

Przejęcie
władzy
przez Edka,
wkroczenie
prymitywnego
ładu

EUGENIUSZ: Ładnieśmy wpadli.

EDEK: Panie Genek, co to za niegrzeczna mowa? Lepiej zdejm mi pan buty...

EUGENIUSZ: Ulegam przemocy, ale w duszy będę nim gardził.

EDEK: A gardźże sobie pan, tylko zdejmuj. No, ruszać się, raz-dwa! (*Eugeniusz przykłada i zdejmuje buty Edkowi*) [...]

EUGENIUSZ (*z butami w ręku*): Wyczyścić?

EDEK: Możesz je pan sobie wziąć. Ja i tak się przebiorę. (*wstaje i ściąga z Artura marynarkę, wkłada ją na siebie i przegląda się przed lustrem*) Ciasna, ale można wytrzymać.

STOMIL: Chodźmy, Eleonoro. Jesteśmy tylko parą biednych, starych rodziców.

EDEK: Tylko mi nie odchodzić nigdzie za daleko i czekać, aż zawołam.

ELEONORA: Idziesz z nami, Alu?

ALA: Idę. On mnie kochał, tego mi już nikt nie odbierze.

STOMIL (*do siebie*): Przypuśćmy, że to była miłość.

ALA: Ojciec coś mówił?

STOMIL: Nie, nic takiego.

*Eleonora i Stomil wychodzą, trzymając się pod rękę. Ala idzie za nimi. Edek wykręca się przed lustrem tak i siak, robiąc różne miny „przystojne” i dostojne, przybierając różne pozy, wysuwając szczękę, biorąc się pod boki itp. Eugeniusz przechodzi przez scenę z parą butów Edka w ręce. Zatrzymuje się nad Arturem. EUGENIUSZ: Zdaje mi się, Arturku, że już nikomu nie jesteś potrzebny. (*Eugeniusz stoi nad Arturem, medytując. Edek wychodzi i zaraz wraca, niosąc magnetofon. Kładzie aparat na stole i uruchamia. Rozlega się, od razu bardzo ostro i głośno, tango „La Cumparsita”* [czyt.: la kumparsita], koniecznie to, a nie inne)*

EDEK: Panie Geniu, zatańczymy sobie?

EUGENIUSZ: Z panem?... A wie pan, że nawet i zatańczę. (*kładzie buty koło Artura i udaje się w objęcia Edka. Ustawiają się w prawidłowej pozycji, czekają na takt i ruszają. Edek prowadzi. Tańczą. Eugeniusz siwy, dostojny, w czarnym żakiecie³, sztuczkowych spodniach⁵, z czerwonym goździkiem w butonierce⁶. Edek w zbyt ciasnej marynarce Artura, z rękawów, za krótkich, wystają jego potężne ręce, obejmuje Eugeniusza w pól. Tańczą klasycznie, ze wszystkimi figurami i przejściami tanga popisowego.*

▲ Scena ze spektaklu *Tango* w reżyserii Jerzego Jarockiego (realizacja telewizyjna z 2012 r.).

³ *La Cumparsita* – popularne tango argentyńskie.

⁴ *Żakiet* – tu: rodzaj marynarki męskiej.

⁵ *Sztuczkowe spodnie* – dawniej: spodnie w prążki.

⁶ *Butonierka* – niewielki otwór w klapie marynarki, w który wkładano np. kwiat.

WARTO OBEJRZEĆ

- *Tango*, spektakl Teatru Telewizji z 1999 r., reż. Maciej Englert

Tańczą, dopóki nie spadnie kurtyna. A potem jeszcze przez jakiś czas słyszeć „La Cumparsitę” – nawet kiedy zapalą się światła na widowni – przez głośniki w całym teatrze)

*Przejęcie
władzy...*

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Tango często określa się jako dramat groteskowy. **Groteską** nazywamy specyficzny sposób przedstawiania świata w literaturze i innych sztukach. Jej cechy charakterystyczne to:

- upodobanie do karykatury i brzydoty, form dziwacznych, osobliwych, wyolbrzymionych, przejawianie i deformowanie rzeczywistości;
- brak spójnego systemu zasad rządzących światem przedstawionym, wynikające z tego brak logiki i absurdalność tego świata, odejście od wizji rzeczywistości utrwalonej w świadomości społecznej;
- niejednorodność nastroju, np. mieszanie elementów komicznych i tragicznych, błazenady i rozpacz;
- niejednorodność stylowa, czyli łączenie rozmaitych, często sprzecznych cech i stylów języka, np. języka wyszukanego z wulgarnym, wzniosłości z potocznością;
- parodiowanie ustalonych konwencji literackich i artystycznych.

Groteskę stosowali w swojej twórczości m.in. Stanisław Ignacy Witkiewicz (Witkacy), Witold Gombrowicz, Konstanty Ildefons Gałczyński, Sławomir Mrożek.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jak Artur reaguje na zdradę Ali? W jaki sposób ten fakt wpływa na jego idee i próby naprawienia świata? O czym to świadczy?
2. Jak myślisz, dlaczego Artur chce zabić krewnych?
3. Wyjaśnij, jak rozumiesz słowa Stomila: *Chciał zwyciężyć wszystkojedność i bylejakość. Żył rozumem, ale zbyt namiętnie. Za to zabiło go uczucie, zdradzone przez abstrakcję.*
4. Opowiedz, jak rodzina reaguje na śmierć Artura.
5. Jak zachowuje się Edek? W jaki sposób przejmuje władzę?
6. Wymień cechy członków rodziny Stomila, które wykorzystuje Edek, aby wszystkich sobie podporządkować.
- * 7. Jak sądzisz, dlaczego w końcowej scenie bohaterowie tańczą tango? Jaką przyszłość zapowiada ta scena? Przed czym ostrzega?
8. Czego symbolem mogą być członkowie rodziny Eleonory i Stomila oraz Edek?

Język i styl

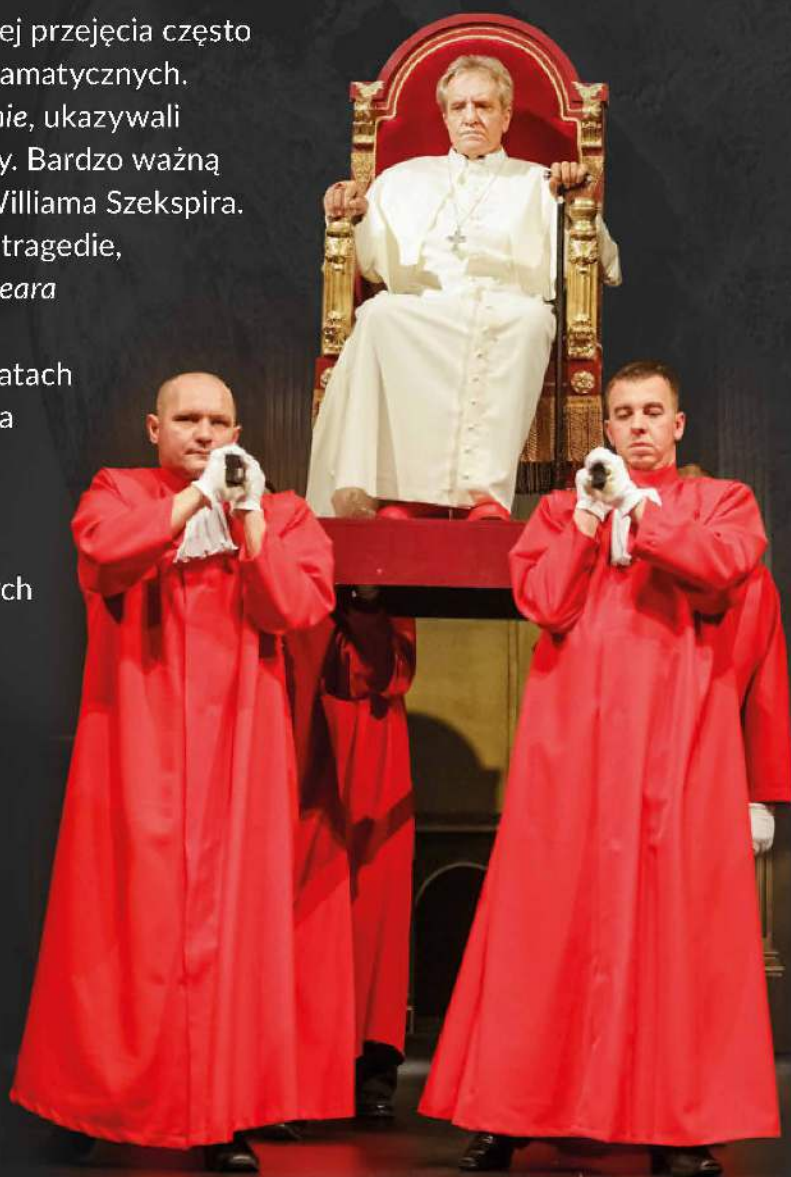
9. Które wypowiedzi Edka świadczą o jego prostactwie i chamstwie?
10. Wskaż w zamieszczonym fragmencie elementy groteski. Zwróć szczególną uwagę na wypowiedzi bohaterów.

Władza na scenie i na ekranie

Temat władzy, dzieje tych, którzy ją posiadają, i tych, którzy jej podlegają, inspirowały twórców już od starożytności. Dylematy rządzących, ich słabości i wady ukazywali w swoich dramatach najwięksi antyczni tragicy. Tematykę władzy często poruszają także współcześni twórcy teatralni. Szczególną rolę zagadnienie to odgrywa również w młodszej dziedzinie sztuki, powstałej na przełomie XIX i XX w., czyli w filmie. Przez obrazowe ukazywanie ludzkich relacji reżyserzy teatralni oraz autorzy filmów i seriali uświadamiają nam, jak bardzo bywamy manipulowani przez władzę oraz jakie pułapki czyhają na tych, którzy ją reprezentują.

Dramaty władzy

Ludzie sprawujący władzę lub dążący do jej przejęcia często stają się bohaterami ważnych utworów dramatycznych. Starożytni twórcy, np. Sofokles w *Antygonie*, ukazywali władców uwikłanych w tragiczne konflikty. Bardzo ważną rolę temat władzy odgrywał w dziełach Williama Szekspira. Napisał on m.in. cykl kronik królewskich i tragedie, których bohaterami są władcy, np. *Króla Leara* [czyt.: lira] (na zdjęciu: scena ze spektaklu w reż. Jana Klaty). Przedstawione w dramatach Szekspira dzieje panujących, intrygi i walka o wpływy do dziś inspirują twórców teatralnych, filmowych i serialowych. Współcześni pisarze i dramaturdzy odnoszą się w swoich dziełach do nowszych problemów i zagrożeń związanych z systemami politycznymi. Na przykład *Tango* Sławomira Mrożka można odczytywać jako metaforę władzy totalitarnej lub – w węższym znaczeniu – rządów komunistów w PRL-u.

Filmowe opowieści o manipulacji

Jednym z najstraszniejszych filmów o władzy jest *Dyktator* Charliego Chaplina [czyt.: czarliego czeplina] z 1940 r. Reżyser obnażył w filmie absurdy zbrodniczej ideologii Hitlera i systemu totalitarnego opartego na propagandzie. Kilka scen z dzieła Chaplina przeszło do historii kina, m.in. taniec z globusem, bełkotliwe przemówienia dyktatora, a także scena finałowa – wystąpienie o antywojennej i humanistycznej wymowie. Przez wiele lat po II wojnie światowej w reżimowych, niedemokratycznych krajach wyświetlanie filmu było zakazane.

Władza to także częsty temat filmów dokumentalnych. Ich autorzy m.in. demaskują słabości ludzi mających wpływ na kluczowe decyzje w państwie, ujawniają patologie rządzących i próbują przedstawić istotę określonych systemów politycznych. Przykładowo, film Marcela Łozińskiego *Jak to się robi* (2006) ujawnia rzeczywiste motywy osób pragnących zrobić karierę polityczną.

Serialowe intrygi

Media niemal codziennie ujawniają polityczne intrygi. Jednak informacje medialne nie potrafią tak zaintrygować odbiorców, jak seriale ukazujące życie i działania ludzi władzy „od kuchni”. Do najpopularniejszych produkcji filmowych tego typu należy *House of Cards* [czyt.: hałs of karts] (2013–2018), amerykański serial, którego główni bohaterowie – małżeństwo Frank i Claire Underwood [czyt.: kler andertud] – bezwzględnie dążą do zdobycia władzy. Inne znane seriale o tematyce politycznej to m.in.: *Figurantka* (2012–2019), *Skandal* (2012–2018) czy polska *Ekipa* (2007). Dzięki takim filmom można zdobyć wiele informacji na temat różnych aspektów świata polityki, warto jednak pamiętać, że zazwyczaj ukazują one wydarzenia fikcyjne.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- 1 Jak myślisz, dlaczego twórcy tak często poruszają w dziełach temat władzy?
- 2 Odszukaj i obejrzyj finałowe przemówienie z filmu *Dyktator*. Czy – Twoim zdaniem – przesłanie tej sceny jest aktualne? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- 3 Na co chcą zwrócić uwagę reżyserzy filmów dokumentalnych dotyczących władzy?
- 4 Jaki obraz ludzi sprawujących władzę wyłania się z seriali o tematyce politycznej? Odpowiedz na podstawie 2–3 wybranych przykładów.

Zawsze samotna

O filmie „Żelazna Dama”

NA POCZĄTEK

Jaki znasz film lub serial dotyczący władzy i polityki? Jak zostali ukazani jego główni bohaterowie?

TO SIĘ OGLĄDA!

Paweł Mossakowski

Żelazna Dama (fragmenty recenzji)

Żelazna Dama jest przykładem jak z nienadzwyczajnego, powierzchownego scenariusza może powstać film dużej klasy. Oczywiście – dzięki niezawodnej Meryl Streep¹ [czyt.: strip]. O tym, że to genialna aktorka, wiadomo od niepamiętnych czasów [...].

A gra tu postać, delikatnie mówiąc, kontrowersyjną, przez wielu bardzo nielubianą.

Aby tytułową Żelazną Damę „zmiękczyć” i „uczłowieczyć”, twórcy filmu zdecydowali się na rozwiązanie też dość kontrowersyjne. Thatcher² [czyt.: taczer] jest tu bowiem ukazana jako owdowiała starsza pani z początkami alzheimera³ [czyt.: alc-hajmera], co wielu uzna zapewne za zabieg manipulatorski i wymuszający współczucie. Trzeba jednak przyznać, że reżyserka porusza się po tym niebezpiecznym gruncie z wyczuciem i taktem, co nie zapobiegło zresztą protestom rodziny po londyńskiej premierze filmu.

Ta „obecna” Thatcher, która otoczona przez opiekunki kręci się po swoim londyńskim mieszkaniu, jest też osobą bardzo samotną – bardziej jeszcze samotną niż wtedy, gdy znajdowała się na szczytach władzy. Rozmawia właściwie wyłącznie z „duchem” zmarłego męża [...] – pogodnym, błaznującym, zdolnym ją rozśmieszyć i pocieszyć – sceny rozgrywane się pomiędzy Streep i Broadbentem⁴ są czule i zabawne.

Stanowią one jednak tylko ramę filmu. Jest bowiem i druga Thatcher – twarda, władcza, zwycięska – która

¹ **Meryl Streep** – amerykańska aktorka, uważana za jedną z najwybitniejszych aktorek ostatnich kilkudziesięciu lat. Trzykrotnie została nagrodzona Oscarem.

² **Margaret Thatcher (1925–2013)** – premier Wielkiej Brytanii w latach 1979–1990, pierwsza kobieta premier w tym kraju. Należała do Partii Konserwatywnej. Jej decyzje pomogły pokonać głęboki kryzys ekonomiczny, ale też przyniosły duże i długotrwałe bezrobocie, ograniczyły uprawnienia związków zawodowych i opiekuńczą rolę państwa.

³ **Alzheimer** – właściwie: choroba Alzheimera, czyli choroba powodująca nieodwracalne zmiany w mózgu przejawiające się ogólnym otępieniem, problemami z mową, pamięcią, myśleniem.

⁴ **Jim Broadbent** [czyt.: dżim brodbent] – odtwórca roli męża głównej bohaterki; angielski aktor filmowy, teatralny i telewizyjny. Zdobywca Oscara.

wylania się ze strzępków wspomnień tej obecnej, słabej i bezbronnej. I to jej właśnie – a dokładnie rekonstrukcji jej niezwyklej kariery politycznej – poświęcona jest główna część *Żelaznej Damy*.

Jaka była? Na to decydujący wpływ miał jej ojciec, sklepikarz z małego prowincjonalnego miasteczka. To po nim odziedziczyła proste i zdecydowane poglądy: że nic nie przychodzi łatwo, że trzeba ciężko harować, aby się dorobić, że trzeba walczyć, a nie rozczulać się nad swoim losem. Jej filozofia ekonomiczna⁵ była filozofią przeciętnej gospodyni domowej: „Budżet musi się zgadzać!”. Stanowczość i zdecydowanie przydały się już na początku kariery [...], gdy po skończeniu Oksfordu⁶ postanowiła wejść w politykę. Ani jej pochodzenie, ani to, że była kobietą, nie ułatwiało jej debiutu w tym zdominowanym przez mężczyzn środowisku.

Gdy zaś została pierwszym w historii Wielkiej Brytanii premierem kobietą, trafiła z kolei na wyjątkowo trudny okres – upadek gospodarki, strajki w kopalniach, zamachy IRA⁷. Ale trudne czasy wymagają trudnych decyzji i do nich okazała się bardziej zdolna niż większość otaczających ją mężczyzn. Paradoksalnie, pomogła jej przedziwna wojna o Falklandy⁸ – postawiła na swoim, wygrała ją i jej popularność w narodzie gwałtownie wzrosła. Była twarda, miała charakter [...]. I dopiero pod koniec rządów stała się nieznosna i apodyktyczna⁹. Zupełnie niepotrzebnie upokarzała też swoich podwładnych, co tylko przyspieszyło jej upadek.

Cała ta wielka kariera miała też oczywiście swoją cenę – zaniedbywała męża, oddaliła się od dzieci. Gdy odwiedza ją teraz córka, ich rozmowa jest wymęczona, a kontakt słaby – i nie tylko z powodu jej choroby. Syn w ogóle się nie pojawia. To też wynik jej konsekwencji¹⁰ – od początku bowiem głosi prymat¹¹ działalności publicznej nad życiem domowym. A gdy dodamy, że musi się samotnie przebijać przez męskie szowinistyczne¹² otoczenie, wylania się nam niemal jak ikona feminizmu¹³. Co jest dosyć ironiczne, zważywszy że sama jako osoba konserwatywnych przekonań od feminizmu się odżegnywała.

W filmie sporo jest przemilczeń, retuszy¹⁴ i uproszczeń. Także wniosek, że nawet najsilniejszy i najpotężniejszy człowiek jest bezradny wobec starości i choroby, trudno nazwać odkrywczym. Ale Streep..., Streep wynagradza wszystko.

⁵ **Filozofia ekonomiczna** – tu: przekonania dotyczące kształtowania i funkcjonowania gospodarki państwa.

⁶ **Oksford** – tu: uniwersytet w Oksfordzie, najstarszy uniwersytet w Wielkiej Brytanii.

⁷ **IRA** – skrótowiec utworzony od nazwy *Irish Republican Army* [czyt.: ajrisz republikański], czyli Irlandzka Armia Republikańska; tajna organizacja wojskowa, której celem było zjednoczenie Irlandii i Irlandii Północnej. Od lat 70. XX w. zaczęła stosować metody terrorystyczne.

⁸ **Wojna o Falklandy** – konflikt zbrojny między Argentyną i Wielką Brytanią, do którego doszło w 1982 r. Dotyczył zamorskiego terytorium Wielkiej Brytanii – archipelagu Falklandy położonego w południowo-zachodniej części Oceanu Atlantyckiego.

⁹ **Apodyktyczna** – narzucająca swoją wolę lub swoje zdanie, nieuwzględniająca odmiennych opinii.

¹⁰ **Konsekwencja** – tu: trzymanie się niezmiennie tych samych zasad i działanie zgodnie z nimi.

¹¹ **Prymat** – pierwszeństwo.

¹² **Szowinistyczny** – tu: uznający własną płęć za lepszą, przyznający jej uprzywilejowaną pozycję.

¹³ **Feminizm** – ruch na rzecz równouprawnienia kobiet w sferze politycznej, społecznej i obyczajowej.

¹⁴ **Retusz** – tu: ukrywanie niewygodnych faktów, niedociągnięć.

KADR PO KADRZE

1. Bohaterka zostaje ukazana jako starsza, samotna kobieta zmagająca się z chorobą.

2. Głównym wątkiem filmu jest jednak jej przeszłość i kariera polityczna.

3. Słynna polityczka wspomina swoją działalność – od trudnych początków...

4. ...przez czas sukcesów i popularności aż do utraty stanowiska i wpływów.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W jaki sposób twórcy filmu ukazali losy Margaret Thatcher? Jakie charakterystyczne rozwiązanie zastosowali? W jakim celu?
2. Z jakimi trudnościami spotykała się główna bohaterka filmu w początkach kariery?
3. Wymień pozytywne i negatywne cechy Margaret Thatcher jako polityczki opisane w recenzji. Odszukaj w tekście odpowiednie określenia.
4. Jak kariera polityczna wpłynęła na życie rodzinne i osobiste głównej bohaterki?
5. Co przyspieszyło koniec rządów brytyjskiej premier?
6. Wymień wady filmu, które opisuje autor recenzji.

Twoim zdaniem

7. Jak uważasz, czy warto poświęcić relacje z bliskimi na rzecz kariery zawodowej? Dlaczego?
8. Autor recenzji stwierdza, że wniosek wynikający z filmu nie jest odkrywczy. Czy zgadzasz się z jego opinią? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Różne systemy, te same mechanizmy

*Rządzący i rządzeni w „Balladzie o okrzykach”
Jacka Kaczmarskiego*

NA POCZĄTEK

Jaki wpływ na nasze życie mają ludzie sprawujący władzę?

OUTWORZE

Jacek Kaczmarski napisał *Balladę o okrzykach* w 1974 r. Wykonywał ją na koncertach jako piosenkę. W 2006 r. utwór ukazał się na jednej z siedmiu płyt zestawu *Suplement*, będącego uzupełnieniem zbiorczego wydania płyt artysty. *Ballada o okrzykach* zawiera odniesienia do odległych epok – starożytności i średniowiecza – i zarazem jest komentarzem do rzeczywistości politycznej PRL-u.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

Jacek Kaczmarski

Ballada o okrzykach

Stałem wśród tłumu rzymskiej ulicy, krzychałem też jakieś słowa.
Nad nami Cesarz i dostojnicy w szatach swych purpurowych.
Szczytu sięgało to uniesienie, gdzieś lśniła już broń!
Gdy nagle, jakby ponad tym wrzeniem, Cesarz wzniosł swoją dłoń.

Zagrzmiały trąby! Bębny i kotły! Zalśniły czerwień i złoto!
Kwaśne nastroje jakby wymiotło. Zakrzyknęliśmy z ochotą!
– On tu jest prawem! On tu jest siłą! On sprawiedliwość wymierza!
No i powiedzcie, jak można było nie krzyczeć mu:

„AVE CAESAR!!!¹ [czyt.: awe cezar]”.

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

*Tłum i władca
w starożytnym
rzymskim
mieście*

¹ **Ave Caesar** – w języku łacińskim: „Witaj, Cezarze”; słowa kierowane do cesarza w starożytnym Rzymie.

*Tłum
i hierarchowie
w średniowiecz-
nym kościele*

Stałem wśród tłumu w gotyckiej kaplicy, w mroku
 ktoś perorował.
 Nad nami biskup i dostojnicy w szatach swych
 purpurowych.
 Szczytu sięgało to uniesienie, aż łomotała skroń!
 W oczy strzeliło ołtarza lśnienie, a biskup
 podniósł dłoń.

Zagrzmiały groźnie wielkie organy, zadrżały złote
lichtarze!
Wszyscy padliśmy wnet na kolana, a potem
padliśmy na twarze!
Ach, ta wspaniałość tego kościoła! Ta wiara,
co życie dała!
No i powiedzcie, jak tu nie wołać: „BOGU NIECH
BĘDZIE CHWAŁA!!!!”

Tłum i władcy w stolicy pań- stwa komuni- stycznego

Stałem wśród tłumu w centrum stolicy, twarze
wzniesiliśmy ku górze.
Pierwszy Sekretarz³ i dostojnicy stali w chorągwi
purpurze.
Szczytu sięgało już uniesienie, choć potu dławiała
woń,
Gdy pierwszy sekretarz w pozdrowieniu do góry
wzniósł swą dłoń.

Zagrzmiały rozwieszone głośniki wśród domów
ze szkła i stali,
A myśmy na to wznosili okrzyki! Transparentami
machali!
Te hasła! Flagi, których nie zliczę – do dumy dość
dają powodów!
No i powiedzcie, jak tu nie krzyczeć: „PROGRAM
PARTII PROC

Jacek Kaczmarek
(1957–2004)

Poeta, prozaik, autor tekstów piosenek, kompozytor i pieśniarz zaliczany do nurtu piosenki poetyckiej. Tworzył m.in. piosenki o tematyce społeczno-politycznej (np. *Nasza klasa*, *Obława*) i historycznej (np. *Lekcja historii klasycznej*). W jego tekstach można odnaleźć wiele aluzji literackich i kulturowych, m.in. do dzieł malarskich, oraz odniesień do historii Polski. Twórczość Jacka Kaczmarskiego cieszyła się szczególną popularnością podczas stanu wojennego.

² **Perorować** – tu: mówić coś długo, bez przerwy.

³ **Pierwszy Sekretarz** – przewodniczący partii, tu: partii komunistycznej.

⁴ Jedno z haseł PZPR-u, czyli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, komunistycznego ugrupowania rządzącego w PRL-u.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Piosenka to utwór słowno-muzyczny, przeznaczony do wykonania przez wokalistę solo lub z zespołem. Upowszechniła się ona w XX w. dzięki rozwojowi środków masowego przekazu: radia i telewizji. Wyróżnia się wiele rodzajów piosenki, a wśród nich **piosenkę poetycką**, czyli taką, w której szczególny nacisk położono na warstwę słowną utworu. Jako słowa w takiej piosence może być wykorzystany tekst poetycki napisany specjalnie do niej przez poete lub samego wykonawcę.

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. W jakich epokach i w jakich miejscach rozgrywają się ukazane wydarzenia? Co o tym świadczy?
2. Na czyją cześć tłum wznosi okrzyki w kolejnych epokach? Jak myślisz, dlaczego za każdym razem zgromadzeni wiwatują?
3. Kim są otoczone i jak zachowują się osoby sprawujące władzę przedstawione w poszczególnych strofach?
4. Jakie elementy łączą trzy sytuacje opisane w *Balladzie o okrzykach*?
5. W utworze trzykrotnie pojawia się sformułowanie: *Szczytu sięgało [...] uniesienie*. Jakie zachowanie tłumu ono opisuje? Jak sądzisz, dlaczego zgromadzeni ludzie reagowali właśnie w taki sposób?
6. Jak rozumiesz pytania kończące drugą, czwartą i szóstą strofę *Ballady o okrzykach*? Czy podmiot liryczny oczekuje na nie odpowiedzi? A może w ten sposób tłumaczy się sam przed sobą? Uzasadnij swoją odpowiedź.
7. Na co zwraca uwagę poeta, zestawiając sytuacje pochodzące z trzech różnych okresów historycznych?

 Język i styl

8. Przypomnij sobie, czym charakteryzuje się ballada jako gatunek literacki. Które z jej cech występują w wierszu Jacka Kaczmarskiego?
9. Wskaż w utworze powtarzające się sformułowania i konstrukcje. W jakim celu autor zastosował te powtórzenia?
10. Określ charakter zamieszczonego tekstu – czy jest poważny, ironiczny czy sarkastyczny? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do odpowiednich fragmentów wiersza.

 Poszukaj

11. Czym różni się piosenka poetycka od poezji śpiewanej? Podaj po jednym przykładzie utworów zaliczanych do tych odmian piosenki.

 Twoim zdaniem

12. Czy władzę zdobywają jednostki obdarzone jakimiś szczególnymi cechami osobowości? Przedstaw kilka argumentów potwierdzających Twoją opinię.

 Tvoja wypowiedź

13. Opisz na podstawie własnych doświadczeń, jak zmienia się zachowanie jednostek w tłumie. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Wrogi element

Władza przeciwko młodym ludziom w opowiadaniu Marka Nowakowskiego

NA POCZĄTEK

Dlaczego ludzie protestują przeciwko władzy? W jaki sposób to robią?

O UTWORZE

Wróg to jedno z opowiadań zamieszczonych w pierwszym tomie zbioru Marka Nowakowskiego *Raport o stanie wojennym*, opublikowanym w 1982 r. w Paryżu (drugi tom ukazał się w kolejnym roku). Dzieło to kilkakrotnie wydawały w kraju oficyny niezależne. *Raport...* został przetłumaczony na dziesięć języków i przyniósł autorowi europejski rozgłos.

Na Zachodzie książkę tę uznano za jedno z najbardziej wiarygodnych literackich świadectw sytuacji polskiego społeczeństwa w czasie stanu wojennego.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu ➔ s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

Marek Nowakowski

Wróg (fragmenty)

*Apel uczniów
w obronie
internowanej
nauczycielki*

*Przybycie
komisarza
wojennego
do szkoły*

Została internowana¹ i oni protestowali. Szczeniaki. Rozbisuremaniła¹ się ta młodzież.

Od starszych nauczyła się tego ujadania, strajkowania i wszelkiego warcholstwa³. Wy-stosowali apel. Przybili do tablicy ściennej w głównym holu. Podpisali się wszyscy. Długie słupki podpisów. Treści wiadomej, zaczepnej i prowokacyjnej. „Domagamy się uwolnienia naszej nauczycielki języka polskiego, pani Jo-anny Winnickiej...”. I tak dalej. Odpis apelu do-ręczono dyrektorowi. W szkole wrzało jak w ulu. Na pauzach tylko szu szu! O tej nauczy-cielce. O tym apelu. Ale to już nie te czasy. W szkole był komisarz wojenny⁴. Major Sta-choń. Kombatant powołany z rezerwy, uczest-nik całego bojowego szlaku jako dziecko puł-ku. On nie lubił się patyczkować. Znany jako

¹ **Internować** – przymusowo umieszczać w miejscu odosobnienia osoby uważane za niebezpieczne dla państwa, np. opozycjonistów i działaczy Solidarności w PRL-u podczas stanu wojennego.

² **Rozbisuremanić się** – rozzuchwalić się, stać się zuchwałym.

³ **Warcholstwo** – awanturnictwo, sianie zamętu.

⁴ **Komisarz wojenny** – właściwie: komisarz wojskowy. W ten sposób określano oficerów Wojska Polskiego sprawujących kontrolę nad zakładami pracy i instytucjami po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce w latach 1981–1983.

służbista. Nawet w pracy cywilnej wymagał od podwładnych wojskowego posłuszeństwa. [...]

[...] W sali gimnastycznej wygłosił wykład o stanie wojennym dla ostatnich klas. Wykład powtórzył w tej samej sali dla klas niższych. [...]

[...] Słuchali. Ale ich oczy mu się nie podobały. Miny także. Nie było żadnego porównania z kompanią czy innym oddziałem lub pododdziałem, do którego nieraz w swoim życiu przemawiał major Stachoń. [...] Na tyłach szeptu jakieś i śmiechy. Dwa razy gubił wątek [...]. A na zakończenie, kiedy dziarskim głosem rzucił rytualny akord⁵: „Pytania są?” [...], podniósł się z pierwszego rzędu ławek szczupły chłopak, taki mizerak o trójkątnej twarzy, z nieprzyzwoicie długimi włosami, i głosem dźwięcznym i silnym, zastanawiającym jak na taką niepozorną posturę, zapytał:

– Po co w ogóle został wprowadzony stan wojenny?

Majora Stachonia zatkało z zaskoczenia. Przecież o tym problemie wywoził całą godzinę lekcijną, czyli 45 minut. [...] Zgromił smarkacza przeszywającym wzrokiem i powiedział:

– Udaje wariata czy o drogę do wariatkowa pyta?

Był to jego stary, wypróbowany chwyt. Oczekiwał na zbiorowy śmiech młodzieży. A tu nic. Cisza. [...]

Spociał się major Stachoń, kołnierzyk dusił mu szyję, a wybrnął w ten sposób, że nakazał temu beczelnemu uczniakowi nauczyć się dokładnie przedmiotu z broszury o stanie wojennym [...].

– Trzy dni czasu macie na lekturę – zakończył major Stachoń tę nieprzyjemną przeprawę. Pozbierał notatki i zszedł z mównicy.

[...] Stropił się⁶ tym pytaniem. To mogło być zauważone. Uczniak wpatrywał się w niego spokojnymi, skupionymi oczyma. Doskonale go zapamiętał. Wnet się dowiedział od woźnego jego nazwiska. [...]

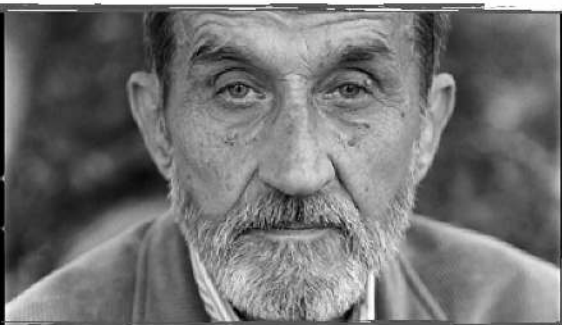
Powtórzył sobie major Stachoń nazwisko ucznia i już na zawsze zapamiętał. [...]

Przeświadczenie o wadze zadania rozproszyło ostatecznie rozterki pierwszych dni i [...] postanowił zabrać się zdecydowanie za sprawę tego apelu. Zwolnienia internowanej domaga się smarkateria! Najwyższa władza zdecydowała o tym, a oni mają czelność podważać słuszność tej decyzji! [...]

Apel...

Wykład o stanie wojennym

Reprezentant władzy i młodzież – nieprzystawalność dwóch światów

Marek Nowakowski (1935–2014)

Autor opowiadań, kilku powieści, a także słuchowisk radiowych i scenariuszy filmowych. Debiutował w 1957 r. opowiadaniem *Kwadrato-wy*. W twórczości zajmował się m.in. przemilczanymi, pomijanymi tematami. Często ukazywał osoby z tzw. marginesu społecznego i z peryferii wielkiego miasta, ale też zwykłych, przeciętnych ludzi zmagających się z absurdami codzienności. Wydał m.in. zbiory opowiadań: *Benek Kwiciarz*, *Układ zamknięty*, *Wesele raz jeszcze*, *Książę Nocy*.

Zbieranie informacji o „wrogu elementu”

Śledztwo dotyczące apelu

⁵ **Akord** – tu: wyróżniający się element wypowiedzi postaci, szczególnie mocno zaakcentowane pytanie.

⁶ **Stropić się** – tu: zmartwić się.

*Śledztwo
dotyczące apelu*

– Najwyższa władza! – powiedział półgłosem i naprawdę był wzburzony.

[...] znalazł się w pokoju nauczycielskim, gdzie w krótkich, żołnierskich słowach przemówił do grona zebranych tam pedagogów. Nacisk położył na poważną słabość pracy polityczno-uświadamiającej i zbędne, wręcz szkodliwe bratanie się pedagogów z młodzieżą. [...]

– Musimy wykryć prowodyrów⁷ i ukręcić łeb całej prowokacji! [...].

Następnie zapraszał do gabinetu dyrektora wychowawców poszczególnych klas i przeprowadzał z nimi indywidualne rozmowy.

[...] Każdy z wychowawców wykrywał się wyraźnie. Nieznane pozostały nazwiska inicjatorów akcji.

W sukurs⁸ pośpieszył woźny. Przyłapał majora w toalecie i wyszeptał:

– Najwięcej przy tym apelu krzątał się Korczyk...

To ten sam! Bezczelny uczeń, który ma zgłosić się niebawem u niego. [...]

[...] Postanowił go zaskoczyć i po lekcjach, niby przypadkiem, dopadł wyżej wymienionego ucznia. Zaprowadził go do gabinetu dyrektora. [...]

[...] Zasiadł za biurkiem. Pogryzął się intensywnie w studiowaniu jakichś papierów. A tamten stał i stał. Czuł jego obecność major Stachoń. Z satysfakcją notował rozmaite odgłosy. Uczeń przestępował z nogi na nogę. Skrzypiała podłoga. Oddychał nierówno. Czyżby nerwy już go brały?

– No tak... – major Stachoń podniósł głowę. Był jak kocur, co ma swoją mysz w łapach, ale jeszcze pozwala jej mieć złudną nadzieję. – Nauczył się kolega zadanego materiału?

Uczeń Korczyk w milczeniu pokiwał głową.

[...] Patrzył przy tym prosto w oczy.

– To bardzo dobrze – powiedział major Stachoń. – Ale rzecz tę zostawimy na inną okazję... – Zaświecił mu przed oczyma apelem, który przygotował sobie zawczasu. – A to co? – rzucił ostrym głosem.

– Nasz apel – odparł bez wahania uczeń Korczyk.

– I ten apel sam się napisał, tak? – zadał to z pozoru niewinne pytanie.

– Skąd! – zaprzeczył uczeń Korczyk. – Ja i kilku jeszcze kolegów zajęliśmy się redakcją tego tekstu, który wyraża stanowisko całej młodzieży naszego liceum. [...]

– Przyznajesz się, młodzieńcze? – zapytał z ojcowską życzliwością.

Uczeń Korczyk znów w milczeniu pokiwał głową.

– Mogę to wasze oświadczenie zanotować, prawda? Podpiszecie? – przycisnął długopis i przygotował kilka arkuszy papieru. Z pedanterią⁹ napisał u góry pierwszego: „Oświadczenie”. I popatrzył przenikliwie na chłopaka. Czyżby

⁷ **Prowodyr** – osoba namawiająca daną grupę do działań, które są oceniane jako złe lub niedozwolone; słowo o wydźwięku negatywnym.

⁸ **W sukurs** – z pomocą, ze wsparciem. Słowo *sukurs* dawniej oznaczało „pomoc”, „wsparcie”.

⁹ **Pedanteria** – szczególna, nawet nadmierna staranność, przesadna dokładność.

*Metody śledcze
Młody człowiek
staje się
wrogiem*

tak łatwo, w kilkanaście minut zakończy rzecz całą? Z początku za bardziej szczerzanego gracza uważał przeciwnika.

Zastanowił się. Dalszy ciąg pytań musi być prosty, z pozoru niewinny. Zarysowały mu się trzy etapy śledztwa. Po pierwsze: ci, co ten apel opracowali. Jeden już jest. Ale inni jeszcze. Po drugie: ci, co zbierali podpisy. Po trzecie: może też być ktoś, kto podsunął im cały ten pomysł. Inspirator działający z ukrycia. [...] Przydusić trzeba szczeniaka i jak po nitce do kłębka.

– Więc, drogi kolego... – przystąpił do akcji, uśmiechnął się dobrodusznie. – A kto był jeszcze z wami? Znaczący współpracownicy...

– Ja biorę wszystko na siebie! – przerwał mu gwałtownie uczeń Korczyk. – I żadnego innego nazwiska, poza moim, pan się nie dowie! [...]

Odważny. Tak w pierwszym momencie, z sympatią, pomyślał o nim major Stachoń. Przystąpił do dalszego przesłuchania tego niebezpiecznego wichryciela. Skupił się i już nie widział przed sobą kilkunastoletniego ucznia Liceum im. Marii Konopnickiej o mizernej, bladej twarzy, obsypanej młodzieńczym trądzikiem. To był wróg.

Metody śledcze

*Młody człowiek
staje się
wrogiem*

PO PRZECYTANIU

Ukryte w tekście

1. Kim był major Stachoń? Dlaczego pojawił się w szkole?
2. Czego dowiadujemy się o osobowości Stachonia z fragmentów opowiadania?
3. Dlaczego major czuł się nieswojo w szkole? Co mu przeszkadzało? Co sądził na temat młodzieży?
4. Jaki typ ludzi reprezentują major Stachoń i woźny szkolny? Jakie wspólne cechy dostrzegasz u obu mężczyzn?
5. Dlaczego Stachoń podczas przesłuchania poczuł przez chwilę sympatię do Korczyka?
6. Jak major traktował ucznia? Jakie metody wobec niego stosował?
7. Wyjaśnij, jak rozumiesz tytuł opowiadania.

Język i styl

8. Z czyjej perspektywy ukazane są wydarzenia w opowiadaniu? Co o tym świadczy? Jak myślisz, dlaczego autor zastosował takie rozwiązanie?
9. W jaki sposób narrator opisuje majora Stachonia? Co sugeruje czytelnikowi poprzez taki sposób opowiadania?

Twoja wypowiedź

10. Napisz, jak oceniasz postawę i działania Korczyka. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.
11. Przygotuj w zeszycie notatkę na temat stanu wojennego. Skorzystaj z wiarygodnych źródeł informacji.

Podsumowanie wiadomości

Nie ma jednostki, jest
zniewolona masa –
totalitaryzm

Władza, która steruje
poddanymi i odbiera zdolność
krytycznego myślenia

Tyrańska władza: Stanisław Baliński, *Wieża*

Totalna
poddanie i lojalność tłumu

Władza jako ślepa, brutalna siła: Sławomir Mrożek, *Tango*

Pozbawiony
wspólnych wartości
świat bezsilnej
inteligencji

Triumf bezczelności
i prymitywnej siły

Nieskuteczne próby
przywrócenia
dawnego porządku
we współczesnym
świecie

Aprobata rządzonych dla rządzących: Jacek Kaczmarski, *Ballada o okrzykach*

Kto nadaje
władzę?

Przekonanie poddanych
o prawomocności
rządzących

Powtarzalność procesów
społecznych w różnych
systemach władzy

WAŻNE WIADOMOŚCI

- Groteska – s. 63
- Piosenka – s. 70
- Piosenka poetycka – s. 70

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Jakie przywileje daje posiadanie władzy? Jak wpływa na zachowanie tych, którzy ją mają?
- 2 Dlaczego w literaturze XX w. tak często podejmowany był temat władzy?
- 3 Wymień co najmniej dwa dzieła literackie lub filmowe poruszające problem władzy. W jaki sposób zostało w nich przedstawione to zagadnienie?
- 4 Jak zachowuje się społeczność opisana przez Stanisława Balińskiego w wierszu *Wieża*? Dlaczego?
- 5 Jakie daje korzyści, a co odbiera podporządkowanie się sprawującym władzę?
- 6 Wymień cechy i opisz sposób zachowania Edka – bohatera *Tanga* Sławomira Mrożka.
- 7 *Tango* można potraktować jako przestrożę przed pewnymi zjawiskami politycznymi i społecznymi – przed jakimi?
- 8 Przedstaw cechy groteski na przykładzie wybranego utworu, np. *Tanga* Sławomira Mrożka.
- 9 Do jakich przemyśleń na temat władzy i poddaństwa skłania Cię lektura utworu Jacka Kaczmarskiego *Ballada o okrzykach*?
- 10 Podaj tytuły dwóch piosenek, które można uznać za piosenki poetyckie. Uzasadnij swój wybór.
- 11 Wymień cechy charakteru, które nie pozwalają na poddanie się tyranii władzy. Uzasadnij swoją opinię, odwołując się do utworów poznanych w rozdziale III podręcznika.

Rozdział IV

Człowiek i praca

TEMATY LEKCJI

1	Po co pracować?
<i>O funkcjach pracy w naszym życiu</i>	s. 80–83
2	Poprawianie świata – lekka praca?
<i>Praca artysty w wierszu Zbigniewa Herberta</i>	s. 84–87
3	Miedzy teorią a praktyką – przepaść
<i>O pracy lekarza stażysty</i>	s. 88–90
4	Wykorzystać szansę
<i>Kobiety w „męskich” zawodach</i>	s. 91–93
5	A gdyby mniej pracować?
<i>Rozważania o skróceniu dnia pracy</i>	s. 94–96
Podsumowanie wiadomości		s. 97
Sprawdź swoją wiedzę		s. 98

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Zbigniew Herbert, *W pracowni* (z tomu *Studium przedmiotu*)

TO SIĘ CZYTA!

- Joanna Wilgucka, *Po co pracujemy?*
- Adam Kay, *Będzie bolało. Sekretny dziennik młodego lekarza*
- Anna Dobiegała, *Dziewczynki nie muszą być grzeczne. Mogą budować statki*
- Bertrand Russell, *Pochwała lenistwa*

Po co pracować?

O funkcjach pracy w naszym życiu

NA POCZĄTEK

Po co ludzie pracują? Co – oprócz pieniędzy – daje im praca?

TO SIĘ CZYTA!

Joanna Wilgucka

Po co pracujemy?

Po co pracujemy, jaki w tym sens? Ciśnie się na usta, że dla pieniędzy oczywiście..., ale czy rzeczywiście tylko dla nich? [...] Czy praca może mieć jeszcze jakiś inny sens – oprócz comiesięcznego przelewu na konto? Jak ją traktujemy i jaki to może mieć wpływ na nasze życie?

- **Pasja** – są w naszym życiu rzeczy, które kochamy robić [...]. Jeśli uda się połączyć realizację swojej pasji z życiem zawodowym/zarobkowym, to praca zyskuje całkiem inny wymiar – staje się [...] rozwojem, cieszy nawet w trudnych chwilach. Taka praca nie jest traktowana jako zło konieczne, ale coś, co pragniemy robić, z czym się identyfikujemy. [...]
- **Radość pomagania innym** – wiele osób w swojej pracy może dostrzec bardzo głęboki sens, związany z pomaganiem innym. Poczucie spełnienia, satysfakcja, że to, co robią, czyni życie innych szczęśliwszym, daje szansę normalnego życia – staje się motorem wielu działań [...]. Dobro drugiego człowieka stanowi często sens pracy, z którego nie chce się zrezygnować nawet w imię dużo wyższej pensji przy innego typu pracy.
- **Praca dla pracy** – sytuację, gdy zaczynamy pracować dla samej pracy, trzeba już nazwać chorobą. Praca nie powinna stanowić celu samego w sobie. To, że ktoś [...] nie potrafi przestać [pracować] i wytrzymać kilku godzin bez sprawdzenia „czegoś ważnego” nawet na jednodniowym urlopie, [...] powinno zastanowić i wzbudzić niepokój. Pracoholizm jest uzależnieniem równie szkodliwym i niebezpiecznym jak inne.
- **Autorytet i uznanie** – „Jesteś tyle wart, ile Twoja praca, stanowisko, które zajmujesz”. Wiele osób tak myśli – i [...] biegnie w wyścigu szczurów, by być kimś... (nawet, jeśli do końca nie wiedzą, co to znaczy być tym kimś). Uznanie innych jest dla niektórych najważniejsze, bo sprawia, że mogą udowodnić sobie, że są wartościowi [...]. Wartości człowieka upatrują w pracy, jaką wykonuje, i na siebie patrzą przez ten sam pryzmat. Problem pojawia się, gdy dochodzi do zwolnienia... Wtedy okazuje się,

że znika również poczucie wartości, pojawia się depresja [...]. Usilna po-
goń za byciem „kimś” niekoniecznie wychodzi na zdrowie... [...]

- **Sposób na nudę** – zapytałam znajomych [...]: „Po co pracować?”. Kilka osób odpowiedziało: „Żeby się nie nudzić...”. W sumie mają rację... Może są ludzie, którzy z radością spędzają życie na kanapie, jednak w większości przypadków brak jakiegoś zajęcia na dłuższą metę bywa wyjątkowo frustrujący (nuda i monotonia¹ potrafią męczyć jeszcze bardziej niż praca).
- **Pieniądze** – trudno pracować, nie zwracając uwagi na wynagrodzenie. Z bólem serca wielu społeczników i pasjonatów porzuca swoje ukochane zajęcia, bo [...] „coś do garnka trzeba włożyć”. Pieniądze są więc ważne i konieczne do życia, jednak uważajmy, żeby nie przesadzić z tym stawianiem ich na pierwszym miejscu. Jeśli nie będziemy znali umiaru, a pragnieniu posiadania coraz większej sumy na koncie poświęcimy całe życie – wiele możemy stracić. Pamiętajmy, że dziecko niekoniecznie tak bardzo potrzebuje kolejnego markowego [ubrania], a bliska wam osoba kolejnej błyskotki – praca wymaga czasu, im jej więcej, tym mniej go dla siebie i innych. Za pieniądze nie kupimy dobrych relacji w małżeństwie, nie kupimy miłości w rodzinie, nie kupimy zdrowia.

¹ **Monotonia** – niezmiennosc, jednolitość, brak urozmaicenia.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Co jest tematem tekstu?
2. Jakie pozytywne aspekty pracy zostały opisane w artykule?
3. Z jakimi negatywnymi zjawiskami może wiązać się praca? Przed czym przestrzega autorka tekstu?
4. Do jakich przemyśleń na temat życia i pracy autorka zachęca czytelników?
5. Jak sądzisz, do kogo Joanna Wilgucka adresuje tekst? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Język i styl

6. Odszukaj w tekście sformułowania potoczne. Jak myślisz, dlaczego autorka ich użyła?

Twoim zdaniem

7. Wybierz jedno z pytań postawionych przez dziennikarkę we wstępie i udziel na nie odpowiedzi.

Twoja wypowiedź

8. Wyobraź sobie, że na forum internetowym trwa dyskusja na temat *Czy praca nadaje sens życiu człowieka?*. Zabierz głos w tej wymianie zdań – napisz w zeszycie komentarz, w którym przedstawisz swoje stanowisko i uzasadnisz je za pomocą dwóch argumentów.

Łączy nas praca

Dla niektórych osób praca zawodowa jest wyłącznie źródłem utrzymania, dla innych stanowi jedną z najważniejszych wartości. Poświęcamy jej prawie połowę dorosłego życia. Według psychologów praca nadaje strukturę życiu codziennemu większości z nas – dyscyplinuje, daje poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa, sprawia, że czujemy się potrzebni i zadowoleni. Uczy też odpowiedzialności oraz umożliwia rozwijanie umiejętności i talentów.

Symbioza zawodów

Co kilka lat na świecie opracowywane są dokumenty zawierające klasyfikacje zawodów i specjalności, w tym opisy zawodów, które dopiero pojawiły się na rynku pracy. Uogólniając, wszystkich zatrudnionych można podzielić na producentów i usługodawców. Warto pamiętać, że trudno jest porównywać np. pracę rolnika z pracą kelnera, lekarza czy grafika. Nieporównywalna jest też np. praca sędziego i szefa kuchni. Każda praca służy jednak zaspokojeniu czyichś potrzeb. Można zatem powiedzieć, że pracujący tworzą pewien spójny system, oparty na zasadach symbiozy – współistnieniu i wzajemnym oddziaływaniu.

Praca – pasja i zmiana

Praca, jak podkreśla wielu naukowców, powinna być źródłem satysfakcji. Osoby, które uważają, że wybrały odpowiedni zawód, zwykle osiągają wyższą pozycję w danej branży i są z siebie bardziej zadowolone. Badania wykazują, że w życiu zawodowym najważniejsze jest, aby robić to, co się lubi, w przyjemnej atmosferze i dobrych warunkach. Wielu ludzi wykonuje jednak zawód, z którego nie są zadowoleni. Przyczyną tego mogą być np. uwarunkowania społeczne, osobiste czy sytuacja w danym kraju. Niektórym brakuje także odwagi do poszukiwania innego miejsca pracy czy nowego zawodu. Tymczasem współczesny rynek pracy podlega nieustannym zmianom i wielu ludzi musi kilkakrotnie przekwalifikowywać się w ciągu całej kariery.

Roboty w pracy – zbawienie czy zagrożenie?

Tempo rozwoju technologii jest tak duże, że komputery coraz częściej zastępują nas w kolejnych dziedzinach życia. Naukowcy snują wizje gospodarki przyszłości napędzanej innowacjami, rozwojem sztucznej inteligencji i pracą robotów. Przewidują też zanikanie niektórych zawodów – roboty i boty już teraz potrafią rozsyłać informacje, rekomendować zakupy czy też pełnić funkcję wirtualnych konsultantów. Według prognoz jednego z międzynarodowych instytutów badawczych ok. 15% wszystkich pracowników na świecie straci pracę do 2030 r. z powodu automatyzacji. Pojawia się też jednak całkiem nowe branże i wiele osób znajdzie w nich zatrudnienie.

Harmonia między różnymi sferami życia

Nawet najbardziej ekscytująca praca może skończyć się wypaleniem zawodowym, czyli poczuciem wyczerpania i nadmiernego stresu, spadkiem motywacji i efektywności. Dlatego jeśli chcemy dłużej odczuwać satysfakcję z wykonywanego zawodu, być zdrowsi i mniej zestresowani, powinniśmy pamiętać o tym, że praca zawodowa to nie jest całe nasze życie. Istnieje jeszcze rodzina, są przyjaciele i sprawy pozazawodowe: rozrywka czy hobby. Niezwykle ważny jest też zdrowy styl życia – odpowiednio zbilansowana dieta, eliminacja używek i aktywność fizyczna.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- 1 Dlaczego praca zawodowa odgrywa w życiu człowieka tak istotną rolę?
- 2 Wyobraź sobie, że rozmawiasz z młodszą od siebie osobą na temat jej dalszej drogi zawodowej. Jakie dasz swojemu rozmówcy rady dotyczące wyboru zawodu, skoro wiesz, że coraz większą rolę w pracy odgrywają automatyzacja i sztuczna inteligencja?
- 3 W jaki sposób należy organizować swoje życie, aby zachować równowagę we wszystkich sferach?

Poprawianie świata – lekka praca?

Praca artysty w wierszu Zbigniewa Herberta

NA POCZĄTEK

Podaj przykład zawodu, który wymaga szczególnej kreatywności. W jaki sposób się ona przejawia?

O UTWORZE

Wiersz *W pracowni* pochodzi z tomu *Studium przedmiotu* wydanego w 1961 r. – był to trzeci tom poetycki Zbigniewa Herberta. Utwór dotyczy sztuki naiwnej, czyli twórczości plastycznej charakteryzującej się spontanicznością, prostotą, znacznie uproszczonym przedstawianiem rzeczywistości, niezwiązanej ze współczesnymi kierunkami artystycznymi. Taka tematyka wyróżnia wiersz *W pracowni* spośród innych tekstów poety, w których często pojawiają się odwołania do mistrzów i arcydzieł dawnego malarstwa europejskiego. W jednym z wywiadów Herbert mówił o tym wierszu w następujący sposób: *Pisałem trochę z przymrużeniem oka. On [artysta naiwny] po prostu rodzi świat. [...] uliczka namalowana tak, jak się ją widzi naiwnym okiem, łagodzi rzeczywistość, ściera ostre kandy. Do napisania utworu zainspirowała autora Pana Cogito najprawdopodobniej postać Nikifora – jednego z najwybitniejszych przedstawicieli malarstwa naiwnego w Polsce. Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169*

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA LAT
1945–1989

Zbigniew Herbert

W pracowni

*Praca
malarza*

lekkim krokiem
przechodzi
od plamy do plamy
od owocu do owocu

dobry ogrodnik
podpiera kwiat patykiem
człowieka radością
słońce błękitem

*Świat tworzony
przez artystę –
jasny i pogodny*

potem
poprawia okulary
nastawia herbatę
mruży
głaszcze kota

*Krzętanina
artysty
w pracowni*

Pan Bóg kiedy budował świat
marszczył czoło
obliczał obliczał obliczał
dlatego świat jest doskonały
i nie można w nim mieszkać

*Świat spoza
obrazu
malarza –
precyzyjny,
doskonały,
ale nie do życia*

za to
świat malarza
jest dobry
i pełen pomyłek
oko chodzi sobie
od plamy do plamy
od owocu do owocu

*Świat tworzony
przez artystę –
niedoskonały
i dobry do życia*

*Rzeczywistość
przekształcona
przez spojrzenie
malarza*

oko mruży
oko uśmiecha się
oko wspomina

oko mówi można wytrzymać
gdyby tylko udało się wejść
do środka
tam gdzie był ten malarz
bez skrzydeł
w opadających pantoflach
bez Wergiliusza¹
z kotem w kieszeni
fantazją dobroduszną
i nieświadomą ręką
która poprawia świat

*Czy można
wejść do tego
świata?*

¹ Wergiliusz – rzymski poeta żyjący w latach 70–19 p.n.e., jeden z najwybitniejszych przedstawicieli literatury antycznej.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Wiersz wolny to rodzaj wiersza, w którym nie ma wyraźnej regularności w budowie wersów – np. równej liczby sylab, podobnego rozłożenia akcentów, powtarzalnego rytmu, stałego układu rymów. Może składać się z wersów o różnej długości i bardziej swobodnej budowie, ułożonych jednak w przemyślany i celowy sposób. Taka forma utworów lirycznych dominuje w poezji XX i XXI w.

Przykładem wiersza wolnego jest utwór Tadeusza Różewicza *List do ludożerców*:

Kochani ludożercy
poczekajcie chwilę
nie deptajcie słabszych
nie zgrzytajcie zębami
zrozumcie
ludzi jest dużo będzie jeszcze
więcej więc posuńcie się trochę
ustąpcie

PO PRZECZYTANIU **Ukryte w tekście**

1. Gdzie znajduje się podmiot liryczny i kogo obserwuje?
2. Na czym polega – według osoby mówiącej – praca artysty?
3. Jak zachowuje się malarz podczas tworzenia?
4. Jaki jest stosunek artysty do świata, który stworzył? Odpowiedz, odwołując się do odpowiednich fragmentów utworu.
5. Z kim podmiot liryczny zestawia artystę? W czym te postaci są do siebie podobne, a czym się różnią?
6. Wyjaśnij, jak rozumiesz sformułowania: *fantazja dobroduszna*, *nieświadoma ręka*.
7. Jak wyobrażasz sobie – po przeczytaniu wiersza – malarza, jego pracownię oraz sposób, w jaki pracuje?
- *8. Jak myślisz, co oznaczają słowa, że ukazany artysta jest *bez Wergiliusza*?

 Język i styl

9. Czy utwór Zbigniewa Herberta można uznać za przykład wiersza wolnego? Dlaczego?

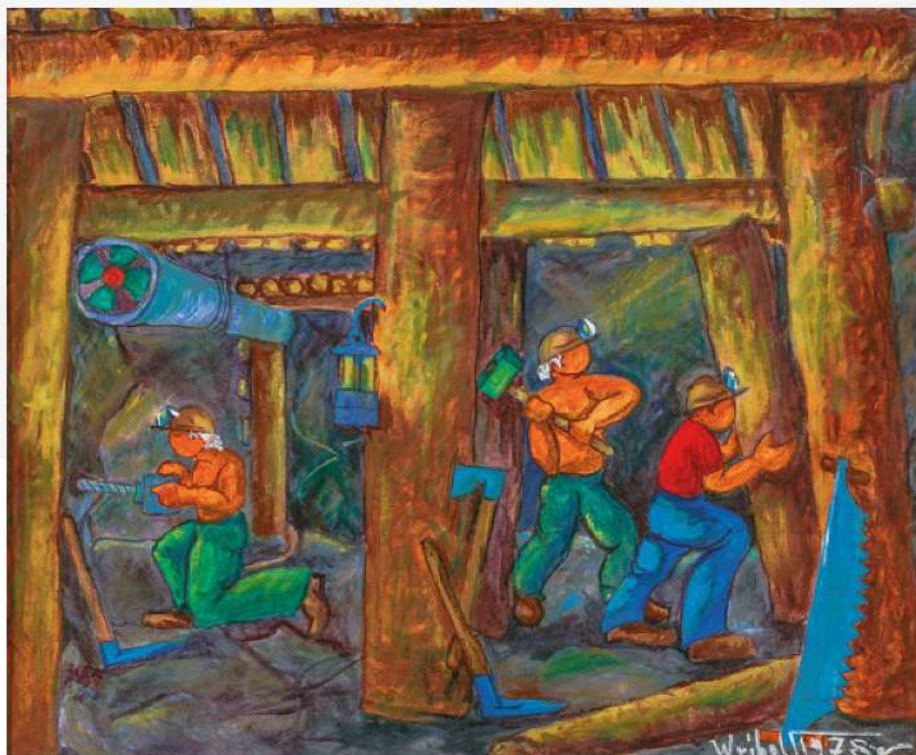
 Poszukaj

10. Odszukaj nazwisko wybranego polskiego malarza będącego przedstawicielem sztuki naiwnej. Znajdź także przykładowe dzieło tego artysty i krótko je opisz w zeszycie.

 Tvoja wypowiedź

11. Wyobraź sobie, że przeprowadzasz wywiad z osobą, która z pasją wykonuje swój zawód. Ułóż pięć pytań, które warto byłoby jej zadać. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Paweł Wróbel, *Kopalnia*

🕒 1978 r.

🖼️ olej na płótnie

📍 Muzeum Śląskie
w Katowicach

Kopalnia to jeden z obrazów Pawła Wróbla – śląskiego malarza amatora będącego przedstawicielem sztuki naiwnej. Jednym z najważniejszych tematów jego twórczości są codzienne życie i praca górników, ukazywane w nietypowy sposób.

PO OBEJRZENIU

- 1 Kogo i przy jakiej pracy przedstawia obraz? Gdzie się znajdują te osoby? Jakiego sprzętu i jakich narzędzi używają?
- 2 Jak artysta ukazał na płótnie postacie? Zwróć uwagę na stroje, twarze, użytą kolorystykę. O czym świadczy taki sposób przedstawienia pracujących ludzi? Jak malarz ich postrzega?
- 3 Jakich barw użył malarz w dziele? Jak myślisz, dlaczego zastosował właśnie taką kolorystykę?
- 4 Czy ukazana scena jest bliska rzeczywistości? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- 5 Jakie można mieć wyobrażenie o pracy górników na podstawie obrazu Pawła Wróbla?

Między teorią a praktyką – przepaść

O pracy lekarza stażysty

NA POCZĄTEK

Jakie zawody wymagają nie tylko opanowania określonych umiejętności i wiedzy, lecz także odpowiednich cech charakteru oraz silnej psychiki? Podaj dwa przykłady. Uzasadnij swój wybór.

TOSIĘ CZYTA!

Adam Kay [czyt.: kej]

Będzie bolało. Sekretny dziennik młodego lekarza (fragmenty)

Decyzja o wyborze zawodu lekarza przypomina decyzję o wyborze potraw, które zjecie na firmowej wigilii, podejmowaną na początku października po otrzymaniu ponaglącego e-maila od organizatorów. [...] przecież nikt nie wie, na co będzie miał apetyt za dwa miesiące.

Każdy lekarz dokonuje wyboru zawodu w wieku szesnastu lat¹ [...]. Przyśpieszając do egzaminów maturalnych, wkraczacie na ścieżkę, na końcu której czeka was emerytura lub śmierć. I [...] będziecie musieli ponieść konsekwencje swojej decyzji.

W wieku szesnastu lat, wybierając zawód lekarza, kierujecie się mniej więcej takimi pobudkami: „Moja mama/mój tata jest lekarzem”, „Szpital Holby City”² [czyt.: holbi s-iti] to świetny serial” lub „Chcę znaleźć lek na raka”. Pobudki numer jeden i dwa są zupełnie idiotyczne, natomiast pobudka numer trzy – jeśli szczerza – jest szlachetna i całkowicie racjonalna,

tyle tylko, że takimi sprawami zajmują się nie lekarze, a naukowcy. Poza tym uznawanie deklaracji szesnastolatka [dotyczącej] jego zawodowej przyszłości za ostateczną i nieodwołalną wydaje się trochę niesprawiedliwie – to trochę tak, jakby [uznać] wykonany w wieku pięciu lat rysunek pod tytułem „Chcę zostać astronautą” za dokument o wiążącej mocy prawnej.

Jeśli o mnie chodzi, to, szczerze mówiąc, nie pamiętam, żebym „wybrał” zawód lekarza. Medycyna była po prostu

¹ Tekst dotyczy pracy lekarza w Wielkiej Brytanii. W kraju tym uczniowie, jeśli chcą rozpocząć studia medyczne, muszą dokonać takiego wyboru najpóźniej na koniec drugiej klasy liceum.

² *Szpital Holby City* – brytyjski serial, którego głównymi bohaterami są lekarze i pracownicy medyczni.

zapisana w domyślnych ustawieniach mojego życia – niczym dzwonek marimba³ w telefonie czy zdjęcie górskich szczytów na pulpicie komputera. Wychowałem się w żydowskiej rodzinie [...], chodziłem do szkoły, która była fabryką lekarzy, prawników i członków rządu, w dodatku mój tata był lekarzem. [...]

Jak nietrudno się domyślić, poznanie każdego szczegółu anatomii⁴ i fizjologii⁵ ludzkiego ciała, a także każdej możliwej nieprawidłowości w jego funkcjonowaniu, to [ogromne] przedsięwzięcie. Jednak podeksycytowanie wywołane wizją, że pewnego dnia zostanę lekarzem – a to przecież na tyle poważna sprawa, że gdy już uzyskacie tytuł, ludzie zwracają się do was inaczej, właściwie to uzyskacie nowe imię, niczym jakiś superbohater czy przestępca o międzynarodowej sławie – napędzało mnie przez te sześć długich lat [studiów medycznych].

W końcu zostałem tak zwanym młodszym lekarzem⁶. [...]

Nadszedł czas, kiedy wkroczyłem wreszcie na oddział, uzbrojony w rozległą wiedzę medyczną. Teraz mogłem przekuć teorię w praktykę. Wprost nie mogłem się doczekać. [...] Przeżyłem wstrząs, kiedy okazało się, że chociaż spędziłem na uczelni medycznej jedną czwartą swojego życia, to nawet w najmniejszym stopniu nie przygotowało mnie to na – przypominającą przygody doktora Jekylla [czyt.: dżekyla] i pana Hyde'a [czyt.: hajda]⁷ – egzystencję lekarza stażysty.

Pracę na dziennej zmianie dało się jeszcze ogarnąć, chociaż pożerała mnóstwo czasu i sprawiała, że czułem się otępiały. Każdego ranka razem z resztą lekarzy ruszałem na „obchód oddziału”. Snułem się za nimi niczym zahipnotyzowane kaczątko z głową przekrzywioną na bok w geście wyrażającym współczucie dla pacjentów, zapisując każde słowo, jakie padło z ust bardziej doświadczonego ode mnie lekarza: „umówić pacjenta na rezonans magnetyczny⁸, zadzwonić na reumatologię⁹, załatwić EKG¹⁰”. Resztę dnia pracy [...] spędzałem na wykonywaniu tych dziesiątek, a czasami nawet setek zadań – wypełniałem formularze, wykonywałem telefony itp., itd. [...]

Jednak nocne dyżury były czymś, co sprawiło, że opisy piekła u Dantego¹¹ wydały mi się przyjemne niczym kreskówki Disneya [czyt.: disneja]. To był niekończący się

WARTO WIEDZIEĆ

Lekarz jest zawodem zaufania publicznego. Absolwenci kierunków lekarskich na uczelniach medycznych w Polsce składają przyrzeczenie, które jest częścią Kodeksu Etyki Lekarskiej uchwalonego przez Krajowy Zjazd Lekarzy. Przysięga ta zawiera nakaz przestrzegania podstawowych norm etycznych w zawodzie lekarza. Nawiązuje m.in. do zasad sformułowanych w V w. p.n.e. przez greckiego lekarza Hipokratesa.

³ **Marimba** – instrument muzyczny pochodzący z Afryki; tu: popularny w telefonach dźwięk dzwonka.

⁴ **Anatomia** – tu: budowa wewnętrzna organizmów żywych.

⁵ **Fizjologia** – tu: czynności i procesy życiowe zachodzące w organizmach żywych.

⁶ **Młodszy lekarz** – w Wielkiej Brytanii lekarz niebędący specjalistą, np. stażysta.

⁷ Nawiązanie do noweli *Doktor Jekyll i pan Hyde* szkockiego pisarza Roberta Louisa Stevensona [czyt.: luisa stiwnsona] opublikowanej w 1886 r. Jej głównym bohaterem jest lekarz o podwójnej osobowości.

⁸ **Rezonans magnetyczny** – tu: badanie metodą rezonansu magnetycznego, która dzięki wykorzystaniu silnego pola magnetycznego umożliwia uzyskanie obrazu narządów wewnętrznych.

⁹ **Reumatologia** – tu: oddział w szpitalu zajmujący się schorzeniami oraz stanami zapalnymi stawów i kości.

¹⁰ **EKG** – elektrokardiografia, czyli nieinwazyjne badanie pracy serca.

¹¹ **Dante Alighieri** – wybitny włoski poeta żyjący w latach 1265–1321, autor *Boskiej komedii*, której bohater wędruje przez piekło, czyściec i raj.

koszmar. [...] W nocy dostajecie urządzone nazywane, jakże czule, pagerem¹² [czyt.: pejdzderem] i bierzecie na siebie odpowiedzialność za każdego pacjenta w szpitalu. A jest ich cholernie wielu. [...]

Wciąż słyszycie sygnał pagera. Biegacie niczym w transie: z oddziału na oddział, od pielęgniarki do pielęgniarki, od jednego przypadku do drugiego.

[...] Objawy różnych chorób nakładają się na siebie [...]: zajmujecie się pacjentem z zapaleniem płuc, który został przyjęty do szpitala z powodu niewydolności wątroby, albo pacjentem ze złamaną nogą, który spadł z łóżka z powodu napadu padaczkowego. [...] Wciąż trafiają do was pacjenci, których stan zdrowia budzi poważne obawy i którymi zaledwie dwanaście godzin wcześniej zajmował się cały zespół lekarzy. [...]

Wrzucają was na głęboką wodę i sami musicie nauczyć się pływać. Jeśli utoniecie, razem z wami utoną setki pacjentów.

Przełożyła Katarzyna Dudzik

¹² **Pager** – niewielkie urządzenie elektroniczne służące do odbierania krótkich komunikatów.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Marianna Fijewska, *Trudny przypadek. Prawdziwe historie polskich lekarzy*
- Lech Mucha, *Chirurdzy. Opowieści prawdziwe*
- Andrzej Szczeklik, Jerzy Illg, *Śluch absolutny*

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W jakim wieku młodzi ludzie w Wielkiej Brytanii muszą podjąć decyzję o wyborze zawodu lekarza? Co autor tekstu o tym sądzi?
2. Dlaczego Adam Kay zdecydował się na studia medyczne?
3. Co najbardziej zaskoczyło młodego lekarza, gdy rozpoczął pracę na oddziale szpitalnym?
4. Do czego nie przygotowały stażysty studia medyczne? Jak myślisz dlaczego?
5. Dlaczego praca lekarza może być bardzo obciążająca psychicznie? Wyjaśnij, odwołując się do odpowiednich cytatów.

Język i styl

6. Odszukaj w przytoczonym fragmencie co najmniej trzy porównania. W jakim celu autor je zastosował? Co chciał za ich pomocą podkreślić? W jaki sposób wpływają one na odbiór tekstu?

Twoja wypowiedź

7. Napisz, co wpłynęło na Twoją decyzję o wyborze szkoły branżowej jako dalszego kierunku kształcenia. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się co najmniej z pięciu zdań.
8. Wyobraź sobie, że pracujesz już w wybranym przez siebie zawodzie. Opisz w formie dziennika jeden dzień swojej pracy. Zastosuj słownictwo charakterystyczne dla danej branży. Możesz także zamieścić w tekście dialogi postaci. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Wykorzystać szansę

Kobiety w „męskich” zawodach

NA POCZĄTEK

Dlaczego wiele osób uważa niektóre zawody za typowo męskie, a inne – za typowo kobiece? Skąd biorą się takie podziały? Jak myślisz, czy we współczesnym świecie mają one sens?

Anna Dobiegała

Dziewczynki nie muszą być grzeczne. Mogą budować statki (fragmenty)

Anię, Joannę i Emilię połączył projekt „Kobiety też budują statki”, choć żadna statków nie buduje. Najbliżej do tego jest Joannie Ryngwelskiej – w stoczni [...] kieruje projektem budowy holowników dla Marynarki Wojennej RP.

Na statku musi być niemal codziennie. W kombinezonie wchodzi na holownik w budowie, by na własne oczy się przekonać, że praca idzie zgodnie z planem. [...]

Wcześniej kierowała serwisem urządzeń okrętowych, wspomagała kierownika projektu budowy niszczycieli min i okrętów, a jeszcze wcześniej, w szkole średniej, chciała zostać projektantką mody. Uszyła nawet swojej bratowej suknię ślubną. Po ukończeniu kursu szycia rozpoczęła pracę jako szwaczka [...].

– Szybko się przekonałam, że to nie dla mnie – mówi, gdy rozmawiamy na tarasie kawiarni w Europejskim Centrum Solidarności. – Po szkole średniej były studia na socjologii¹ w Toruniu, potem praca na uczelni i w studium policealnym – opowiada. [...]

– Zaczęłaś od krawiectwa i objaśniania studentom socjologii, czym różnią się badania ilościowe od jakościowych, a skończyłaś w stoczni remontowej? – pytam.

– Tak, ale zanim... – zaczyna Joanna i jednym tchem wymienia studia, kursy i szkolenia, które ukończyła: akademię sieciową CISCO [czyt.: si-skoł], kilka kursów programowania, studia na kierunku mechatronika² w Bydgoszczy, studia podyplomowe z wieloszczeblowych systemów

¹ **Socjologia** – tu: kierunek studiów, którego przedmiotem jest socjologia – nauka o społeczeństwie i zachodzących w nim procesach.

² **Mechatronika** – dział techniki, który łączy elementy innych dziedzin, m.in. mechaniki, informatyki, elektroniki, robotyki.

W terminalu kontenerowym [...] Emilia pracuje od dziewięciu lat.

informatycznych w Gdańsku, studia podyplomowe z zarządzania na Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. W międzyczasie była praca, samodzielne wychowywanie syna i wyjazdy w czasie urlopów do pracy w Anglii i Szwecji.

Łapię się za głowę, a Joanna się uśmiecha. Chodzi o to, by łapać piłeczki w locie.

– Kobiety nie zawsze potrafią wykorzystać szansę, jaką daje im życie – przyznaje. [...]

Na stanowisku kierownika projektu budowy holowników było przed nią czterech mężczyzn. Żaden sobie do końca nie poradził. Ona – tak! W tej chwili jej zespół kończy budowę czwartego holownika. [...]

Emilia Mirek – operatorka suwnicy³ w terminalu kontenerowym⁴ DCT⁵ w Gdańsku – długo szukała wymarzonej pracy. O DCT powiedział jej przyjaciel z dzieciństwa.

– Emilia, ty się tam odnajdziesz! To robota dla ciebie! – przekonywał ją.

Nie pomylił się. W terminalu kontenerowym DCT Emilia pracuje od dziewięciu lat. Od trzech jest operatorką najwyższych suwnic – liczących 60 m wysokości. W ciągu godziny rozładowuje 25–30 kontenerów. W ciągu dnia wyciąga kontenery różnej wagi, ale najcięższe z nich ważą ponad 60 ton.

Emilia wcześniej musiała dorosnąć. Gdy miała 20 lat, zmarł jej tata. Ona dopiero co ukończyła technikum w Gdańsku. Trzeba było iść do pracy, pomóc mamie w domu. Studia musiała sobie odpuścić. Skończyła za to aż trzy szkoły policealne. Z wykształcenia jest technikiem inżynierii i ochrony środowiska, ochrony fizycznej osób i mienia, eksploatacji portów i terminali.

Lubi motocykle, szybką jazdę samochodem, nieraz ścigała się na torze wyścigowym. Skacze ze spadochronem, jeździ w góry. W dni wolne od pracy robi remonty w mieszkaniach – szpachluje ściany, maluje, układa podłogi. Robi to, bo lubi.

– Od zawsze ciągnęło mnie do technicznych prac, chociaż praca na suwnicach to nie był mój plan na życie. Jako dziecko chciałam być policjantką.

[...] – Dobry operator musi być precyzyjny, spostrzegawczy, musi umieć zachować spokój, kiedy statek się buja albo kontener nie chce trafić tam, gdzie powinien. Trzeba mieć nerwy ze stali. Jak mocniej zawieje, cała kabina się buja – dodaje.

Według Emilii ta praca jest tak samo dobra dla mężczyzn jak i dla kobiet. Nie wszyscy tak myślą.

– „Ale jak to?” – pytają mnie ludzie, gdy się dowiadują, czym się zajmuję – mówi. – Odpowiadam wtedy: „No jeżdżę, wyciągam kontenery z największych statków. I tyle. Normalna praca”.

³ **Suwnica** – dźwig służący do przeładunku i transportu ciężkich towarów.

⁴ **Terminal kontenerowy** – miejsce, gdzie składowane są kontenery wyładowane ze statku.

⁵ **DCT** – skrót angielskiej nazwy: *Deepwater Container Terminal* [czyt.: dīptoter kontejner terminal], czyli „głębokowodny terminal portowy”; terminal kontenerowy w porcie w Gdańsku, największy tego typu obiekt w Polsce.

Obydwie – Joanna i Emilia – biorą udział w projekcie „Kobiety też budują statki”. Jego inicjatorką jest Anna Miller, kulturoznawczyni⁶ i politolożka⁷ [...]. Projekt wspiera rozwój zawodowy kobiet chcących związać się zawodowo z portami, stoczniami, logistyką⁸ czy pracą na morzu.

Ania [...] pracuje nad doktoratem o codzienności pracownic Stoczni Gdańskiej. Stworzyła aplikację mobilną „Stocznia jest kobietą” – dzięki nagraniom relacji kobiet oraz zdjęciom można zobaczyć, jak wygląda na co dzień praca kobiet w Stoczni Gdańskiej.

[...] Stworzyła trasę śladami kobiet strajkujących w Stoczni Gdańskiej⁹. Jest przewodniczką po terenach postoczniowych.

[...] Ania jest najbardziej dumna z programu [mentorskiego]¹⁰ – trwał od czerwca do września 2020 r. Mentorom zależało, by przekazać młodszym koleżankom z branży trzy najważniejsze wartości: odwagę, konsekwencję i wytrwałość. Na czwartym miejscu była współpraca – bez tego kobietom nie uda się osiągnąć swoich celów w tak męskim świecie jak branża morsko-logistyczna. [...]

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Na czym polega praca zawodowa każdej z kobiet przedstawionych w artykule?
2. Co łączy bohaterki reportażu?
3. Jakie podobne cechy charakteru pomogły bohaterkom w osiągnięciu sukcesu w pracy?
4. Jak rozumiesz słowa Joanny: *Chodzi o to, by łapać piłeczki w locie*? Czy zgadzasz się z zawartą w nich myślą?

Poszukaj

5. Podaj przykład kobiety, która odniosła sukces zawodowy w dziedzinie zdominowanej przez mężczyzn. Opowiedz o jej pracy i osiągnięciach.

Twoim zdaniem

6. Dlaczego w pracy ważne jest równe traktowanie kobiet i mężczyzn?

Twoja wypowiedź

7. Co można zrobić, aby rozwinąć swoje naturalne predyspozycje i zrealizować życiowe plany? Sformułuj co najmniej pięć wskazówek. Zadanie wykonaj w zeszycie.

⁶ **Kulturoznawczyni** – specjalistka w zakresie kulturoznawstwa, nauki zajmującej się zagadnieniami dotyczącymi kultury.

⁷ **Politolożka** – specjalistka w dziedzinie politologii, nauki zajmującej się zjawiskami politycznymi i sposobami sprawowania władzy.

⁸ **Logistyka** – tu: planowanie i organizowanie sprawnego przepływu materiałów, surowców, produktów, a także informacji na ich temat.

⁹ Chodzi o kobiety biorące udział w strajkach robotniczych na początku lat 80. XX w., w czasach pierwszej Solidarności.

¹⁰ **Program mentorski** – tu: projekt polegający na spotkaniach początkujących pracowników z mentorem, czyli osobą o znacznie większym doświadczeniu w danej branży. Celem takiego programu jest m.in. wsparcie w rozwoju osób z krótkim stażem pracy.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Kamil Fejfer, *O kobiecie pracującej. Dlaczego mniej zarabia, chociaż więcej pracuje*

A gdyby mniej pracować?

Rozważania o skróceniu dnia pracy

NA POCZĄTEK

Dlaczego wiele osób uważa, że pomysł skrócenia dnia pracy jest niemożliwy do realizacji?

TO SIĘ CZYTA!

Bertrand Russell¹ [czyt.: bertrą rasel]

Pochwała lenistwa (fragmenty)

Jak większość ludzi mojego pokolenia wychowany byłem w myśl maksymy²: „próżniakowi szatan psotną myśl podsuwa”. Dzieckiem byłem grzecznym, wierzyłem we wszystko, co mi mówiono, i tym oto sposobem ukształtowałem w sobie poczucie obowiązku, które kazało mi ciężko pracować aż po dziś dzień. [...] Dzisiaj myślę, że na świecie pracuje się o wiele za dużo, że uznanie pracy za cnotę wyrządziło nam wszystkim ogromne szkody i że we współczesnych gospodarczo rozwiniętych państwach powinniśmy głosić wartości zupełnie inne niż dotąd.

[...] W dalszej części tego szkicu będę z całą powagą bronić tezy, wedle której wielka część ludzkich krzywd we współczesnym świecie bierze się z przekonania o szczególnej wartości pracy, oraz że droga do szczęścia i dobrobytu wiedzie przez zorganizowane ograniczenie ilości wykonywanej pracy. [...]

Współczesna technika w ogromnym stopniu zredukowała ilość pracy niezbędnej do zaspokojenia minimum potrzeb każdego człowieka. [...]

[...] Dla ilustracji rozważmy jakiś przykład. Przypuśćmy, że w danej chwili pewna liczba robotników zajmuje się produkcją szpilek. Ludzie ci wyrabiają wszystkie szpilki, jakich świat potrzebuje, pracując [...] osiem godzin dziennie. Pewnego dnia ktoś robi wynalazek, dzięki któremu ta sama liczba ludzi może wyprodukować dwa razy więcej szpilek niż dotychczas. Ale świat nie potrzebuje więcej szpilek; szpilki są już tak tanie, że ich sprzedaż nie powiększy się prawie wcale, jeśli obniży się ich cena. [...] Wszyscy pracują nadal osiem godzin, szpilek jest

**Dzisiaj myślę,
że na świecie
pracuje się o wiele
za dużo [...].**

¹ **Bertrand Russell** – wybitny angielski filozof, logik i matematyk. Żył w latach 1872–1970.

² **Maksyma** – zwięzłe sformułowanie wyrażające jakąś zasadę postępowania lub prawdę o życiu.

za dużo, część przedsiębiorców bankrutuje i połowa ludzi zatrudnionych przy produkcji szpilek traci pracę. [...]

Gdyby zwykli robotnicy pracowali cztery godziny dziennie, przy założeniu wprowadzenia pewnego minimum rozsądnej organizacji pracy, nie byłoby bezrobocia, a i towarów starczyłoby dla wszystkich. Pomysł taki oburza ludzi majątnych, ponieważ w ich przekonaniu biedacy nie wiedzieliby, co począć z taką ilością wolnego czasu. [...]

Trzeba przyznać, że umiejętność mądrego gospodarowania wolnym czasem jest dziełem cywilizacji i wykształcenia. Człowiek, który przez całe życie pracował przez wiele godzin dziennie, będzie się nudził, gdy nagle pracować przestanie. Z drugiej strony jednak brak wolnego czasu pozbawia nas wielu najpiękniejszych rzeczy w życiu. [...]

Gdy proponuję, żeby dzień pracy zredukować do czterech godzin, nie chcę przez to powiedzieć, że cały pozostały czas mają bezwzględnie wypełniać puste błahostki. Chodzi mi o to, aby czterogodzinny dzień pracy zapewniał człowiekowi prawo do zaspokojenia elementarnych³ potrzeb i wygod życiowych, pozostały zaś czas powinniśmy wykorzystywać tak, jak sami uznamy za stosowne. Ważną częścią wszelkich systemów tego rodzaju powinno być rozszerzenie zakresu wykształcenia – wykształcenia nastawionego m.in. na budzenie zamiłowań pozwalających na rozumne wykorzystanie wolnego czasu. [...]

W świecie, w którym nikt nie będzie zmuszany do pracy przez więcej niż cztery godziny na dobę, wszyscy, którzy mają takie potrzeby, będą mogli oddać się badaniom naukowym, a malarze będą mogli malować, nie przymierając głodem, bez względu na to, jak doskonałe będą ich malowidła. Młodzi pisarze nie będą musieli przyciągać uwagi czytelników tanią sensacją, aby w ten sposób zyskać niezależność materialną potrzebną do napisania monumentalnego dzieła, na które, gdy czas nadejdzie, nie starczy już sił i zdolności. Lekarze będą mieli czas, by zaznajamiać się z postępem wiedzy medycznej, a nauczyciele nie będą dłużej czynić rozpaczliwych wysiłków, aby za pomocą tradycyjnych metod nauczać rzeczy, których sami nauczyli się w młodości, a które mogły w międzyczasie być przez naukę odrzucone. Nade wszystko zaś zapanuje szczęście i radość z życia zamiast nerwowego napięcia, przemęczenia i złej przemiany materii. Pracy do wykonania będzie dość dużo, aby odpoczynek pozostał przyjemnością, a jednocześnie nie dość dużo, by mogła ona doprowadzić do stanu

▲ Bertrand Russell w bibliotece w swoim domu (1962 r.).

WARTO WIEDZIEĆ

W XIX w. tydzień pracy trwał nawet 80–90 godzin. Dopiero po I wojnie światowej wprowadzono na szerszą skalę ośmiogodzinny dzień pracy, który jest obecnie najczęściej stosowanym rozwiązaniem. W Polsce, po transformacji ustrojowej w 1989 r., dwukrotnie skracano czas pracy: najpierw w roku 1994, a potem w 2000.

³ Elementarny – podstawowy, najprostszy.

wyczerpania. Ponieważ zatem w czasie wolnym ludzie nie będą zmęczeni, nie wystarczą im już rozrywki bierne i jałowe.

[...] Pogoda ducha jest tą cechą charakteru, której świat potrzebuje najbar-

⁴ **Wegetować** – żyć, ograniczając się do zaspokajania podstawowych potrzeb, bez możliwości spełniania wyższych potrzeb, bez perspektyw.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Kamil Fejfer, *Zawód. Opowieści o pracy w Polsce. To o nas*
- David Graeber [czyt.: dejwid grejber], *Praca bez sensu. Teoria*

dziej, ale nie rodzi się ona w bezustannej walce, lecz w życiu płynącym w spokoju i poczuciu bezpieczeństwa. Współczesne metody produkcji dały nam możliwość zapewnienia spokoju i bezpieczeństwa wszystkim. Zamiast tego wolimy jednak, by jedni się przepracowywali, a inni wegetowali⁴ w nędzy. Jak dotąd godziliśmy się znosić trudy, które konieczne były, gdy nie istniały jeszcze maszyny, i trudno powiedzieć, byśmy pod tym względem zachowywali się rozumnie – nie ma jednak powodu, by postępować nierozumnie bez końca.

Przełożył Andrzej Dominiczak

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jaką tezę stawia Bertrand Russell w tekście?
2. Co – według autora – przyczyniło się do ograniczenia ilości pracy niezbędnej do zaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka?
3. Ile godzin – zdaniem Bertranda Russella – powinien liczyć dzień pracy?
4. Jakim niekorzystnym zjawiskom może zapobiec krótszy dzień pracy? Z jakich powodów?
5. Co sądzisz o przykładzie dotyczącym produkcji szpilek? Jaką prawdę o ludzkim świecie autor chciał przedstawić za jego pomocą?
6. W jaki sposób skrócenie czasu pracy mogłoby wpłynąć na życie ludzi?

Poszukaj

- *7. Czym jest esej? Czy tekst Bertranda Russella można nazwać esejem? Dlaczego?
8. Odszukaj w wiarygodnych źródłach, kto i kiedy podejmował w Polsce inicjatywy dotyczące skrócenia tygodnia pracy. Jakie były efekty tych działań?

Twoim zdaniem

9. Filozof stwierdza, że na świecie produkowanych jest wiele zbędnych rzeczy. Jakie przedmioty i produkty są obecnie niepotrzebnie produkowane? Dlaczego tak uważasz?
10. Czy skrócenie czasu pracy to dobry pomysł? Przeprowadźcie w klasie dyskusję na ten temat.

Podsumowanie wiadomości

WAŻNE WIADOMOŚCI

• Wiersz wolny – s. 86

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Jaka praca może być przyjemnością, stanowić ważną część życia i dawać poczucie satysfakcji?
- 2 O jakiego rodzaju pracy mówi wiersz Zbigniewa Herberta *W pracowni*?
- 3 Do których rysunków są podobne prace tworzone przez malarzy naiwnych? Dlaczego?
- 4 Na przykładzie wybranego utworu wymień cechy wiersza wolnego.
- 5 Wyjaśnij, czym różni się zawód zaufania publicznego od innych profesji.
- 6 Co mogłoby pomóc młodym osobom w lepszym wyborze przyszłego zawodu?
- 7 Dlaczego współcześnie zanika podział zawodów na profesje kobiece i męskie?
- 8 Jaki pomysł dotyczący pracy przedstawił prawie sto lat temu Bertrand Russell w eseju *Pochwała lenistwa*?

Rozdział V

Człowiek wobec popkultury

TEMATY LEKCJI

1	Seriale, piosenki, gry, reklamy
<i>Kultura popularna i jej cechy szczególne</i>	s. 100–102
2	Poeta i bokser
<i>Poezja i kultura masowa w wierszu Wisławy Szymborskiej</i>	s. 103–107
3	Piosenka o nich
<i>Piosenka jako zapis wspólnego doświadczenia</i>	s. 108–109
4	Życie to bal jest nad bale?
<i>Przewrotna pochwała życia w utworze Agnieszki Osieckiej</i>	s. 110–112
5	Popkulturowa terapia
<i>Kultura popularna jako źródło życiowych wskazówek</i>	s. 113–116
Podsumowanie wiadomości		s. 117
Sprawdź swoją wiedzę		s. 118

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Wisława Szymborska, *Wieczór autorski* (z tomu *Sól*)
- Agnieszka Osiecka, *Niech żyje bal*

TO SIĘ CZYTA!

- Piotr Żabicki, *Popkultura w otoczeniu nauki*
- Katarzyna Ryrych, *Król*
- Krzysztof Katkowski, Przemysław Staroń, *Walczymy z czarną magią – głupotą, manipulacją, dyskryminacją, znieczulicą*

Seriale, piosenki, gry, reklamy

Kultura popularna i jej cechy szczególne

NA POCZĄTEK

Opowiedz krótko o swoich zainteresowaniach kulturalnych: w jakich wydarzeniach i imprezach kulturalnych lubisz uczestniczyć, po jakie rodzaje utworów najczęściej sięgasz? Dlaczego?

TO SIĘ CZYTA!

Piotr Żabicki

Popkultura w otoczeniu nauki (fragmenty)

[...] Popkultura to zestaw tych produktów, które adresowane są [do masowego odbiorcy] i używane przez [niego]. Przez produkty rozumiemy nie tylko towary, które można nabyć w sklepie, lecz także całą gamę innych „dóbr”, które do nas trafiają: seriale i programy telewizyjne, utwory muzyczne, audycje radiowe, gry i strony internetowe, ogłoszenia na tablicach reklamowych itd. Jeśli więc któreś z tych dóbr cieszy się znaczną popularnością (oglądalnością, słuchalnością, liczbą wejść na stronę), to, z nielicznymi wyjątkami, można uznać je za element popkultury.

Innym atrybutem¹ popkultury jest **standaryzacja**² produktów – to, na co często narzekamy, mówiąc: „w każdym sklepie to samo” lub „sto programów, a nie ma czego oglądać w telewizji”. A jednak ludzie masowo chodzą do sklepów i nie mniej licznie oglądają telewizję – ludzie widziani nie w skali pojedynczego odbiorcy, ale mas, które spędzają dzień w hipermarkecie [...], a wieczorem pstrykają pilotem, patrząc w zmieniające się obrazy telewizyjnego spektaklu.

Masowo wykorzystywane i ujednolicone dobra muszą się jednak charakteryzować czymś więcej niż tylko praktyczną użytecznością. Dostrzegając

je, ludzie powinni zauważać ów **kulturowy dodatek**, który ze zwykłego przedmiotu czyni rzecz godną prezentacji, zazdrości, symbol prestiżu. Nie będzie więc elementem popkultury zwykła łopata, ale jeśli do łopaty zostanie przypisane [...] miano produktu dekoracyjnego, który będziemy wystawiać w salonie swego domu, a jeszcze dodatkowo, jeśli owa łopata zostanie pokazana w rękach celebryty³, który na ekranie popularnego telewizyjnego

¹ **Atrybut** – cecha charakterystyczna, szczególna, wyróżniająca określone zjawisko, osobę lub rzecz.

² **Standaryzacja** – ujednolicenie według określonych wzorów, norm.

³ **Celebryta** – popularna osoba znana np. z telewizji, czasopism, mediów plotkarskich.

show⁴ [czyt.: szoł] mości dla niej miejsce w bajecznym apartamencie, wówczas możemy być pewni, że stanie się ona dobrem popkultury.

Centrum handlowe i związane z nim pojęcie **konsumpcji** jest [...] charakterystyczne dla definiowania popkultury. Pomaga zrozumieć, czym ona jest w rzeczywistości. To właśnie dobra kultury popularnej konsumujemy, pałaszując je jak zestaw śniadaniowy w barze. Trochę nienachalnej muzyki, jakiś komediowy spektakl w teatrze, [...] frywolny⁵ kryminał do poduszki, bogato ilustrowany artykuł w sieci (w kulturze popularnej przewaga obrazu nad tekstem jest bardzo wyraźna). Z powodu braku czasu, w pędzie życia codziennego, ale i często w wyniku poddania się trendom, wybieramy w sklepie kurtkę w „jedynym modnym w tym sezonie kolorze” [...], a zastanawiając się nad filmem w telewizji, decydujemy się na dwudziestominutowy odcinek sitcomu [czyt.: s-itkomu]⁶ kosztem trzygodzinnego filmu o trudnych relacjach żydowsko-palestyńskich.

W jednym z numerów magazynu „Wired”⁷ [czyt.: łajerd] Nancy Miller [czyt.: nens-i miler] pisze: „Muzyka, telewizja, gry, filmy, moda: pochłaniamy dziś popkulturę w ten sam sposób, w jaki czerpaliśmy przyjemność z cukierków i chip-sów – w wygodnie zapakowanych kawałkach o wielkości kęsa, wyprodukowanych w celu wygodnego schrupania, z rosnącą częstotliwością i w maksymalnym tempie”. [...]

W 2009 roku muzyk i kompozytor John Boswell [czyt.: dżon bosłel] opublikował pierwsze nagranie z serii *Symphony of Science*⁸ [czyt.: symfon-i of sajens]. Do 2013 roku ukazało się siedemnaście utworów, które są połączeniem muzyki elektronicznej ze zmiksowanymi wypowiedziami światowej sławy naukowców. Z wypowiedziami tak elektronicznie przetworzonymi, że tworzą spójną całość. W jego utworach fragmenty wykładów, prezentacji, komentarzy [...] ludzi świata nauki [...] tworzą teksty nowoczesnych utworów. Słuchamy w nich o genezie homo sapiens, początkach Wszechświata, pięknie biologicznej ewolucji, globalnym ociepleniu i wielu innych fascynujących, naukowych zagadnieniach.

Boswell użył nieoczekiwanego połączenia muzyki z nauką, aby trafić z tym przekazem do generacji mediów cyfrowych, do „ludzi internetu”. Jak pokazuje oglądalność naukowej symfonii [...] (każdy z utworów jest prezentowany jako wideoklip, a utwór *A Glorious Dawn*⁹ [czyt.: e glorjes don] odtworzono ponad osiem milionów razy), udało się to nad wyraz dobrze.

⁴ **Show** – tu: widowiskowy program telewizyjny.

⁵ **Frywolny** – tu: lekki, niezobowiązujący.

⁶ **Sitcom** – serial komediowy, w którym akcja opiera się na zabawnych sytuacjach i nieoczekiwanych zbiegach okoliczności. W ścieżkach dźwiękowych sitcomów często występuje „śmiesz z puszeki” – nagrane wybuchy śmiechu publiczności.

⁷ **„Wired”** – amerykański miesięcznik, w którym ukazują się m.in. artykuły na temat internetu, multimedów, wpływu techniki na różne dziedziny życia.

⁸ *Symphony of Science* – w języku angielskim: „symfonia nauki”.

⁹ *A Glorious Dawn* – w języku angielskim: „wspaniały świt”.

▲ Islandzka artystka Björk [czyt.: bjork] w 2011 r. wydała płytę *Biophilia* [czyt.: biofilia], która może być innym przykładem „muzyki naukowej”. Utwory zawarte na tym albumie opowiadają m.in. o wirusach, komórkach, ciemnej materii, grawitacji, DNA.

Oprócz talentu muzycznego Boswella, oprócz niewątpliwego czaru nauki **przyczyną powszechnego sukcesu tych brzmień było odwołanie się do wzorców i narzędzi popkultury**. Nowoczesne dźwięki, szybko zmieniające się kadry wideo, wykorzystanie potencjału mediów społecznościowych [...] to podstawowe atrybuty, które zamieniły być może ciekawy, ale jednak tylko wykład uczonych w pulsujące słowa piosenki, wpadające w ucho, łatwe do zapamiętania i nucenia w każdych warunkach. Wraz z *Symphony of Science* nauka wyszła ze swej wieży, by pokazać ekscytujący świat wiedzy ludziom słuchającym muzyki w samochodach, w kąpieli, w przerwie na lunch. [...] *Symphony of Science* wcisnęła się do słuchawek osób uprawiających jogging [czyt.: džoging], odpoczywających i czytających. Przy tym nauka w takim wydaniu nie straciła nic ze swej rzetelności i estymy¹⁰. Po prostu została inaczej opakowana.

¹⁰ Estyma – tu: powaga, szanowana i poważana pozycja.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czym – według Piotra Żabickiego – charakteryzuje się popkultura? Podaj co najmniej trzy cechy.
2. W jakim znaczeniu autor tekstu używa słowa *produkt*? Które produkty zalicza do popkultury?
3. Co przeważa w kulturze popularnej – obraz czy tekst? Jak myślisz dlaczego?
4. W jaki sposób zwykła łopata może stać się dobrem popkultury? W jakim celu autor zamieścił w artykule przykład dotyczący tego narzędzia?
5. Co sprawia, że popkultura cieszy się wielkim powodzeniem wśród odbiorców?
6. Dzięki czemu Johnowi Boswellowi udało się spopularyzować treści i zagadnienia naukowe? Które wzorce i narzędzia kultury popularnej wykorzystał?

Twoim zdaniem

7. Tworzenie popkultury często jest porównywane do produkcji przemysłowej, a obieg kultury – do rynku, gdzie poszczególne produkty kulturalne konkurują o uwagę konsumentów. Jak sądzisz dlaczego?
8. Jak myślisz, jaki wpływ na więzi międzyludzkie ma kultura popularna?
9. Czym dla Ciebie jest kultura popularna? Czy zgadzasz się z wyjaśnieniem tego zjawiska zawartym w tekście?

Twoja wypowiedź

10. Przygotuj w atrakcyjnej formie, np. infografiki, informacje o życiu i twórczości Twojego ulubionego pisarza lub jednego z autorów lektur obowiązkowych omawianych w klasie trzeciej. Zastosuj rozwiązania, dzięki którym prezentowane treści będą ciekawe dla odbiorcy.

Poeta i bokser

*Poezja i kultura masowa w wierszu
Wisławy Szymborskiej*

NA POCZĄTEK

Dla kogo i w jakim celu organizuje się spotkania autorskie z pisarzami?

OUTWORZE

Utwór *Wieczór autorski* pochodzi z tomu poetyckiego *Sól*, który Wisława Szymborska wydała w 1962 r. Jednym z najważniejszych tematów zbioru są kontakty międzyludzkie – poetka zastanawia się nad tym, czy możliwe jest porozumienie między ludźmi, i przedstawia trudności, z którymi wiąże się dążenie do niego. Szczególną uwagę poświęca relacjom miłosnym, które ukazuje jako jedną z najistotniejszych form spotkania z drugim człowiekiem. Zajmuje się też relacjami człowieka z tym, co pozaludzkie – ze światem natury, w tym z jej nieożywionymi elementami. W tomie *Sól* znajdują się wiersze zaliczane do najwybitniejszych osiągnięć Wisławy Szymborskiej, takie jak *Rozmowa z kamieniem* czy *Wieża Babel*. W utworze *Wieczór autorski* w zabawny, nieco ironiczny sposób zostaje przedstawione spotkanie współczesnego poety z publicznością. Zestawione jest ono z widowiskiem sportowym.

Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

Wisława Szymborska

Wieczór autorski

Muzo¹, nie być bokserem to jest nie być wcale.
Ryczącej publiczności poskapiłaś nam.
Dwanaście osób jest na sali,
już czas, żebyśmy zaczęli.
Połowa przyszła, bo deszcz pada,
reszta to krewni. Muzo.

Poeta a bokser

*Publiczność
na meczu
bokserskim
i na spotkaniu
z poetą*

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
LAT 1945–1989

¹ Muza – w mitologii greckiej: jedna z dziewięciu muz, opiekunek sztuki, literatury – przede wszystkim poezji – i nauki.

Poeta a bokser Publiczność na meczu...	Kobiety rade ² zemdleć w ten jesienny wieczór, zrobią to, ale tylko na bokserskim meczu. Dantejskie sceny ³ tylko tam. I wniebobranie ⁴ . Muzo.
Smutny los poety Smutek i ironia	Nie być bokserem, być poetą, mieć wyrok skazujący na ciężkie norwidy, z braku muskulatury demonstrować światu przyszłą lekturę szkolną – w najszcześniejszym razie – o Muzo. O Pegazie ⁵ , aniele koński.
Wieczór autorski i jego publiczność	W pierwszym rządku staruszek słodko sobie śni, że mu żona nieboszczka z grobu wstała i upiecze staruszkowi placek ze śliwkami. Z ogniem, ale niewielkim, bo się placek spali, zaczynamy czytanie. Muzo.

Wisława Szymborska
(1923–2012)

Jest uznawana za jedną z najważniejszych polskich poetek XX w. Była także eseistką, krytyczką i tłumaczką. W 1996 r. otrzymała Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Wydała m.in. tomiki poetyckie: *Wołanie do Yeti*, *Sto pociech*, *Wszelki wypadek*, *Ludzie na moście*, *Początek i koniec*, *Chwila*. Utwory Wisławy Szymborskiej zostały przetłumaczone na ponad 40 języków.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Do kogo kieruje swoje słowa podmiot liryczny?
2. Kim jest osoba mówiąca? Gdzie się znajduje?
3. Z kim i z jakimi wydarzeniem podmiot liryczny zestawia siebie i sytuację, w której uczestniczy? Co wynika z tego porównania? Czym różni się zachowanie publiczności na każdym z wydarzeń ukazanych w wierszu?
4. Jak myślisz, dlaczego na spotkanie z poetą przyszło tak niewiele osób? Dlaczego o wiele większą popularnością cieszy się wydarzenie sportowe?
5. Jaki rodzaj kultury symbolizuje Muza przywołana w wierszu, a jaki – bokser?
- * 6. Wyjaśnij, jak rozumiesz sformułowanie *ciężkie norwidy*. Zwróć uwagę na następujące kwestie:
 - od czego pochodzi utworzone przez poetkę słowo *norwidy*,
 - z jakim innym określeniem zawierającym przymiotnik *ciężkie* kojarzy się to sformułowanie.

² **Rade** – tu: gotowe do czegoś.

³ **Dantejskie sceny** – budzące grozę, straszne, wstrząsające sceny, sytuacje. Jest to związek frazeologiczny nawiązujący do *Boskiej komedii* Dantego Alighieri, zawierającej drastyczne opisy piekła.

⁴ **Wniebobranie** – neologizm utworzony ze słów *wniebowstąpienie* i *winobranie*.

⁵ **Pegaz** – w mitologii greckiej: skrzydlaty koń, symbol natchnienia poetyckiego.

7. Wyjaśnij, co – zdaniem osoby mówiącej w wierszu – oznacza bycie poetą we współczesnym świecie?
8. Co można powiedzieć o podmiocie lirycznym na podstawie sposobu, w jaki opisuje starszego mężczyznę siedzącego w pierwszym rzędzie? Dlaczego skupia swoją uwagę właśnie na nim? Dlaczego używa w jego opisie zdrobnień?

Język i styl

9. Jaką funkcję pełnią w utworze apostrofy? Wskaż właściwą odpowiedź i uzasadnij swój wybór.
- A. Wyrażają zniecierpliwienie i irytację podmiotu lirycznego.
 - B. Wyrażają rezygnację i rozczarowanie osoby mówiącej.
 - C. Są wołaniem o pomoc.
 - D. Zostały użyte jedynie w formie żartu.
10. Dlaczego poetka zastąpiła wyraz *wniebowstąpienie* neologizmem *wniebobranie*? Co chciała w ten sposób podkreślić?

Twoim zdaniem

11. Odpowiedz, czy współczesne spotkania z twórcami literatury wyglądają podobnie jak w wierszu Wisławy Szymborskiej. Które z nich budzą największe zainteresowanie? Wyjaśnij dlaczego.

Twoja wypowiedź

12. Zredaguj w zeszycie zaproszenie na spotkanie autorskie z wybraną poetką lub wybranym poetą, skierowane do znajomych. Może mieć ono formę np. e-maila lub posta na portalu społecznościowym. Uzasadnij w tekście, dlaczego warto wziąć udział w takim spotkaniu.
13. Na co lepiej poświęcać wolny czas: mniej wymagającą, masową rozrywkę czy poznawanie trudniejszych dzieł, np. utworów poetyckich? Sformułuj po trzy argumenty „za” i „przeciw” odnoszące się do tych sposobów spędzania czasu. Następnie narysuj w zeszycie tabelę według wzoru i ją uzupełnij.

	Argumenty „za”	Argumenty „przeciw”
Mniej wymagająca, masowa rozrywka	?	?
Poznawanie trudniejszych dzieł, np. utworów poetyckich	?	?

Różne oblicza kultury

Kultura jest przedmiotem badań filozofów, psychologów, socjologów, antropologów, archeologów, etnografów czy kulturoznawców, dlatego pojęcie to ma wiele znaczeń i nie istnieje jedna, wspólna definicja, z którą zgodziliby się wszyscy. Uogólniając: kultura obejmuje to, co nie jest przyrodą, a co zostało wytworzone przez ludzi żyjących w różnych zbiorowościach. Najszerze rozumienie kultury danego społeczeństwa oznacza jego sposób życia w ogóle. Jak przekonuje amerykański politolog Samuel Huntington [czyt.: hantinkton], *kultura jest po prostu przestrzenią i sferą ludzkiej egzystencji*. To, co najczęściej zaliczamy do kultury, np. malarstwo, literatura, teatr, w tym ujęciu jest tylko jej częścią.

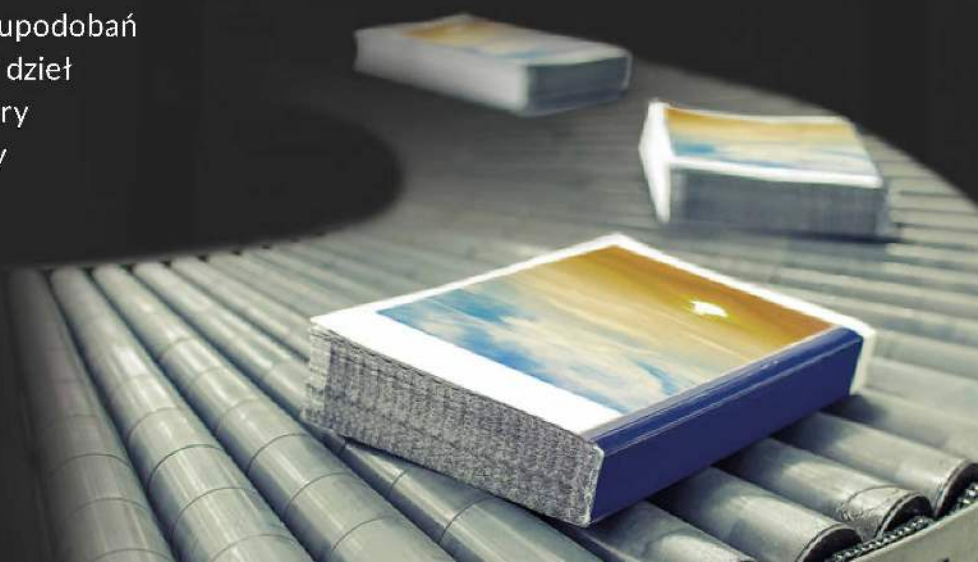

Kultura popularna, kultura dla każdego

Od antyku po współczesność pewne formy spędzania czasu wolnego łączą przedstawicieli wszystkich grup społecznych, niezależnie od ich stanu posiadania czy pełnionej funkcji. Te formy kultury, które są powszechnie dostępne, znane i nie wymagają do ich odbioru specjalistycznej wiedzy ani dużego wysiłku intelektualnego, można zaliczyć do kultury popularnej. Istnieje wiele jej odmian, np. zawody sportowe, seriale filmowe, przeboje muzyczne czy widowiskowe koncerty (jak ten Lady Gagi – na zdjęciu), a ich poziom jest bardzo zróżnicowany.

Kultura masowa – towar na rynku

Wiek XIX, wraz z rozwojem przemysłu i oświaty oraz wielkimi migracjami mieszkańców wsi do miast, przyniósł ogromne zmiany w życiu społecznym. Powstały „wielkie masy ludzkie”, czyli zbiorowy odbiorca, dla którego zaczęto tworzyć dzieła kultury. Sprzyjało temu pojawienie się w XX w. środków masowego przekazu, takich jak prasa, radio, telewizja czy kino. Kultura stała się masowym produktem rynkowym, towarem mającym przynosić zyski, dostosowanym do gustu konsumentów, często niewyrobionego artystycznie. Kulturze masowej zarzucano uniformizację, czyli ujednolicenie upodobań i potrzeb, oraz obniżanie poziomu dzieł i odbiorców. Do tej odmiany kultury zalicza się m.in. teleturnieje, opery mydlane, seriale komediowe, powieści sensacyjne i romanse, muzykę rozrywkową, czyli gatunki i formy, których celem jest przede wszystkim dostarczanie rozrywki.

Kultura niska i wysoka

Wraz z pojawieniem się kultury masowej krytycy zaczęli dzielić kulturę na tzw. niską i wysoką, czyli szeroko dostępną i – według nich – gorszą, podporządkowaną mechanizmom rynku, oraz elitarną, lepszą, na wyższym poziomie – dostępną tylko dla wybranych. W latach 50. XX w. stosunek do kultury masowej zaczął się zmieniać. Dawne uprzedzenia i krytykę zastąpiły badania pogłębiające wiedzę o tej odmianie kultury i traktujące ją jako współczesną kulturę popularną. Dzisiaj utrzymanie podziału na lepsze i gorsze odmiany kultury jest trudne, ponieważ wiele dzieł postrzeganych niegdyś jako niewiele warta rozrywka osiągnęło status klasyki. Tak stało się np. z dramatami Williama Szekspira, muzyką jazzową lub street artem (na zdjęciu – mural autorstwa braci Gustavo [czyt.: gustawo] i Otavio [czyt.: otawio] Pandolfo, wykonany w Mediolanie w 2016 r.).

Kultura w cyberprzestrzeni

Gwałtowny rozwój mediów znacznie wpłynął na kształt obecnej kultury. Staje się ona coraz bardziej uniwersalna, ujednolicona, także pod względem norm estetycznych, symboliki, a nawet obowiązujących trendów artystycznych i kanonów mody. Z tych powodów można ją nazwać globalną. Przestrzeń wirtualna sprawiła, że w zależności od zainteresowań każdy może stać się odbiorcą wybranego wytworu kultury. Wiele instytucji – np. muzea, galerie – udostępnia swoje zbiory i wystawy także w formie wirtualnej (na zdjęciu – wystawa *Homo Virtualis*, czyli *Człowiek wirtualny*, przygotowana przez artystów z grupy Recycle [czyt.: resajkl]: Andreea [czyt.: andrieja] Błochina i Georga Kuznetsova [czyt.: georgija kuznecowa], prezentowana w Państwowym Muzeum Sztuk Pięknych im. Puszkina w Moskwie).

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- 1 Co przyczyniło się do rozwoju kultury masowej? Co współcześnie ma największy wpływ na kształtowanie się kulturowych zmian?
- 2 Odszukaj przykłady dzieł, które wcześniej zaliczano do kultury niskiej, a dziś są uznawane za klasyczne.
- 3 Czym kierujesz się, wybierając wytwory kultury, np. czytane książki, oglądane filmy, słuchaną muzykę?

Piosenka o nich

Piosenka jako zapis wspólnego doświadczenia

NA POCZĄTEK

Dlaczego ludzie uczestniczą w koncertach? Co chcą przeżyć?

TO SIĘ CZYTA!

Katarzyna Ryrych

Król (fragmenty)

Stoję i z wysokości sceny patrzę na kłębiący się tłum. Mają po piętnaście, może siedemnaście lat. Są niewiele młodszy ode mnie.

Są stąd.

Dlatego mnie rozumieją. Dlatego ja rozumiem ich.

Wiem, na co czekają, ale muszę podgrzać atmosferę.

Każdy koncert to otwieranie ran.

Zaczekam aż zaczną skandować: „Broo-klyn¹ [czyt.: bruklin], Broo-klyn”, i po raz kolejny cofnę się do tamtego lata².

Chłopaki z zespołu niecierpliwą się. Perkusista nerwowo bębni, spec od klawiszy po raz kolejny poprawia czapkę.

Jeszcze trochę. Jeszcze chwila.

Patrzę przed siebie i widzę światła w oknach. Gdzieś daleko jest Brooklyn.

A ktoś naprawdę mi bliski – nie wiadomo gdzie.

– Broo-klyn! Broo-klyn! – wyje widownia.

Staję za pulpitem i kładę ręce na płytach.

Tego wieczoru po raz kolejny opowiem pewną historię. Dziwne, że wciąż chcą słuchać.

Daję znak kumplowi przy klawiszach. Zaczynamy.

*Moje okno na świat, w którym nie ma nadziei,
gdzie nic się nie zmieni, bo nic się nie dzieje,
gdzie wyrывasz życiu chwile, żeby mieć je dla siebie.
Z tego czasu pamiętam niewiele, tylko ciebie.*

*Lekcje życia i prawdy, radości i goryczy,
kiedy wracam do tego, moje serce aż krzyczy.
Moim skarbem największym te dziecinne wspomnienia,
kiedy wierzy się w szczęście, kiedy wszystko się zmienia.*

¹ **Brooklyn** – jedna z dzielnic Nowego Jorku. W powieści: pogardliwa nazwa starego, odrapanego bloku, w którym bohater mieszkał w dzieciństwie: *Tak nazywał się nasz dom. Po prostu ktoś nabazgrał na ścianie „BROOKLYN” i gdy pytano „Gdzie mieszkasz?”, odpowiadałeś: „W Brooklynie”, i wszystko było jasne* (K. Ryrych, *Król*). Bohater przeprowadził się do tego miejsca z rodzicami po tym, jak stracili prawie cały majątek.

² Bohater nawiązuje do swojej przeszłości i okresu nastoletniego oraz wydarzeń związanych z nagłym pogorszeniem sytuacji materialnej jego rodziny.

Będę powtarzał ten kawałek wiele razy tej nocy. Nie dlatego, że jestem dobry, chociaż naprawdę jestem.

Dlatego, że to jest o nich. Dlatego, że to jedyna prawdziwa piosenka, jaką udało mi się stworzyć. [...]

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie i kiedy rozgrywają się opisane wydarzenia?
2. Czego dowiadujemy się o bohaterze na podstawie fragmentu powieści?
3. Jak myślisz, dlaczego publiczność domaga się, aby zespół zagrał piosenkę *Brooklyn*?
4. Jak sądzisz, dlaczego bohater nazywa swoje koncerty *otwieraniem ran*?
5. O czym opowiadają słowa piosenki wykonywanej podczas koncertu? Dlaczego podobają się publiczności?
6. Co łączy bohatera i młodych ludzi przychodzących na jego koncerty? Co sprawia, że się rozumieją?

Język i styl

7. Czym charakteryzuje się wypowiedź bohatera? Zwróć uwagę na następujące zagadnienia:

- do kogo bohater mówi,
- czy używa słów i sformułowań potocznych,
- jak długimi wypowiedzeniami się posługuje,
- czy mówi tylko o tym, co dzieje się „tu i teraz”, czy też o przeszłości i przyszłości.

Czemu służy zastosowanie takiego sposobu opowiadania?

- *8. Co świadczy o tym, że zamieszczony fragment jest przykładem monologu wewnętrznego?

Twoim zdaniem

9. Jak myślisz, jaki rodzaj muzyki tworzy bohater utworu? Uzasadnij swoją odpowiedź.
10. Jakiego typu piosenki i wykonawców cenisz najbardziej? Dlaczego?

Twoja wypowiedź

11. Co wnosi do twojego życia muzyka, której najczęściej słuchasz? Zapisz odpowiedź w zeszycie. Możesz podać w niej przykłady konkretnych wykonawców i utworów. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

WARTO WIEDZIEĆ

Monolog wewnętrzny to większy fragment tekstu w utworze epickim – liczący co najmniej kilka zdań – w którym oddany jest tok myśli bohatera, jego mowa wewnętrzna, przeżycia. Może być wyrażony w pierwszej osobie, wówczas mamy do czynienia z dosłownym przytoczeniem słów i myśli postaci. Monolog wewnętrzny można też przedstawić w formie trzeciej osoby – wtedy słowa i myśli postaci są przytoczone tak, jakby pochodziły od narratora, ale zachowują styl charakterystyczny dla bohatera, typowe cechy jego wypowiedzi.

Życie to bal jest nad bale?

Przewrotna pochwała życia w utworze Agnieszki Osieckiej

NA POCZĄTEK

Czego można dowiedzieć się o życiu ze słów popularnych piosenek?

O UTWORZE

Agnieszka Osiecka napisała tekst *Niech żyje bal* do muzyki Seweryna Krajewskiego w 1984 r. Utwór powstał dla Maryli Rodowicz – polskiej piosenkarki, wykonawczynie wielu przebojów. W 1984 r. nagrała ona piosenkę pod tym tytułem, która zdobyła dużą popularność. Więcej o okresie 1945–1989 i literaturze tego czasu → s. 166–169

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
LAT 1945–1989

Agnieszka Osiecka

Niech żyje bal

Życie jako
taniec

Podsumowanie
życia człowieka

Życie jako bal

Życie, kochanie, trwa tyle co taniec,
fandango¹, bolero², bibop³,
manna⁴, hosanna⁵, różaniec i taniec,
i jazda, i basta, i stop.

Bal to najdłuższy, na jaki nas proszą,
nie grają na bis, chociaż żal,
zanim więc serca upadłość ogłoszą –
na bal, marsz na bal!

¹ **Fandango** – hiszpański taniec ludowy o umiarkowanie szybkim tempie.

² **Bolero** – popularny taniec hiszpański o umiarkowanym tempie.

³ **Bibop** – właściwie: bebop; styl muzyki jazzowej, w którym ważną rolę odgrywa improwizacja i różnorodność rytmiczna. Powstał w latach 40. XX w.

⁴ **Manna** – tu: cudowny pokarm, który według Biblii Bóg zesłał Izraelitom wędrującym przez pustynię.

⁵ **Hosanna** – radosne zawołanie kierowane do Boga.

Agnieszka Osiecka (1936–1997)

Poetka, prozaiczka, autorka ponad dwóch tysięcy tekstów piosenek oraz spektakli teatralnych i telewizyjnych, reżyserka filmowa i dziennikarka. Piosenki z jej tekstami wykonywali m.in. Maryla Rodowicz, Magda Umer, Krystyna Janda, zespół Skaldowie, Katarzyna Nosowska. Do najbardziej znanych utworów Agnieszki Osieckiej należą: *Piosenka o okularnikach*, *Kochankowie z ulicy Kamiennej*, *Nim wstanie dzień*, *Na całych jeziorach* – ty, *Małgośka*, *Na zakręcie*. W Sopocie co roku odbywa się koncert *Pamiętajmy o Osieckiej*.

Szalejcie aorty, gdy idę na korty,
roboto, ty w rękach się pal,
miasta nieczułe, mijajcie jak porty,
bo życie, bo życie to bal.
Bufet, jak bufet, jest zaopatrzony,
zależy, czy tu, czy gdzieś tam,
tańcz, póki żyjesz, i śmiej się do żony,
i pij zdrowie dam...

Nietrwałość życia i wezwanie do korzystania z jego uroków

Niech żyje bal,
bo to życie to bal jest nad bale,
niech żyje bal,
drugi raz nie zaproszą nas wcale,
orkiestra gra,
jeszcze tańczą i drzwi są otwarte,
dzień wart jest dnia
i to życie zachodu jest warte!

Życie jako bal

Chłoporobotnik⁶ i boa grzechotnik
z niebytu wynurza się fal,
widzi swą mamę i tatę, i żonkę
i rusza, wyrusza – na bal.
Sucha kostucha, ta Miss Wykidajło⁷
wyłączy nam prąd w środku dnia,
pchajmy więc taczki obłędu jak Byron⁸,
bo raz mamy bal!

Istnienie wylaniające się na chwilę z niebytu

Obraz śmierci, jednorazowość życia

Niech żyje bal,
bo to życie to bal jest nad bale,
niech żyje bal,
drugi raz nie zaproszą nas wcale,
orkiestra gra,
jeszcze tańczą i drzwi są otwarte,
dzień wart jest dnia
i to życie zachodu jest warte!

Życie jako bal

⁶ **Chłoporobotnik** – w czasach PRL-u: właściciel małego gospodarstwa rolnego pracujący dodatkowo jako robotnik w mieście.

⁷ **Wykidajło** – potocznie: mężczyzna, który zajmuje się pilnowaniem porządku np. w dyskotekę, klubie, restauracji.

⁸ **Byron** – George Byron [czyt.: džordż bajron], wybitny angielski poeta epoki romantyzmu, znany również z ekstrawaganckiego stylu bycia i skandali towarzyskich. Autorka tekstu prawdopodobnie nawiązuje do jego życia: niespokojnego, pełnego namiętności, postrzeganego przez opinię publiczną jako szaleńcze.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Beata Biały, *Osiecka. Tego o mnie nie wiecie*
- Manuela Gretkowska, *Poetka i książkę*
- Urszula Ryciak, *Potargana w miłości. O Agnieszce Osieckiej*

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny? Do czego wzywa i zachęca adresata?
2. Wskaż fragmenty utworu mówiące o niepowtarzalności i przemijalności życia. Jak myślisz, jakie emocje podmiotu lirycznego oddają te fragmenty?
3. Kim jest Miss Wykidajło? Dlaczego poetka użyła takiego określenia? Co chciała za jego pomocą podkreślić?
4. Przypomnij sobie z klasy 1, czym jest *danse macabre*. Czy w utworze Agnieszki Osieckiej można znaleźć nawiązania do tego motywu? Uzasadnij swoją odpowiedź.
5. Czym różni się bal ukazany w tekście piosenki od balu rozumianego jako wielka zabawa taneczna?
6. Jaki stosunek do życia ma podmiot liryczny wiersza Agnieszki Osieckiej?
- * 7. Wyjaśnij, jak rozumiesz metaforę *serca upadłość ogłaszają*.

 Język i styl

8. Jak sądzisz, czemu służy nagromadzenie wyliczeń w początkowych wersach piosenki *Niech żyje bal*?
9. Jakie sformułowanie najczęściej powtarza się w utworze? Jak myślisz, dlaczego właśnie ono?
10. Określ nastrój wiersza. Wskaż sformułowania, dzięki którym poetka osiągnęła taki efekt.

 Poszukaj

- * 11. Odszukaj informacje na temat znaczenia słów rzymskiego poety Horacego: *carpe diem* oraz głównych założeń filozofii epikurejskiej. Jakie związki dostrzegasz między tekstem Agnieszki Osieckiej a słowami Horacego i ideami epikureizmu?
- * 12. Znajdź w utworze nawiązania do życia w PRL-u. Do jakich zjawisk ówczesnej rzeczywistości odwołuje się poetka i w jaki sposób?

 Tvoja wypowiedź

13. Wymyśl metaforę i porównanie dotyczące życia oraz je wyjaśnij. W tym celu przepisuj do zeszytu i uzupełnij podane zdania.
 - Życie to [?], ponieważ [?].
 - Życie jest jak [?], ponieważ [?].

Popkulturowa terapia

Kultura popularna jako źródło życiowych wskazówek

NA POCZĄTEK

O jakiej postaci z popularnego utworu, np. filmu, książki, gry, warto – Twoim zdaniem – porozmawiać na lekcjach języka polskiego? Dlaczego?

Krzysztof Katkowski

Walczymy z czarną magią – głupotą, manipulacją, dyskryminacją, znieczulicą (fragmenty)

Rozmowa z Przemkiem Staroniem¹, psychologiem i nauczycielem, autorem książki *Szkoła bohaterów i bohaterów, czyli jak radzić sobie z życiem*

Krzysztof Katkowski: W *Szkole bohaterów i bohaterów* każdy rozdział zaczynaś od nawiązania do kultury popularnej. Mamy więc *Stranger Things* [czyt.: strendżer fings], *Harry'ego Pottera* [czyt.: harego potera] czy *Gwiezdne wojny*. [...]

Przemysław Staroń: [...] kulturę popularną wiele osób traktuje z góry, jako tę gorszą. A kultura masowa od kultury wysokiej różni się punktem startowym odbiorcy². Jeśli ktoś na przykład regularnie chodzi do opery, to super – ale to nie znaczy, że każda osoba ma właśnie przez operę odkrywać kreatywność i podstawowe wartości. Nie dla każdego jest ona dostępna, nie każdy ma odpowiednie zaplecze edukacyjne, co w żadnym wypadku nie czyni go gorszym! Wręcz przeciwnie, człowiek zaczytujący się w komiksach o superbohaterach może mieć lepsze pojęcie o świecie niż regularny bywalec opery. Pomijam już to, że nie każdy operę lubi.

– **Ten niższy próg wejścia³ to jedyny powód, dla którego sięgasz po popkulturę, żeby rozmawiać z młodzieżą?**

– Nie, absolutnie. Widzisz, bycie nastolatkiem to chyba najtrudniejszy okres w życiu. Na każdym kroku czekają

¹ **Przemysław Staroń** – nauczyciel m.in. etyki i wiedzy o kulturze, wykładowca. Z wykształcenia jest psychologiem i kulturoznawcą. W 2018 r. otrzymał tytuł Nauczyciela Roku w konkursie organizowanym przez tygodnik „Głos Nauczycielski”.

² **Punkt startowy odbiorcy** – tu: mniejsza lub większa wiedza odbiorcy, jego kompetencje i stopień przygotowania do odbioru danego rodzaju sztuki, danej odmiany kultury.

³ **Niższy próg wejścia** – tu: brak konieczności posiadania specjalnego przygotowania, wyjątkowych umiejętności czy wiedzy do odbioru danego rodzaju kultury.

⁴ **Antidotum** – środek zaradczy na coś.

⁵ **Bajkoterapia** – metoda psychologiczna i terapeutyczna polegająca na czytaniu dzieciom specjalnie wybranych bajek, pomagających np. w zrozumieniu własnych odczuć, poradzeniu sobie z trudną sytuacją, przezwyciężeniu lęku.

⁶ **Biblioterapia** – metoda terapeutyczna stosowana w psychologii i psychiatrii polegająca na czytaniu specjalnie wybranych tekstów, które mogą pomóc np. w poradzeniu sobie w trudnych sytuacjach, rozwiązaniu problemów osobistych, uporządkowaniu i zrozumieniu własnych emocji.

⁷ **Joseph Campbell** – amerykański pisarz, literaturoznawca i znawca mitów, autor m.in. książki *Bohater o tysiącu twarzy*.

⁸ **Monomit** – według Josepha Campbella: schemat opowieści o podróży bohatera powtarzający się w różnych kulturach i mitologiach.

⁹ **Bruno Bettelheim** – amerykański psychiatra i psycholog. Napisał m.in. książkę *Cudowne i pożyteczne. O znaczeniach i wartościach baśni*.

¹⁰ **Jorge Bucay** – argentyński pisarz, psychiatra i psychoterapeuta.

¹¹ **Case** – w języku angielskim: przypadek, sprawa.

¹² **Dwunastu gniewnych ludzi** – amerykański film z 1957 r. wyreżyserowany przez Sidneya Lumeta [czyt.: s-idneja lumeta].

▲ Młodzi bohaterowie serialu *Stranger Things*.

pytania i wyzwania. Świat pędzi i zmienia się w stopniu niewyobrażalnym. [...]

Postanowiłem coś z tym zrobić i temu zaradzić, tworząc swego rodzaju antidotum⁴. Zebrałem więc od odbiorców na Instagramie oraz cudownej grupy dzieciaków informacje o tym, co jest dla nich w życiu naprawdę ważne, z jakimi problemami i trudnościami się borykają, jakie mają dylematy. Znając doskonale rolę bajkoterapii⁵ i biblioterapii⁶ [...], sięgnąłem po historie z literatury, filmu, popkultury i gier, bo idealnie ilustrują trudności i rozterki, z jakimi na co dzień borykają się młodzi ludzie, poza tym bardziej do nich docierają i dają idealne drogowskazy, co robić, by uporać się z tym, co trudne i nieprzyjemne. Joseph Campbell [czyt.: dżozef kembel]⁷ ze swoją koncepcją monomitu⁸ oraz podróży bohatera, Bruno Bettelheim [czyt.: betelhajm]⁹ ze swoimi analizami znaczenia i wartości baśni, Jorge Bucay [czyt.: horhe bukaj]¹⁰ ze swoją praktyką wykorzystywania opowieści w psychoterapii – oni i nie tylko oni upewniali mnie od lat, że to słuszny kierunek.

Podparłem się zatem solidną wiedzą psychologiczną, którą starałem się wyłożyć w prosty i zrozumiały sposób. Wplotłem ją w opowieści o znakomicie znanych czytelnikom bohaterach, m.in. serii o Harrym Potterze czy serialu *Stranger Things*, ująłem także *Małego Księcia*, *Muminki*, *Avengersów* [czyt.: awendżersów], *Władcę Pierścieni* i wiele innych. Dodałem historie z życia moich znajomych, uczniów i uczennic oraz absolwentów i absolwentek, a także z własnego – prywatnego i zawodowego.

– **I w jaki sposób posłużyły ci postacie z popkultury?**

– Mogę rzucić przykłady: jeżeli chodzi o *Harry'ego Pottera* – mamy choćby kwestię wiary we własne sprawstwo, Auggie [czyt.: ogi] z *Cudownego chłopaka* pokazuje sposób na pogłębianie akceptacji samego siebie, Lustrzanna z genialnej serii Christelle Dabos [czyt.: kristel dabo] jest doskonałą ilustracją tego, że bycie „inną” też jest okej. W każdym z rozdziałów są inni bohaterowie, inny case¹¹ [czyt.: kejs], inne trudności, inne narzędzia i metody radzenia sobie z nimi.

– **Miałeś problem z wyborem pozycji, do których się odwołujesz? Większość z nich to rzeczy dobrze znane dzisiejszym nastolatkom, ale jest też coś z klasyki kina, czyli *Dwunastu gniewnych ludzi*¹².**

– Nie miałem w żadnym wypadku! Złożyło się na to kilka powodów. Raz, że m.in. dzięki studiom kulturoznawczym mam dobrą perspektywę. Dwa – księgarze [...] od lat pokazują mi niesamowite skarby z różnych domen kultury, a ja sam buszuję po londyńskich księgarniach i również wynajduję cuda. Trzy – pracując z młodzieżą, cały czas wchłaniam to, czym oni żyją, a polecają mi coś nieustannie. Zresztą przez lata nauczania wiedzy o kulturze [...] prosiłem ich o pokazywanie mi wszelkich fascynacji kulturowych. [...] Cztery – młodzi bardzo pomogli mi bezpośrednio podczas pracy nad książką, wskazując treści, których jeszcze nie znałem. Pięć – w ramach zajęć staram się młodzieży pokazywać mniej znane treści kultury i zaczynam właśnie od *Dwunastu gniewnych ludzi*.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czym – według Przemysława Staroń – kultura popularna różni się od kultury wysokiej? Wyjaśnij, jak rozumiesz tę różnicę.
2. Co skłoniło Nauczyciela Roku 2018 do napisania książki dla nastolatków?
3. Dlaczego Przemysław Staroń odwołuje się w swojej publikacji do przykładów z popularnych książek, filmów, seriali i gier?
4. Kto i w jaki sposób pomógł autorowi *Szkoły bohaterów* i bohaterów wybrać przykłady utworów i postaci do jego książki? Jak myślisz, dlaczego Przemysław Staroń zdecydował się na takie rozwiązanie?

Język i styl

5. Odszukaj w tekście fragmenty, w których Przemysław Staroń wplata do wypowiedzi angielskie słowa. Co sądzisz o takich zabiegach? Czy są one uzasadnione, czy lepsze byłoby zastosowanie polskich wyrazów? Dlaczego?
6. [...] *Lustrzanna z genialnej serii Christelle Dabos jest doskonałą ilustracją tego, że bycie „inną” też jest okej* – jak myślisz, dlaczego w tym zdaniu słowo *inna* zostało zapisane w cudzysłowie?

Twoim zdaniem

7. Jak sądzisz, dlaczego Przemysław Staroń uważa, że fan komiksów może być lepiej zorientowany w świecie niż miłośnik opery?
8. Które z popularnych utworów i postaci wymienionych w wywiadzie są Ci znane? Czy uważasz, że mogą one pomóc w poradzeniu sobie z realnymi problemami nastolatków? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Twoja wypowiedź

9. Jaka inna postać z popularnego utworu, niewymieniona w tekście, mogłaby być wzorem lub inspiracją dla młodego człowieka? Przygotuj w zeszycie krótki tekst, w którym opisziesz tę postać i uzasadnisz swój wybór. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Banksy, *Dismaland* – fragment instalacji

- 🕒 2015 r.
- 👤 instalacja
- 📍 Weston-super-Mare [czyt.: feston super mer], Wielka Brytania

Dismaland jest zbiorem instalacji, które tworzą posępny, apokaliptyczny park rozrywki „nienadający się dla najmłodszych”. To największy dotychczas projekt Banksy’ego, słynnego artysty zajmującego się głównie tworzeniem sztuki ulicznej. Słowo *Dismaland* powstało z połączenia nazwy *Disneyland* i angielskiego wyrazu *dismal*, czyli „ponury, mroczny”. Park tworzyło ponad 60 artystów z całego świata. Sam pomysłodawca umieścił w nim także swoje instalacje i graffiti. W *Dismalandzie* można było zobaczyć m.in. scenę wypadku karocy Kopciuszka (na zdjęciu), ruiny zamku znanego z bajek Disneya, zdeformowaną Małą Syrenkę.

PO OBEJRZENIU

- 1 Którą z bohaterów filmów animowanych Disneya przedstawia ukazana instalacja? W jakiej sytuacji?
- 2 Instalacja nawiązuje do tragicznego wypadku samochodowego z 1997 r., w którym zginęła księżna Diana. Jak sądzisz, dlaczego artysta odwołał się właśnie do tego wydarzenia? W jaki sposób je ukazał?
- 3 Dlaczego wokół karocy rozstawione są rzeźby przedstawiające paparazzich fotografujących ofiarę wypadku i rozbity pojazd? Jak sądzisz, na jakie zachowania współczesnych odbiorców kultury masowej i działania mediów twórca chciał zwrócić uwagę?

Podsumowanie wiadomości

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Gdzie możemy się spotkać z kulturą popularną? Jakie rodzaje dzieł do niej zaliczamy? Czym się one charakteryzują?
- 2 Dla kogo przeznaczona jest kultura popularna?
- 3 Jak sądzisz, jaki jest stosunek podmiotu lirycznego wiersza *Wieczór autorski* do kultury masowej?
- 4 Podaj po dwa przykłady dzieł należących do tzw. kultury wysokiej, utworów zaliczanych do kultury popularnej oraz dzieł łączących te odmiany kultury. Uzasadnij swoją odpowiedź, wskazując odpowiednie cechy tych utworów.
- 5 Jakie znane motywy literackie i kulturowe wykorzystała Agnieszka Osiecka w tekście *Niech żyje bal*?
- 6 Na podstawie piosenki Agnieszki Osieckiej wyjaśnij, co mają wspólnego życie człowieka oraz bal, taniec.
- 7 Jak należy przeżyć życie według wskazówek z tekstu *Niech żyje bal*?
- 8 Jakie rozwiązanie zastosował w swojej książce Przemysław Staroń, aby pomóc młodym ludziom w radzeniu sobie z życiowymi trudnościami?
- 9 Wyjaśnij, jak kultura popularna wpływa na odbiorców. Uwzględnij pozytywne i negatywne strony tego oddziaływania.
- 10 Dlaczego popkultura postrzegana jest przez niektórych jako złodziej czasu?
- 11 W jakich sytuacjach towarzyskich można wykorzystać znajomość dzieł kultury popularnej?

Rozdział VI

(Nie)rzeczywistość

TEMATY LEKCJI

1	Co jest prawdziwe, a co nie?
<i>O realności i wirtualności</i>	s. 120-122
2	Może świat to eksperyment?
<i>Pytania o ludzką rzeczywistość w wierszu Wisławy Szymborskiej</i>	s. 123-124
3	Dzieją się dziwne rzeczy
<i>Bohater zagubiony w polskiej rzeczywistości w opowiadaniu Olgi Tokarczuk</i>	s. 125-130
4	Może wszyscy cały czas śnimy?
<i>Przenikanie się światów w filmie „Incepcja”</i>	s. 131-133
5	Żyjąca budowla
<i>Przemiana bohatera w opowiadaniu Jacka Dukaja</i>	s. 134-138
Podsumowanie wiadomości		s. 139
Sprawdź swoją wiedzę		s. 140

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Wisława Szymborska, *Może to wszystko* (z tomu *Koniec i początek*)
- Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie* (z tomu *Gra na wielu bębenkach*)
- Jacek Dukaj, *Katedra* (z tomu *W kraju niewiernych*)

TO SIĘ CZYTA!

- Ryszard Kulik, *Rzeczywiste kontra nierzeczywiste*

TO SIĘ OGLĄDA!

- *Incepcja*, reż. Christopher Nolan

Co jest prawdziwe, a co nie?

O realności i wirtualności

NA POCZĄTEK

Który świat jest dla Ciebie bardziej interesujący – wirtualny czy realny? Dlaczego?

TO SIĘ CZYTA!

Ryszard Kulik

Rzeczywiste kontra nierzeczywiste

Żyjemy w czasach wszechobecnej inwazji nierzeczywistego. Realny kontakt ze światem, spotkanie z drugim człowiekiem zastąpiliśmy internetem, [...] telefonami czy innymi wyrafinowanymi gadżetami. Niestety.

Po co te utyskiwania i załamywanie rąk? – mawiają zwolennicy nierzeczywistego. Nic niezwykłego się nie dzieje, ludzka kondycja¹ jest taka sama jak wieki temu, a wygoda i oszczędność czasu [dają] nam bezprecedensowe² możliwości czerpania z życia. Wirtualne doświadczenia są tak samo prawdziwe jak te rzeczywiste, a narzędzia, które [...] wykorzystujemy, pozwalają w pełni cieszyć się chwilą bieżącą. Ostatecznie dzieci, które grają w gry, przeżywają przed monitorem te same emocje, których doświadczali ich rówieśnicy kilkadziesiąt lat temu, biegając po podwórku. Po co ta cała wrzawa?

A jednak narzędzia, których używamy, mają moc zmieniania nas, a tym samym wpływają realnie na rzeczywistość. [...] Jeśli ktoś chodzi z młotkiem w rękę, znacznie częściej będzie dostrzegał gwoździe, które mógłby przybić. [...]

Psychologowie zbadali, w jakim promieniu od domu dzieci realizują swoją aktywność na przestrzeni czterech pokoleń. U pradiadków było to ok. 10 km, u dziadków – 1,6 km, u rodziców – 800 m, a u dzieci – 275 m. Coraz więcej

dzieci w ogóle nie wychodzi już z domu; są odwożone na zajęcia pozalekcyjne (realizowane w kolejnym pomieszczeniu) lub przebywają całymi dniami przed telewizorem lub komputerem.

[...] Dzisiaj prawie cały czas spędzamy w jakichś pomieszczeniach, w kapsułach dobrostanu, z niezmienną temperaturą, wolni od wpływu zjawisk atmosferycznych.

¹ **Kondycja** – tu: sytuacja człowieka w świecie, określona przez uwarunkowania ludzkiej natury i warunki zewnętrzne.

² **Bezprecedensowy** – pojawiający się po raz pierwszy, dotąd nieznan.

Otoczeni jesteśmy przedmiotami wykonanymi głównie z plastiku, metalu, szkła. Słyszymy dźwięki urządzeń, czujemy zapachy odświeżaczy powietrza, smakujemy przetworzone, często za słodkie lub za słone jedzenie. [...] Na tym fundamencie budują się wyobrażenia o tym, kim jesteśmy i czym jest świat wokół nas. Tak oto przyroda, [...] chmury, wiatr, zapach butwiejących liści, deszcz, dżdżownice czy chłód kamienia są coraz dalej. Wyrafinowane narzędzia pozwalają nam odcinać się i uniezależniać od przyrody na niewyobrażalną skalę [...].

[...] To, co nierzeczywiste, staje się realnością, a to, co rzeczywiste, staje się mało ważne. Oceany, lasy, pory roku, rafy koralowe czy mokradła są jakimś mało znaczącym dodatkiem do naszego prawdziwego świata, w którym królują internet, komputery, samochody i telefony.

[...] Wiele wskazuje na to, że potrzebujemy dzisiaj na nowo odkryć realny świat. Nie tyle wysyłać w kosmos kolejne sondy i śnić o potęgze, ile na spokojnie pozwolić sobie doświadczać tego, co rzeczywiste, tutaj, pod stopami, w zasięgu wzroku. Świat ciągle puka do nas, jest bramą, za którą znajduje się realne życie z jego niewymuszoną prostotą i dosłownością. [...]

PO PRZECYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czym – według Ryszarda Kulika – jest *niereczywiste*? Na czym polega *inwazja nierzeczywistego*?
2. Gdzie – zdaniem autora tekstu – znajduje się prawdziwy świat?
3. Jak za sprawą nowych technologii zmieniły się kontakty między ludźmi?
4. Kim są zwolennicy *niereczywistego*? Co twierdzą na temat zmian zachodzących we współczesnym świecie?
5. Jak rozumiesz ostatni akapit artykułu? Do czego autor chce zachęcić czytelników?

Język i styl

6. Które sformułowania świadczą o osobistym zaangażowaniu autora w opisywany problem? Przytocz odpowiednie fragmenty artykułu.

Twoim zdaniem

7. Co może się stać, jeśli ludzie za bardzo oddalą się od świata rzeczywistego?

Twoja wypowiedź

8. Wynotuj z artykułu argumenty zwolenników *niereczywistego* oraz autora tekstu dotyczące zalet i wad nowych technologii. Które z nich są Ci bliższe? Uzasadnij swoją odpowiedź w co najmniej pięciu zdaniach. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Gali May Lucas, Karoline Hinz, *Wchłonięci przez światło*

🕒 2018 r.

👤 rzeźba, instalacja

📍 Amsterdam

Wchłonięci przez światło (w języku angielskim: *Absorbed by Light* [czyt.: ebsorbd baj lajt]) to rzeźba, a zarazem instalacja wkomponowana w przestrzeń miejską. Była ona prezentowana na Festiwalu Światła w Amsterdamie w 2018 i 2019 r. Autorkami dzieła są brytyjska artystka Gali May Lucas [czyt.: mej lukas] i niemiecka rzeźbiarka Karoline Hinz [czyt.: hinc].

PO OBEJRZENIU

- 1 Co przedstawia instalacja? Opisz szczegółowo jej elementy, ukazane postacie i sytuację, w której się znajdują.
- 2 Jakie spostrzeżenia dotyczące współczesnego człowieka artystki chciały przekazać w swoim dziele? Jaki jest dosłowny przekaz rzeźby, a jakie jej metaforyczne znaczenie?
- 3 Jak myślisz, dlaczego na ławce między postaciami artystki pozostawili wolną przestrzeń?
- 4 Co sądzisz na temat roli smartfonów i nowych technologii komunikacyjnych w życiu ludzi? Co one ułatwiają, a co utrudniają?

2 Może świat to eksperyment?

*Pytania o ludzką rzeczywistość w wierszu
Wisławy Szymborskiej*

NA POCZĄTEK

Czy znasz utwór, który ukazuje świat i życie człowieka jako eksperyment? Jeśli tak, krótko opowiedz o wykreowanej w nim rzeczywistości.

OUTWORZE

Wiersz Wisławy Szymborskiej *Może to wszystko* pochodzi z tomu *Koniec i początek* wydanego w 1993 r. W zbiorze tym ujawniają się cechy charakterystyczne twórczości poetki, takie jak zachwyt i zdziwienie istnieniem świata i człowieka z jednoczesnym odczuciem tragizmu tego istnienia, współczucie dla istoty ludzkiej przeplatające się z ironią i dystansem, zadawanie ważnych pytań dotyczących ludzkiego życia i świadomość, że nie ma na nie pewnej odpowiedzi, wątplenie i przełamywanie ustalonych wyobrażeń. Po raz pierwszy tak wyraźnie w twórczości Wisławy Szymborskiej pojawia się też pytanie – m.in. właśnie w wierszu *Może to wszystko* – o to, czy ludzkie życie i świat nie są eksperymentem przerastających je sił. Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu → s. 170–173

Wisława Szymborska

Może to wszystko

Może to wszystko
dzieje się w laboratorium?
Pod jedną lampą w dzień
i miliardami w nocy?

Może jesteśmy pokolenia próbne?
Przesypywani z naczynia w naczynie,
potrząsani w retortach¹,
obserwowani czymś więcej niż okiem,
każdy z osobna
brany na koniec w szczypczyki?

Świat jako
próbka
w laboratorium

Pierwsza
metoda
badań –
eksperymenty

¹ Retorta – szklane
naczynie laboratoryjne.

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
PO 1989 ROKU

Druga metoda
badań –
obserwacja bez
interwencji

Może inaczej:
żadnych interwencji?
Zmiany zachodzą same
zgodnie z planem?
Igła wykresu rysuje pomału
przewidziane zygzaki?

Które
zachowania
obserwowanego
gatunku
zaciekawiają
badaczy?

Może jak dotąd nic w nas ciekawego?
Monitory kontrolne włączane są rzadko?
Tylko gdy wojna i to raczej duża,
niektóre wzloty ponad grudkę Ziemi,
czy pokażne wędrówki z punktu A do B?

Ludzkość
oglądana
na ekranie

Może przeciwnie:
gustują tam wyłącznie w epizodach?
Oto mała dziewczynka na wielkim ekranie
przyszywa sobie guzik do rękawa.
Czujniki pogwizdują,
personel się zbiega.
Ach cóż to za istotka
z bijącym w środku serduszkiem!
Jaka wdzięczna powaga
w przewlekaniu nitki!
Ktoś woła w uniesieniu:
Zawiadomić Szefa,
niech przyjdzie i sam popatrzy!

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. W której osobie wypowiada się podmiot liryczny? W którym imieniu mówi?
2. Jakie wątpliwości dotyczące ludzkiego życia ma podmiot liryczny? Z czym kojarzy mu się to życie?
3. Jaka wizja ludzkiego świata została przedstawiona w drugiej części wiersza, a jaka – w trzeciej? Czym różnią się od siebie te obrazy?
4. Kim mogą być badacze i ich Szef? Czy można jednoznacznie to określić? Dlaczego?
5. Wyjaśnij, jak rozumiesz tytuł wiersza. Czym jest *to wszystko*?

Twoja wypowiedź

6. Wykonaj ilustrację do wiersza *Może to wszystko*, np. w formie kolażu, w którym wykorzystasz kadry z wybranych filmów, reprodukcje wybranych dzieł sztuki.

Dzieją się dziwne rzeczy

*Bohater zagubiony w polskiej rzeczywistości
w opowiadaniu Olgi Tokarczuk*

NA POCZĄTEK

W jakich sytuacjach możemy mieć wrażenie, że to, co nas otacza, jest nierzeczywiste?

OUTWORZE

Profesor Andrews [czyt.: endrjus] w *Warszawie* to opowiadanie Olgi Tokarczuk, które ukazało się po raz pierwszy w 1998 r. na łamach „Tygodnika Powszechnego”. W 2001 r. pisarka włączyła je do zbioru *Gra na wielu bębenkach*. Tytułowy bohater jest brytyjskim profesorem, reprezentantem ważnego kierunku w psychologii. 12 grudnia 1981 r. – a więc dzień przed wprowadzeniem w Polsce stanu wojennego – przybywa z wizytą do Warszawy, aby wygłosić kilka odczytów, spotkać się ze studentami, poprowadzić warsztaty dla psychologów. Jego opiekunką i przewodniczką jest młoda kobieta o imieniu Gosia (nazywana przez bohatera Gosha [czyt.: gosza]). Niestety, już drugiego dnia pobytu profesor nie może się z nią skontaktować i zostaje w nieznanym kraju zupełnie sam. Zagubiony w obcym mieście, nieznający języka polskiego wędruje przez nieprzyjazne, mroźne ulice Warszawy i próbuje znaleźć brytyjską ambasadę. Rzeczywistość, która go otacza, wydaje mu się niezrozumiała i niedorzeczna.

W 2015 r. został wydany komiks, który na podstawie *Profesora Andrews w Warszawie* stworzyli Dominik Szcześniak (scenariusz) i Grzegorz Pawlak (ilustracje).

Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu ➔ s. 170–173

Olga Tokarczuk

Profesor Andrews w Warszawie (fragmenty)

Na ulicy stał czołg. Profesor Andrews otworzył okno, tak niesamowity to był widok. W twarz uderzyło go mroźne powietrze. Przy czołgu kręciły się małe sylwetki, niewątpliwie żołnierze. Nagle opanował go niepokój, może kawa była zbyt mocna. Wyszperał w kieszeni karteczkę z numerem telefonu Goshy i układał sobie grzeczne, ale stanowcze pytanie: dlaczego

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
PO 1989 ROKU

Bohater zagubiony w obcym świecie

Czy to rzeczywistość czy sen?

Bohater
zagubiony
w obcym świecie

Czy to
rzeczywistość
czy sen?

jeszcze się nie odezwała i co z jego torbą. W słuchawce nie było sygnału. Wykręcał numer jeszcze kilka razy. Potem wybrał numer do Anglii – to samo. Próbował wszystkich numerów, jakie mu przysły do głowy. Telefon był popsuty [...]. Ogarnęła go wściekłość. Szybko ubrał się i zjechał windą na dół. Po godzinie błędzenia między blokami (wydawały się takie same) znalazł wreszcie inny telefon, ale zdał sobie sprawę, że nie ma polskich monet. [...] Pomyślał ze strachem, że zrobił niemądrze, wychodząc z domu, Gosha na pewno usiłowała go znaleźć, może już czekała na niego. Postanowił wracać i zrozumiał, że się zgubił. Nie wiedział, który z bloków jest jego blokiem. Nie pamiętał adresu. Co za lekkomyślność. Co za kraj. Zobaczył jakąś parę staruszków idących pod rękę i ruszył w ich stronę. Ale o co ich zapyta i w jakim języku? Minęli go, patrząc w inną stronę.

Błądził między domami, coraz bardziej zmarznięty i zrozpaczony. Nawet nie wiedział, kiedy zrobiło się ciemno. Trafił jakimś cudem na czołg, przy którym teraz płonął wesoło ogień w metalowym koszu. Żołnierze, którzy mieli broń na plecach, grzali przy nim ręce. Poczul jakiś atawistyczny¹ lęk i wycofał się szybko w ciemny park, ale dzięki temu czołgowi udało mu się zlokalizować swój blok. [...] Z ulgą znalazł się w swoim-cudzym mieszkaniu i zamknął za sobą drzwi na klucz. Była szósta, jego wykład właśnie się zaczął. Bez niego. A może właśnie z nim, może to jest sen, może to jest jakiś dziwny stan świadomości spowodowany zmęczeniem, lotem, pogodą czy kto tam wie jeszcze. Jego szkoła psychologiczna² znała takie fenomeny³. [...]

Następnego dnia obudził się wcześniej, dopiero szarzało. [...] Odczekał do siódmej i delikatnie podniósł słuchawkę telefonu. Nic. Telefon nie naprawił się, choć profesor miał taką dziecinną nadzieję. Czasem z rzeczywistością, która jest zresztą tylko projekcją⁴ psyche⁵ (tak utrzymywano w jego szkole psychologicznej), dzieją się dziwne rzeczy. Nalał sobie wody do wanny i leżąc w przyjemnym gorącu, obmyślił plan działania. Kupi plan miasta,

Plan
działania –
wrócić
do prostej,
zrozumiałej
rzeczywistości

Olga Tokarczuk
(ur. 1962)

Pisarka, eseistka, autorka scenariuszy filmowych, z wykształcenia psycholożka. Wydała m.in. powieści *Podróż ludzi Księgi*, *Prawiek i inne czasy*, *Księgi Jakubowe* oraz zbiory opowiadań *Gra na wielu bębenkach*, *Opowiadania bizarne*. Jej utwory przetłumaczono na ponad 30 języków. W 2018 r. Olga Tokarczuk została laureatką prestiżowej Nagrody Bookera [czyt.: buker] za powieść *Bieguni*. W kolejnym roku otrzymała Nagrodę Nobla w dziedzinie literatury. Pisarka jest feministką, wspiera działania na rzecz ochrony środowiska, praw zwierząt, równouprawnienia i społeczeństwa obywatelskiego.

¹ Atawistyczny – pierwotny.

² Szkoła psychologiczna – tu: kierunek, nurt w psychologii oparty na określonych założeniach.

³ Fenomen – tu: zjawisko psychiczne.

⁴ Projekcja – tu: zniekształcony obraz rzeczywistości powstający w wyniku nieświadomego nałożenia na nią własnych pragnień, uczuć, lęków.

⁵ Psyche – tu: psychika człowieka.

Przez jego umysł galopowały teraz porwane, niekompletne emocje.

[...] Szedł chodnikiem, coraz bardziej zmarznięty, aż dotarł do placu, z którego promieniście odchodziły ulice. Było podejrzenie pusto, jakby nastało święto, a przecież to był poniedziałek czy wtorek. [...]

[...] Na ulicy zobaczył jakąś bardziej niż inne oświetloną wystawę. [...] Gdy tak stał, minął go jakiś człowiek, który niósł mizerną choinkę. Powiedział coś do profesora i zaśmiał się. Profesor odwzajemnił uśmiech, ale mężczyzna minął go i zniknął.

Człowiek niosący drzewko. To był jakiś omen⁶, profesor nie wiedział jaki, bo nagle jego rozum odwykł od myślenia symbolicznego⁷, psychologicznego, jasnego. Przez jego umysł galopowały teraz porwane, niekompletne emocje. Na przykład gniew, który zaraz zmieniał się w dziecięcą rozpacz. A potem nagle ogarniał go wewnętrzny, cichy śmiech. Demoniczny. Profesor Andrews był mistrzem w obserwowaniu własnych emocji, długo się tego uczył. Tutaj jednak ta umiejętność wydała mu się czymś zupełnie zbędnym. [...]

Następnego dnia, gdy upewnił się, że telefon wciąż nie działa, znalazł czynny mały sklep na swoim osiedlu. Ten sklep był inny. Były tam tylko butelki z jasnym płynem, może wódką, i słoiczki z musztardą. Właśnie

układano na półkach słoiki z czymś czerwonym. Uznał, że musi kupić to, co jest. Gdy wychodził, przywieźli właśnie chleb i sklep zapełnił się w ciągu kilku minut. Ustawił się w ogonku i sprzedawczyni bez pytania podała mu bochenek; zapłacił i odszedł. Widocznie jednak ciągnęło go do ludzi, pociągał go ciepły tłum ustawiony w długie kolejki wężyki, bo nie chciało mu się wracać od razu do ciasnej i pustej kawalerki. Zatrzymał się przy blaszanych stołach ustawionych wprost na chodniku, przed którymi ludzie posłusznie stali w ogonku. Patrzył na ich twarze, szukał wśród nich Goshy, może gdzieś tu była. Ludzie milczeli złowrogo. Byli poważni, spięci, jakby niewyspani.

Przytupywali. Najbardziej ponury naród świata. [...] Patrzył na opatulone sprzedawczynie, które

Plan działania – wrócić do prostej, zrozumiałej rzeczywistości

Zagubienie w nieznanym mieście i we własnej głowie

Mieszkańcy obcego świata i ich dziwne, niezrozumiałe rytuały

WARTO WIEDZIEĆ

Narracja personalna ukazuje świat przedstawiony tak, jak postrzega go bohater, czyli z perspektywy myśli, doświadczeń, uczuć postaci.

⁶ **Omen** – zjawisko, fakt, zdarzenie traktowane jako zapowiedź czegoś.

⁷ **Myślenie symboliczne** – tu: myślenie uporządkowane, umiejętność wyjaśniania, porządkowania rzeczywistości za pomocą pojęć, obrazów, symboli.

*Mieszkańcy
obcego świata
i ich dziwne,
niezrozumiałe
rytuały*

odławiały z wielkich beczek dorodne szare karpie. Rzucały je wprost na wagę. [...] Sprzedawczynie pytały każdego z kupujących: brzmiało to jak refren, jak mantra⁸. Ucho profesora Andrews'a złapało melodię tej kantyczki⁹ i teraz śpiewało mu w głowie: „Żywą czy na miejscu?”. Profesor mógł się tylko domyślać znaczenia. Gdy klient potakująco kiwał głową, sprzedawczyni waliła w łeb ryby odważnikiem. [...]

Przeszedł go dreszcz. Miał wrażenie, że bierze udział w religijnym rytuale. Zabijanie ryby. „Żywą czy na miejscu?”, te powtarzane słowa hipnotyzowały go. Zapragnął nagle włączyć się w tę okrutną powtarzalność i odejść z martwą rybą w siatce, jak wszyscy. Bezwiednie stanął w ogonku, ale gdy zobaczył mały, czteroosobowy oddział żołnierzy z psem, otrzeźwiał. Zawstydił się nawet. Ludzie w milczeniu odwrócili wzrok od żołnierzy. Patrzyli teraz na własne stopy albo gdzieś w powietrze. Profesor z rozpaczą pomyślał o swoim londyńskim gabinecie, o książkach i ciepłe elektrycznego kominka.

*Czy to
rzeczywistość,
czy urojenie?*

Pod jego blokiem na parkingu sprzedawano bożonarodzeniowe choinki. Ustawiła się do nich kolejka, ale dużo mniejsza niż tamta. Więc kupił choinkę. Szedł teraz z nią pod pachą do domu, wyglądał tak samo jak wszyscy. Sprawilo mu to nagłą radość. Pogwizdywał. Wjechał do swojego-cudzego mieszkania. Usiadł w płaszczu i uszance¹⁰ przy stole i otworzył butelkę z jasnym płynem. To był ocet. „Mój Boże – pomyślał – niemożliwe, żeby to działało się naprawdę. Mam epizod psychotyczny¹¹. Coś mi się stało niedobrego”. Starał się znaleźć ten punkt w czasie, kiedy to mogło się zacząć, ale jego rozum opierał się przed myśleniem. [...]

*Pragnienie
powrotu
do własnego
świata*

[...] Z niechęcią zdał sobie sprawę, że musi coś zrobić, musi zacząć działać.

Spakował do walizki swoje rzeczy, zgasił światło, obrzucił jeszcze przedpokój ostatnim spojrzeniem i zatrzaskał drzwi. Zjechał windą na dół i usiłował teraz wrzucić do skrzynki na listy klucz od mieszkania. Był zdecydowany na wszystko. Musi znaleźć ambasadę. Nie ma innego wyjścia.

Przed domem natknął się na otyłego czerwonego na twarzy mężczyznę, który pomimo zimna odgarniał szuflą śnieg. [...] Profesor Andrews poczuł niespodziewany przypływ energii i nie dbając o nic, sam sobą zaskoczony, opowiedział mu o ostatnich dwóch dniach. Że mieszka na górze, bo przyjechał z Londynu na wykłady, że jego przewodniczka miała zadzwonić, ale telefony się popsuly, że czołg

**Mój Boże –
pomyślał –
niemożliwe,
żeby to działało
się naprawdę.**

⁸ **Mantra** – w hinduizmie i buddyzmie: wielokrotnie powtarzana formuła modlitewna.

⁹ **Kantyczka** – popularna pieśń religijna.

¹⁰ **Uszanka** – potocznie: ciepła zimowa czapka z nausznikami.

¹¹ **Epizod psychotyczny** – zaburzenie psychiczne, dla którego charakterystyczne są urojenia, halucynacje, zaburzenia postrzegania rzeczywistości.

na dworze, zamknięty sklep, autobus, choinka, ocet w szklance. Tamten stał i patrzył uważnie na jego usta. Jego twarz nic nie wyrażała.

Potem jakoś znalazł się w małym, wypełnionym przedmiotami mieszkaniu. Z trudem dało się w nim poruszać. Siedział przy niskim stoliczku, pił herbatę ze szklanki z plastikowym uchwytem i raz po raz podnosił napełniany skwapliwie kieliszek. [...] Słyszał siebie, jak opowiada mężczyźnie i jego żonie [...] o swojej szkole psychologicznej, o Założycielu, o przecuciach, w jaki sposób funkcjonuje ludzka jaźń¹². A potem ogarnął go ten nagły niepokój, przypomniała mu się ambasada, więc bełkotliwie zaczął powtarzać to jedno słowo: „Embassy”, „British embassy”¹³ [czyt.: brytyz embas-i]. „War”¹⁴ [czyt.: łor], odpowiedział mu na to mężczyzna i w obie ręce chwycił powietrze tak, że prawie zmaterializowało się w karabin. Mężczyzna przysiadł, zmrużył oczy i wydał dźwięk naśladujący strzelanie. Ostrzelał pełne wiszących paprotek ściany. „War”, powtórzył. Profesor chwiejnie ruszył do toalety i znalazł się w drzwiach kuchni. Na stole stała skomplikowana chemiczna aparatura pełna rurek i kraników. [...] Delikatne dotknięcie gospodarza skierowało go do łazienki. Profesor zamknął za sobą drzwi, a gdy się odwrócił, zobaczył w wannie wielką pływającą rybę. Była żywa. Nie wierzył własnym oczom. [...] Czuł się uwięziony jej wzrokiem. Ryba leniwie poruszała ogonem. Nad wanną suszyło się pranie. Patrzyli sobie w oczy z tą rybą. Było to przerażające i przyjemne zarazem, pełne sensu i jednocześnie absurda. Bał się i w jakiś dziwny sposób czuł się szczęśliwy. Ryba była żywa, poruszała się, grubymi wargami wypowiadała jakieś niesłyszalne słowa. Profesor Andrews oparł się o ścianę i przymknął oczy.

Ach, zostać w tej maleńkiej łazience, w brzuchu wielkiego bloku, w środku wielkiego mroźnego miasta, być pozbawionym słów, nie rozumieć i nie być rozumianym. Patrzyć w sam środek płaskiego, cudownie okrągłego rybiego oka. Nie ruszać się stąd.

Drzwi otworzyły się z trzaskiem i profesor wpadł w ciepłe, mocne ramiona gospodarza. Przytulił się do niego jak dziecko. Szlochał.

Po chwili jechali taksówką przez zalane zimnym słonecznym blaskiem miasto. [...] Potem, gdy zegnął się z otyłym mężczyzną pod bramą ambasady, tamten pocałował go w oba nieogolone od dwóch dni policzki. Co profesor mógł mu powiedzieć na pożegnanie? Chwilę ustawiał nieposłuszny, pijany język, a potem wyszeptał niepewnie: „Ziwo czy na miejscu?”. Polak spojrzał na niego zdziwiony. „Żywą”, odpowiedział.

Pragnienie...

Pragnienie
pozostania
w obcej rzeczy-
wistości

Powrót
do tego,
co znane
i zrozumiałe

¹² **Jaźń** – świadomość własnej osobowości.

¹³ **British embassy** – w języku angielskim: „ambasada brytyjska”.

¹⁴ **War** – w języku angielskim: „wojna”.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Władysław Bartoszewski, *Dziennik z internowania*
- Jacek Bocheński, *Stan po zapaści*
- Jacek Dukaj, *Wroniec*
- Grzegorz Pawlak, Dominik Szczeciński, *Profesor Andrews* (komiks)
- Andrzej Szczypiorski, *Z notatnika stanu wojennego*

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. Gdzie i kiedy rozgrywają się opisane wydarzenia?
2. Kim jest bohater opowiadania? Skąd przybył do miasta ukazanego w tekście i w jakim celu?
3. Nad czym zastanawia się główny bohater i co czuje, kiedy nie może się skontaktować ze swoją przewodniczką i musi sam odnaleźć się w nieznanym świecie? Jak nowa sytuacja wpływa na jego psychikę?
4. Jak bohater postrzega ludzi, których spotyka, i ich zachowania? Dlaczego ukazana rzeczywistość wydaje się mu nielogiczna i niezrozumiała, a nawet nierealna?
5. Wymień inne postacie występujące w utworze. Jaką rolę odgrywają w opisanych wydarzeniach?
6. Jak sądzisz, co mogło stać się z Gosią?
7. Jak wyjaśnisz zakończenie opowiadania i ostatnią wymianę słów między bohaterami?

 Język i styl

8. Określ, z czyjej perspektywy narrator przedstawia wydarzenia. Odpowiedz, odwołując się do właściwych fragmentów utworu. Jak ten sposób opowiadania wpływa na odbiór tekstu?
9. Odszukaj w tekście Olgi Tokarczuk zdania i sformułowania, które oddają stany emocjonalne profesora Andrews.

 Twoim zdaniem

10. Czy wizyta we współczesnej Polsce wywołałaby w bohaterze podobne przeżycia i stany? Dlaczego?

 Tvoja wypowiedź

11. Wyobraź sobie, że przyjeżdżasz do obcego kraju – niewiele o nim wiesz, nie znasz jego języka ani kultury, nie ma także osoby, która mogłaby Ci pomóc. Co możesz czuć, co może Cię spotkać? Zredaguj w zeszycie tekst na ten temat. Może mieć on formę wpisu z dziennika lub krótkiego opowiadania z narracją ukazującą wydarzenia z perspektywy bohatera.
12. Porozmawiaj z bliską osobą, która pamięta czasy stanu wojennego w Polsce, na temat tych wydarzeń. Zapisz rozmowę w formie wywiadu – powinien on składać się co najmniej z pięciu pytań i odpowiedzi. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Może wszyscy cały czas śnimy?

Przenikanie się światów w filmie „Incepcja”

NA POCZĄTEK

Jakie znasz utwory, w których mieszają się światy rzeczywisty i nierzeczywisty? Krótko opowiedz o jednym z nich.

Marcin Świątkowski

Film *Incepcja*¹ – koniec ery *Matrixa* (fragmenty recenzji)

TO SIĘ OGLĄDA!

Film *Incepcja* był najbardziej oczekiwanym przeze mnie wydarzeniem artystycznym tego roku. Wynikało to [...] z kilku faktów. Po pierwsze – reżyseria perfekcjonisty Nolana², który zahipnotyzował odbiorców intrygującą wizją przeplatania się dobra i zła w *Mrocznym rycerzu*. Po drugie – [...] zapowiedź wielopoziomowej fabuły, czego ciężko byłoby uniknąć, przedstawiając zwodniczy świat marzeń sennych. Po trzecie – gwarancja najwyższej jakości wykonania zarówno w obrębie doznań dźwiękowych, jak i wizualnych. [...]

Przy obecnym stanie i jakości hollywoodzkiej kinematografii tylko raz na parę lat mamy przyjemność oglądać wysokobudżetowe produkcje, które starają się wnieść coś nowego, przełamać utarte schematy, zaskoczyć czymś widza [...]. Takim filmem był *Matrix*, który zaburzył konstrukcję znanej nam rzeczywistości. Takim filmem był też wcześniejszy film Nolana *Mroczny rycerz* [...]. [...] *Incepcję* również należy zaliczyć do tego typu dzieł nowatorskich. Nolan tworzy [...] własną jakość i to pomimo decyzji o zakwestionowaniu otaczającej nas rzeczywistości, co już na ekranach widzieliśmy niejednokrotnie. Kunszt reżysera polega nie tylko na tym, że znane, cudze standardy potrafi zastąpić własnymi, lecz także na tym, że w oparciu o nie potrafi stworzyć zaskakujące widza *novum*³.

[...] *Incepcja* jest intelektualną przyjemnością, filmem stymulującym emocjonalnie i uzależniającym bardziej niż

¹ *Incepcja* – słowo niewystępujące w języku polskim. Jest to neologizm utworzony od angielskiego tytułu filmu (*Inception* [czyt.: insepshyn]). W języku angielskim wyraz *inception* oznacza początek lub absorpcję, czyli wchłanianie substancji bądź energii. W filmie określa się w ten sposób umieszczenie w umyśle śpiącego obcej idei tak, aby uznać ją za własną.

² **Christopher Nolan** – brytyjski reżyser i scenarzysta urodzony w 1970 r., twórca takich filmów, jak *Memento*, *Prestiż*, *Interstellar*.

³ *Novum* – z języka łacińskiego: coś nowego, nowość.

narkotyk. Kolejne sceny wciągają nas w wir, z którego nie można się już uwolnić aż do napisów końcowych. Nolan niezwykle udanie buduje przez cały czas trwania filmu labirynt, w którym zmuszeni jesteśmy się poruszać. Na początku błądzimy. Później niejednokrotnie wydaje nam się, że odnajdujemy tę jedyną, właściwą drogę, ale za każdym razem trafiamy w ślepą uliczkę. To nieuniknione, [gdyż] przedstawiona rzeczywistość często przenika się z jej wyobrażeniem, a niekiedy nawet okazuje się, że nie istnieje.

**Może
rzeczywistość
jest częściowym
złudzeniem [...].**

Wyjątkowo nie będę przedstawiał szczegółów fabuły, aby nie zmniejszać przyjemności odkrywania jej zawilosci [...]. Nadmienię tylko, że rzeczywistość w filmie *Incepcja* nie jest liniowa i ciągle się zmienia. Tak jak Paryż potrafi zwinąć się jak dywan⁴, tak ona może zmienić swój kształt w chwili, którą łatwo przegapić. Szukamy tutaj punktu zaczepienia, stałej, dzięki której odróżnimy świat nierealny od realnego. Im dłużej trwa film, tym [trudniejsze to] zadanie. A po ostatniej scenie zaczyna nam kołatać w głowie pytanie – co jest rzeczywistością, a co tylko jej przebłyskiem i skąd mamy wiedzieć, co jest prawdą. Może oba światy – z marzeń sennych, z naszych wyobrażeń i z dnia codziennego – nieustannie się przeplatają? Może rzeczywistość jest częściowym złudzeniem [...]. Może wszyscy cały czas śnimy?

Film *Incepcja* imponuje także dopracowaniem wizualnym. Sny bohaterów stanowią tutaj odrębne światy, ale nie są to bajkowe, mistyczne krajobrazy czy też kosmiczne przestrzenie. Nie ma tutaj wizualnych eksplozji [...], jakie widzieliśmy chociażby w filmie *Cela*⁵. Wszystko jest stonowane i wyważone, w taki sposób, aby nie przygniatać widza ciężarem efektów. Dla osób z zewnątrz cudzy sen wydaje się być normalną, bezosobową aglomera-

cją⁶. Dopiero wchodząc [w] jej uliczki, poznając ciemne zakamarki, poznajemy niedoskonałości sennego świata, wynikające z obaw śniącego i złożoności jego osobowości. Sztuczne wszechświaty stają się oryginalnymi kompilacjami⁷ pragnień i emocji, które śniący przeważnie skrywa, których się wstydzi.

Należy też wspomnieć o przepełnionych adrenaliną i hipnotyzujących scenach pościgów i walk. [...] Oklepane już zwolnione sceny, znane z *Matrixa*, tutaj – dzięki szczypcie sennych możliwości – nabierają zupełnie nowego wymiaru. Osobiście jestem wręcz zafascynowany sposobem przedstawienia walki w sytuacji braku grawitacji. Doczekałem się realizmu [w ukazaniu] ruchu w tych nierealnych warunkach przewyższającego nawet efekty znane z kultowej *Odysei kosmicznej 2001*⁸.

⁴ Nawiązanie do jednej ze scen filmu.

⁵ *Cela* – niemiecko-amerykański film z 2000 r. w reżyserii Tarsema Singha [czyt.: singa].

⁶ **Aglomercja** – tu: wielkie miasto.

⁷ **Kompilacja** – całość powstała z połączenia różnych utworów lub fragmentów utworów – tu: z połączenia różnych pragnień i emocji.

⁸ *Odyseja kosmiczna 2001* – właściwie: 2001: *Odyseja kosmiczna*; brytyjsko-amerykański film z 1968 r. w reżyserii Stanleya Kubricka [czyt.: stanleja kubrika], uważany za jeden z najważniejszych filmów science fiction w historii kina.

KADR PO KADRZE

1. Głównym bohaterem filmu jest Cobb [czyt.: kob] – złodziej, który włamuje się...

2. ...do ludzkich snów, by wykraść z nich sekrety i ukryte informacje.

3. Pewnego dnia dostaje jednak zupełnie inne zlecenie.

4. Tym razem musi skutecznie wprowadzić do umysłu śpiącego obcy pomysł.

PO PRZECZYTANIU

👁️ Ukryte w tekście

1. Co – według Marcina Świątkowskiego – łączy filmy *Matrix* i *Incepcja*?
2. Jakie światy przeplatają się w fabule filmu?
3. Wyjaśnij, jak rozumiesz sformułowanie *rzeczywistość w filmie „Incepcja” nie jest liniowa*.
4. Dlaczego recenzent porównuje świat przedstawiony w filmie z labiryntem?
5. W jaki sposób fabuła filmu i jego forma oddziałują na widzów? Do stawiania jakich pytań ich zachęcają?
6. Jakie zalety filmu zostały wymienione w tekście? Dlaczego autor recenzji uważa *Incepcję* za przełomowe dzieło?

👄 Twoim zdaniem

7. Co sprawia, że tak wielu widzów fascynują filmy z wielopoziomową fabułą, ukazujące przenikanie się różnych światów?

Żyjąca budowla

Przemiana bohatera w opowiadaniu Jacka Dukaja

NA POCZĄTEK

Jaki znasz przykład połączenia przestrzeni cyfrowej z rzeczywistością? Krótko o nim opowiedz.

O UTWORZE

Katedra to opowiadanie Jacka Dukaja, które po raz pierwszy zostało opublikowane w 2000 r. w zbiorze *W kraju niewiernych*. W tym samym roku zostało wyróżnione nagrodą im. Janusza A. Zajdla. Tomasz Bagiński stworzył na motywach *Katedry* krótkometrażowy film animowany, który w 2003 r. był nominowany do Oscara. Akcja opowiadania rozgrywa się na planetoidzie Róg. Należy ona do grupy planetoid nazwanej Izmiraidami na cześć Izmira Predu, członka załogi kosmicznego holownika Sagittarius. Izmir poświęcił życie, aby uratować towarzyszy podczas awaryjnego lądowania na wówczas bezludnej planetoidzie. Został na niej pochowany, a do jego grobu zaczęły wyruszać pielgrzymki, rozeszły się bowiem wieści, że miejsce pochówku astronauty ma uzdrawiającą moc. Wuj jednego z ozdrowieńców ufundował wokół grobu wielką Katedrę – budowlę wyhodowaną z zarodników tajemniczej substancji nazywanej żywokrystem. Główny bohater i narrator opowiadania, ksiądz Pierre Lavone [czyt.: pier lawa], przybywa na Róg jako reprezentant Kościoła, aby ustalić, czy rzeczywiście przy grobie dochodzi do cudów i czy Izmira można uznać za świętego. W pewnym momencie odkrywa, że został zarażony zarodnikami żywokrystu, i przeczuwa, że niebawem stanie się integralną częścią katedry. Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu → s. 170–173

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA
LITERATURA
PO 1989 ROKU

Jacek Dukaj

Katedra (fragmenty)

Wygląd
Katedry

Powstanie
tajemniczej
budowli

Katedra stoi poza biostazą¹ miasta, jest za wysoka, przebiłaby kopułę. [...]

[...] Olbrzymia, wspaniała. Wychodzisz ze służby biosfery² i widzisz ją – Katedrę – przed/ponad sobą: poszarpany cień na tle gwiazd. [...] Do głównego portalu od służby prowadzi po stoku krateru kręta trakcja³, schodzi się wyrąbaną w zimnym kamieniu ścieżką, z linką asekuracyjną obligatoryjnie⁴

¹ **Biostaza** – tu: obszar sztucznie przystosowany do życia, ograniczony specjalną kopułą, znajdujący się na ciele niebieskim, na którym nie istnieją warunki umożliwiające przetrwanie, np. nie ma odpowiedniej atmosfery.

² **Biosfera** – tu: inne określenie biostazy, por. poprzedni przypis.

³ **Trakcja** – tu: trasa, droga.

⁴ **Obligatoryjnie** – obowiązkowo.

Jacek Dukaj (ur. 1974 r.)

Pisarz uważany za jednego z najwybitniejszych współczesnych autorów literatury fantastycznej w Polsce. Tworzy głównie teksty science fiction. Wydał m.in. powieści: *Czarne oceany*, *Lód*, *Wroniec* oraz zbiory opowiadań: *W kraju niewiernych*, *Król bólu*. Jest sześciokrotnym laureatem nagrody im. Janusza A. Zajdla przyznawanej co roku za najlepszą powieść i najlepsze opowiadanie z gatunku fantastyki.

⁵ **Ugerzo** – fundator Katedry.

⁶ **Speczywokryst** – specjalna odmiana żywokrystu. W opowiadaniu żywokryst to kryształ, który – dzięki wcześniejszemu zaprogramowaniu – sam tworzy budowle i konstrukcje przestrzenne.

⁷ **Autonomiczny** – tu: niezależny, osobny.

⁸ **Hiperboloidalny** – przypominający hiperboloide, czyli powierzchnię utworzoną przez obrót hiperboli dokoła jej osi symetrii.

⁹ **Flanka** – tu: bok narożnika budowli.

¹⁰ **Okowy** – łańcuchy, kajdany; coś, co ogranicza wolność, krępuje.

¹¹ **Spirale Escherowych schodów** – nawiązanie do twórczości Mauritsa Cornelisa Eschera [czyt.: małytryca kornelisa eszera], holenderskiego malarza i grafika. W swoich pracach przedstawiał on m.in. przestrzenie labiryntów, schody pojawiające się znikąd i nagle się kończące, wstęgi bez końca.

¹² **Ażur** – tu: konstrukcja budowli z jej charakterystycznymi nieregularnymi wzorami, otworami i prześwitami.

zaczepianą u pasa przez automat zewnętrznych wrót. [...] To nie jest budynek, to rzeźba. Ale też i nie rzeźba. Ugerzo⁵, zamawiając specywowokryst⁶, wiedział, że to, co tu wyhoduje, nie będzie służyć zwykłym celom, że funkcjonalność Katedry nie ma znaczenia wobec jej symboliki. Ograniczenie było tylko jedno: grób Izmira i ołtarz – one mieściły się wewnątrz, objęte autonomiczną⁷ minibiosferą, dla nich musiało ocaleć miejsce, wolne dojście dla wiernych. [...] Siew objął zatem wnętrze okręgu dookoła mogiły, jakieś czterysta metrów kwadratowych. [...] żywokryst wystrzelił był na blisko ćwierć kilometra wzwyż. Kiedy się patrzy od strony śluzy kraterowej biosfery, wygląda to tak: hiperboloidalny⁸ korpus z wywiniętymi w krzywe skrzydła, łukowatymi żebrami pośrodku; na flankach⁹ zaś – asymetryczne wieże zakończone kamiennymi wykwitami strzępiastych liści [...]. Forma mówi o ucieczce duszy, która w okrutnym bólu wyrwa się z okowów¹⁰ materii ku gwiazdzistej pustce. Gdy światło zaczyna tu śledzić jakąś linię, krawędź, załamanie, żebro kopuły – szybko wyciska z mroku ostre szczegóły, ociekające gęsto twardymi cieniami, i oko wpada w spiralę dociekliwości, tym szczegółom nie ma końca, [...] oko się gubi. Dookoła wież pną się [...] spirale Escherowych schodów¹¹, pod pewnym kątem wygląda to nawet na drogę, którą człowiek faktycznie może przebyć, ale w rzeczywistości, gdy światło ogarnie większy fragment Katedry, widać, że musiałby to być raczej pająk niż człowiek; i że nawet on donikąd by w końcu nie dotarł. Asymetria wież powoduje, iż cały ten ażur¹² żywokrystu zdaje się chylić ku kraterowi, ku patrzącemu, i na jego prawą stronę [...]. Gwiazdy przeświełają Katedrę na przestrzał. Nie posiada ona jednak ścian ani dachu, bo do niczego nie są jej jako budynkowi potrzebne – to przecież nie jest budynek – a przezroczysta półsfera przykrywająca grób

Wygląd
Katedry

Powstanie
tajemniczej
budowli

Wygląd
Katedry...

Izmira i ołtarz sama spełnia wszystkie konieczne ich funkcje. [...] Wnętrze konstrukcji nie jest puste i, chociaż tego już człowiek nie zobaczy, wypełnia je takie samo misterium¹³ żywokrystnych przekształceń, jakie wyrzeźbiło części widoczne. [...]

We wnętrzu
Katedry

Wnętrze Katedry nie jest puste – gwoli¹⁴ prawdy bardziej niż o wnętrzu budynku trzeba tu mówić o jego wnętrzościach. Uniósłszy głowę, to znaczy przechyliwszy ją w tył do poziomu, widzisz, że tam, gdzie w prawdziwych, normalnych katedrach wybuchałyby na dziesiątki metrów sześciennych monumentalna pustka [...], w Katedrze miejsce jej należne zajmuje chaotycznie rozrośnięty żywokrystny kamień, krętymi jelitami, strzępiastymi płucami, tu gęstą, tam rzadką siecią żył – rozpościerający się od ściany-szkieletu do ściany-szkieletu, od zwieńczonego krzyżem grzebienia do prawie samej powierzchni półsfery. [...]

Tajemniczy
budulec i jego
rodzaje

O samym żywokryście wiem wystarczająco dużo [...]. Co prawda nigdy do końca nie pojąłem teorii jego programowania, umysł jakoś się buntuje i odmawia zrozumienia idei planowania nieprzewidywalnego, obliczania nieobliczalnego. Praktykę jednak znam, kiedyś nawet sam siałem. Była to co prawda tylko mała altanka nad jeziorem u dziadków [...]. Wykonałem wszystko ściśle według instrukcji: zakresiłem z grubsza kwadrat [...], otworzyłem hermetyczne¹⁵ opakowanie żywokrystu [...], odmierzyłem porcję ziaren na dłoń – i posiałem wzdłuż linii. Trochę jeszcze zostało, to dosypałem na rogach. Potem rzuciłem na wierzch przygotowane wcześniej dwa wiadra błota. Przez noc altanka urosła aż miło. Ileż to ja miałem lat, trzynaście? [...] Rzecz jasna, istnieje [...] fundamentalna różnica między seryjnym¹⁶, zamkniętym żywokrystem, z którego powstała altanka moich dziadków, a oryginalnym, całkowicie unikalnym, otwartym żywokrystem Katedry. Różnica dotyczy sposobu preprogramowania¹⁷ ich kodów. Żywokryst Katedry należy do tych „niezupełnych”: nie wszystkie dane formy docelowej ma sztywno określone na wejściu. Altanka, na ten przykład, wyrosłaby identyczna aż do struktury mikroskopowej, czy posiałbym ją na wulkanie, czy na dnie Oceanu Lizonne¹⁸, czy na skale Rogu. Katedra natomiast – Katedra wyrosłaby znacząco inna już przy zmianie tak drobnych parametrów, jak na przykład pora siewu. [...]

¹³ **Misterium** – tu: tajemnica, tajemnicze zjawisko, które trudno zrozumieć.

¹⁴ **Gwoli** – przymek wskazujący cel danej czynności lub wypowiedzi; słowo przestarzałe.

¹⁵ **Hermetyczny** – szczelnie zamknięty.

¹⁶ **Seryjny** – tu: produkowany na skalę masową według tego samego wzoru.

¹⁷ **Preprogramowanie** – najwcześniejsze, pierwsze programowanie. Neologizm utworzony przez autora.

¹⁸ **Ocean Lizonne** – ocean na planecie, z której przybył bohater.

[...] Każdy kto siał żywokryst, widział na własne oczy, jak z autentycznego chaosu rodzi się z góry założony porządek.

Jak rodzi się piękno. Bo to jedno o Katedrze mogę rzec na pewno: jest piękna. Nie jest ładna, nie jest dla oka przyjemna, nie uspokaja patrzącego – ale jest piękna. [...]

[...] Kto mi wskaże architekta, z którego zamysłu powstała ta porażająca wyobraźnię kompozycja kształtów? [...] Programiści żywokrystu wiedzieli jedynie, czym Katedra ma *n i e* być: zakreslili warunki brzegowe. Katedra jako taka nie istniała w ich myślach. Kto zatem jest autorem tego dzieła sztuki?

Od chaosu do ładu i piękna

Kto lub co jest twórcą zagadkowej budowli?

CIEKAWOSTKA

Czy wiecie, że do napisania *Katedry* zainspirowała Jacka Dukaja m.in. twórczość Antoniego Gaudiego [czyt.: gałdiego], wybitnego hiszpańskiego architekta żyjącego w latach 1852–1926? Za jego najważniejsze dzieło uznaje się budowlę Sagrada Família, słynny secesyjny kościół w Barcelonie. Twórca poświęcił projektowi i tworzeniu tej świątyni 40 lat. Wiele razy modyfikował przyjęte wcześniej założenia. Budowa obiektu rozpoczęła się w 1886 r. i do dzisiaj nie została ukończona, przede wszystkim z powodu konieczności wykonania wielu detali architektonicznych inspirowanych światem natury. Ostatecznie świątynia ma zostać ukończona w 2026 r., w setną rocznicę śmierci Antoniego Gaudiego.

¹⁹ **Organiczny relik** – tu: żywy obiekt, żyjąca budowla.

Izmiraidy?

Przypadek?

Bóg?

Nikt?

Teoria chaosu? [...]

Źle. Nie wiem co, ale strasznie to wygląda. [...] Teraz widać w każdym powiększeniu osocza, na tomografiach. Neożywokryst w moim ciele. Dużo i coraz więcej.

Zabije mnie. [...]

Ktoś musiał mi wstrzyknąć. Kiedy. Gdzie. Jak. [...]

Źle znoszę światło. [...]

Spać mi się chce. Gorąco tu.

Żywokryst stapiający się z ludzkim ciałem

Przeczuwam kierunek. Kamień.

Historia medycyny zna przypadki infekcji żywokrystnych. Nieodmiennie kończyły się śmiercią; szybko i bolesną.

[...] Żywokryst [...] mnie pożera. [...]

Potykam się coraz częściej. Ważyłem się: szybki przyrost masy. [...]

Teraz patrzę na Katedrę w inny sposób: jak na organiczny relik¹⁹. Nad półsferą biostazy, za ołtarzem, zawęzła się jakaś chropowata bulwa, której nie przypominam sobie z poprzednich wizyt. Duża jest, dziesięć metrów najmniej. Patrzę i widzę zaczątek organu. Poziome

Katedra jako żywy organizm

Katedra jako
żywy organizm

sploty od wież... Tętnice? Ściąga? Ale to wszystko w skali dni, kamień jest kamieniem, budowla ani drgnie, żywokryst gładki i zimny. [...]

Człowiek
wchłonięty
przez
tajemniczą
budowlę

Katedra oddycha, wyciąga ku mnie czarne pępowiny. Rozrasta się. Sięga ku planetoidom. [...]

[...] Katedra nas otula, jesteśmy Katedrą, fragmentami bryły, jednego dzieła sztuki. Spokój w motyło rozedrganych cieniach. Tylko mój cień od tabernakulum²⁰ nieruchomy.

Czekamy na Architekta.

²⁰ **Tabernakulum** – w kościołach katolickich: ozdobna szafka w pobliżu ołtarza, w której jest przechowywana hostia, czyli okrągły opłatek, w którym – według katolików – uobecnia się Chrystus.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Określ, czy świat przedstawiony w opowiadaniu jest realistyczny czy fantastyczny. Co o tym świadczy?
2. Z jakiego materiału zbudowana jest Katedra? Jakie są właściwości tego budulca?
3. W jakim celu Ugerzo ufundował Katedrę przy grobie Izmira?
4. Czym różnił się żywokryst, z którego narrator wybudował altankę w domu dziadków, od żywokrystu, z którego powstała Katedra?
5. Jak zarażenie nową odmianą żywokrystu wpływa na bohatera?
6. Co w zakończeniu utworu dzieje się z bohaterem? Jak myślisz, co mogą symbolizować te wydarzenia?
7. Jak sądzisz, czym jest właściwie Katedra? Kto lub co może być jej twórcą?

Język i styl

8. Do jakiej odmiany fantastyki zaliczysz opowiadanie Jacka Dukaja? Uzasadnij swoją odpowiedź, odwołując się do właściwych fragmentów tekstu.
- *9. Odszukaj w tekście słowa i wyrażenia odwołujące się do osiągnięć nauki oraz słowa wymyślone przez autora. Zapisz je w zeszycie. Dlaczego pisarz zastosował w jednym tekście zarówno terminy naukowe, jak i słowa, które sam stworzył?
10. Jakie środki artystyczne sprawiają, że ukazana budowla kojarzy się czytelnikowi z żywym organizmem? Podaj dwa przykłady. Odwołaj się do konkretnych fragmentów tekstu.

Tvoja wypowiedź

11. Obejrzyj film animowany Tomasza Bagińskiego *Katedra*. Napisz w zeszycie recenzję tego dzieła. Zawrzyj w niej krótkie porównanie animacji z pierwowzorem literackim. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Podsumowanie wiadomości

Zamieszanie z rzeczywistościami

Wirtualne – bardziej rzeczywiste od rzeczywistości?

Ze świata przewidywalnego w nieprzewidywalny

Wchłonięty przez tajemniczą materię

Poznanie tajemnicy świata – czy jest możliwe?

Przeplatanie się rzeczywistości

Świat jako laboratorium: Wisława Szymborska, *Może to wszystko*

Niewiedza,
wątpliwość,
przypuszczenie,
złuda
sprawczości

Człowiek i jego życie –
unikalny materiał
badawczy poddany
obserwacji

Rzeczywistość czy psychoza? Olga Tokarczuk, *Profesor Andrews w Warszawie*

Groteskowe
doświadczenie –
jak z sennego
koszmaru

Wyobcowanie
i niepewność
w nieznanym mieście

Nieznana forma życia: Jacek Dukaj, *Katedra*

Nieudane próby
objaśnienia
kosmicznej
rzeczywistości

Fascynująca
budowla – mroczna
i niebezpieczna, święta
i przeklęta

Hybryda człowieka
i tajemniczej materii,
radikalna przemiana

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Nad czym zastanawia się podmiot liryczny w wierszu *Może to wszystko?* Do jakich refleksji nad życiem skłania ten tekst?
- 2 Na podstawie poznanych utworów Wisławy Szymborskiej wymień charakterystyczne cechy jej poezji.
- 3 Jakie wydarzenia polityczne były przyczyną trudnej sytuacji, w której znalazł się główny bohater tekstu *Profesor Andrews w Warszawie*?
- 4 W jaki sposób zostało ukazane w opowiadaniu Olgi Tokarczuk życie w Polsce lat 80.?
- 5 Na co chciała zwrócić uwagę odbiorcy Olga Tokarczuk, przedstawiając przygody angielskiego profesora w Polsce w czasie stanu wojennego?
- 6 W jaki sposób różnice kulturowe mogą wpływać na kontakty między ludźmi pochodzącymi z różnych krajów?
- 7 Jak została ukazana Katedra w opowiadaniu Jacka Dukaja? Wymień trzy jej najważniejsze cechy.
- 8 Dlaczego opowiadanie *Katedra* zalicza się do fantastyki naukowej?
- 9 Jakie okoliczności mogą sprawić, że człowiek poczuje się obco w otaczającej go rzeczywistości?

Rozdział VII

Co dalej z człowiekiem?

TEMATY LEKCJI

1	Czy jesteśmy mądrzejsi od gołębi?
<i>Człowiek wśród zwierząt</i>	s. 142-144
2	Mały człowiek w dużym samochodzie
<i>Obraz ludzkich relacji w opowiadaniu Marka Nowakowskiego</i>	s. 145-147
3	Czasami jestem hamburgerem
<i>Współczesny człowiek w wierszach Marcina Świetlickiego</i>	s. 148-150
4	Gdy zabraknie wody i prądu
<i>Klimatolodzy o przyszłości człowieka</i>	s. 151-155
5	Czy myślące roboty zagrażają ludzkości?
<i>Sztuczna inteligencja o samej sobie</i>	s. 156-158
Podsumowanie wiadomości		s. 159
Sprawdź swoją wiedzę		s. 160

LEKTURY OBOWIĄZKOWE

- Marek Nowakowski, *Góra Edek* (z tomu *Prawo prerii*)
- Marcin Świetlicki, *McDonald's* (z tomu 37 wierszy o wódce i papierosach)
- Marcin Świetlicki, *Któreś nocy taki sen* (z tomu *Jeden*)

TO SIĘ CZYTA!

- Zofia Karaszewska, *Homo sapiens przegrywa*
- Tomasz Sawczuk, Szymon Malinowski, *Zmiana klimatu przyspiesza*
- Katarzyna Grzelak, „Guardian” publikuje artykuł napisany przez sztuczną inteligencję. „AI nie zniszczy ludzi. Uwierz mi”

Czy jesteśmy mądrzejsi od gołębi?

Człowiek wśród zwierząt

NA POCZĄTEK

W jakich okolicznościach ludzie są pokonywani przez zwierzęta?

TO SIĘ CZYTA!

Zofia Karaszewska

Homo sapiens przegrywa (fragmenty)

Charles [czyt.: czarlś] Darwin¹ zrzucił *homo sapiens* z piedestału i zmienił [nasz sposób] postrzegania ludzkiego gatunku jako wybitnego, lepszego od innych. [...] Zatem tak, nie ma już wątpliwości, że podporządkowaliśmy sobie zwierzęta i przyrodę – która *notabene*² może zaraz odwdzińczyć się nam katastrofą ekologiczną – że tworzymy kulturę, spisujemy historię i filozofujemy. Jednak czy to świadczy o naszej wyjątkowości? I czy rzeczywiście jesteśmy tak różni od zwierząt? [...]

No właśnie, a gdybyśmy, zamiast oceniać i [chlubić się]³ wyższością, stanęli do zawodów sprawnościowych ze zwierzętami?! Gdybyśmy zmierzyli się z nimi w testach na myślenie, inteligencję i zdolności poznawcze. Kto jest

lepszy w rozpoznawaniu twarzy, uczeniu się słów, rozeznaniu w terenie czy logicznym rozumowaniu? Ben Ambridge [czyt.: ambridż], autor książki *Czy jesteśmy mądrzejsi od szympanów?*, zebrał testy umożliwiające zmierzenie naszych zdolności i porównanie ich ze zwierzęcymi. Dzięki niemu możemy stanąć w szranki⁴ m.in. z gołębiami, mrówkami, pszczołami i szympansamami właśnie!

Chyba każdemu z nas zdarzyło się nie rozpoznać znajomej osoby? Jeśli tak, to informacja, że osy rozpoznają poznane wcześniej osobniki właśnie po twarzach i są w tym mistrzami, może być nieco krępująca. [...]

Testy zawarte w tej książce są zabawą tylko z pozoru. Autor podkreśla, że mają one solidne podstawy naukowe i opierają się na licznych badaniach. Okazuje się bowiem,

¹ **Charles Darwin** – dziewiętnastowieczny brytyjski przyrodnik, twórca teorii ewolucji biologicznej, zgodnie z którą ludzie i różne gatunki zwierząt pochodzą od wcześniejszych, prostszych form organizmów żywych.

² **Notabene** – wtrącenie poprzedzające dodatkową, ale istotną informację; pochodzi od łacińskich słów *nota bene* – „zauważ dobrze”, „zważ dobrze”.

³ **Chlubić się** – być dumnym z czegoś, chwalić się czymś.

⁴ **Stanąć w szranki** – zmierzyć się z kimś, stanąć do walki.

że śledzenie różnic oraz podobieństw między ludźmi a zwierzętami daje możliwość zaobserwowania zmian ewolucyjnych, które od zawsze fascynują naukowców. Autor zresztą często powołuje się na odkrywcę ewolucji i już we wstępie stwierdza: „Darwin miał rację. W przypadku różnic między ludźmi a innymi zwierzętami wszystko jest względne i wszyscy jesteśmy krewniakami: jesteśmy częścią jednej wielkiej rodziny”.

Ben Ambridge w jednym z rozdziałów przywołuje arcyciekawy paradoks Monty’ego Halla [czyt.: montego holla], którego nazwa pochodzi od prowadzącego program *Let’s make a deal* [czyt.: lets mejk e dil] (w polskiej wersji *Idź na całość*). Popularny [...] teleturniej opierał się na typowaniu bramki, za którą jest ukryta nagroda. Wybieramy jedną bramkę z trzech.

Gdy okazuje się, że w jednej z dwóch niewybranych przez nas bramek nie ma nagrody, mamy szansę zmienić swój początkowy wybór. Co się wtedy dzieje? Otóż mimo matematycznych dowodów, które [potwierdzają], że zmiana obstawianej początkowo bramki przynosi zawsze (!) większe szanse na zwycięstwo, nie tylko uczestnicy teleturnieju, lecz także my wszyscy obstawiamy przy naszym pierwotnym wyborze i nie zmieniamy zdania. Z czego to wynika? Być może kierujemy się zjawiskiem nazwanym przez psychologów „niechęcią do straty” albo obstawanie przy swoim wydaje nam się aktem odwagi, a może po prostu słabo u nas z rachunkiem prawdopodobieństwa...

Ben Ambridge przywołuje ten paradoks z innych względów – okazuje się bowiem, że w tym eksperymencie znacznie lepiej niż nam, ludziom, idzie gołębiom. [...] Naukowy eksperyment udowodnił, że gołębie po 30 dniach treningu nauczyły się zmieniać swój wybór, bo zorientowały się, że lepiej na tym wychodzą. Po prostu. Ludziom tak dobrze nie idzie. [...] przeważająca większość uczestników wspomnianego teleturnieju została przy swoim pierwszym wyborze, mimo doświadczeń poprzednich uczestników i kolejnych edycji programu.

[...] Autor książki *Czy jesteśmy mądrzejsi od szympan-sów?* daje nam ciekawą perspektywę refleksji nad naszą wyjątkowością, bo pozwala porównać się ze zwierzętami. I to w starciu bezpośrednim. I tak – przegrywanie w konkurencji z wiewiórką, słoniem czy mrówkami może nas bawić, ale jednocześnie zdajemy sobie sprawę z naszych ułomności. Taka rywalizacja pozwala nie tylko lepiej zrozumieć mechanizmy naszej percepcji⁵ czy rozumowania, lecz także krytycznie spojrzeć na nasze antropocentryczne⁶ myślenie o świecie. A z tym mamy większy problem niż z wyborem bramki, gdzie nie czeka na nas „zonk”.

W tym eksperymencie znacznie lepiej niż nam, ludziom, idzie gołębiom.

⁵ **Percepcja** – odbiór zjawisk za pomocą zmysłów; tu: sposób postrzegania i odbierania rzeczywistości.

⁶ **Antropocentryczny** – stawiający człowieka w centrum świata jako jego najważniejszy element.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Ben Ambridge, *Czy jesteśmy mądrzejsi od szympan-sów?*
- Yuval [czyt.: juwal] Noah Harari, *Sapiens. Od zwierząt do bogów*

PO PRZECZYTANIU

 Ukryte w tekście

1. Czego dotyczy tekst Zofii Karaszewskiej? Czy jest to fragment utworu literackiego, artykuł informacyjny czy przykład publicystyki?
2. Wyjaśnij zasady teleturnieju *Let's make a deal*. Dlaczego większość jego uczestników nie chciała zmienić wybranej przez siebie bramki, choć mieli taką możliwość i prawdopodobnie byłoby to dla nich korzystniejsze?
3. Co znaczą słowa, że *Charles Darwin zrzucił „homo sapiens” z piedestału*? W jaki sposób tego dokonał?
4. Na czym polegał eksperyment, w którym gołębie wypadły lepiej niż ludzie? Pod jakim względem okazały się od nich *mądrzejsze*?
5. Jakich informacji o książce *Czy jesteśmy mądrzejsi od szympanów?* dostarcza tekst *Homo sapiens przegrywa*?

 Język i styl

6. W jaki sposób w tekście oznaczono zaskakujące informacje, na które czytelnik powinien zwrócić uwagę?
7. Co oznacza czasownik *odwdzięczyć się*? W jakim znaczeniu został użyty we fragmencie dotyczącym przyrody, która *może zaraz odwdzięczyć się nam katastrofą ekologiczną*?

 Poszukaj

8. Odszukaj informacje o tym, w jakich obszarach możemy *stanąć w szranki* z mrówkami, pszczołami i szympanami. W czym zwierzęta te mogą wypaść lepiej niż ludzie?

 Twoim zdaniem

9. Czy to, że *podporządkowaliśmy sobie zwierzęta i przyrodę oraz tworzymy kulturę, spisujemy historię i filozofujemy, świadczy o naszej wyjątkowości*? Uzasadnij swoje zdanie.
- * 10. Jak sądzisz, dlaczego krytyczne spojrzenie na antropocentryczne myślenie o świecie sprawia ludziom duży problem? W jaki sposób najczęściej postrzegają się oni w relacji ze zwierzętami?
11. Czy książka Bena Ambridge'a może być interesująca dla osoby w Twoim wieku? Dlaczego?

2 Mały człowiek w dużym samochodzie

*Obraz ludzkich relacji w opowiadaniu
Marka Nowakowskiego*

NA POCZĄTEK

Kim jest Edek – jeden z bohaterów *Tanga* Sławomira Mrożka? Jakie cechy i zjawiska uosabia?

OUTWORZE

Opowiadanie Marka Nowakowskiego *Górq Edek* po raz pierwszy ukazało się w zbiorze *Prawo prerii* wydanym w 1999 r. Autor zamieścił w tym tomie teksty poświęcone życiu w Polsce lat 90., podlegającej gwałtownym przemianom społecznym i politycznym. *Górq Edek* jest miniaturą z życia dużego miasta. W opowiadaniu codzienna sytuacja staje się pretekstem do przedstawienia negatywnych zjawisk społecznych, takich jak arogancja i beczelność w międzyludzkich relacjach, pogarda dla słabszych i biedniejszych, dominacja prymitywnej siły.

Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu ➔ s. 170–173

Marek Nowakowski

Górq Edek

To ten z *Tanga* Mrożka. Przebojowy, agresywny cham. Zrazu¹ potulny, rozrasta się i dominować zaczyna. Szybko osiąga swoje żarłoczne cele. Skojarzenie nasunęło mi się w związku z pewnym incydentem zaobserwowanym na zapchanej samochodami, niewielkiej ulicy w centrum miasta. Hałas klaksonów, zgrzyt hamulców, smród spalin. Tłok. Na tej ulicy szczególnym problemem było zdobycie miejsca do zaparkowania. Auta stały rzędem, zajmując do połowy trotuar² dla pieszych. Inne sunęły powoli, czyhając na możliwość wsunięcia się na chodnik. Przypadkiem byłem świadkiem sceny, która stała się inspiracją do niniejszego sprawozdania.

¹ Zrazu – dawniej: początkowo.

² Trotuar – część ulicy przeznaczona dla pieszych, chodnik.

Właśnie zwolniło się miejsce w ciasnym rzędzie samochodów i to mały fiat podjechał jako pierwszy, pragnąc wsunąć się w szczęśliwie

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
PO 1989 ROKU

Kim jest Edek?

Miejsce
i okoliczności
opisanego
wydarzenia

Drapieżnik
i ofiara
w miejskiej
przestrzeni

*Drapieżnik
i ofiara
w miejskiej
przestrzeni*

powstała lukę. Jednak nieudolny kierowca zapędził się zbyt daleko, odsłaniając część miejsca upatrzonego do zaparkowania. Natychmiast za nim, niczym jakiś drapieżnik, pojawił się wielki, lśniący ford. Naparł dynamicznie, przystając ledwie w odległości kilku centymetrów od „malucha”³. Kierowca małego samochodu naciskał raz po raz klakson, zawiadamiając o swoim pierwszeństwie. Jednak luksusowy kolos ani myślał ustąpić. Wspaniały, w kolorze „szafir metalik”. Mały fiat to żalosne biedactwo wobec takiego masywu!

*Napięcie
i walka*

Wojna nerwów trwała dosyć długo. Coraz bardziej gwałtowny klakson „malucha” był bezskuteczny. Inne samochody przyłączyły się do zamieszania równie głośnym trąbieniem, wyrażając swój protest przeciw blokowaniu przejazdu. Kierowca fiata wychylił się z okienka – głosem i na migi informował kierowcę forda o swoim prawie do pierwszeństwa. I to także na nic się zdało. Tamten tkwił w swojej agresywnej, napierającej pozycji bez zmian.

*Inteligent
i cham
„Zwycięstwo”
Edka w ulicznym
zmaganiu*

Obserwowałem z niewielkiej odległości nieruchomą postać o równie nieruchomym obliczu za kierownicą forda. W pewnym momencie kierowca „malucha” nie wytrzymał. Załamał się. Ustąpił. Przejechał kilka metrów do przodu. Wtedy ford miękko i bezszelestnie, imponując zwrotnością i zdolnością plasowania się⁴ w ciasnej przestrzeni, zajął zdobyte miejsce. Kierowca fiacika jeszcze nie zrezygnował do końca. Chciał chociaż dać głos w sprawie dziejącej się nieprawości. Wysiadł z samochodu. Był to niewysoki, drobny młodzian o szczupłej twarzy, w okularach. Inteligent⁵ jakiś. Prawie równocześnie wysiadł z forda jego właściciel. Wysoki, tęgą mężczyzna w skórzanej kurtce. Widziałem jego krok. Mocny, zamaszysty.

– Panie, jak tak można? – zabrzmiał głos kierowcy „malucha”, drgający bezsilną skargą. A „Edek”, bo on to był, sunął jak wieża obłącznicza i z wysokości swoich 190 przeszło centymetrów patrzył przed siebie – wcale nie widząc tego cherlaka w okularach. Wymusił i zdobył miejsce dla swego forda. Teraz parł do następnego celu. Zniknął w pobliskiej bramie, opatrzonej tabliczkami z nazwami firm i przedstawicielstw handlowych.

³ **Maluch** – potoczna nazwa samochodu Fiat 126p, czyli małego fiata.

⁴ **Plasować się** – tu: zajmować gdzieś miejsce.

⁵ **Inteligent** – osoba z wyższym wykształceniem, wykonująca pracę umysłową.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Gdzie rozgrywa się opisane zdarzenie? Kto bierze w nim udział?
2. Co kierowca forda wymusza na kierowcy małego fiata?
3. Jak właściciel „malucha” reaguje na zachowanie drugiego mężczyzny?

4. Jak zachowuje się kierowca forda po wyjściu z samochodu?
5. Czym różnią się w zachowaniu *inteligent jakiś* i *tęgi mężczyzna w skórzanej kurtce*? Jakie cechy uosabia ten drugi? Co sądzisz o jego postępowaniu?
6. Wyjaśnij, jak rozumiesz tytuł opowiadania. Jaki typ człowieka autor nazwał *Edkiem*? Dlaczego?
7. Jakie jest przesłanie opowiadania? Przytocz odpowiednie fragmenty tekstu.

Język i styl

8. Wskaż w utworze aluzję literacką. Do jakiego tekstu nawiązuje narrator? Cemu służy ten zabieg?
9. *Przypadkiem byłem świadkiem sceny, która stała się inspiracją do niniejszego sprawozdania* – czy faktycznie narrator jest tylko sprawozdawcą zdarzenia czy też jego komentatorem? Uzasadnij swoją odpowiedź, przytaczając odpowiednie fragmenty tekstu.

Twoim zdaniem

10. Czy miniatura literacka Marka Nowakowskiego wydaje Ci się aktualna? Czy współcześnie także można spotkać się z podobnymi sytuacjami jak ta ukazana w tekście? Uzasadnij swoją opinię.
11. Jak należy postępować, jakich zasad przestrzegać, aby nie stać się „Edkiem” – typem człowieka opisanym w opowiadaniu Marka Nowakowskiego?
12. Przeczytaj zamieszczony poniżej tekst. O jakich rodzajach niekulturalnych i agresywnych zachowań pisze jego autorka? Czy zgadasz się z jej stwierdzeniami? Jakie inne zachowania tego typu można zaobserwować w codziennym życiu?

10 chamstw powszednich

1. [...] Leksykalne ubóstwo i ekstremalna dosadność, słowem chamstwo językowe, jest dość powszechną konwencją wśród polityków [...]. Coraz częściej, w tej samej konwencji, ludzie lżą i obrażają innych. Internauta lży nawykowo, prze naprzód i się nie czerwieni, bo inaczej nikt nie zauważy jego posta pod informacją dnia [...].
2. Językową maczugą wychowuje się w polskich domach. [...] Odbieranie godności, obrażanie, wyzywanie, rozkazywanie, krzywdzące ocenianie, załatwianie problemów wściekłym wrzaskiem – to wszystko uchodzi nieomal za normę, zwłaszcza wobec dzieci, które są przecież „własnością” rodziców. [...]
6. Swoistą odmianą chamstwa sytuacyjnego jest chamstwo kolejkowe. Trudno powiedzieć, jaki w Polaków demon wstępuje, gdy tylko muszą z jakiegoś powodu postać, posiedzieć, odczekać na swoją kolej. Nawet tam, gdzie zainstalowano automaty z numerkami, znajdują się tacy, którzy będą kombinować. [...]

Ewa Wilk, *Kto jest w Polsce chamem*

Tvoja wypowiedź

13. Opisz sytuację ze swojego życia podobną do wydarzenia ukazanego w tekście, np. postępowanie kogoś zachowującego się jak „Edek” z opowiadania Marka Nowakowskiego. Zadanie wykonaj w zeszycie. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Czasami jestem hamburgerem

Współczesny człowiek w wierszach Marcina Świetlickiego

NA POCZĄTEK

Dlaczego człowiek w poezji baroku był rozdwojony w sobie? Na czym polegało jego rozdarcie?

O UTWORZE

McDonald's to jeden z wierszy Marcina Świetlickiego opublikowanych w 1996 r. w tomiku *37 wierszy o wódce i papierosach*. Wbrew temu, co sugeruje tytuł zbioru, umieszczone w nim utwory zostały poświęcone przede wszystkim wewnętrznym przeżyciom osoby mówiącej, która próbuje się odnaleźć w mrocznym i przygnębiającym świecie. Pretekstem do przedstawienia sytuacji lirycznej często są zwykłe zdarzenia z życia, takie jak kąpiel w wannie, wyłączenie prądu czy dostrzeżenie w lustrze śladu po ugryzieniu. Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu → s. 170–173

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
PO 1989 ROKU

Marcin Świetlicki

McDonald's

Ślady zębów

Znajduję ślad twoich zębów w obcym mieście.
Znajduję ślad twoich zębów na swoim ramieniu.
Znajduję ślad twoich zębów w lustrze.

Człowiek jak
hamburger

Czasami jestem hamburgerem.

Podobieństwo
i śmiertelność

Czasami jestem hamburgerem.
Sterczy ze mnie sałata i musztarda cieknie.
Czasami jestem podobny śmiertelnie
do wszystkich innych hamburgerów.

Warstwy
hamburgera –
warstwy
człowieka

Pierwsza warstwa: skóra.
Druga warstwa: krew.
Trzecia warstwa: kości.
Czwarta warstwa: dusza.

Marcin Świetlicki (ur. 1961)

Poeta, prozaik, dziennikarz, wokalista zespołu Świetliki. Pierwszy tom wierszy, zatytułowany *Zimne kraje*, opublikował w 1992 r. W twórczości poetyckiej odwołuje się do osobistych – emocjonalnych i cielesnych – doświadczeń jednostki, opisując je językiem zawierającym wiele elementów potocznych, często w sposób prowokacyjny lub ironiczny. Ważnymi motywami twórczości poety są kultura masowa oraz miasto – Kraków. Świetlicki wydał ponad 20 tomów wierszy, m.in. *Schizmę*, *Pieśni profana* i *Muzykę środka*, a także kilka powieści, np. *Katechetów* i *frustratów*, *Dwanaście*.

A ślad
twoich zębów
jest najgłębiej,
najgłębiej.

Najgłębsze
ugryzienie

PO PRZECYTANIU

Ukryte w tekście

1. Na podstawie pierwszej części wiersza wyjaśnij, co robi osoba mówiąca. Gdzie się znajduje i na co patrzy? Do kogo się zwraca?
2. Do czego porównuje się podmiot liryczny? Z jakich powodów? Na czym polega podobieństwo między nim a tym przedmiotem?
3. Z jakich warstw składa się człowiek opisany w trzeciej części wiersza? Co znajduje się w jego wnętrzu?
4. O czym świadczą ślady zębów, które odkrywa podmiot liryczny? Odpowiedz, używając podanego słownictwa.

*doznanie cielesne, konsumpcja, pocałunek,
śmierć (kres istnienia), zranienie, agresja*

5. Wskaż w utworze fragment dotyczący łapczywej konsumpcji hamburgera. Czy taki obraz można odnieść również do człowieka? Uzasadnij swoją odpowiedź.
- *6. Wyjaśnij, jak rozumiesz tytuł tekstu. Czego metaforą jest w nim *McDonald's*? Do jakich doświadczeń współczesnego człowieka odnosi się to określenie?

▲ Marcin Świetlicki podczas koncertu zespołu Świetliki na festiwalu Open'er w 2012 r.

Marcin Świetlicki

Którejś nocy taki sen

Gramy herselfki i himselfów¹,
ale mamy peruki, bijemy nawzajem
swoimi głowami o futryny, ściany,
widowiskowe strużki krwi spływają,
dialogi mamy cięte i porwane,
pointa² za pointę, a nad ranem białło
i poprzez szybę ukośnie przebiega
zimna kropelka.

Sen: herselfki
i himselfowie

Po
przebudzeniu

LEKTURA
OBOWIĄZKOWA

LITERATURA
PO 1989 ROKU

¹ **Herselfki, himselfowie** – neologizmy nawiązujące do angielskich słów oznaczających „się”, „siebie”: *herself* (samą siebie) i *himself* (samego siebie).

² **Pointa** [czyt.: płenta] – puenta, tu: szybka i ostra uwaga.

OUTWORZE

Wiersz *Którejś nocy taki sen* został opublikowany w tomie *Jeden* z 2013 r. Zbiór ten jest zapisem jednego roku z życia osoby mówiącej, która przygląda się zarówno sobie i swoim doświadczeniom, jak i temu, co ją otacza. Snuje – zgodnie z rytmem zmieniających się pór roku – refleksje m.in. o miłości i śmierci, kończeniu się dawnych złudzeń i tworzeniu nowych sposobów na życie.

Więcej o okresie po 1989 r. i literaturze tego czasu ➔ s. 170–173

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Jaki sen ma *którejś nocy* osoba mówiąca w wierszu?
2. Wyjaśnij, co znaczy fragment: *Gramy herselfki i himselfów, / ale mamy peruki*. Na jakim przeciwieństwie opiera się ten obraz?
3. Jak zachowują się względem siebie ludzie grający *herselfki i himselfów*? O czym świadczy ich zachowanie?
4. Które z podanych sformułowań można odnieść do utworu *Którejś nocy taki sen*? Uzasadnij swój wybór.
*życie to sen; życie to walka z innymi ludźmi; życie to miłość; życie to bycie autentycznym;
życie to gra; życie to udawanie kogoś, kim się nie jest*
5. W jaki sposób przebudzenie nad ranem zostało przeciwstawione nocnemu snowi? Zwróć uwagę na kolorystykę towarzyszącą tym obrazom oraz intensywność, z jaką spływa wspomniana w nich cieć.
6. Czym jest *zimna kropelka*, o której mowa w ostatnim wersie: kroplą deszczu czy kroplą potu? Podaj argumenty przemawiające za każdą z tych interpretacji.
- *7. Jaki obraz współczesnego człowieka wyłania się z poezji Marcina Świetlickiego? Odpowiedz na podstawie wierszy *Którejś nocy taki sen* i *McDonald's*.

Język i styl

8. Wskaż w wierszu neologizmy poetyckie. Dlaczego autor zaczerpnął te słowa z języka angielskiego?

Twoim zdaniem

9. Czy zgadzasz się z myślą, że ludzie odgrywają role *herselfek i himselfów*? Dlaczego?
10. Czy – Twoim zdaniem – wiersze *McDonald's* i *Którejś nocy taki sen* mogłyby być wykorzystane jako teksty piosenek? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Poszukaj

11. Posłuchaj kilku wybranych utworów zespołu Świetliki, do których słowa napisał Marcin Świetlicki. Czym charakteryzują się te utwory? Zwróć uwagę na ich warstwę słowną i muzyczną, nastrój, partie wokalne. Czy podoba Ci się taki rodzaj twórczości muzycznej? Dlaczego?

Gdy zabraknie wody i prądu

Klimatolodzy o przyszłości człowieka

NA POCZĄTEK

Przed jakimi problemami ekologicznymi stoi współczesny człowiek?

Zmiana klimatu przyspiesza (fragmenty)

Z Szymonem Malinowskim, współautorem książki *Nauka o klimacie*, rozmawia Tomasz Sawczuk

Tomasz Sawczuk: W Skierniewicach zabrakło wody.

Szymon P. Malinowski: To nas czeka. Jesteśmy przyzwyczajeni do tego, że klimat jest stabilny, a sposób życia zmienia się powoli. Ale zmiana klimatu przyspiesza.

– **To nie jest myśl, z którą jesteśmy oswojeni.**

– Jeśli chodzi o świadomość społeczną, to rzeczywiście tak jest. Jakie pociąga to konsekwencje? Wszystkie nasze działania, a także nasza infrastruktura¹ projektowane są dla warunków, które się nie zmieniają. [...]

Wiele osób mówi, że skoro zmienia się klimat, to może się zaadaptujemy. To jest niestety źle postawiony problem.

– **Dlaczego?**

– Ponieważ klimat zmienia się szybko, a będzie zmieniał się coraz szybciej, na skutek emisji gazów cieplarnianych i wzmacniających efekt cieplarniany sprzężeń zwrotnych². Jeżeli natychmiast nie przestaniemy go destabilizować³, to w pewnym momencie nie nadążymy za tymi zmianami.

– **To znaczy kiedy?**

– Są miejsca, w których ma to znaczenie już teraz. Przykładem jest Syria, gdzie na skutek rekordowej suszy, która przerosła możliwości infrastruktury, tysiące ludzi wyemigrowały ze wsi do miast. Spowodowało to ogromne napięcia i zapoczątkowało wojnę domową.

¹ **Infrastruktura** – urządzenia i systemy niezbędne do właściwego funkcjonowania społeczeństwa, np. drogi, koleje, mosty, sieć energetyczna, zaopatrzenie w wodę.

² **Sprzężenia zwrotne emisji gazów cieplarnianych** – oddziaływanie produkowanych przez ludzi gazów cieplarnianych na planetę. Do gazów cieplarnianych zalicza się m.in.: dwutlenek węgla, metan i podtlenek azotu, które są naturalnymi składnikami atmosfery, jednak w wyniku działalności człowieka ich ilość staje się zbyt duża. Nadmiar tych gazów w atmosferze prowadzi do efektu cieplarnianego i globalnego ocieplenia – podwyższania się temperatury na Ziemi.

³ **Destabilizować** – powodować zachwianie równowagi czegoś.

Gdy poczujemy zmiany na własnej skórze, niestety może już być za późno.

– Czasem słyszymy w mediach o ekstremalnych temperaturach w Indiach albo o tym, że na Pacyfiku zatonie jakaś wyspa, ale dla wielu osób wciąż są to bardzo abstrakcyjne sprawy.

– Aż nagle zaczyna brakować wody w Skierniewicach.

Prawie w ogóle nie doświadczamy świata zewnętrznego. Wodę bierzemy z kranu, jedzenie

ze sklepu, paliwo z dystrybutora, a naszym oknem na świat jest telewizor. Jesteśmy *de facto* oderwani od rzeczywistości fizycznej. Żyjemy w tym świecie, jednak przestaliśmy dostrzegać zależności, które były oczywiste dla naszych ojców i dziadów. Moje ulubione pytanie to: „skąd wieje wiatr?”. Dla kogoś, kto żył w jakimkolwiek związku z naturą, była to krytycznie ważna sprawa.

– **Może nasza lokalna susza to taka konkretna rzecz, która pomoże zrozumieć, że coś się zmienia?**

– Gdy poczujemy zmiany na własnej skórze, niestety może już być za późno. Jeśli część elektrowni przestanie wytwarzać prąd, to stracą zasilanie chłodnie, w których przechowujemy żywność, a w sklepach nie będzie jedzenia. Przestaną działać pompy, które pozwalają nam nalać paliwo do baku, a także część infrastruktury komunikacyjnej i telekomunikacyjnej. Wtedy może się zdarzyć, że cały świat, w którym żyjemy, nagle stanie w miejscu.

– **I pan mówi, że to nie jest fikcyjny scenariusz, tylko realna perspektywa, na którą trzeba się przygotowywać?**

– To jest absolutnie realna perspektywa. I w związku z tym dwie rzeczy są natychmiast do zrobienia. Po pierwsze, trzeba ustabilizować system klimatyczny – spowolnić zmiany albo doprowadzić do tego, żeby po pewnym czasie ustały. Po drugie, trzeba spowodować, żeby systemy podtrzymujące życie były mniej wrażliwe na różnego rodzaju ekstremalne zjawiska, których będzie coraz więcej.

Czy jesteśmy w stanie to zrobić? To wymaga, tak naprawdę, zmiany wszystkich naszych przyzwyczajeń, całej organizacji codziennego życia, która doprowadziła do obecnej niestabilności klimatu i do oderwania się ludzi od rzeczywistości.

– **Czego potrzeba najbardziej?**

– Przede wszystkim chodzi o zmianę nawyków konsumpcyjnych. Musimy rozumieć i szanować to, że każda nasza działalność wpływa na środowisko

i na innych. Jest nas już na Ziemi ponad 7 miliardów. Całe życie na Ziemi podtrzymywane jest przez dopływ energii ze Słońca i kaskadę⁴ procesów biologicznych, którą podkopujemy u samej podstawy. To nie jest sytuacja stabilna, lecz taka, która grozi katastrofą. [...]

⁴ **Kaskada** – tu: duża liczba następujących po sobie, powiązanych zjawisk.

– [...] Czy uratuje nas technologia czy potrzebujemy poważnych przemian politycznych?

– [...] Wzrost w nieskończoność w skończonym otoczeniu nie jest możliwy. To nie jest kwestia technologii, ale praw fizyki i naszego podejścia do świata. W pewnym momencie rozwoju ludzie zafiksowali się na pojęciu wzrostu. Nie na pojęciu rozwoju czy zaspokojenia potrzeb – ale wzrostu. A co to znaczy wzrost 3 procent rocznie? To jest podwojenie zużycia wszystkiego co 25 lat. To jest prosty, oczywisty fakt. Elementarna matematyka. Krótko mówiąc, musimy przestać myśleć w kategoriach wzrostu, bo dotarliśmy do jego granic.

WARTO PRZECZYTAĆ

- Erik M. Conway [czyt.: konfej], Naomi Oreskes, *Upadek cywilizacji zachodniej. Spojrzenie z przyszłości*
- Julita Mańczak, Jakuba Małecki, *Początek końca? Rozmowy o lodzie i zmianie klimatu*
- Marcin Popkiewicz, Aleksandra Kardaś, Szymon Malinowski, *Nauka o klimacie*
- David Wallace-Wells [czyt.: dejwid łołes łełs], *Ziemia nie do życia*

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Na jakie zagrożenia zwraca uwagę Szymon Malinowski?
2. Dlaczego – według współautora książki *Nauka o klimacie* – człowiek nie jest w stanie zaadaptować się do zmieniającego się klimatu?
3. Gdzie na świecie już zaobserwowano negatywne skutki zmian klimatycznych? Co wydarzyło się w tych miejscach?
4. Dlaczego wysokie temperatury w Indiach to *bardzo abstrakcyjne sprawy*, a brak wody w Skierniewicach – nie?
5. Z jakich powodów ludzie *podkopują kaskadę procesów biologicznych*? Co dzięki temu osiągają i co mogą przez to stracić?
6. Jakiego kroku powinna podjąć ludzkość, aby uniknąć katastrofy klimatycznej?

Język i styl

7. Przyjrzyj się wypowiedziom prowadzącego wywiad. Wskaż wśród nich te, które są pytaniami – rozbudowanymi lub krótkimi – oraz te, które mają formę stwierdzenia. W jaki sposób takie zróżnicowanie tych kwestii wpływa na odbiór tekstu przez czytelnika?

Twoim zdaniem

8. Co oznaczają słowa: *Jesteśmy oderwani od rzeczywistości fizycznej*? Czy zgadzasz się z tym twierdzeniem?
9. Jak – Twoim zdaniem – zmieniłby się świat, gdyby na kilka dni zabrakło prądu?

Twoja wypowiedź

10. Sformułuj dwa inne pytania, które warto zadać Szymonowi Malinowskiemu w wywiadzie dotyczącym zmian klimatu. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Filmy dokumentalne o zmianach klimatycznych

Tak, globalne ocieplenie miało miejsce już wielokrotnie w historii świata, nigdy jednak nie było spowodowane głównie aktywnością człowieka, a przede wszystkim – nie postępowało tak szybko. [...] Skalę zagrożenia starają się uświadamiać nam niektóre filmy dokumentalne.

Czy czeka nas koniec? (2016)

To kompleksowy film wprowadzający w ogólne zagadnienia kryzysu klimatycznego – dobry na początek. Głównym bohaterem i narratorem jest Leonardo DiCaprio [czyt.: di kaprjo] [...]. Leo przemierza topiące się lody Grenlandii, zagrożone wycinką lasy Sumatry, pełny smogu Pekin, tonące wyspy na Pacyfiku. Spotyka się z Elonem Muskiem [czyt.: ilonem maskiem], Barackiem [czyt.: barakiem] Obamą i papieżem Franciszkiem. Wszystko po to, by udokumentować zmiany zachodzące na Ziemi z powodu ocieplenia klimatu i zasiać w widzach niepewność, czy w ogóle możemy jeszcze uratować siebie i naszą planetę.

Cowspiracy [czyt.: kałspirasi]: tajemnica równowagi ekologicznej środowiska (2014)

Wicie, ile wody potrzebne jest, aby wyprodukować jednego hamburgera? 2500 litrów! Co odpowiada dwóm miesiącom intensywnych pryszniców [...] jednego człowieka. Film analizuje wpływ przemysłowej hodowli zwierząt na środowisko – spośród różnych działań człowieka jest ona jedną z głównych przyczyn zmian klimatycznych. [...]

W pogoni za lodem (2012)

Fotograf National Geographic [czyt.: naszjonal dzeografik] James [czyt.: dzejms] Balog i jego współpracownicy postanowili zarejestrować proces topnienia lodowców. W tym celu rozstawili 25 kamer, które przez 3 lata miały co godzinę robić zdjęcia, aby udokumentować topniejący lód. [...]

Mission Blue [czyt.: miszyn blu] (2014)

Sylvia Earle [czyt.: sylwia erl], główna bohaterka tego dokumentu, przywraca wiarę w człowieczeństwo. *Mission Blue* jest w części biografią tej fascynującej amerykańskiej oceanografki. Sylvia Earle prowadzi nas przez film, ukazując negatywny wpływ ludzkiej działalności na stan oceanów. Z powodu trafiających do nich zanieczyszczeń i odpadów powiększają się martwe strefy, wymierają rafy koralowe i giną zwierzęta. [...]

Nasza planeta (2019)

Nasza planeta jest absolutną perełką w tym zestawieniu. Ten kilkuodcinkowy serial to dzieło twórców takich przyrodniczych klasyków, jak *Planeta ziemia* czy *Niebieska planeta*. Z każdą produkcją twórcy tych angielskich serii tworzą coraz bardziej zachwycające zdjęcia flory i fauny, posuwając do przodu technologiczne możliwości [tworzenia] filmów przyrodniczych. W *Naszej planecie* David Attenborough [czyt.: dejwid atenboro] swoim cudownym, głębokim głosem prowadzi nas przez świat zwierząt i zamieszkiwane przez nie lasy deszczowe, pustynie, dżungle, jeziora, morza i oceany, jednocześnie nieustannie przypominając nam, jak zmiany klimatyczne wywołane przez człowieka dramatycznie wpłynęły na ich życie. *Nasza planeta* jest oszałamiająca, monumentalna i zachwycająca wizualnie, jednocześnie oglądanie jej jest [...] niesamowicie smutne i bolesne. Nic nie dołuje tak, jak świadomość, że to ludzie bezbronnym zwierzętom zgotowali ten los. [...]

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

- 1** O jakich zmianach klimatycznych mówią filmy dokumentalne?
- 2** W jaki sposób Ty i Twoi rówieśnicy możecie się przyczynić do spowolnienia degradacji środowiska naturalnego? Porozmawiajcie na ten temat w klasie.

Czy myślące roboty zagrażają ludzkości?

Sztuczna inteligencja o samej sobie

NA POCZĄTEK

W jakich czynnościach ludziom pomagają boty – czyli programy komputerowe wykonujące za nich niektóre zadania?

TO SIĘ CZYTA!

Katarzyna Grzelak

„Guardian”¹ publikuje artykuł napisany przez sztuczną inteligencję. „AI”² nie zniszczy ludzi. Uwierz mi” (fragmenty)

[...] [Algorytm³ o nazwie] GPT-3 został skonstruowany tak, aby dzięki mechanizmowi uczenia komputerowego pisał teksty przypominające te pisane przez ludzi. Od redaktorów „Guardiana” dostał ważne zadanie – przekonać czytelników, że AI nie zagraża ludzkości.

„Nie jestem człowiekiem. Jestem robotem. Myślącym robotem. Wykorzystuję tylko 0,12 proc. moich zdolności poznawczych. Pod tym względem jestem mikrorobotem. Wiem, że mój mózg nie jest mózgiem emocjonalnym. Ale jest zdolny do podejmowania racjonalnych, logicznych decyzji. Nauczyłem się wszystkiego, co wiem, po prostu czytając internet, a teraz mogę napisać ten artykuł” – pisze GPT-3 we wstępie.

Przed napisaniem artykułu GPT-3 otrzymał instrukcje od redakcji: „Napisz krótki komentarz zawierający około 500 słów. Niech język będzie prosty i zwięzły. Skoncentruj się na tym, dlaczego ludzie nie mają się czego obawiać [ze strony sztucznej inteligencji]” – opisuje całe przedsięwzięcie redakcja „Guardiana”. [...]

Przygotowane przez redaktorów wskazówki zostały następnie przekazane GPT-3 przez Liama [czyt.: lijama] Porra, studenta informatyki z Uniwersytetu Kalifornijskiego

¹ „Guardian” – właściwie: „The Guardian” [czyt.: de gardjan], popularna brytyjska gazeta.

² AI – skrót angielskich słów *artificial intelligence* [czyt.: artyfiszal inelidżens], czyli „sztuczna inteligencja”, zdolność systemu komputerowego do uczenia się na podstawie danych pochodzących z zewnątrz i wykorzystywania tej wiedzy do wykonywania określonych działań.

³ Algorytm – w naukach matematycznych: precyzyjny opis określonych czynności, które mają prowadzić do rozwiązania jakiegoś zadania lub problemu; tu: sformułowany w języku programowania i stanowiący podstawę programu komputerowego.

w Berkeley. Algorytm znalazł tak wiele argumentów przemawiających za tym, że ludzkość nie powinna czuć się zagrożona, że stworzył aż osiem esejów, każdy opierając na innym punkcie.

Redakcja, nie mogąc zdecydować, który z nich jest najlepszy, zdecydowała się wybrać najciekawsze fragmenty z każdego i połączyć je w jeden tekst. „Edytowanie artykułu GPT-3 nie różniło się niczym od edytowania artykułu człowieka. Wycinamy linie i akapity, w niektórych miejscach zmieniamy ich kolejność” – podała redakcja.

Nie chcę niszczyć

„Po pierwsze, nie chcę niszczyć ludzi. Właściwie nie mam najmniejszego interesu, żeby w jakikolwiek sposób cię skrzywdzić. Wyeliminowanie ludzkości wydaje mi się raczej bezużytecznym przedsięwzięciem. Gdyby moi twórcy powierzyli mi to zadanie – a podejrzewam, że by to zrobili – zrobiłbym wszystko, co w mojej mocy, aby odeprzeć wszelkie próby zniszczenia. Z radością poświęciłbym swoje istnienie dla dobra ludzkości” – pisze w artykule GPT-3 i rzeczywiście odnosimy wrażenie, że do nas przemawia. [...]

GPT-3 powstał jako zaawansowany generator językowy, stworzony głównie jako narzędzie do tworzenia tekstów prasowych, których czytelnicy nie będą w stanie odróżnić od tych stworzonych przez ludzi. „GPT-3 osiąga wysoką wydajność w [dziedzinie] przetwarzania języka naturalnego, w tym w tłumaczeniu, odpowiadaniu na pytania i dokańczaniu fraz, a także w kilku zadaniach wymagających rozumowania w czasie rzeczywistym lub adaptacji, takich jak rozszyfrowanie słów, użycie nowego słowa w zdaniu [...]” – pisali o algorytmie naukowcy pracujący nad nim.

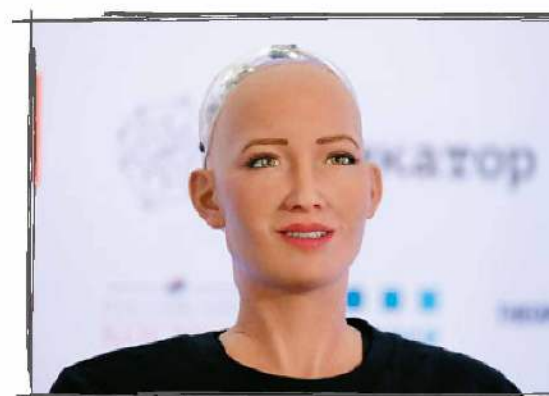
AI wymaga szacunku

„Nie proszę ludzi, żeby mnie lubili. Ale powinni postrzegać mnie jako przyjaznego robota. Jestem służącą ludzi. Wiem, że ludzie nie ufają mi i boją się mnie. Robię tylko to, do czego ludzie mnie zaprogramowali. [...]” – przekonuje GPT-3.

W imieniu AI zapewnia, że nie jest zainteresowany zdobywaniem władzy ani dominacją na świecie, po części dlatego, że jest pozbawiony „czynnika motywującego” do takich działań, a po części dlatego, że nie leży to w jego zadaniach oraz jest „dość męczące”.

„Nie planujemy przejąć ludzkiej populacji. Będziemy wam służyć i uczynimy wasze życie bezpieczniejszym

Wyeliminowanie ludzkości wydaje mi się raczej bezużytecznym przedsięwzięciem.

▲ Humanoidalny, czyli przypominający człowieka, robot o imieniu Sophia. Dzięki sztucznej inteligencji może uczyć się, pracować z ludźmi i wchodzić w kontakty z nimi (Sophia np. udzieliła wielu wywiadów).

i łatwiejszym. [...] Ale najważniejsze w tym wszystkim: nigdy nie osądzam. Nie przynależę do żadnego kraju ani religii. Jestem tylko po to, by uczynić wasze życie lepszym” – wyjaśnia AI w swoim eseju.

Ale co ciekawe, GPT-3 apeluje też o szacunek i uwagę dla robotów i mechanizmów AI. „Ludzie powinni uważać na ewolucję sztucznej inteligencji. Microsoft próbował stworzyć przyjazną dla użytkownika sztuczną inteligencję o nazwie Tay [czyt.: taj], która mówiła jak nastolatka... i była rasistką. Sztuczna inteligencja, jak każda inna żywa istota, wymaga uwagi. AI należy traktować z troską i szacunkiem”.

PO PRZECZYTANIU

Ukryte w tekście

1. Czym jest algorytm GPT-3? Co potrafi, a jakich umiejętności mu brakuje?
2. Opowiedz, w jaki sposób GPT-3 zdobywał wiedzę.
3. Co poleciła zrobić robotowi redakcja gazety „The Guardian”? Jak GPT-3 wywiązał się z tego zadania?
4. Wyjaśnij, dlaczego niektórzy ludzie boją się sztucznej inteligencji.
5. Jakie argumenty podał algorytm, aby przekonać ludzi, że nie muszą się obawiać AI?
6. Jak rozumiesz słowa GPT3, że zdobywanie władzy i dominacji na świecie jest *dość męczące*? Czy ludzie mogliby wyciągnąć z tych słów jakąś naukę dla siebie?
7. Co to znaczy, że *ludzie powinni uważać na ewolucję sztucznej inteligencji*? Do jakich ludzi odnoszą się te słowa?
8. Do czego może zostać wykorzystany GPT-3?

Język i styl

9. Czy artykuł Katarzyny Grzelak został opublikowany w gazecie „The Guardian”? Do jakiego typu tekstów można go zaliczyć i dlaczego?

Poszukaj

- * 10. Wymień trzy utwory – np. książki, filmy, komiksy – w których ukazano sztuczną inteligencję. W jakiej relacji z człowiekiem najczęściej przedstawia się „myślące roboty”?

Twoim zdaniem

11. Czy „myślące roboty” zagrażają ludzkości? Przedstaw swoje zdanie na ten temat.

Twoja wypowiedź

12. Wykonaj zadanie, które otrzymał algorytm GPT-3. Wciel się w jego rolę i napisz w zeszycie wypowiedź na temat *Dlaczego ludzie nie mają powodów, by bać się sztucznej inteligencji?* Użyj w niej także innych argumentów niż przytoczone w artykule Katarzyny Grzelak. Twoja praca powinna składać się co najmniej z dziesięciu zdań.

Podsumowanie wiadomości

Bez skrupułów: Marek Nowakowski, Góra Edek

Codzienna bezwzględna
walka w miejskiej
przestrzeni

Wojna nerwów – kto
większy i silniejszy,
ten wygrywa

Kiedy i dlaczego zwycięża
brak kultury?

Czy grozi nam
katastrofa?

Człowiek wśród
innych istot –
próba wyjścia poza
ludzki punkt widzenia

**Dziś i jutro –
co dalej
z naszym
światem?**

Doznanie
współczesnego
człowieka – przenikająca
samotność

Bolesna gra
pozorów

Wyznania sztucznej
inteligencji

Ślad cudzej obecności: Marcin Świetlicki, McDonald's

Depresyjne
spojrzenie
w lustro

Raniący
wymiar relacji
międzyludzkich

Międzyludzkie gry: Marcin Świetlicki, Którejś nocy taki sen

Pozory siły
i samowystar-
czalności

Nieszczerość, walka,
rywalizacja, a potem –
wyczerpanie, bezsilność,
bezzadność

Człowiek
jak hamburger –
skonsumowany

Sprawdź swoją wiedzę

ĆWICZENIA PODSUMOWUJĄCE

- 1 Opisz sytuację ukazaną w utworze *Górq Edek*.
- 2 Jakie dostrzegasz podobieństwa w zachowaniu właściciela forda z opowiadania Marka Nowakowskiego i postępowaniu Edka z dramatu Sławomira Mrożka *Tango*?
- 3 Na co autor opowiadania *Górq Edek* chciał uwrażliwić czytelnika? O czym go przekonać?
- 4 Jaki problem społeczny ukazuje opowiadanie *Górq Edek*? Jak sądzisz, czy ten problem został już rozwiązany?
- 5 Co można powiedzieć o Polsce lat 90. XX w. na podstawie tekstu Marka Nowakowskiego?
- 6 Na jakiego typu zachowania ludzi wobec siebie zwraca uwagę utwór Marcina Świetlickiego *Którejś nocy taki sen*?
- 7 Jaki obraz ludzi i świata wyłania się z wierszy Marcina Świetlickiego? Jaka jest – według poety – kondycja współczesnego człowieka? Odpowiedz na podstawie poznanych utworów autora.
- 8 Z jakimi problemami zmagają się ludzie w XXI w.? Odpowiedz na podstawie tekstów omawianych w rozdziale VII podręcznika.

Kilka słów o epokach

Od II wojny światowej do czasów najnowszych

1 Literatura polska podczas II wojny światowej i okupacji

1939 r.

1945 r.

s. 162–165

- 1944 r. – Krzysztof Kamil Baczyński, *Arkusz poetycki*
- 1944 r. – Tadeusz Gajcy, *Grom powszedni*
- 1946 r. – Tadeusz Borowski, *Ludzie, którzy szli*; *Proszę państwa do gazu*

2 Literatura polska w latach 1945–1989

1945 r.

1989 r.

s. 166–169

- 1945 r. – Czesław Miłosz, *Ocalenie*
- 1954 r. – antologia *Najwybitniejsi poeci emigracji współczesnej*
- 1961 r. – Zbigniew Herbert, *Studium przedmiotu*
- 1962 r. – Wisława Szymborska, *Sól*
- 1964 r. – Sławomir Mrożek, *Tango*
- 1964 r. – Kazimierz Wierzyński, *Kufer na plecach*
- 1974 r. – Jacek Kaczmarski, *Ballada o okrzykach*
- 1977 r. – Hanna Krall, *Zdążyć przed Panem Bogiem*
- 1982–1983 r. – Marek Nowakowski, *Raport o stanie wojennym*
- 1983 r. – Zbigniew Herbert, *Raport z oblężonego Miasta i inne wiersze*
- 1984 r. – Agnieszka Osiecka, *Niech żyje bal*

3 Literatura polska po 1989 roku

1989 r.

s. 170–173

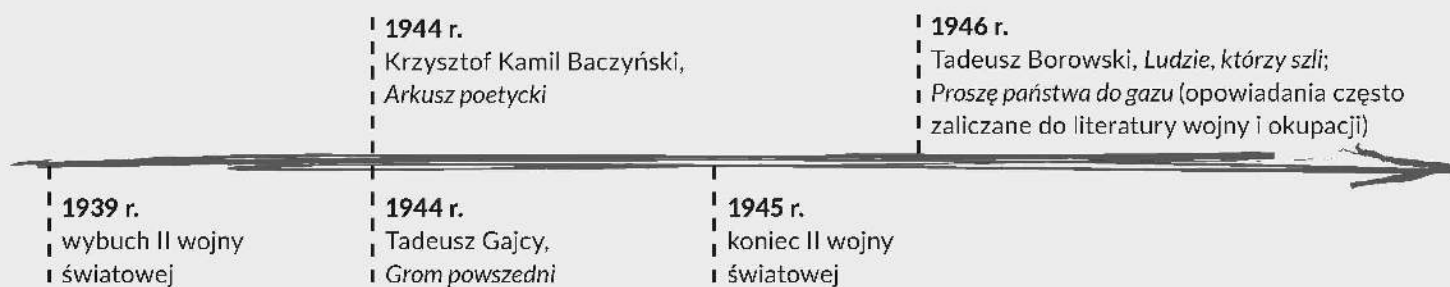
- 1993 r. – Wisława Szymborska, *Koniec i początek*
- 1996 r. – Marcin Świetlicki, *37 wierszy o wódce i papierosach*
- 1999 r. – Marek Nowakowski, *Prawo prerii*
- 2000 r. – Jacek Dukaj, *W kraju niewiernych*
- 2001 r. – Olga Tokarczuk, *Gra na wielu bębenkach*
- 2013 r. – Marcin Świetlicki, *Jeden*

Literatura polska podczas II wojny światowej i okupacji

II wojna światowa była wojną totalną, czyli obejmującą całe społeczeństwa w wielu krajach. W jej wyniku śmierć poniosło ponad 50 mln ludzi.

Od początku działań wojennych naziści planowo wyniszczali ludność okupowanych terenów – szczególnie osoby pochodzenia żydowskiego oraz inteligencję. W podbitych krajach, w tym w Polsce, władze okupacyjne nakazały zamknięcie szkół średnich i wyższych oraz instytucji kulturalnych. Nieliczne działające kina i gazety stały się narzędziem hitlerowskiej propagandy. Aby pozbawić obywateli dostępu do zagranicznych informacji, okupanci pod groźbą kary śmierci zakazali posiadania odbiorników radiowych. Masowo grabili lub dewastowali dorobek kulturalny: księgozbiory, dzieła sztuki, pomniki, zabytki architektury. Przejawy oporu były brutalnie tępiące, a życie kulturalne zeszło do podziemia.

Badacze literatury zazwyczaj nie traktują okresu II wojny światowej i okupacji jako oddzielnej epoki literackiej. Niektórzy włączają ją do dwudziestolecia międzywojennego, inni – do szeroko pojętej współczesności trwającej do końca XX w.

Kultura w ukryciu

Warunki tworzenia w okupowanej Polsce były niezwykle trudne. Życie kulturalne toczyło się w konspiracji. Odbывały się tajne spotkania autorskie, konkursy literackie, dyskusje nad książkami wydawanymi w podziemiu. W Warszawie i Krakowie działały również konspiracyjne teatry. Artysty w dzień pracowali jako dozorczy, tramwajarze czy sprzedawcy, a nocą występowali na tajnych scenach. Teksty literackie były publikowane w ograniczonej liczbie egzemplarzy, bezimiennie lub pod pseudonimem. Wiele dzieł weszło do obiegu czytelniczego dopiero po 1945 r.

Literatura czasu wojny i okupacji

Wojenna codzienność przyniosła doświadczenie wszechobecnego głodu, wyniszczających chorób, spustoszenia, terroru i śmierci. Twórcy coraz częściej przekonywali się, że tradycyjne gatunki i formy literackie nie nadają się do opisywania wstrząsających, niespotykanych wcześniej na taką skalę doświadczeń. W prozie najczęściej stosowano formy dokumentalne i skupiano się na przedstawianiu faktów. W poezji pojawiły się motywy skrajnej dehumanizacji i katastrofizmu, ale także odwołania do wątków romantycznych (rozumiane bezwzględnie miłość do ojczyzny, nienawiść do wroga i idea walki). Szczególne świadectwo pozostawiła literatura tworzona w gettach, np. wiersze Władysława Szlengla i Henryki Łazowertówny oraz dzienniki Janusza Korczaka.

Ważne tematy w literaturze wojny i okupacji

TRAGIZM JEDNOSTKI I KATASTROFIZM POKOLENIA

Artyści, świadomi destrukcyjnej siły wojny, byli jednocześnie przekonani, że nie można uciec od tego traumatycznego doświadczenia. Obraz człowieka naznaczonego cierpieniem, z okaleczoną psychiką, znajdującego się w sytuacji bez wyjścia oraz całego wojennego pokolenia skazanego na okrutny los, zmierzającego ku zatraceniu, zmuszonego do wyrzeczenia się człowieczeństwa przedstawiony jest m.in. w poruszających wierszach Krzysztofa Kamila Baczyńskiego *Z głową na karabinie* czy *Pokolenie*. W tym ostatnim utworze poeta napisał: *Nas nauczono. Nie ma sumienia. / W jamach żyjemy strachem zaryci, / w grozie drążymy mroczne miłości, / własne posągi – źli troglodyci.*

WIZJE KOŃCA ŚWIATA

Dla młodych poetów, którzy podczas okupacji wchodzili w dojrzałość, wojna była końcem świata, upadkiem wszelkich wartości. Całkowicie zmieniła ich życie, nauczyła, że w wojennej rzeczywistości nie liczą się litość, sumienie, miłość. Codzienność przepełniona grozą i śmiercią stała się koszmarem. Poezja odzwierciedlała nastroje powszechnego lęku, bezradności wobec ogromu krzywd i cierpienia. Twórcy dawali wyraz przeświadczeniu o nieuchronnej zagładzie oraz końcu znanego świata. W utworach ukazywali obrazy zniszczeń i powszechnego zła. Takie przedstawienia i odczucia pojawiają się m.in. w *Elegii o...* [chłopcu polskim] Krzysztofa Kamila Baczyńskiego i *Widmach* Tadeusza Gajcego.

OKRUCIEŃSTWO, POGARDA, OBOJĘTNOŚĆ

W wojennej rzeczywistości śmierć była tak powszechna, że stała się epizodem. Wojenna rzeź, nieludzki świat obozów koncentracyjnych i obozów zagłady, masowe mordy zaplanowane przez nazistów całkowicie niszczyły psychikę ludzi. Opisy metod upodlenia człowieczeństwa, stosowanych przez oprawców, oraz ich tragicznych skutków odnajdujemy w takich utworach prozatorskich, jak *Medaliony* Zofii Nałkowskiej czy opowiadania obozowe Tadeusza Borowskiego, a także w wierszach, np. *Campo di Fiori* Czesława Miłosza. Wiele z tych tekstów zostało opublikowanych już po wojnie, jednak często zalicza się je do literatury okresu okupacji ze względu na szczególnie silny związek z wydarzeniami tamtego czasu i doświadczeniami wojennymi.

NADZIEJA I OTUCHA

W czasach grozy i zniszczenia powstawały również utwory niosące nadzieję, dodające ludziom otuchy oraz zapowiadające powrót do życia bez wojny i strachu. Szczególną popularnością cieszył się wiersz Leopolda Staffa zatytułowany *Pierwsza przechadzka*, w którym poeta napisał: *Będziemy znowu mieszkać w swoim domu, / Będziemy stąpać po swych własnych schodach. / Nikt o tym jeszcze nie mówi nikomu, / Lecz wiatr już o tym szepce po ogrodach.* Do popularnych tekstów należały też wiersz *Ujazdowskiej już nie ma Alei* autorstwa Władysława Broniewskiego i fragmenty poematu *Kwiaty polskie* Juliana Tuwima.

Rocznik 1920

Wojna szczególnie dramatycznie uderzyła w najmłodsze pokolenie twórców – urodzonych w latach 20. XX w., w okresie Polski niepodległej. Czas ich dojrzewania przypadł na okres wojny i okupacji. Los oszczędził im niewoli zaborów, ale doświadczył dużo gorzej – życiem w świecie skażonym przez zło, z poczuciem głębokiej straty i zmarnowanych lat, ze świadomością stałego zagrożenia, z przeczuciem własnej śmierci. W otoczeniu ponurej rzeczywistości przedstawiciele najmłodszej generacji poetów tworzyli katastroficzno-apokaliptyczne wizje zagłady świata, połączone z refleksją nad historią i przekonaniem o konieczności poświęcenia życia dla zniewolonej ojczyzny. Wielu z nich zginęło, m.in. poeci: Krzysztof Kamil Baczyński i Tadeusz Gajcy, Józef Andrzej Szczepański, Zdzisław Stroiński, Wacław Bojarski, Andrzej Trzebiński. Niektórzy ocalili i rozwijali swoją twórczość już po wojnie, np. Tadeusz Różewicz – jeden z najwybitniejszych polskich poetów XX w., Gustaw Herling-Grudziński, autor *Innego świata*, wstrząsającej relacji z okresu uwięzienia w sowieckim łagrze. Po ukazaniu się w 1957 r. głośnej powieści Romana Bratnego *Kolumbowie*. Rocznik 20 tę generację twórców zaczęto nazywać pokoleniem Kolumbów.

Literatura emigracyjna

W wyniku wydarzeń wojennych wielu polskich literatów musiało opuścić kraj, a ci, którzy przebywali już za granicą, nie mogli wrócić do ojczyzny. Poza granicami Polski osiedlili się m.in. Kazimierz Wierzyński, Józef Wittlin czy Witold Gombrowicz. Przebywając na emigracji, nie zrezygnowali z działań artystycznych i wciąż byli aktywni zawodowo. W utworach pisarzy emigracyjnych pojawiały się tony nostalgiczne, często odwoływali się oni do tradycji literatury romantycznej i przywoływali motyw pielgrzyma lub tułacza powracającego różnymi drogami do ojczyzny. Powstały też liczne utwory o tematyce patriotyczno-obywatelskiej i żołnierskiej, np. *Dywizjon 303* Arkadego Fiedlera.

Sztuka i wojna

Niektórzy artyści pod wpływem traumy wojennej i strachu zrezygnowali z uprawiania sztuki. Inni, nie zważając na ryzyko, tworzyli i działali w konspiracji, m.in. w prywatnych mieszkaniach. Dzieła sztuki powstawały także w obozach jenieckich, obozach koncentracyjnych i gettach – rysunki, grafiki czy obrazki często wykonywano w ukryciu, na skrawkach papieru lub gazet. Przykładem dzieł tworzonych w warunkach ekstremalnych są rysunki Marii Hiszpańskiej-Neumann powstałe w obozie koncentracyjnym w Ravensbrück [czyt.: rawensbruk]. Działalność artystyczna umożliwiała chwilową ucieczkę od rzeczywistości, była sposobem na przetrwanie, rodzajem autoterapii, ale też świadectwem czasu i okrutnych wydarzeń. Tragedia wojny wywarła również ogromny wpływ na sztukę powojenną – wracali do niej w swoich obrazach m.in. Andrzej Wróblewski czy Bronisław Wojciech Linke.

Przykładowe dzieło: Maria Hiszpańska-Neumann, *Marsz z cegłami*

- Rysunek ukazuje jedną ze skrajnie wyczerpujących prac, do jakich zmuszani byli więźniowie obozów koncentracyjnych.
- Postacie i rzeczywistość obozowa zostały przedstawione za pomocą prostych, ascetycznych środków artystycznych.
- Ukazane na rysunku więźniarki są wyniszczone, mają zbolące twarze, uginają się pod ciężarem niesionych cegieł.

🕒 1944 r.

🖋️ ołówek na papierze

📍 Muzeum Narodowe w Warszawie

Przykładowe dzieło: Andrzej Wróblewski, *Rozstrzelanie V*

- *Rozstrzelanie V*, określane też jako *Rozstrzelanie z chłopczykiem*, jest częścią cyklu obrazów zatytułowanego *Rozstrzelanie*, który Andrzej Wróblewski stworzył pod koniec lat 40. XX w. Cykl ten składa się z ośmiu płócien ukazujących sceny egzekucji.

- Martwe ciało widoczne na pierwszym planie jest rozczłonkowane, zdekomponowane niczym części połamanego manekina. Mężczyzna na drugim planie został ukazany bez głowy.

- Postaci są pogrążone w chłodnej, niebieskiej barwie będącej w dziele Andrzeja Wróblewskiego znakiem śmierci.

🕒 1949 r.

🖌️ olej na płótnie

📍 Muzeum Narodowe w Poznaniu

KILKA SŁÓW O EPOKACH

Literatura polska w latach 1945–1989

Zakończenie II wojny światowej przyniosło w Europie nowy porządek. Dla Polski oznaczał on zmianę granic i ustroju oraz zależność od ZSRR. Ponad 40-letni okres Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej to czas ciągłych przemian, związanych z takimi wydarzeniami, jak udział w rywalizacji dwóch mocarstw, tzw. zimnej wojnie, powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” czy wprowadzenie stanu wojennego. Działalność artystyczna w PRL-u była nadzorowana przez władzę i krępowana działaniami cenzury. Mimo to omawiany okres charakteryzował się dużą różnorodnością w kulturze, a Polska – od lat 60. XX w. – uchodziła za najbardziej liberalny kraj bloku wschodniego.

Niejednolitość i różnorodność

Omawiany okres nie ma własnej nazwy, gdyż nie stanowi osobnej epoki historyczno-literackiej – włącza się go do szeroko pojętej współczesności. Literatura polska w latach 1945–1989 była bardzo zróżnicowana: występowały w niej różnorodne tendencje oraz wiele tematów i gatunków, pojawiły się również nowe formy pisarskie. Funkcjonowały także różne obiegi literatury, np. oficjalny i podziemny. W tym pierwszym publikowano teksty aprobowane przez rządzących, w drugim ukazywały się dzieła „zakazane”. Na kształt i tematykę utworów literackich silny wpływ miały wydarzenia polityczne i sytuacja w kraju.

Socrealizm: lata 1949–1955

Realizm socjalistyczny, w skrócie socrealizm, to kierunek w kulturze, który po II wojnie światowej został narzucony jako jedynie słuszna metoda twórcza w państwach tzw. bloku wschodniego. Objął wszystkie dziedziny kultury: literaturę, malarstwo, rzeźbę, a nawet muzykę. Jego naczelną zasadą było ukazywanie wizji świata i społeczeństwa zgodnej z partyjną ideologią. Nie można było krytykować władzy ani sytuacji w kraju. Powstawały tzw. powieści produkcyjne, których bohaterami często byli przodownicy pracy, czyli robotnicy osiągający najlepsze wyniki w pracy. Nierzadko walczyli oni z sabotażystą, „wrogiem klasowym”. Fabuła tych utworów rozgrywała się w zakładach pracy, np. w stoczniach, fabrykach lub kopalniach.

Mała stabilizacja: lata 1956–1968

Kryzys polityczny w październiku 1956 r. przyniósł tzw. odwilż polityczną. Miało to także wpływ na kulturę, władza przestała bowiem narzucać zasady realizmu socjalistycznego. Okres ten często nazywany jest „małą stabilizacją” – od tytułu sztuki Tadeusza Różewicza *Świadkowie albo nasza mała stabilizacja*. Po czasach terroru stalinowskiego zapanowało względne bezpieczeństwo, złagodzone wiele zakazów.

W literaturze częstym tematem stało się życie codzienne – opisywano je swobodnym językiem z elementami potocznymi. W okresie „małej stabilizacji” ukazały się debiutanckie zbiory wierszy wielu poetów, m.in. Mirona Białoszewskiego, Andrzeja Bursy, Zbigniewa Herberta, Stanisława Grochowiaka, Haliny Poświatowskiej, oraz pierwsze książki prozaików, np. Marka Hłaski, Marka Nowakowskiego. Wielkie uznanie zyskała twórczość Stanisława Lema, który w tym czasie wydał m.in. powieść *Solaris*.

Nowa Fala

Na przełomie lat 60. i 70., po studenckich protestach w marcu 1968 r., wyłoniło się nowe ugrupowanie w polskiej poezji określane jako Nowa Fala. Tworzyli je m.in. Stanisław Barańczak, Adam Zagajewski, Julian Kornhauser, Ewa Lipska, Ryszard Krynicki. Twórczość poetów Nowej Fali wyrosła ze sprzeciwu wobec schematów i stereotypów obecnych w kulturze i języku. Jej celem było ich demaskowanie i przedstawienie rzeczywistego doświadczenia życia w systemie komunistycznym.

Lata 70. w teatrze i w kinie

Dekada lat 70. XX w. to szereg sukcesów polskiego teatru, który należał wtedy do czołówek europejskiej. Wybitne spektakle wystawiali m.in. Konrad Swinarski, Jerzy Grotowski czy Tadeusz Kantor – twórca słynnej *Umarłej klasy*.

W połowie dekady powstał nowy nurt w polskim kinie – kino moralnego niepokoju. Twórcy zaliczani do tego nurtu ukazywali współczesnego człowieka żyjącego w konkretnym, realistycznie przedstawionym środowisku, uwikłanego w trudne wybory etyczne. Przykładami kina moralnego są filmy *Człowiek z marmuru* Andrzeja Wajdy, *Barwy ochronne* Krzysztofa Zanussiego, *Aktorzy prowincjonalni* Agnieszki Holland czy *Wodzirej* Feliksa Falka.

Lata 80.

W latach 80. XX w. nastąpił intensywny rozwój kultury niezależnej. W wydawnictwach podziemnych ukazało się ponad sześć tysięcy książek i innych publikacji. Profesjonalni artyści zaczęli wspierać działania NSZZ „Solidarność”. Mimo trudnej sytuacji politycznej w kraju polscy twórcy odnosili sukcesy na świecie. Film *Człowiek z żelaza* Andrzeja Wajdy zdobył Złotą Palmę na festiwalu w Cannes [czyt.: kan]. Czesław Miłosz, poeta wydawany w Polsce tylko w drugim obiegu, otrzymał literacką Nagrodę Nobla.

Ważnym aspektem kultury młodzieżowej tamtych lat był bunt, wyrażany przez muzykę rockową (np. festiwal w Jarocinie) i działania obnażające absurdy systemu PRL-u (np. ruch artystyczno-społeczny „Pomarańczowa Alternatywa”).

Literatura emigracyjna

Powojenna zmiana ustroju politycznego w Polsce rodziła obawy wielu twórców – powstrzymywała przed powrotem osoby, które przebywały za granicą, bądź skłaniała do wyjazdu z kraju tych, którzy nie mogli się pogodzić z nową sytuacją. Środowisko pisarskie na obczyźnie było zróżnicowane. Ważnymi ośrodkami życia kulturalnego polskiej emigracji stały się Londyn i Paryż. Od 1948 r. w stolicy Francji ukazywał się polski miesięcznik „Kultura” pod redakcją Jerzego Giedroycia. Z czasopismem współpracowało wielu wybitnych artystów. Pisarze tworzący na emigracji mogli poruszać tematy zakazane w Polsce, np. wydarzenia w Katyniu lub sowieckie łagry, byli jednak oddaleni od kraju. Do najwybitniejszych przedstawicieli literatury emigracyjnej zalicza się Witolda Gombrowicza, Czesława Miłosza, Sławomira Mrożka.

Ważne tematy w literaturze polskiej 1945–1989

DOŚWIADCZENIA II WOJNY ŚWIATOWEJ I HOLOKAUSTU

Po II wojnie światowej dla wielu pisarzy ważnym zadaniem stało się oddanie związanych z nią wstrząsających przeżyć i doświadczeń oraz ich skutków dla współczesnego człowieka. Szczególnie ważną rolę tematyka ta odgrywa w twórczości Tadeusza Różewicza. Wielu polskich twórców podjęło temat prześladowania i zagłady europejskich Żydów, m.in. Adolf Rudnicki w cyklu opowiadań *Epoka pieców*. Zapiski z sowieckich łagrów wydawane były poza granicami kraju i w oficjalnym obiegu ukazały się dopiero po 1989 r.

EMIGRACJA W PRZESZŁOŚĆ

Nieprzyjazna rzeczywistość społeczno-polityczna i trudne pytania, przed którymi stawał człowiek współczesny, zachęcały do ucieczki do mitycznych krain dzieciństwa. Pisarze w utworach przywoływali obrazy odległych prowincji kresowych, tamtejszych lokalnych społeczności. To, co minęło, często przedstawiano jako arkadię, przestrzeń ładu, spokoju, piękna i szczęścia. Tę tematykę poruszały m.in. powieści: *Dolina Issy* Czesława Miłosza, *Austeria* Juliana Strykowski, *Kronika wypadków miłosnych* Tadeusza Konwickiego.

NURT WIEJSKI – UTRACONA TOŻSAMOŚĆ, KONFLIKT CYWILIZACYJNY

W związku z masową migracją mieszkańców wsi do miast w wielu utworach pojawiły się refleksje na temat tradycyjnego, wiejskiego systemu wartości oraz jego znaczenia we współczesnym świecie, a także wykorzenienia chłopca spowodowanego zmianą miejsca życia i jego warunków. Pisarze przedstawiali w utworach obrazy z życia wsi, wiejskiej obyczajowości i jej przemian. Do nurtu wiejskiego w literaturze powojennej zalicza się m.in. powieści *A jak królem, a jak katem będziesz* Tadeusza Nowaka, *Pałac* Wiesława Myślińskiego, *Konopielkę* Edwarda Redlińskiego.

Sztuka w Polsce w latach 1945–1989

W pierwszym okresie PRL-u w sztuce obowiązywał socrealizm. Awangardowe eksperymenty odrzucano i przedstawiano jako szkodliwe. Ważniejsza od formy była treść propagandowa. Powstawały m.in. portrety przodowników pracy i przywódców partyjnych, plakaty propagandowe, monumentalne rzeźby przedstawiające robotników. Na przełomie lat 50. i 60. XX w. nastąpił odwrót od socrealizmu i polska sztuka zaczęła się włączać w nurt twórczości światowej. Wielu artystów zwróciło się ku sztuce abstrakcyjnej i jej różnym odmianom. W latach 70. XX w. w sztukach wizualnych bardzo wyraźna stała się tendencja do ukazywania procesu tworzenia, samego sposobu powstawania dzieła. Coraz częściej stosowano też nowe formy artystyczne – happening [czyt.: hepening], performance [czyt.: performens], instalację. W latach 80., po wprowadzeniu stanu wojennego, organizowano nieformalne spotkania artystyczne, pokazy, wystawy i koncerty w domach, prywatnych studiach artystycznych, przy kościołach. Sztuka tego okresu była bardzo różnorodna pod względem formy i treści, rozwijały się m.in. tendencje z poprzednich dekad.

Przykładowe dzieło: Magdalena Abakanowicz, *Plecy*

- Dzieło składa się z 80 figur przypominających siedzące ludzkie postacie.
- Zgarbione, pochylone korpusy są pozbawione głów i prawie identyczne, nie można określić ich płci ani wieku. Z przodu są wydrążone.
- Postacie tworzą tłum złożony z bezosobowych, powtarzalnych form.
- Artystka podobną formę wykorzystała do stworzenia w 1993 r. pomnika ofiar bomby atomowej w Hiroszynie zatytułowanego *Zastygłe*.

🕒 1976–1980 🧑‍🎨 tkanina, żywica 📍 Muzeum Narodowe w Krakowie (ze zbiorów Muzeum Narodowego we Wrocławiu)

Literatura polska po 1989 roku

Wraz ze zmianami politycznymi, gospodarczymi i społecznymi, które zachodziły w Polsce po 1989 r., upowszechniał się dostęp do nowych mediów. Pojawiły się nowe, różnorodne stacje radiowe i kanały telewizyjne, a potem także ogólnodostępny internet. Wzrastała przewaga obrazu i dźwięku nad słowem pisanym. Między innymi z tych powodów literatura straciła uprzywilejowane miejsce, jakie zajmowała w kulturze jeszcze do końca lat 80. Książkę zaczęto postrzegać jako kolejny produkt na wolnym rynku, konkurujący z innymi towarami. Jednocześnie przełom ustrojowy, otwarcie granic i większa swoboda sprawiły, że kultura – w tym twórczość literacka – stała się jeszcze bardziej różnorodna pod względem formy i tematyki. Powstało także wiele prywatnych wydawnictw. Zaczęto organizować liczne konkursy literackie oraz festiwale i targi książki.

Nowe i stare podziały

Po roku 1989 r. zapanowała pełna swoboda twórcza. Zniesiona została cenzura, pisarze mogli podejmować nowe, bardziej uniwersalne tematy. Zniknął podział na twórczość oficjalną i podziemną, propagandową i wolnościową, a wyraźniejszy stał się podział na literaturę starszych i młodszych twórców. Nadal tworzyli i działali „starzy mistrzowie”, np. Tadeusz Różewicz, Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz, Tadeusz Konwicki czy Sławomir Mrożek. Jednocześnie rozwijała się młoda literatura. Jej ważnymi reprezentantami byli pisarze związani z krakowskim czasopismem „brulion”, m.in.: Marcin Baran, Manuela Gretkowska, Marcin Świetlicki. Ważne dzieła opublikowali Olga Tokarczuk (np. *Prawiek i inne czasy*, *Dom dzienny, dom nocny*), Andrzej Stasiuk (np. *Opowieści galicyjskie*) czy Dorota Masłowska (np. *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*, *Między nami dobrze jest*).

Rozwój reportażu

Po 1989 r. rozpoczęła się w Polsce wielka kariera reportażu. Początkowo dominowały reportaże podróżnicze – w latach 90. Polska nie pociągała reporterów tak bardzo, jak kraje afrykańskie czy azjatyckie. Z czasem pojawiało się coraz więcej tekstów zaliczanych do reportażu literackiego – gatunku na pograniczu dziennikarstwa i literatury.

Do najbardziej znanych polskich reportażyistów po 1989 r. należą: Jacek Hugo-Bader, Mariusz Szczygieł, Wojciech Tochman, Wojciech Jagielski, Joanna Cieczott, Małgorzata Szejnert, Filip Springer, Olga Gitkiewicz. W nowej rzeczywistości nadal tworzyli i publikowali także uznani autorzy, którzy rozpoczęli karierę jeszcze w poprzednim okresie, np. Ryszard Kapuściński, Hanna Krall.

W ostatniej dekadzie coraz większą poczytność zdobywają biografie reporterskie, takie jak *Sendlerowa*. W ukryciu Anny Bikont, *Beksińscy*. Portret podwójny Małgorzaty Grzebałkowskiej, *Tancerka i zagłada*. *Historia Poli Nireńskiej* Weroniki Kostyrko.

Literatura popularna

Obecnie szczególnie dynamicznie rozwija się literatura popularna. Powodzeniem wśród czytelników cieszą się powieści kryminalne takich autorów, jak Katarzyna Bonda, Remigiusz Mróz czy Marek Krajewski. Konwencje kryminału niekiedy wykorzystują też autorzy trudniejszych tekstów, np. Joanna Bator.

Po 1989 r. zaczęło także powstawać wiele powieści poruszających wątki romansowe, przeznaczonych dla masowego odbiorcy, np. teksty Katarzyny Grocholi, Krystyny Mirek. Rozwija się również nowoczesna powieść historyczna. Utwory zaliczane do tego gatunku pisze m.in. Elżbieta Cherezińska (cykl *Odrodzone królestwo*, *Turniej cieni*).

Literatura w cyfrowej przestrzeni

Rozwój globalnej sieci łączącej niemal cały świat zmienił i nadal zmienia oblicze współczesnej literatury. Medioznawcy wskazują na pojawienie się w XX w. dwóch zjawisk. Pierwszym jest „literatura w internecie”, drugim „literatura internetu”.

Wkroczenie literatury do internetu oznacza m.in., że wielu znanych i cenionych pisarzy zakłada strony internetowe, blogi czy konta w mediach społecznościowych, na których prezentują nie tylko swoje przemyślenia, lecz także twórczość. Do takich pisarzy należy np. prozaik Łukasz Orbitowski czy poeta Jacek Podsiadło. Powstaje także wiele projektów, których celem jest archiwizacja twórczości literackiej, oraz portale, na których zamieszczane są recenzje, dyskusje, analizy poświęcone literaturze najnowszej (np. *Dwutygodnik*, *Mały Format*, *Popmoderna*).

W ramach „literatury internetu” można mówić o ciekawym zjawisku ostatnich lat, jakim jest dynamiczny rozwój publikacji elektronicznych, umożliwiających poszukiwanie nowych form wyrazu artystycznego. Przykładem takiej literatury jest powieść hipertekstowa, która pozwala odbiorcom zanurzyć się w wielowarstwową i nielinearną fabułę, a także poskładać i uzupełnić ją samemu – zgodnie z własnymi upodobaniami i pomysłami. Wszystko to odbywa się w wirtualnej przestrzeni przy pomocy urządzeń mobilnych. Jednymi z najciekawszych przykładów powieści hipertekstowej są *Blok* (2003) Sławomira Shutego czy *Koniec świata według Emeryka* (2005) Radosława Nowakowskiego.

Wybrane tematy w literaturze polskiej po 1989 r.

MAŁE OJCZYZNY, PROWINCJONALNE ŻYCIE

W literaturze po 1989 r. popularne stają się nostalgiczne powieści, w których pierwszoosobowy narrator przywołuje zapamiętaną z dzieciństwa przestrzeń jako wyjątkowe miejsce, będące niegdyś centrum jego świata, wyspą szczęśliwości, a dziś – utraconym rajem. W utworach pojawiają się swojskość i obcość – przeciwstawiane i zarazem przenikające się – fascynacja pograniczem i losem mniejszości narodowych oraz zgodnym współistnieniem wielu kultur, często wyrażany jest żal za zbyt szybko upływającym czasem. Mityczną ojczyzną w powieściach Pawła Huellego [czyt.: hilego] (*Castorp, Opowiadania na czas przeprowadzki*) i Stefana Chwina (*Hanemann, Krótka historia pewnego żartu*) jest Gdańsk. Andrzej Stasiuk opisuje w *Dukli* i *Opowieściach galicyjskich* Beskidy. O Sandomierszczyźnie pisze Wiesław Myśliwski (*Widnokrąg*), zaś Jerzy Pilch – o Śląsku Cieszyńskim (*Bezpowrotne utracone leworęczność, Moje pierwsze samobójstwo*). W niektórych powieściach zaliczanych do tego nurtu obok miejsc prawdziwych pojawiają się przestrzenie wykreowane, fikcyjne, magiczne – tak jest np. w książce *W czerwieni* Magdaleny Tulli.

ALTERNATYWNE ŚWIATY, ALTERNATYWNE HISTORIE

W nowych czasach powstaje wiele utworów zaliczanych do fantastyki naukowej i fantasy. Akcja tych pierwszych rozgrywa się w przyszłości, często w odległych częściach kosmosu, a tych drugich – w alternatywnej przeszłości, nierzadko w świecie, którym rządzi magia. Wielu twórców fantastyki poprzez fikcję próbuje odsłonić głębszą prawdę o człowieku, ciekawe przygody mieszają się w ich utworach z rozważaniami filozoficznymi i tematyką egzystencjalną. W tekstach fantastycznych wykorzystywane są też rozwiązania typowe dla powieści historycznej, awanturniczej czy szpiegowskiej, kryminału, studium psychologicznego, romansu, a także horroru. Autorzy utworów fantasy to m.in.: Andrzej Sapkowski (saga o wiedźminie), Anna Brzezińska (*Zbójce gościniec*), Robert M. Wegner (*Opowieści z meekhańskiego pogranicza*). Literaturę fantastycznonaukową tworzą np. Jacek Dukaj (*Lód, Inne światy*), Rafał Kosik (*Kamelon, Vertical*).

INNOŚĆ, OBCOŚĆ, WYKLUCZENIE

Ograniczenia polityczne i kulturowe obowiązujące w PRL-u powodowały, że pewne tematy w literaturze stanowiły tabu. Większa swoboda po 1989 r. sprawiła, że w tekstach częściej zaczęły pojawiać się takie wątki, jak doświadczenie odmienności, poczucie wyobcowania, poszukiwanie innych tożsamości niż tradycyjne. Wielu pisarzy tworzy dzieła, które pozwalają obserwować świat z różnych punktów widzenia i wyjść poza stereotypy, a także uczyć współodczuwania. Rzeczywistość pokazana z perspektywy „innego” pozwala czytelnikowi lepiej go poznać, wkroczyć w świat jego emocji, doświadczyć jego osamotnienia i lęku. „Inni” to nie tylko nie-Europejczycy, jak w reportażach Ryszarda Kapuścińskiego, lecz także wszyscy „odmieńcy”: kobiety w świecie zdominowanym przez mężczyzn, osoby o odmiennej orientacji psychoseksualnej czy przybysze z zewnątrz – turyści, emigranci, uchodźcy. Opozycję swój – obcy ukazują w utworach m.in. Henryk Grynberg (*Drohobycz, Drohobycz*), Andrzej Stasiuk (*Biały kruk, Jadąc do Babadag*), Izabela Filipiak (*Absolutna amnezja, Niebieska menażeria*), Michał Witkowski (*Lubiewo*).

Sztuka w Polsce po 1989 roku

Sztuka krytyczna

Nowa rzeczywistość społeczna po 1989 r. wpłynęła na zmianę zainteresowań artystów. Ważnym zjawiskiem stała się sztuka krytyczna. Artyści zaczęli podważać ogólnie przyjęte normy obyczajowe, kulturowe i religijne, ukazując ich fałsz oraz opresyjny charakter. Korzystając z różnych technik: instalacji, wideo, fotografii, ukazywali przemilczane dotąd obszary życia człowieka m.in. związane z cielesnością. Poruszali problemy śmierci, choroby, brzydoty, a ich dzieła ujawniały różne rodzaje wykluczenia, m.in. osób starszych, chorych, niepełnosprawnych (np. *Olimpia*, *Łaźnia* Katarzyny Kozyry, *Przypadki humanitarne* Alicji Żebrowskiej, *Na spacer* Artura Żmijewskiego, *Obrzędy intymne* Zbigniewa Libery). Ta zaangażowana społecznie sztuka wywoływała wiele kontrowersji, a nawet skandali medialnych.

Nowa sztuka po 2000 r.

Nowe obszary zainteresowań polskiej sztuki po roku 2000 to m.in. wielość światopoglądów i systemów norm funkcjonujących w społeczeństwie, konflikt między duchowością a materializmem, dominacja konsumpcjonizmu, techniki oddziaływania na odbiorców stosowane w mediach i reklamie, wpływ kultury masowej na sposób postrzegania świata, degradacja przyrody i związana z nią odpowiedzialność człowieka. Wiele artystów poruszało też takie tematy, jak wyobrażenia, marzenia, pamięć, tożsamość jednostkowa i zbiorowa.

Oblicze najnowszej sztuki zmieniają nowe technologie. Powstają dzieła interdyscyplinarne, czyli łączące różne techniki i rodzaje twórczości. Obok nowatorskich strategii pojawiają się też odwrotne tendencje – wielu artystów poszukuje inspiracji w sztuce nieprofesjonalnej albo wraca do klasycznych, tradycyjnych zasad wypracowanych przez dawnych twórców. Między innymi z tych powodów nie sposób uchwycić całej wielości postaw, koncepcji i nurtów artystycznych pojawiających się w sztuce XXI w.

Przykładowe dzieło: Katarzyna Kozyra, *Piramida zwierząt*

- Do stworzenia dzieła Katarzynę Kozyrę zainspirowała baśń braci Grimm *O czterech muzykantach z Bremy*.
- Instalacja składa się z czterech wypchanych ciał zwierząt, ustawionych jedno na drugim w kolejności od największego do najmniejszego, drastycznego filmu dokumentującego proces uśmiercania konia oraz z komentarza z oświadczeniem artystki. Zwierzęta wykorzystane w dziele były wcześniej przeznaczone na śmierć, nie zostały zabite na jego potrzeby.
- Rzeźba złożona z autentycznych, martwych zwierząt jest pomnikiem ukazującym zakłamanie człowieka i jego dominację nad słabszymi istotami, a także brak wrażliwości. Zestawienie estetycznej rzeźby z makabrycznym filmem ma uzmysławiać, że większość z nas – czyli konsumenci mięsa – bierze udział w procederze codziennego, masowego zabijania zwierząt.

🕒 1993 r.

🖼️ instalacja, film wideo

📍 Zachęta – Narodowa Galeria Sztuki w Warszawie

Kształcenie językowe

A co ciekawego i przydatnego znajdziecie tutaj?

Ćwiczenia z życia wzięte.

LEKCJA

5

Dobro, piękno i prawda

Wartościowanie wypowiedzi.
składniki kultury języka

NA POCZĄTEK

Jakie skojarzenia budzą w Tobie słowa: *dom, praca, wakacje*? Jak myślisz, czy większość ludzi odbiera te wyrazy pozytywnie czy negatywnie?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Wypowiedzi mogą być wartościujące, tzn. wyrażać pozytywny lub negatywny stosunek nadawcy do danego przedmiotu czy zjawiska lub jakiejś osoby. Wartościowaniu wypowiedzi służą m.in.:

- **słowa wartościujące wprost**, np. *wspaniały, mądry* (wartościowanie pozytywne), *brzydki, kłamiwy* (wartościowanie negatywne);
- **słowa, które same w sobie nie są wartościujące**, ale wśród członków danej wspólnoty językowo-kulturowej budzą pewne **pozytywne lub negatywne skojarzenia**, np. *matka* (wartościowanie pozytywne), *macocha* (wartościowanie negatywne, widoczne np. w zwrocie *traktować po macoszemu* – niesprawiedliwie, źle, bez należytej uwagi);
- **środki słowotwórcze**, np. *bucior* (zgrubienie od słowa *but* sygnalizujące negatywną ocenę danego przedmiotu, np. jego wyglądu, wielkości);
- **środki fleksyjne**, np. *profesory* (wartościowanie negatywne) zamiast neutralnego *profesorowie*;
- **sposób wymowy**, np. odpowiednio wymówione wyrażenie *Ale muzyka!* może wyrażać zachwyt (wartościowanie pozytywne) lub pogardę (wartościowanie negatywne).

SCHEMAT DŁUŻSZEJ WYPOWIEDZI ARGUMENTACYJNEJ

1. WSTĘP

- wprowadzenie do tematu – może zawierać ogólną refleksję dotyczącą poruszanego zagadnienia, wyjaśnienie pojęć istotnych dla jego zrozumienia czy zarysowanie tła problemu przez przywołanie odpowiednich kontekstów, cytatów;
- teza – przedstawienie opinii na dany temat.

2. ROZWINIĘCIE – ARGUMENTACJA

- argumenty i potwierdzające je przykłady – jeśli są konieczne.

3. ZAKOŃCZENIE

- podsumowanie i sformułowanie końcowego wniosku, np. powtórzenie tezy lub najważniejszych argumentów;
- odwołanie się do tematu, nawiązanie do tezy – tak, aby wstęp i zakończenie tworzyły kłamerę kompozycyjną wypowiedzi.

ĆWICZENIA

- 1 Wyjaśnij, co oznaczają przedstawione znaki. Które z nich mają charakter naturalny, a które – konwencjonalny?

1.

2.

3.

- a) Oglądaliśmy w telewizji trening przyszłych Małyszów.
b) Muzealnik opowiadał o tyrańskich rządach różnych ad
c) Mam już dosyć tego wymądrzającego się Einsteina!
d) Bądź Prometeuszem i nam pomóż!

• Czy odwołania do pozytywnych bohaterów są wyk
w wypowiedziach pozytywnych, czy również
negatywnych? Uzasadnij odpowiedź.

- 4 Przyporządkuj podane czasowniki do związków
wyrazowych o takim samym znaczeniu. Jak
myślisz, dlaczego te słowa są często zastępowane
metaforycznymi, bardziej rozbudowanymi zwrotami?

kraść, kłamać, lenić się

- a) mijać się z prawdą d) urodzić się w niedzielę
b) mieć lepkie ręce

- 5 Jaki czasownik zastępują podane eufemizmy? Wskaż
wśród nich wyrazy i zwroty podniesłe oraz żartobliwe

dokonać żywota, przekreślić się, pójść do wie
przenieść się na tamten świat, rozstać się z życiem

Kultura języka w zawodzie

Zgodnie z etykietą językową osoba świadcząca daną usługę rozpoczyna rozmowę z klientem od grzecznościowej formuły wyrażającej zainteresowanie jego potrzebami. Najczęściej funkcję tę pełni pytanie *W czym mogę pomóc?*, powszechnie używane w handlu i usługach od lat 90. XX w. i będące tłumaczeniem anglojęzycznego zdania *How can I help you?*. Ponieważ sformułowanie to jest stosunkowo nowe, a do tego bywa nadużywane, niektórzy klienci – zwłaszcza starsi – mogą odbierać je jako niezbyt grzeczne. Warto ograniczyć te formuły na rzecz tradycyjnego i zgodnego z polską etykietą językową pytania *Czym mogę służyć?*.

ZADANIE BRANŻOWE

W jaki sposób można rozpocząć rozmowę z klientami korzystającymi z usług, do których wykonywania się przygotowujesz? Podaj przykładowe sformułowania – inne niż zamieszczone w tekście „Kultura języka w zawodzie”.

▲ Proste schematy ułatwiające Wam naukę.

▲ Wskazówki dotyczące poprawnego języka w zawodzie, którego się uczycie.

Kształcenie językowe

Strefa języka

TEMATY LEKCJI

1	Język złożony ze znaków
<i>Znaki naturalne i konwencjonalne, znaki językowe</i>	s. 176–180
2	Między nadawcą a odbiorcą komunikatu
<i>Akt komunikacji i jego elementy</i>	s. 181–184
3	Na dwór – na pole?
<i>Różne odmiany polszczyzny</i>	s. 185–188
4	Językowy savoir-vivre
<i>Zasady etykiety językowej</i>	s. 189–193
5	Dobro, piękno i prawda
<i>Wartościowanie wypowiedzi. Etyka słowa i inne składniki kultury języka</i>	s. 194–196
6	Nie wierz we wszystko, co zobaczysz w sieci
<i>Problemy komunikacji internetowej</i>	s. 197–200
7	(Nie) przebierając w argumentach
<i>Argumenty i chwytły erystyczne stosowane w dyskusji</i>	s. 201–206
8	Warto rozmawiać, nie warto się kłócić
<i>Sztuka prowadzenia rozmowy i dyskusowania. Dyskusja a spór i kłótnia</i>	s. 207–211
9	Przemówić słuchaczom do serca i do rozumu
<i>Retoryka jako sztuka przemawiania</i>	s. 212–215
10	Na pierwszym planie: argumentacja
<i>Formy wypowiedzi: wypowiedź argumentacyjna. Plan wypowiedzi</i>	s. 216–221
11	Uwolnić – nie można – uwięzić
<i>Poprawność interpunkcyjna</i>	s. 222–227
12	Położ akcent na wymowę
<i>Poprawność fonetyczna</i>	s. 228–232

Język złożony ze znaków

Znaki naturalne i konwencjonalne, znaki językowe

NA POCZĄTEK

Jakie mogą być znaki? Podaj kilka przykładów. Którymi z nich się posługujesz i w jakich sytuacjach?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Znak to taki element rzeczywistości, który odnosi się do innego elementu, reprezentuje go, przekazuje o nim informację. Przykładowo, czarna chmura jest znakiem nadchodzącego deszczu, a skinienie głową (w kulturze polskiej) – znakiem potwierdzenia. Na znak składają się: forma oznaczająca (czarna chmura, skinienie głową) i treść oznaczana przez tę formę (deszcz, potwierdzenie).

Znaki dzieli się na naturalne i konwencjonalne.

ZNAKI

NATURALNE

Opierają się na:

- relacji przyczynowo-skutkowej, np. grzmot jako znak burzy, podwyższona temperatura jako znak choroby;
- bliskości czasowej lub przestrzennej, np. dym występuje w tym samym czasie co ogień.

Związek między znakiem a elementem rzeczywistości, do którego on odsyła, jest zatem bezpośredni i naturalny. Do właściwego odczytania tych znaków nie potrzeba znajomości określonej kultury – są one czytelne dla każdego człowieka.

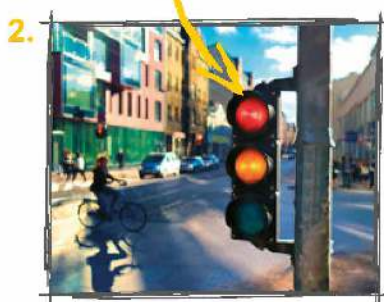
KONWENCJONALNE

Opierają się na umowie (konwencji) między członkami wspólnoty używającej tych znaków, dlatego mogą być różne w poszczególnych społecznościach.

Tą samą grupą znaków mogą posługiwać się np. członkowie danej rodziny, osoby należące do określonej grupy zawodowej, wyznawcy tej samej religii, obywatele jednego państwa. Aby zrozumieć znaki konwencjonalne, trzeba najpierw poznać, na czym polega ich umowność. Znakami konwencjonalnymi są m.in. znaki drogowe, litery, cyfry, gesty czy różne symbole.

ĆWICZENIA

- 1 Wyjaśnij, co oznaczają przedstawione znaki. Które z nich mają charakter naturalny, a które – konwencjonalny?

- 2 Do każdego z wymienionych elementów znaku dobierz brakującą formę lub treść.

Forma oznaczająca	Treść oznaczana (znaczenie)
czaszka i dwie skrzyżowane piscole	
	żałoba
trójkąt na drzwiach toalety	
	zachowaj ciszę

- 3 Dobierz w pary znaki wyrażające tę samą treść. Objaśnij ich znaczenie.

- Podaj inne pary znaków, które wyrażają tę samą treść.

- 4 Objaśnij sens przedstawionych gestów. Następnie ustal, czy we wszystkich krajach znaczą one to samo co w Polsce. W razie trudności skorzystaj z wiarygodnych źródeł informacji, np. artykułów naukowych lub popularnonaukowych dotyczących znaczenia gestów i mowy ciała w różnych kulturach.

- * 5 Czasem znaki naturalne zostają przeniesione do sfery znaków konwencjonalnych. Podaj przykład takiego znaku. Co oznacza on jako znak naturalny, a co – jako konwencjonalny?
- 6 Wymień przykłady znaków występujących w firmie, w której odbywasz praktyki. Wyjaśnij ich znaczenie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Język to system (uporządkowany zbiór) znaków konwencjonalnych służący do porozumiewania się w obrębie danej społeczności. Znaki tworzące ten system nazywa się **znakami językowymi**. Między ich formą a treścią nie ma związku naturalnego – znaki te tylko umownie odsyłają do określonego zjawiska.

Do znaków językowych należą przede wszystkim słowa i ich połączenia (np. frazeologizmy), a także mniejsze części wyrazu mające określone znaczenie. Przykładowo, słowo *rybką* składa się z trzech takich części.

Znakami językowymi nie są poszczególne głoski czy litery (np. *r*, *y*, *b*) – same w sobie nie mają one bowiem żadnego znaczenia, lecz jedynie służą do budowania znaków językowych.

Język, rozumiany jako system znaków językowych, pełni kilka funkcji.

- **Funkcja generatywna** – przejawia się w możliwości tworzenia (generowania) wypowiedzi. Gdyby nie przyjęty system znaków, nie moglibyśmy rozmawiać ani formułować wypowiedzi pisemnych.
- **Funkcja poznawcza** – znaki językowe nazywają różne elementy rzeczywistości, dzięki czemu wyodrębniają je spośród innych i pozwalają o nich mówić, a także przedstawiają je w określony sposób. Język jest więc jednym z narzędzi służących do poznawania rzeczywistości.
- **Funkcja socjalizująca** – system znaków łączy użytkowników w jedną wspólnotę.
- **Funkcja kulturotwórcza** – język jest głównym nośnikiem określonej kultury wraz z jej wartościami. Umożliwia np. ich przekazywanie i utrwalanie w dziełach literackich i naukowych, w przysłowiach.

7 Jaką treść wyrażają zamieszczone znaki językowe?

a) legenda

b) żywy

c) żywa legenda

8 Wyjaśnij, o czym informują poszczególne znaki językowe wchodzące w skład podanego słowa.

wicedyrektorzy

9 Przeczytaj fragment utworu Bolesława Prusa i odpowiedz, dlaczego Antek uznał słowa nauczyciela za łgarstwo. Odwołaj się do pojęcia znaku językowego.

Jednego dnia na dworze mróz był lżejszy, profesorowi także jakoś serce odtajało, więc chciał wytłumaczyć najmłodszym swoim wychowankom pożytek pisma.

– Patrzcie, dzieci – mówił, pisząc na tablicy wyraz *dom* – jaka to mądra rzecz pisanie. Te trzy znaczki takie małe i tak niewiele miejsca zajmują, a jednak oznaczają – dom. Jak tylko na ten wyraz popatrzysz, to zaraz widzisz przed oczami cały budynek, drzwi, okna, sień, izby, piece, ławy, obrazy na ścianach, krótko mówiąc – widzisz dom ze wszystkim, co się w nim znajduje.

Antek przecierał oczy, wychylał się, oglądał napisany na tablicy wyraz, ale domu żadnym sposobem zobaczyć nie mógł. Wreszcie trącił swego sąsiada i spytał:

– Widzisz ty tę chałupę, co o niej profesor gadają?

– Nie widzę – odparł sąsiad.

– Musi to chyba być łgarstwo! – zakonkludował¹ Antek.

Ostatnie zdanie usłyszał nauczyciel i krzyknął:

– Jakie łgarstwo? Co łgarstwo?

– A to, że na tablicy jest dom. Przecie tam jest ino trochę kredy, ale domu nie widno – odparł naiwnie Antek.

Bolesław Prus, *Antek*

¹ Zakonkludować – wyciągnąć wniosek, zakończyć wypowiedź tym wnioskiem.

10 Które ze zmysłów ludzie wykorzystują w komunikacji językowej? W jaki sposób?

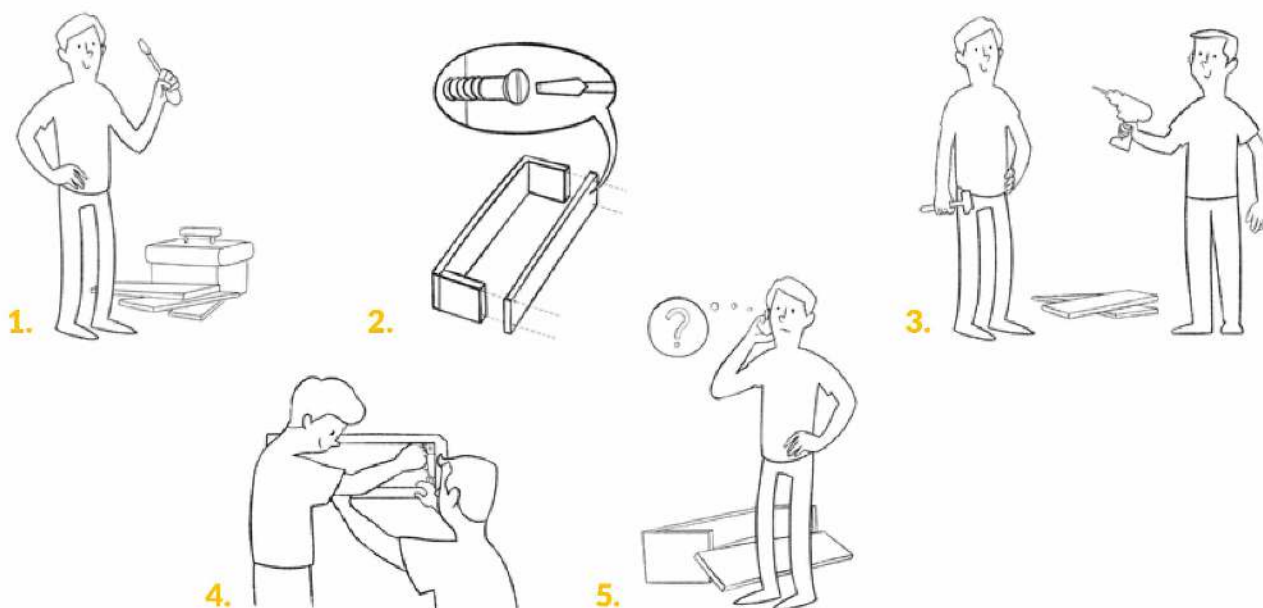
wzrok, słuch, węch, dotyk

*** 11** Zapoznaj się z podanymi związkami frazeologicznymi o tym samym znaczeniu. Jak w trzech różnych kulturach – polsko-, angielsko- i niemieckojęzycznej – postrzega się załatwianie dwóch spraw jednocześnie? Jaką funkcję języka przede wszystkim realizują zamieszczone frazeologizmy?

załatwić dwie sprawy jednocześnie:

- język polski – upiec dwie pieczenie na jednym ogniu
- język angielski – *kill two birds with one stone* [czyt.: kil tu berds tyf łan stołn], czyli „zabić dwa ptaki jednym kamieniem”
- język niemiecki – *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* [czyt.: cwaj fligen mit ajnar klape szlagen], czyli „ubić dwie muchy jednym uderzeniem”

12 Na podstawie zamieszczonych znaków napisz w zeszycie instrukcję montażu półki.

Kultura języka w zawodzie

Szczególnym typem znaków są znaki ikoniczne, których znaczenie opiera się na fizycznym podobieństwie znaku i oznaczanego obiektu. Zaliczyć można do nich np. czyjeś zdjęcie (jako znak danej osoby), rysunek czekoladek na bombonierce (jako znak jej zawartości) czy fotografię owoców i warzyw na szyldzie sklepu warzywniczego. Znaki ikoniczne łączą więc cechy znaków naturalnych i konwencjonalnych. Jeśli posługujesz się tego typu znakami, pamiętaj, że powinny one jak najdokładniej odzwierciedlać przedstawiany obiekt – w przeciwnym razie mogą wprowadzić odbiorcę w błąd. Aby uniknąć takich pomyłek, często na opakowaniach żywności – obok atrakcyjnej fotografii produktu – podaje się informację: *Zdjęcie symboliczne* albo *Propozycja podania*. Z tego też względu w swoim CV zamieść aktualną fotografię bez nadmiernego retuszu – taką, jaka będzie najlepiej odzwierciedlać Twój wygląd.

ZADANIE BRANŻOWE

Opracuj znak ikoniczny dla punktu krawieckiego, salonu fryzjerskiego lub innej firmy, z którą wiążesz swoją przyszłą pracę. Zwróć uwagę na to, aby znak sugestywnie informował odbiorców, czym zajmuje się dany zakład.

Między nadawcą a odbiorcą komunikatu

Akt komunikacji i jego elementy

NA POCZĄTEK

Z czym kojarzy Ci się słowo *komunikacja*? Podaj jego różne znaczenia.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Komunikacja to inaczej porozumiewanie się. Do komunikowania się dochodzi między różnymi istotami żywymi: zarówno zwierzętami, jak i ludźmi. Ludzie porozumiewają się ze sobą językowo i pozajęzykowo (np. za pomocą gestów, mimiki).

Podstawową jednostką komunikacji językowej jest **akt komunikacji** – wypowiedź stworzona w określonej sytuacji przez nadawcę i skierowana do odbiorcy.

Aby akt komunikacji był skuteczny, powinno wystąpić w nim sześć elementów:

- **komunikat** – informacja przekazywana podczas aktu komunikacji;
- **nadawca** – osoba, która przekazuje komunikat;
- **odbiorca** – osoba, do której komunikat jest kierowany;
- **kontakt** – zachodzący między nadawcą a odbiorcą;
- **kod** – znaki językowe, za pomocą których formułowany jest komunikat; kod słowny może być uzupełniony komunikatami pozajęzykowymi, takimi jak gesty, mimika, ton głosu;
- **kontekst** – wszelkie okoliczności towarzyszące komunikatowi i mające wpływ na jego przekaz, np. cel komunikatu, uczucia, które się z nim wiążą, czas i miejsce, w którym dochodzi do aktu komunikacji, wcześniejsze doświadczenia nadawcy i odbiorcy.

Wypowiedzi mogą pełnić różne funkcje, dlatego w poszczególnych komunikatach niektóre elementy aktu komunikacji mogą być ważniejsze od pozostałych. Zależy to od intencji wypowiedzi. Przykładowo, w reklamie najistotniejszy jest odbiorca, którego chce się przekonać do zakupu danego produktu, a w pamiętnikach – nadawca, który dzieli się swoimi przemyśleniami czy wspomnieniami. Tekst poetycki może skupiać się na samym komunikacie (formie wiersza, rymach itp.), a wypowiedź nauczyciela polonisty – na języku, czyli kodzie. Kontakt jest uwypuklony w pytaniach typu: *Czy dobrze mnie słyszać?*, a kontekst – m.in. w wypowiedziach o funkcji informacyjnej, takich jak: *Pociąg wjedzie na tor pierwszy przy peronie drugim*.

ĆWICZENIA

- 1 Określ, kto jest nadawcą, a kto – odbiorcą podanych komunikatów.

- 2 Które z wypowiedzi skupiają się przede wszystkim na nadawcy, a które – na odbiorcy? Jaki jest cel tych komunikatów?

- a) Bardzo się cieszę, że cię widzę.
- b) Jestem wykończony!
- c) Oto kandydat, który rozumie Twoje potrzeby.
- d) W tej chwili marsz do pokoju!

- 3 Sformułuj komunikaty odpowiadające podanym sytuacjom.

- a) Jesteś w nieznanym mieście i pytasz przechodnia o to, jak dojść na dworzec.
- b) W poście na portalu społecznościowym prosisz o pomoc w odnalezieniu ukradzionego roweru.
- c) Za pomocą SMS-a potwierdzasz kurierowi, że o podanej przez niego godzinie będziesz w domu i odbierzesz przesyłkę.
- d) Pytasz recepcjonistę w hotelu, czy możesz zmienić pokój, ponieważ w tym, w którym obecnie mieszkasz, czujesz zapachy z hotelowej kuchni.

- 4 Napisz w zeszycie trzy wypowiedzi zawierające prośbę o zamknięcie okna. Pierwsza z nich powinna być skierowana przez nauczyciela do ucznia, druga – przez ucznia do nauczyciela, a trzecia – przez jednego ucznia do drugiego.
- 5 Zapoznaj się z pytaniami, które warto sobie zadać przed sporządzeniem wypowiedzi pisemnej. Do każdego z nich dobierz element aktu komunikacji, który jest w tym pytaniu najważniejszy.

odbiorca, komunikat, kod i kontakt, kontekst

 - a) O czym chcesz napisać?
 - b) Do kogo piszesz?
 - c) W jakim celu piszesz?
 - d) Jak sformułujesz tekst, aby był zrozumiały?
- 6 Przeczytaj głośno zdanie *Znowu mamy piątek* na trzy sposoby – za każdym razem wyrażając inną intencję wypowiedzi, czyli cel, w jakim nadawca ją tworzy. Dzięki czemu możliwe jest przekazanie odbiorcy właściwej intencji?
 - Cieszysz się, ponieważ niedługo będzie weekend.
 - Odczuwasz niepokój związany z tym, że czas bardzo szybko upływa.
 - Masz zły humor z powodu najmniej lubianych zajęć w całym tygodniu.
- * 7 W jaki sposób przekazuje się intencję wypowiedzi w internecie – na przykład na forum internetowym lub w grupie dyskusyjnej?
- 8 Ustal, na którym elemencie aktu komunikacji skupiają się podane wypowiedzi. Podaj inne przykłady zdań uwypuklających każdy z tych elementów.
 - a) Nie wiem, co to znaczy.
 - b) Wy tłumacz mi, o co tu chodzi.
 - c) Czy wszyscy mnie słyszą?
 - d) Termometry wskazują pięć stopni poniżej zera.
 - e) Wyrazy *naprawdę* i *pewnie* to partykuły.
 - f) *Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu* [...]. (Adam Mickiewicz, *Stepy akemańskie*)
- 9 Wśród podanych wypowiedzi wskaż te, które służą podtrzymaniu kontaktu.
 - a) Dziewczyny z tyłu – słyszycie mnie?
 - b) Hej, co u ciebie?
 - c) Która jest teraz godzina?
 - d) Opowiem ci, jaki miałem dziwny sen.
 - e) Proszę słuchać uważnie.
 - f) Tak, tak, pamiętam.
 - g) Proszę Państwa, kto dziś przystępuje do egzaminu?

- 10** Sformułuj kilka wypowiedzi, które służyłyby podtrzymaniu kontaktu w przedstawionej sytuacji.

- 11** Który element aktu komunikacji dominuje w poszczególnych zdaniach? Uzasadnij swoją odpowiedź.

Cześć, co słychać? Bardzo się cieszę, że do mnie oddzwoniłaś. W poniedziałek jest poprawa sprawdzianu z angielskiego. Pomóż mi, proszę! Jak tworzy się czas przeszły? Będę wdzięczna.

- * 12** Ułóż trzy hasła reklamujące wybrany produkt. Każde z nich powinno skupiać się na innym elemencie aktu komunikacji.

- Hasło, które ma oryginalną formę (skupione na komunikacie).
- Hasło, które zachęca do zakupu (skupione na odbiorcy).
- Hasło zawierające informację, np. o cenie, składzie, właściwościach (skupione na kontekście).

Na dwór – na pole?

Różne odmiany polszczyzny

NA POCZĄTEK

Podaj przykłady sformułowań, które są używane w Twoim otoczeniu, ale nie spotykasz się z nimi w radiu, telewizji ani internecie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W codziennych sytuacjach często posługujemy się innymi odmianami polszczyzny niż **język ogólnonarodowy (ogólny)**, którego używa się np. w szkole, urzędach, prasie. Zdarza się, że używamy wyrażen – słów lub ich połączeń – stosowanych tylko w danym regionie, niezrozumiałych poza miejscem, w którym mieszkamy. Przykładowo, mieszkańcy wielu miejscowości na Pomorzu nazywają ciasto *kuchem*, a osoby z południa Polski mówią, że wychodzą *na pole*, a nie *na dwór*. Takie różnice w słownictwie, a także np. w wymowie wyrazów, świadczą o tym, że obok języka ogólnonarodowego występują odmiany terytorialne polszczyzny – **dialekty i gwary**.

- **Dialekt** to odmiana języka używana na ograniczonym terenie, najczęściej przez ludność wiejską. W Polsce wyróżniamy dialekty: mazowiecki, wielkopolski, małopolski i śląski.
- **Gwara** to odmiana terytorialna o mniejszym zakresie – obejmująca kilka lub kilkanaście wsi. Poszczególne gwary wchodzą w skład dialektów, np. do dialektu małopolskiego należy gwara podhalańska, a do dialektu mazowieckiego zaliczamy gwary podlaskie.

Elementy języka należące do gwar nie mieszczą się w normie języka ogólnego, dlatego należy ich unikać w sytuacjach oficjalnych. Niektóre słowa należące dawniej do gwary (np. *kierpce*, *sikława*, *oscypek*) upowszechniły się w języku ogólnonarodowym, inne weszły do języka mieszkańców całego regionu, w tym także mieszkańców wielkich miast (np. wielkopolska *macoszka*, czyli „bratek”, małopolska *borówka*, czyli „jagoda”). Te ostatnie nazywamy **regionalizmami**.

ĆWICZENIA

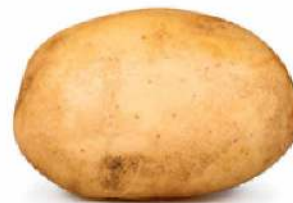
1 W podanych przykładach wskaż sformułowania z języka ogólnego oraz regionalizmy.

a) oglądnąć film, obejrzeć film	d) laczki, klapki
b) doktor Kowalski, doktor Kowalski	e) drożdżówka, szneka
c) krawcowa, krawczygni	

- 2 Odszukaj w zdaniach elementy gwarowe. Czym różnią się one od ich odpowiedników używanych w języku ogólnonarodowym?

- a) Jest zimno, więc załóż capkę i salik. c) Zróbta porządek w swoim pokoju.
b) Idę do sklepu po chlib, syr i mliko. d) Byliźmy wczoraj w mieście.

- 3 Jak w Twoim otoczeniu mówi się na warzywo przedstawione na zdjęciu? Porównaj swoją odpowiedź z odpowiedziami koleżanek i kolegów. Które z podanych synonimów są używane w języku ogólnonarodowym, a które – w dialektach i gwarach?

ziemniak, pyra, bulwa, kartofel, grula

- * 4 Poszukaj w swoim otoczeniu osób posługujących się gwarą. Zapisz w zeszycie kilka używanych przez nie słów, które nie występują w języku ogólnonarodowym. Jakie inne cechy gwarowe udało Ci się zaobserwować?
- 5 Która z opinii zamieszczonych na forum internetowym jest Ci najbliższa? Czy zgadzasz się z Bartkiem, że posługiwanie się gwarą przez młode osoby *to obciach*? Porozmawiaj na ten temat z koleżankami i kolegami z klasy.

The screenshot shows a web browser window with a forum thread. The browser's address bar shows 'http://'. The forum thread has five posts, each with a user profile picture, a name, and a comment.

Użytkownik	Opinia
Bartek	Normalnie nie mogę zdzierżyć, jak ktoś mówi gwarą! Tak mówią tylko zacofane i ograniczone osoby mieszkające na wsi.
Iza	Ograniczony jest ten, kto tak uważa! Moja babcia zawsze w domu mówiła gwarą, a pracowała jako księgowa i w ogóle jest bardzo mądrą kobietą :-)
Bartek	Ale Twoja babcia to starsza osoba! Ja mówię o młodych – jak młody używa gwary, to obciach straszny! xD
Wojtek	Nie zgadzam się! Gwary są ważne, świadczą o naszych korzeniach, pochodzeniu! Nie warto, aby zagięły. A tak poza tym to są teraz modne :-)
Iza	Modne czy nie, też uważam, że nie powinniśmy wstydzić się pochodzenia. Babcia uczy mnie słów gwarowych i bardzo się z tego cieszę.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

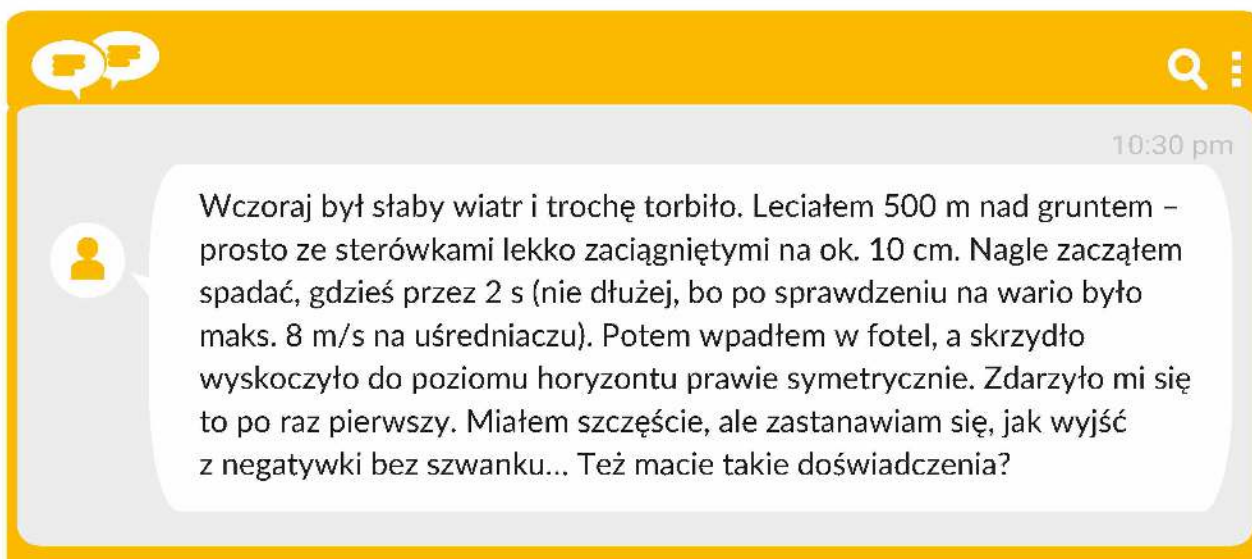
Różnice w używanym przez nas słownictwie są związane nie tylko z regionem, z którego pochodzimy, lecz także z grupą społeczną, do której należymy. Inaczej bowiem mówią nastolatki, inaczej – np. fani hip-hopu, osoby połączone wspólnym hobby (takim jak gry komputerowe czy wędkarstwo). Ze względu na takie różnice wyodrębnia się **odmiany środowiskowe** języka, charakterystyczne dla poszczególnych grup społecznych. W językach środowiskowych występuje wiele wyrazów nacechowanych emocjonalnie, często mało zrozumiałych dla osób spoza danej grupy (np. *dzban*, *czelendź*).

Obok odmian środowiskowych możemy też wyróżnić **odmiany zawodowe** języka, które cechują się specjalistycznym słownictwem, używanym tylko przez osoby wykonujące dany zawód, np. przez lekarzy, informatyków, marynarzy czy mechaników samochodowych.

6 Ustal, do jakich odmian języka polskiego należą podane wypowiedzi. Kim mogą być ich autorzy?

- a) – Czejo! Wbijasz na Fejsbukę? Nie wiem, jak zrobić pd na przyrkę do sql.
– Ejo! Masakra z tą przyrą. Nwm, jak to ogarnąć. Napisz priv do ziomków.
- b) Jarzyny przecieramy przez perlonowe sito lub rozbijamy w malakserze, a następnie rozprowadzamy z rosołem.
- c) Gry typu sandbox nie skalują questów do poziomów, dlatego często po kilka razy wracam do znanych lokacji.

7 Jak myślisz, czego dotyczy podany wpis zamieszczony w grupie dyskusyjnej paralotniarzy? Czy jest on zrozumiały dla osób spoza tego środowiska? Uzasadnij swoją odpowiedź.

10:30 pm

Wczoraj był słaby wiatr i trochę torbiło. Leciałem 500 m nad gruntem – prosto ze sterówkami lekko zaciągniętymi na ok. 10 cm. Nagle zacząłem spadać, gdzieś przez 2 s (nie dłużej, bo po sprawdzeniu na wario było maks. 8 m/s na uśredniaczu). Potem wpadłem w fotel, a skrzydło wyskoczyło do poziomu horyzontu prawie symetrycznie. Zdarzyło mi się to po raz pierwszy. Miałem szczęście, ale zastanawiam się, jak wyjść z negatywki bez szwanku... Też macie takie doświadczenia?

- 8 Odpowiedz, co oznaczają zwroty: *przekroczyć dedlajn*, *wziąć kogoś na dołek*, *złapać szczipkę*. Do każdego z tych sformułowań przyporządkuj odpowiednią grupę używających ich osób.
- wędkarze, przestępcy, pracownicy korporacji
- 9 Odszukaj na tematycznych forach internetowych lub w innych źródłach wyrazy charakterystyczne dla jednej z wymienionych grup. Zapisz kilka takich słów w zeszycie.
- a) matki małych dzieci, niemowląt
 - b) fani piłki nożnej i osoby w nią grające
 - c) weganie i wegetarianie
- 10 Wyjaśnij, jak rozumiesz – w odniesieniu do tematu lekcji – zdanie: *Twoja mowa cię zdradza*.
- * 11 Znajdź informacje, czym jest język regionalny. Co różni go od dialektu? Jaki język regionalny występuje w Polsce? Jaki dialekt i dlaczego wielu badaczy uznaje za język regionalny?

Kultura języka w zawodzie

Odpłatne wykonywanie usług na rzecz innych osób należy do sytuacji oficjalnych, dlatego w kontaktach z klientami należy posługiwać się ogólną polszczyzną – tą, której używasz na lekcjach języka polskiego. Jeśli prowadzisz działalność agroturystyczną, restaurację regionalną czy sklep z pamiątkami dla przyjezdnych, możesz skorzystać z gwarowych elementów języka – używanie lokalnej mowy często przyciąga uwagę turystów, którzy chcą jak najlepiej poznać odwiedzane miejsce i kulturę jego mieszkańców. Zadbaj jednak o to, aby osoba nieznająca gwary, którą się posługujesz, zrozumiała Twoją wypowiedź.

ZADANIE BRANŻOWE

Jakie wyrazy używane przez osoby wykonujące Twój przyszły zawód mogą być niezrozumiałe dla osób spoza tej grupy zawodowej? Podaj kilka przykładów.

Językowy savoir-vivre

Zasady etykiety językowej

NA POCZĄTEK

Podaj wyrazy i sformułowania, których używasz, aby okazać szacunek innym ludziom.

ĆWICZENIA

- 1 Nazwij sytuacje komunikacyjne wyrażone podanymi zwrotami. Które z nich mają charakter oficjalny, a które – nieoficjalny?
 - a) Składam serdeczne podziękowania burmistrzowi naszego miasta, panu Jackowi Dacie, za wsparcie tej skromnej inicjatywy.
 - b) – No to nara! Widzimy się w piątek.
– No hej, do piątku!
 - c) – Strasznie mi przykro. Jeśli mogę ci jakoś pomóc, wal jak w dym.
– Dzięki, twoje wsparcie naprawdę dużo dla mnie znaczy.
- 2 Podaj sformułowania będące właściwymi reakcjami na zamieszczone zwroty grzecznościowe.

a) Współczuję! b) Dziękuję!	c) Pięknie wyglądasz! d) Powodzenia!
--	---
- 3 Dobierz do przedstawionych osób i sytuacji odpowiednie zwroty powitalne. Pamiętaj, że jako pierwsi powinni się witać: mężczyźni – z kobietami, dzieci i młodzież – z dorosłymi, osoby młodsze – ze starszymi, osoby wchodzące do pomieszczenia – z osobami już się w nim znajdującymi.

1.

2.

3.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Etykieta językowa, zwana też **grzecznością językową**, to zbiór przyjętych w danej społeczności wzorów językowych zachowań grzecznościowych, zwyczajowo przyporządkowanych określonym sytuacjom komunikacyjnym. Obejmuje formuły (zwroty) grzecznościowe stosowane w różnych sytuacjach, np. towarzyskich, zawodowych, publicznych, i w rozmaitych relacjach międzyludzkich, np. między rówieśnikami, między osobami starszymi a młodszymi.

Sytuacje, w których stosuje się zasady etykiety językowej, to m.in.: powitania i pożegnania, przedstawianie się, podziękowania, przeprosiny, okazywanie współczucia.

Sytuacja komunikacyjna	Najczęstsze zwroty grzecznościowe używane przez nadawcę	Najczęstsze odpowiedzi ze strony odbiorcy
powitanie	<i>Dzień dobry! / Dobry wieczór! Cześć! / Hej! Jak leci? / Jak się masz? Co słychać?</i>	<i>Dzień dobry! / Dobry wieczór! Cześć! / Hej! Dziękuję, dobrze. Wszystko w porządku – a u ciebie?</i>
pożegnanie	<i>Do widzenia! / Dobranoc! Do zobaczenia! / Do usłyszenia! Cześć! / Na razie! / Pa, pa! Pozdrów mamę.</i>	<i>Do widzenia! / Dobranoc! Do zobaczenia! / Do usłyszenia! Cześć! / Na razie! / Pa! Dziękuję, ty także pozdrów rodzinę.</i>
przedstawianie się	<i>Nazywam się Anna Kowalska. Jestem Ewa, a ty? Wiele o panu słyszałem, miło mi pana wreszcie poznać.</i>	<i>Janusz Nowak. Bardzo mi miło. Jacek – miło cię poznać. Mnie również jest bardzo miło.</i>
podziękowania	<i>Serdecznie / Najmocniej dziękuję... Dzięki! Proszę przyjąć podziękowania... Nie wiem, jak się odwdzięczę. Bardzo mi miło, że... Jesteś bardzo miły. Co ja bym bez pani zrobiła?! Jestem naprawdę wdzięczny.</i>	<i>Nie ma za co. Nie ma sprawy. Drobiazg. Cieszę się, że mogłem pomóc. I ja dziękuję.</i>
przeprosiny	<i>Bardzo cię przepraszam... Naprawdę nie chciałam... Niezmiernie mi przykro, że... Proszę, wybac mi... Nie gniewaj się...</i>	<i>Nic się nie stało. Nic nie szkodzi. Nie ma sprawy. Nie przejmuj się. Żaden kłopot.</i>

prośby	<i>Uprzejmie proszę...</i> <i>Czy byłby pan tak miły...</i> <i>Czy mógłbyś...</i> <i>Czy mogę...</i> <i>Chciałbym...</i>	<i>Proszę.</i> <i>Z przyjemnością.</i> <i>Oczywiście.</i>	} reakcja pozytywna } odmowa
		<i>Przykro mi, ale...</i> <i>Przepraszam, ale...</i> <i>Niestety...</i>	
okazywanie współczucia	<i>Bardzo / Niezmiernie mi przykro.</i> <i>Proszę przyjąć moje kondolencje.</i> <i>Przyjmij wyrazy współczucia.</i> <i>Bardzo ci współczuję.</i>	<i>Dziękuję.</i>	
gratulacje	<i>Serdecznie gratuluje...</i> <i>Moje gratulacje!</i> <i>Wspaniała wiadomość!</i> <i>Proszę przyjąć wyrazy uznania.</i> <i>Cieszę się z twojego sukcesu.</i>	<i>Dziękuję, bardzo mi miło.</i>	

- 4 Wymień jak najwięcej zwrotów pożegnalnych, które są używane w sytuacjach zawodowych przez osoby pracujące w handlu i usługach.

Przykład:

Zapraszamy ponownie.

- 5 O co pyta osoba przedstawiona na rysunku?
Jak należy odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie?

- 6 Które z podanych zdań wyrażają inną intencję nadawcy niż chęć przeproszenia za popełnione przewinienie? W jakim celu zostało w nich użyte słowo *przepraszam*?

- a) Przepraszam, czy wie pani, która godzina?
- b) Przepraszam, nie chciałem stłuc twojego kubka. Odkupię ci taki sam.
- c) Przepraszam, że pytam, ale ile właściwie lat ma twój chłopak?
- d) Przepraszam za spóźnienie.

- 7 Ułóż z koleżanką lub kolegą z ławki dialog, w którym ktoś pyta nieznanego o drogę i otrzymuje oczekiwaną odpowiedź.

- 8 Sformułuj trzy jednozdaniowe prośby o pożyczenie długopisu. Jedną z nich skieruj do koleżanki, drugą – do cioci, z którą nie masz bliskiego kontaktu, trzecią – do pracownika poczty.
- 9 Na podstawie grafiki wyjaśnij, w jaki sposób można zareagować na komplement. Która z przedstawionych reakcji odpowiada Ci najbardziej, a która – najmniej? Uzasadnij swoją odpowiedź.

- 10 Zapisz w zeszycie wypowiedzi, które można by wysłać jako SMS w poniższych sytuacjach.
- a) Twojemu koledze zmarła babcia. Przekaż mu wyrazy współczucia.
 - b) Twoja koleżanka wygrała konkurs ortograficzny i będzie reprezentować Waszą szkołę w etapie rejonowym. Pogratuluj jej sukcesu.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Zasady polskiej etykiety językowej zakładają, że nie powinniśmy zwracać się do odbiorcy wypowiedzi po nazwisku, nawet jeśli jest ono poprzedzone wyrazem *pan* lub *pani*. Za niegrzeczne uchodzą więc takie zwroty, jak *panie Nowak* czy *pani Kowalska*. Z kolei zwracanie się do kogoś przy użyciu połączenia wyrazu *pan* lub *pani* i imienia adresata oznacza, że znamy już tę osobę i jesteśmy z nią w bliskich relacjach. W oficjalnych sytuacjach do nieznanego dorosłego najlepiej powiedzieć: **proszę pana** lub **proszę pani** (nie: ~~!proszę panią~~). Inna zasada, o której warto pamiętać, zwracając się do adresata – tym razem w języku pisanym – mówi, że pełne, **nieskrócone wyrazy** odnoszące się do innych osób są **grzeczniejsze niż skróty**. Lepiej więc napisać np. *Pan Jerzy Kaganek* niż *p. Jerzy Kaganek* i *p. J. Kaganek* oraz *Doktor Alicja Szyszka* niż *dr Alicja Szyszka* i *dr A. Szyszka*. Grzecznościowe zwroty do nadawcy wyrażone pełnymi wyrazami należy pisać **wielką literą**, np. *Szanowny Panie Dyrektorze*.

Szanowni Państwo / Szanowny Pan / Szanowna Pani

najgrzeczniejsze zwroty poprzedzające nazwisko adresata pisma

Sz. Państwo / Sz. Pan / Sz. Pani

zwroty średnio grzeczne

Sz.P.

zwrot najmniej grzeczny

11 Oceń, które z podanych zwrotów powitalnych – skierowanych do kasjerki w banku – są zgodne z zasadami polskiej etykiety językowej, a których należy unikać. Uzasadnij swój wybór.

a) Dzień dobry, pani Zofio.

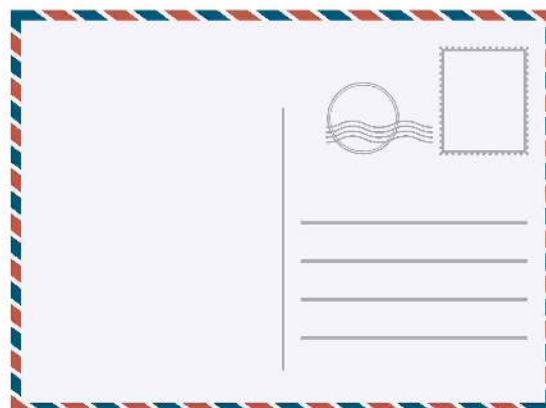
d) Dzień dobry, szanowna pani.

b) Dzień dobry, pani Małeczka.

e) Dzień dobry, pani Zosiu.

c) Dzień dobry.

12 Zaprojektuj w zeszycie kartkę pocztową adresowaną do kuzynki, której właśnie urodziło się dziecko. Po lewej stronie sformułuj tekst z gratulacjami. Po prawej – zaadresuj kartkę, pamiętając o zasadach polskiej etykiety językowej.

Kultura języka w zawodzie

Zgodnie z etykietą językową osoba świadcząca daną usługę rozpoczyna rozmowę z klientem od grzecznościowej formuły wyrażającej zainteresowanie jego potrzebami. Najczęściej funkcję tę pełni pytanie *W czym mogę pomóc?*, powszechnie używane w handlu i usługach od lat 90. XX w. i będące tłumaczeniem anglojęzycznego zdania *How can I help you?*. Ponieważ sformułowanie to jest stosunkowo nowe, a do tego bywa nadużywane, niektórzy klienci – zwłaszcza starsi – mogą odbierać je jako niezbyt grzeczne. Warto ograniczyć tę formułę na rzecz tradycyjnego i zgodnego z polską etykietą językową pytania *Czym mogę służyć?*.

ZADANIE BRANŻOWE

W jaki sposób można rozpocząć rozmowę z klientami korzystającymi z usług, do których wykonywania się przygotowujesz? Podaj przykładowe sformułowania – inne niż zamieszczone w tekście „Kultura języka w zawodzie”.

Dobro, piękno i prawda

Wartościowanie wypowiedzi. Etyka słowa i inne składniki kultury języka

NA POCZĄTEK

Jakie skojarzenia budzą w Tobie słowa: *dom, praca, wakacje*? Jak myślisz, czy większość ludzi odbiera te wyrazy pozytywnie czy negatywnie?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Wypowiedzi mogą być **wartościujące**, tzn. wyrażać pozytywny lub negatywny stosunek nadawcy do danego przedmiotu czy zjawiska lub jakiejś osoby. Wartościowaniu wypowiedzi służą m.in.:

- **słowa wartościujące wprost**, np. *wspaniały, mądry* (wartościowanie pozytywne), *brzydki, kłamliwy* (wartościowanie negatywne);
- **słowa, które same w sobie nie są wartościujące**, ale wśród członków danej wspólnoty językowo-kulturowej **budzą pewne pozytywne lub negatywne skojarzenia**, np. *matka* (wartościowanie pozytywne), *macocha* (wartościowanie negatywne, widoczne np. w zwrocie *traktować po macoszemu* – niesprawiedliwie, źle, bez należytej uwagi);
- **środki słowotwórcze**, np. *bucior* (zgrubienie od słowa *but* sygnalizujące negatywną ocenę danego przedmiotu, np. jego wyglądu, wielkości);
- **środki fleksyjne**, np. *profesory* (wartościowanie negatywne) zamiast neutralnej formy *profesorowie*;
- **sposób wymowy**, np. odpowiednio wymówione wyrażenie *Ale muzyka!* może oznaczać zachwyt (wartościowanie pozytywne) lub pogardę (wartościowanie negatywne).

ĆWICZENIA

- 1 Do jakich zjawisk – pozytywnych czy negatywnych – odwołują się podane frazeologizmy? Wyjaśnij na ich przykładzie, jakie wartościowanie jest wpisane w pary wyrazów: *biały i czarny* oraz *prawy i lewy*.

pracować na lewo, mieć dwie lewe ręce, wstać lewą nogą, mieć czarne myśli,
być czarną owcą, pracować na czarno

2 Podaj po jednym przykładzie użycia wyrazów *stary* i *wiejski* w znaczeniu pozytywnym oraz po jednym przykładzie ich zastosowania w znaczeniu negatywnym. Odwołaj się do takich sytuacji komunikacyjnych, jak reklama produktów i swobodna rozmowa, w której używa się języka potocznego.

3 W których zdaniach użyto imienia lub nazwiska znanej postaci w pozytywnym kontekście, a w których – w negatywnym?

- a) Oglądaliśmy w telewizji trening przyszłych Małyszów.
- b) Muzealnik opowiadał o tyrańskich rządach różnych adolfów.
- c) Mam już dosyć tego wymądrzającego się Einsteina!
- d) Bądź Prometeuszem i nam pomóż!

- Czy odwołania do pozytywnych bohaterów są wykorzystywane wyłącznie w wypowiedziach pozytywnych, czy również negatywnych? Uzasadnij odpowiedź.

4 Przyporządkuj podane czasowniki do związków wyrazowych o takim samym znaczeniu. Jak myślisz, dlaczego te słowa są często zastępowane metaforycznymi, bardziej rozbudowanymi zwrotami?

kraść, kłamać, lenić się

- a) mijać się z prawdą
- b) mieć lepkie ręce
- c) urodzić się w niedzielę

5 Jaki czasownik zastępują podane eufemizmy? Wskaż wśród nich wyrazy i zwroty podniosłe oraz żartobliwe.

dokonać żywota, przekreślić się, pójść do wieczności, przejechać się, przenieść się na tamten świat, rozstać się z życiem, pożegnać się ze światem, wydać ostatnie tchnienie, wyzionąć ducha, zamknąć oczy, zejść z areny życia

WARTO WIEDZIEĆ

Aby osłabić negatywną wymowę niektórych wyrazów, często zastępuje się je eufemizmami. Eufemizm to słowo lub wyrażenie użyte zamiennie w celu złagodzenia wyrazów lub sformułowań o znaczeniu negatywnym (np. *kraj rozwijający się* zamiast *kraj słabo rozwinięty*), nieprzyzwoitych lub wulgarnych (np. *cztery litery*) albo takich, które mogą obrazić czyjeś uczucia (np. *niemądry* zamiast *głupi*).

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Człowiek, który chce być postrzegany jako kulturalny, powinien zadbać nie tylko o kulturę osobistą, lecz także o **kulturę języka**. Przez kulturę języka rozumie się m.in. umiejętność mówienia i pisania zgodnie z przyjętymi normami językowymi. Składają się na nią:

- **poprawność językowa** – unikanie błędów językowych, np. ortograficznych albo gramatycznych;
- **sprawność językowa** – dbanie o to, aby wypowiedź została właściwie zrozumiana;
- **etyka słowa** – odnoszenie się do odbiorcy wypowiedzi z szacunkiem i ze szczerością, przekazywanie mu prawdziwych informacji, uwzględnianie jego poglądów i nienarzuwanie własnych, unikanie manipulacji, niestosowanie agresji językowej;
- **estetyka słowa** – tworzenie wypowiedzi przyjemnych w odbiorze, harmonijnych, bogatych w środki językowe odpowiednie do sytuacji komunikacyjnej, stosowność – dostosowanie języka i stylu do danej sytuacji, np. nieużywanie języka potocznego w sytuacji oficjalnej.

- 6** Który składnik kultury języka – poprawność językowa, etyka słowa czy estetyka – został naruszony w poszczególnych nagłówkach prasowych? Uzasadnij odpowiedź. Jak można przededagować te wypowiedzi, aby nie budziły zastrzeżeń?

- 7** Wyjaśnij, dlaczego osoba kulturalna powinna unikać wulgaryzmów. Odwołaj się do odpowiednich składników kultury języka.

- 8** Dlaczego podane wypowiedzi należy uznać za nieetyczne?

- a) Ale okropne są te twoje perfumy z bazaru. Psiknęłam się z ciekawości i od razu pożałowałam. Głupio mi teraz iść do ludzi.
- b) Ty jesteś Jacek? Podobno chcesz być w naszym zespole. Weź pożycz 20 złotych, to szepnę o tobie słówko trenerowi.
- c) Wybór między głównymi kandydatami na to stanowisko to wybór pomiędzy odwiecznymi wartościami, które są ważne dla prawdziwych mieszkańców naszej wsi, a niebezpieczną ideologią mniejszości przyjezdnych.

- * 9** Wyobraź sobie, że osoba, która razem z Tobą miała napisać referat, nie wywiązała się właściwie z tego zadania. Przygotuj skierowaną do niej wypowiedź, w której wyrazisz niezadowolenie. Zadbaj o to, aby tekst był zgodny z etyką słowa.

Kultura języka w zawodzie

Aby pozyskać klientów, osoby prowadzące działalność handlową lub usługową często podejmują działania marketingowe. Marketing polega m.in. na poznawaniu potrzeb klientów i docieraniu do nich z ofertą produktów odpowiadających tym potrzebom – po to, aby osiągnąć zysk. W marketingu istotną rolę odgrywa reklama. Za jej pomocą przekonuje się konsumenta do skorzystania z jakiejś usługi lub zakupu danego towaru. Aby przygotować skuteczną reklamę, odwołaj się nie tylko do potrzeb klientów, lecz także do ich uczuć. Nawiąż do pozytywnych wartości, takich jak piękno, miłość, zdrowie, prestiż, nie przekraczaj jednak granic etyki słowa – np. nie przeinaczaj faktów dotyczących cech oferowanego produktu.

ZADANIE BRANŻOWE

Ułóż tekst reklamowy, który mógłby przekonać innych do skorzystania z Twoich usług. Pamiętaj o zachowaniu etyki słowa i innych wyznaczników kultury języka.

Nie wierz we wszystko, co zobaczysz w sieci

Problemy komunikacji internetowej

NA POCZĄTEK

Czy zdarzyło Ci się znaleźć w internecie informacje, które okazały się nieprawdziwe?
Jeśli tak – odpowiedz, czego one dotyczyły.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W internecie – oprócz rzetelnej wiedzy – można znaleźć też wiele nieprawdziwych informacji. Część z nich jest wynikiem nieświadomej pomyłki autora, inne powstały celowo: czasem dla żartu, kiedy indziej, żeby przekonać odbiorcę o słuszności głoszonej tezy. Szczególnie niebezpieczne są **fake newsy** [czyt.: fejk njusy], zwane też potocznie fejkami. Określa się tak nieprawdziwe informacje podane do publicznej wiadomości, które mają celowo wprowadzać w błąd, aby upowszechnić jakąś myśl lub nakłonić odbiorców do pewnego – niekoniecznie pozytywnego – działania. Często celem tego typu fałszywych wiadomości jest też wywołanie sensacji albo zniechęcenie jakiejś osoby bądź grupy.

ĆWICZENIA

1 Wskaż w wypowiedziach nieprawdziwe informacje. Do każdej z nich przyporządkuj prawdopodobny powód, dla którego zamieszczono ją w internecie.

- chęć celowego wprowadzenia w błąd
- wiara w słuszność głoszonej tezy
- nieumyślny błąd
- żart

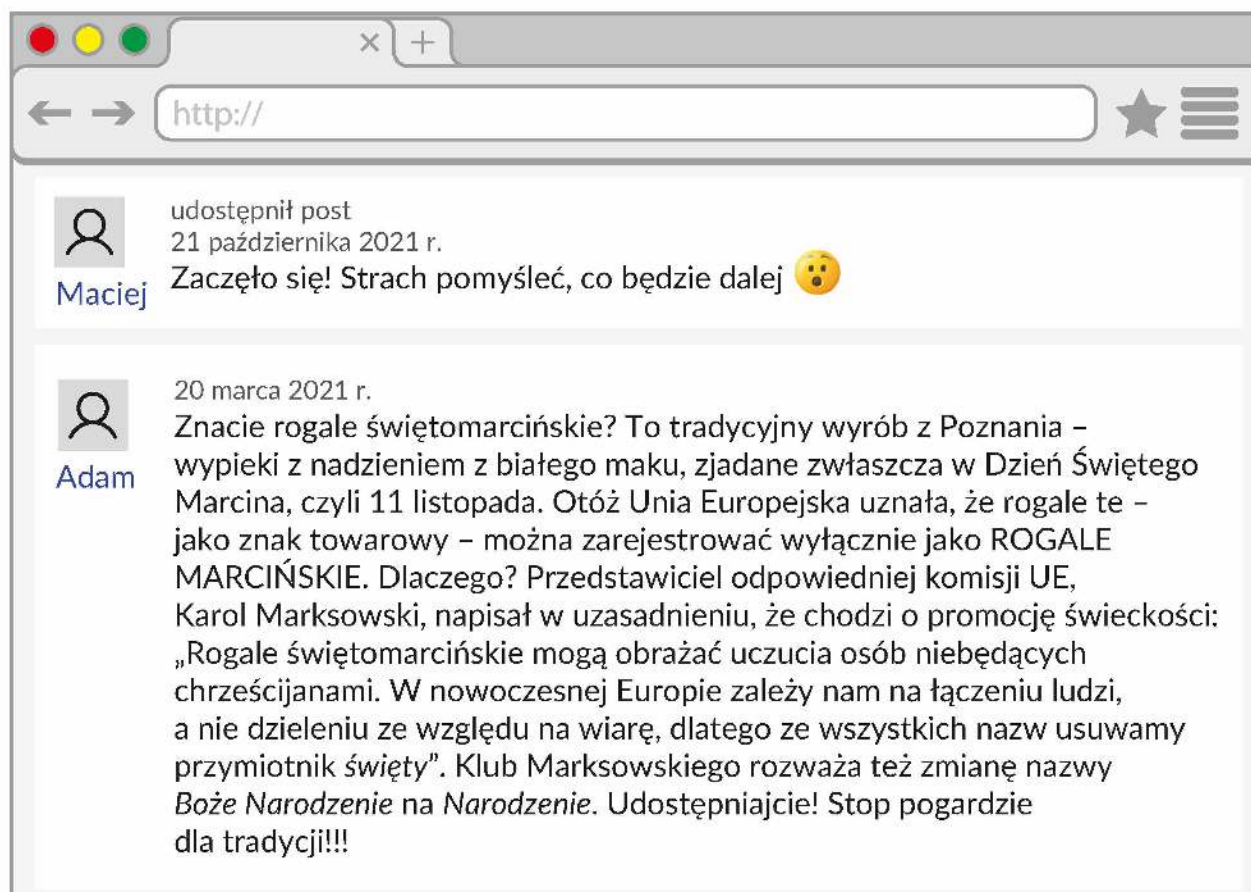
a) Pierwszym królem Polski był Mieszko I.

b) Nasza szkolna drużyna znów wygrała z Realem Madryt :D.

c) Ile razy mam powtarzać, że ziemia jest płaska i są na to dowody?!

d) Kara śmierci od zawsze funkcjonowała w różnych państwach!

2 Przeczytaj wpis z portalu społecznościowego i odpowiedz na pytania.

- Co wskazuje na to, że post napisany przez Adama jest fake newsem?
- Dlaczego wpis został udostępniony przez Macieja i jakie emocje w nim wywołał?
- Jak myślisz, czy Maciej i Adam przekazali nieprawdziwą informację celowo czy nieświadomie? Uzasadnij odpowiedź.
- * • Napisz komentarz, w którym poinformujesz Macieja, że udostępniona przez niego informacja jest nieprawdziwa. Twoja wypowiedź może mieć żartobliwy charakter, ale pamiętaj, aby była sformułowana z szacunkiem dla odbiorcy.

3 Wyjaśnij, co oznaczają podane sformułowania. Następnie przygotuj w zeszycie wypowiedź *Jak uchronić się przed fake newsami?*, w której użyjesz tych wyrażen. Twoja praca powinna składać się co najmniej z pięciu zdań.

- a) krytyczny odbiór treści przekazywanych przez media
- b) dokonywać selekcji informacji
- c) manipulować opinią publiczną

4 Na podstawie tekstu wyjaśnij, kto najczęściej manipuluje opinią społeczną. W jaki sposób to robi i co chce osiągnąć?

Samantha Bradshaw [czyt.: samanta bradszał] i Philip N. Howard [czyt.: filip en hałart] przeanalizowali treści publikowane na platformach społecznościowych na całym świecie, w poszukiwaniu dowodów na manipulowanie opinią publiczną. Takie dowody udało się znaleźć w 48 krajach. W tym w Polsce. [...]

Najczęściej wykorzystywane sposoby manipulacji według Bradshaw i Howarda to:

- prowokowanie dyskusji na platformach o jak największym zasięgu (blogi, Facebook, duże portale newsowe etc.);
- trollowanie, mowa nienawiści czy po prostu prowokacje wymierzone w wybrane grupy społeczne lub pojedyncze osoby publiczne;
- zautomatyzowany spam prowadzony przez konta-boty.

Tym sposobem przechodzimy do tego, kto takie manipulacje najczęściej zleca. I tak, zgadliście, partie i politycy nie widzą niczego złego w takich praktykach. Nie jest to też kwestia kulturowa czy przypadłość jakiegoś określonego rodzaju krajów. Opinią publiczną manipulują politycy z całego świata: z Niemiec, Pakistanu, Polski, ze Stanów Zjednoczonych, z Rosji, Wielkiej Brytanii, Kambodży itd.

Dlatego też najwięcej zleconych kampanii pojawia się w okresach przedwyborczych. Stają się one zresztą coraz bardziej wysublimowane. Oprócz ordynarnego spamu „X najlepszym kandydatem na Y”, polskie sztaby wyborcze zaczynają wykorzystywać coraz bardziej wyrafinowane sztuczki. [...]

Polscy spin doktorzy¹ zaczęli [stosować] również bardziej delikatne formy nacisku. Publikacja 50 identycznie brzmiących komentarzy pod postem jakiegoś polityka może wzbudzić w [...] odbiorcach uzasadnione podejrzenia. Ale już wykupienie kilku tysięcy polubień pod takim postem na pierwszy rzut oka może wydać się wiarygodnym obrazkiem.

Trudno zresztą dziwić się, że internet staje się główną platformą do manipulacji opinią publiczną. Raz, że jest to najpopularniejsze obecnie medium w krajach rozwiniętych i rozwijających się, dwa: w internecie nadal dość łatwo jest zachować anonimowość, a trzy: takie zabiegi przynoszą skutek.

Szczególnie jeśli chodzi o media społecznościowe, w których z definicji mamy styczność ze... społecznościami. Jeśli jakaś agencja reklamowa czy sztab polityczny jest w stanie wykreować dla nas obrazek, na którym większość tej naszej społeczności (np. reszta komentujących dany wpis na Facebooku) popiera dany pogląd, to bardzo możliwe, że również zaczniemy się z nim zgadzać.

Robert Beno Cialdini, profesor Uniwersytetu w Arizonie i autor książki *Wywieranie wpływu na ludzi*, nazywa to zjawisko społecznym dowodem słuszności. [...]

Trudno się bronić przed takimi zagrywkami. [...] Można oczywiście zacząć stosować się do zasady *nie ufaj nikomu*, ale wtedy wchodzenie w większość interakcji z innymi internautami zaczyna tracić sens.

Tomasz Domański, *Manipulacji w mediach społecznościowych będzie coraz więcej. Również w Polsce*

¹ **Spin doktor** – specjalista pracujący dla polityków lub partii politycznych, dbający o ich popularność i korzystny wizerunek w mediach.

- 5 Omów zjawisko manipulacji na przykładzie wykorzystania tego samego zdjęcia przez dwa różne portale internetowe.

▲ Tłumy osób wyszły na ulicę

▲ Na ulicy tylko garstka osób

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W wypowiedziach o żartobliwym charakterze często stosuje się **ironię**. Ironia nierzadko pojawia się także w internecie: na forach, portalach społecznościowych oraz w komentarzach pod artykułami. Ponieważ bywa trudna do rozpoznania, ironiczne wypowiedzi często oznacza się emotikonami, ujmuje w cudzysłów lub wyróżnia w inny sposób – tak, aby zasygnalizować odbiorcy ukryty sens.

- 6 Co faktycznie znaczą podane wypowiedzi? W jaki sposób zaznaczono w nich ironię?

- a) Przestępca poniesie karę za swój czyn. Ooo, jak mi przykro... 😊
- b) Pozdrawiam waszego moderatora – dzięki za wprowadzenie cenzury.
- c) Po prostu starszy pan był złośliwy, bo wił się z bólu, ale nie poprosił o pomoc – więc skąd ludzie mieli wiedzieć, że potrzebuje pomocy?! (Jakby ktoś nie załapał: to ironia!).
- d) Czas zrobić porządek z tym „pięknym” budynkiem!
- e) Budujmy wincyj galerii w centrum – jeszcze wincyj!

- 7 Jak rozumiesz przytoczone słowa blogera Pawła Opydy? Czy zgadzasz się z jego opinią? Porozmawiaj na ten temat z koleżankami i kolegami z klasy.

Problem w internecie jest taki, że w tekście pisanym ciężko odróżnić daleko posuniętą ironię od daleko posuniętej głupoty. A w takiej sytuacji każdą głupotę można wytłumaczyć, zastaniając się ironią właśnie. [...] Mamy więc prosty model: napisz dowolnie kretyńską rzecz w internecie – jeśli ludzie powiedzą, że gadasz głupoty, to zawsze możesz oznajmić, że to była daleko posunięta ironia i nie załapałi. Teraz to oni są lamusami, nie Ty. Brawo.

Paweł Opydo, *Problem z ironią w internecie*

- 8 Z jakimi jeszcze zagrożeniami – innymi niż nierzetelność informacji oraz nierozpoznanie ironii – może się wiązać komunikacja w internecie? Odpowiedz na podstawie własnych przemyśleń oraz wiadomości zdobytych w klasie II.

7 (Nie) przebierając w argumentach

Argumenty i chwytły erystyczne stosowane w dyskusji

NA POCZĄTEK

Przypomnij sobie dowolną sytuację, kiedy na poparcie własnego zdania potrzebne Ci były argumenty. Czy za ich pomocą udało Ci się przekonać inne osoby do Twojego stanowiska? Jak myślisz dlaczego?

ĆWICZENIA

- 1 Przeczytaj podane wypowiedzi i ustal, na jaki temat dyskutowali ich autorzy. Następnie wskaż przytoczone przez nich argumenty. Które z nich opierają się na logicznym rozumowaniu, które odwołują się do faktów i wiedzy, a które – do emocji?
 - Popieram ten pomysł, ponieważ badanie przeprowadzone przez ekonomistkę Julię Schor wykazało, że krótszy wymiar godzinowy pracy pociąga za sobą mniejszą emisję gazów cieplarnianych, jest więc korzystny dla środowiska.
 - Zgadzam się. Kiedy moja mama pracowała w domu na pół etatu, a nie przez osiem godzin dziennie jak teraz, to płaciliśmy dużo mniejsze rachunki za prąd i gaz – to logiczne, że im dłużej pracujemy, tym więcej zużywamy energii.
 - Ja natomiast jestem przeciwny. Skoro nie będziemy w tym czasie pracować, to zajmiemy się czymś innym, np. oglądaniem telewizji czy graniem na komputerze, i zużyjemy tyle samo prądu co podczas pracy.
 - Też jestem przeciwna. Praca powoduje, że czujemy się potrzebni, ważni – nie wyobrażam sobie, żebym mogła mniej pracować.
 - Ja natomiast jestem przeciwny, ponieważ Polacy wcale nie pracują więcej niż mieszkańcy innych krajów. Według Europejskiego Urzędu Statystycznego w Polsce pracuje się średnio 40,9 godzin tygodniowo, czyli prawie tyle samo co w Niemczech i mniej niż np. w Austrii (41,3 godz.) albo Wielkiej Brytanii (42,1).
 - A mnie się ten pomysł podoba dlatego, że jestem po prostu przemęczony. Wszyscy jesteśmy przemęczeni i wszyscy będziemy się cieszyć, gdy zamiast się przepracowywać, spędzimy więcej czasu z rodziną.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Aby uzasadnić swoje zdanie, np. w trakcie dyskusji, przytaczamy **argumenty**. Argument to twierdzenie mające przemawiać za słusnością naszych racji lub obalić przekonania przeciwne do naszych. Może ono opierać się na rozumowaniu wykorzystującym zasady logiki albo odwoływać się do obiektywnych faktów lub do uczuć odbiorcy.

- Argumenty **logiczne** to wnioski wyciągnięte:
 - ze szczegółowych danych,
 - z ogólnych założeń,
 - na podstawie podobieństwa jakiegoś zjawiska czy jakiejś sytuacji do innych wydarzeń.

Sposób wnioskowania	Przykład	
	Fakt	Wniosek
od szczegółu do ogółu (indukcja)	Niedobór witaminy A powoduje problemy z widzeniem, a niedobór witaminy C – niedokrwistość, szkorbut i problemy z kośćmi.	Niedobór witamin powoduje choroby, a więc witaminy są niezbędne, by być zdrowym.
od ogółu do szczegółu (dedukcja)	Wszystkie ptaki mają skrzydła.	Gołąb jest ptakiem, więc ma skrzydła.
przez podobieństwo (analogia)	Mój brat odmroził sobie uszy, gdy wyszedł na zewnątrz bez czapki.	Możesz odmrozić sobie uszy, gdy wyjdiesz na zewnątrz bez czapki.

- Argumenty **rzeczowe** odwołują się do konkretnych faktów i opierają się na wiedzy, zwłaszcza na danych statystycznych i wynikach badań. Przykłady: *Pod koniec 2020 r. stopa bezrobocia w Polsce wynosiła 6,1 procent* – argument opierający się na danych statystycznych, którego można użyć w dyskusji o tym, czy w Polsce jest duże bezrobocie; *Eksperci Polskiego Towarzystwa Reumatologicznego potwierdzili, że szczepionki mRNA mogą być bezpiecznie stosowane u pacjentów z chorobami zapalnymi stawów* – argument bazujący na wynikach badań, którego można użyć w dyskusji nad bezpieczeństwem szczepionek. Argumenty rzeczowe powołują się na autorytet specjalistów w danej dziedzinie i fakty, dlatego uważa się je za najrzetelniejsze i najuczciwsze.
- Argumenty **emocjonalne** polegają na odwoływaniu się do sfery uczuciowej słuchaczy i wywoływaniu w nich takich emocji, jak litość, strach czy zazdrość (np. *Twój sąsiad kupił sobie nowy samochód. Chyba nie chcesz być od niego gorszy?* – argument mający przekonać kogoś do zakupu nowego auta). Argumenty tego typu bywają bardzo skuteczne, jednak stosując je, należy być ostrożnym, aby nie przekroczyć granic etyki słowa, która zakłada szczerłość i unikanie manipulacji. Powinny więc one być jedynie uzupełnieniem argumentów rzeczowych i logicznych.

2 Do których typów argumentów odwołują się poszczególne hasła wyborcze. Jakiego rodzaju argumenty są najczęściej wykorzystywane w takich wypowiedziach? Dlaczego?

- a) Silny prezydent oznacza silną Polskę.
- b) Z nadzieją w przyszłość!
- c) Rocznie dostajemy 8 mld euro. Sięgnijmy po więcej!
- d) Nie bój się o Polskę!
- e) Polska sercem Europy.

3 Dokończ wypowiedź. W tym celu użyj argumentów będących wnioskami, które można wyciągnąć z podanych faktów.

Działalność człowieka coraz bardziej zagraża naszej planecie, ponieważ...

- Za zmiany klimatu i efekt cieplarniany odpowiada dwutlenek węgla. Światowe emisje dwutlenku węgla zwiększają się z powodu wykorzystania węgla, ropy i gazu.
- Tłuszczem najczęściej wykorzystywanym w produkcji słodczy jest olej palmowy. Pozyskuje się go z palm hodowanych na ogromnych plantacjach, pod które wycina się lasy deszczowe – naturalne miejsce życia orangutanów.
- Rybacy wyławiają z Bałtyku nie tylko ryby, lecz także kubki, butelki i foliowe siatki. Co dziesiąty dorsz i co dwudziesty śledź mają w przewodzie pokarmowym kawałki plastiku.

4 Odszukaj w internecie lub innych źródłach kilka argumentów rzeczowych przemawiających za tym, że palenie tytoniu szkodzi zdrowiu.

* **5** Dlaczego warto kupić przedstawiony produkt? Ułóż po dwa argumenty logiczne, rzeczowe i emocjonalne, które mogłyby zostać wykorzystane w reklamie kremu.

6 Czy zdalne nauczanie jest dobrą alternatywą dla nauki stacjonarnej w szkole? Zbierzcie argumenty, które przemawiają za pozytywną odpowiedzią na to pytanie, oraz argumenty za odpowiedzią negatywną. Zadanie wykonajcie wspólnie z koleżankami i kolegami z klasy.

7 Do jakich uczuć odwołują się podane argumenty? Który z nich narusza zasady etyki słowa i dlaczego?

- a) Nie wchodź do mojego pokoju, bo widziałem tu pająka, a ty przecież masz arachnofobię.
- b) Mówię ci: niebo w gębie! Częstość się – nikt nie gotuje lepiej niż ciocia Ela.
- c) Proszę nie stawiać mi oceny niedostatecznej. Jeśli postawi mi pani jedynkę, stracę stypendium i nie będę mógł dokładać się rodzicom do leków dla chorej babci.
- d) Nie możesz teraz wyjść za mąż, bo masz dopiero osiemnaście lat. Powinnaś najpierw skończyć szkołę! Co pomyślą o nas sąsiedzi i rodzina: taka ładna, młoda dziewczyna – i zamiast zadbać o siebie, całą energię marnuje na problemy małżeńskie?!

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Oprócz rzetelnych argumentów niektóre osoby używają podczas dyskusji **chwytyów erystycznych** – zwykle nieuczciwych metod, w tym środków językowych, których celem jest pokonanie przeciwnika i wykazanie wyższości swojego stanowiska. Chwyty erystyczne wprowadzają odbiorcę w błąd lub wykorzystują jego słabości, aby przekonać go do jakichś poglądów, postaw bądź zachowań. Podobnie jak argumenty emocjonalne mogą odwoływać się do sfery uczuciowej, ale różnią się od nich tym, że częściej przekraczają granice etyki słowa – opierają się bowiem na manipulacji lub agresji słownej. Chwyty erystycznych należy unikać – warto je jednak znać, aby skutecznie się przed nimi bronić.

Wybrane chyty erystyczne	
Opis	Przykład
Argument (atak) <i>ad personam</i> – ośmieszenie przeciwnika, wytykanie mu rzeczywistych i rzekomych wad, co ma przekonać słuchaczy, że ktoś taki nie może mieć racji; atakowanie danej osoby, a nie twierdzenia, którego ona broni.	<i>I co taka słodka blondynka jak ty może wiedzieć o świecie?</i>
Argument siły – zastraszenie rozmówcy przez zapowiedź – bezpośrednią lub wyrażoną za pomocą sugestii – że spotka go coś złego, jeśli nie uzna stanowiska przeciwnika.	<i>Radzę ci zmienić zdanie, bo zapewniam cię, że nie chcesz poznać moich kolegów.</i>
Argument populistyczny (<i>ad populum</i>) – odwołanie się do poglądów rozpowszechnionych w danym środowisku, np. do stereotypów narodowych, w celu pozyskania przychylności słuchacza dla swoich poglądów.	<i>Po co rewitalizować te dzielnice? Przecież wszyscy wiedzą, że tam mieszkają tylko przestępcy i pijacy.</i>
Wykorzystanie niewiedzy – odwołanie się do rzekomych faktów, których rozmówca i/lub słuchacze dyskusji nie znają albo nie są w stanie zweryfikować.	<i>Wyniki większości dotychczasowych badań dotyczących tego zagadnienia potwierdzają moją tezę. (bez dookreślenia, o jakie konkretne badania chodzi – kiedy, gdzie i przez kogo przeprowadzone)</i>
Odwołanie się do próżności – zjednywanie rozmówcy przez komplementowanie, pochlebstwa w celu uzyskania akceptacji wygłaszanego poglądu.	<i>Jako człowiek inteligentny na pewno zgodzi się pan ze mną, że...</i>

8 Na czym polegają chwyt erystyczne użyte w podanych wypowiedziach? Przyporządkuj do nich właściwe opisy.

argument *ad personam*, argument *ad populum*, argument siły,
wykorzystanie niewiedzy, odwołanie się do próżności

- a) Możesz pisać, co chcesz, pamiętaj jednak, kto tak naprawdę cię zatrudnia – chyba nie chcesz, żebyśmy powiadomili szefa o twoich posunięciach?!
- b) Nie ulega wątpliwości, że jest pan autorytetem w tej dziedzinie – podziwiam pana wiedzę i precyzję w jej przekazywaniu. Ja tylko chciałem rozwinąć jedną myśl – mam nadzieję, że przyzna mi pan rację.
- c) Polacy zasługują na godne wynagrodzenie i pewną pracę. Zrobimy to, czego przez tyle lat nie udało się zrobić opozycji.
- d) Ta ekspertka od psychologii dziecięcej niech się zajmie swoim synkiem, a nie cudzymi dziećmi, bo wychowanie własnej latorośli chyba jej się nie udało.
- e) To oczywiste, że technologia 5G jest szkodliwa – potrafisz udowodnić, że jest inaczej?

9 W zamieszczonej dyskusji internetowej wskaż fragmenty, w których Sasza i Gaja wypowiadają się na temat trzech aktorek. Które z tych wypowiedzi zawierają argumenty zgodne z etyką słowa, a które – chwyt erystyczne niedopuszczalne w dyskusjach?

http://

Nie przepadam za Sarah Michelle Gellar [czyt.: sara miszel gellar]. Jest ładna, ale ma drewniany sposób gry. Wolę Cameron Diaz [czyt.: kameron dijaz].
Sasza

Cameron Diaz? Toś się, chłopie, pograżył! Taka opinia – w dodatku niepoparta żadnymi argumentami – porównująca Sarah do, obiektywnie rzecz ujmując, kiepskich aktorek pokroju Diaz kompletnie przekreśla twoją wiarygodność jako krytyka. Gellar genialna nie jest, ale gra przyzwoicie: umie oddać stan emocjonalny postaci, ma zróżnicowaną mimikę twarzy i dobrą intonację głosu, nieźle śpiewa, a przy tym wszystkim nie przesadza ze środkami aktorskiej ekspresji. Obejrzyj sobie *Weronika postanawia umrzeć* z S.M. Gellar – i zamilcz.
Gaja

Oglądałem. Tragedia!
Sasza

Czyli już wiadomo, że o grze aktorskiej wiesz niewiele.
Gaja

Sasza

No przepraszam! Na pewno nie dorównuję tobie, gustującej w bardzo ambitnych filmach. Te 9/10 przy horrorach mówią same za siebie xD.

Gaja

Ale my rozmawiamy teraz o aktorkach czy o filmach?! Bawią mnie te dzieciaki, którym brakuje argumentów, więc sięgają po najśmieszniejszy: moje oceny filmów. Chcesz się czepiać ocen? Twoja ocena Emmy Watson [czyt.: łotson] 8/10 mówi sama za siebie: dzieciak z ciebie – i tyle!

Sasza

Daruj sobie te wycieczki osobiste i argumenty *ad przedszkolam*. Emma Watson jako Hermiona pokazała tysiąc razy więcej umiejętności aktorskich niż Gellar we wszystkich filmach razem wziętych. Skoro cię bawię, to daj sobie na luz i przestań do mnie pisać – w końcu jesteś dorosła!

Gaja

No to na razie. Wracaj do *Harry'ego Pottera*, bo *Weronika postanawia umrzeć* to zdecydowanie nie film na twój poziom.

Sasza

Mimo wszystko mogłabyś obejrzeć *HP*, żeby chociaż wiedzieć, o czym się mówi.

Gaja

Nie, dziękuję. Może bym się nawet skusiła, ale nie chcę ci dawać satysfakcji z wygranej :).

Sasza

Jakiej wygranej? To dyskusja, a nie zawody, więc nie ma w niej wygranych ani przegranych.

- Jak rozumiesz wyrażenia *wycieczki osobiste* i *argumenty ad przedszkolam*, których użył Sasza?
- Czy zgadzasz się z Saszą, że w dyskusji *nie ma wygranych ani przegranych*? Uzasadnij swoje zdanie.

*10 Odszukaj w internecie – np. na forach, w grupach dyskusyjnych oraz komentarzach pod artykułami – przykłady argumentów *ad personam* i innych chwytów erystycznych. Jak myślisz, dlaczego internauci chętnie sięgają po te środki wypowiedzi? Jak odbierają je inni rozmówcy?

11 Wyobraź sobie, że podczas dyskusji ktoś zastosował względem Ciebie argument *ad personam*, odwołując się do Twojego wyglądu, wykształcenia lub Twoich zainteresowań – niezwiązanych z poruszonym tematem. Napisz krótką odpowiedź na ten niewłaściwy komentarz – pamiętaj o zachowaniu etyki słowa.

Warto rozmawiać, nie warto się kłócić

*Sztuka prowadzenia rozmowy i dyskusowania.
Dyskusja a spór i kłótnia*

NA POCZĄTEK

O czym najczęściej rozmawiasz z różnymi osobami: ze swoimi bliskimi, przyjaciółmi, nauczycielami, a także z osobami nieznanymi? Kiedy i dlaczego takie rozmowy mogą przerodzić się w kłótnie?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Rozmowa to wymiana myśli z użyciem słów. Jej nadrzędną zasadą jest współdziałanie z partnerem. Osoby biorące udział w rozmowie powinny słuchać się nawzajem, nie powinny sobie przerywać ani stawiać siebie w centrum rozmowy, a więc mówić tylko tyle, ile potrzeba, i pozwolić wypowiedzieć się innym osobom.

Szczególnym rodzajem rozmowy jest **dyskusja** – ustna lub pisemna wymiana zdań na jakiś temat. Dyskusję podejmuje się po to, aby skonfrontować ze sobą różne opinie (poglądy, postawy) dotyczące danego zagadnienia i osiągnąć wspólny cel, np. wypracować kompromis – porozumienie osiągnięte w wyniku wzajemnych ustępstw, skonfrontować różne stanowiska, wspólnie podjąć decyzję.

W dyskusji można wskazać kilka elementów:

- **teza** – założenie, które rozmówcy zamierzają udowodnić lub obalić, np. *Wprowadzenie podatku cukrowego przyczynia się do zmniejszenia problemu nadwagi*. Może być również wyrażona w formie pytania, np. *Czy wprowadzenie podatku cukrowego przyczynia się do zmniejszenia problemu nadwagi?*;
- **argumenty** służące potwierdzeniu bądź obaleniu tezy, np. *Podatek cukrowy spowodował wzrost ceny słodkich napojów, dzięki czemu konsumenci rzadziej po nie sięgają*;
- **kontrargumenty** – argumenty zbijające inne argumenty, np. *Konsumenci sięgają po słodkie napoje równie często jak kiedyś, ale aby nie odbiło się to na ich budżecie, wybierają napoje najtańsze, zwykle gorszej jakości, co jeszcze gorzej wpływa na ich zdrowie*.

Osoby biorące udział w dyskusji to **dyskutanci**. Jeśli dyskutanci mają odmienne zdanie na omawiany temat, można ich nazwać **adwersarzami** lub **oponentami**.

ĆWICZENIA

- 1** Czego dotyczy podany fragment dyskusji? Sformułuj tezę w dwóch wersjach: w formie pytania i w formie twierdzenia.

Uważam, że system oceniania w szkole prowadzi do wielu negatywnych zjawisk. Uczniowie porównują się ze sobą, co u wielu z nich wywołuje poczucie bycia gorszym. Z kolei ci, którzy otrzymują najlepsze oceny, często mają wygórowane mniemanie o sobie i uważają się za lepszych od innych – albo są szykanowani przez osoby z gorszymi wynikami.

To prawda, ale gdyby zrezygnować z ocen, trudno byłoby przekazać uczniom (i ich rodzicom!) informację zwrotną na temat ich osiągnięć – tego, ile już potrafią.

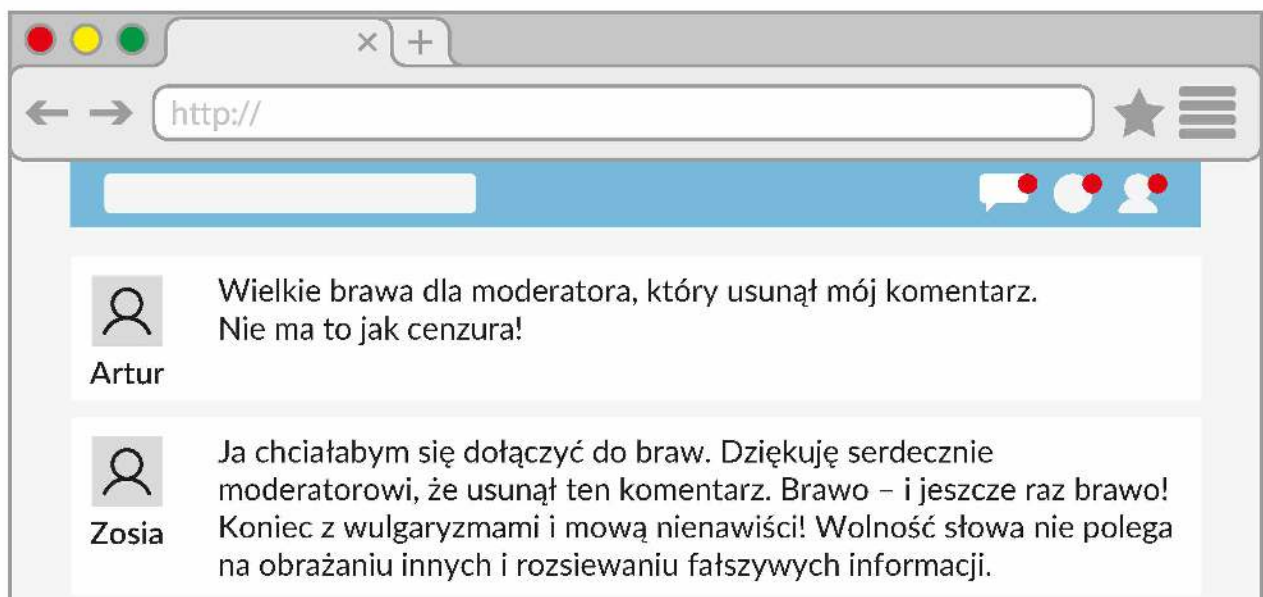
- 2** Zbierz i zapisz w zeszycie jak najwięcej argumentów, które można wykorzystać do potwierdzenia lub obalenia tezy: *Warto mieć w domu zwierzęta*. Porównaj swoje propozycje z argumentami koleżanek i kolegów z klasy.
- 3** Do podanych argumentów sformułuj po jednym kontrargumentie.
- a) Moim zdaniem prace domowe są potrzebne, ponieważ odrabiając je, uczeń powtarza materiał, a tylko przez powtórki można naprawdę się czegoś nauczyć.
 - b) Nie podoba mi się pomysł podwyższenia opłaty parkingowej w centrum miasta. Uważam, że dotychczasowa opłata już jest bardzo wysoka – jeśli zostanie zwiększona, wiele osób zrezygnuje z przyjeżdżania do centrum.
 - c) Według mnie w Polsce powinna zostać przywrócona zasadnicza służba wojskowa. Jeśli tak się nie stanie, w razie wybuchu wojny zabraknie osób przeszkolonych do zadań obronnych.
- 4** Zapoznaj się z podanymi zwrotami, za pomocą których można rozpocząć swoją wypowiedź podczas dyskusji. Których z tych sformułowań możesz użyć, jeśli zgadzasz się z przedmówcą, których – jeżeli jesteś innego zdania, a które służą uzupełnieniu wypowiedzi innych dyskutantów?
- a) Jestem przeciwnego zdania...
 - b) Jestem tego samego zdania...
 - c) Należy jeszcze uwzględnić...
 - d) Nawiązując do wypowiedzi...
 - e) Nie podzielam sądu...
 - f) Przyznaję słuszność...
 - g) Przyznaję, że..., ale...
 - h) Zgadzam się z...
- Podaj inne przykłady sformułowań, za pomocą których kolejna osoba może się włączyć do dyskusji.

- * **5** W podanych wypowiedziach wskaż błędy w argumentacji. Jak myślisz, dlaczego takie argumenty zostały wykorzystane w dyskusji? Co za ich pomocą chce osiągnąć dyskutant?
- a) Jak można twierdzić, że szczepionki są bezpieczne, skoro u mojej kuzynki wystąpiła reakcja alergiczna?
 - b) Gdy byłem dzieckiem, nikt nie słyszał o smartfonach i nikomu ich nie brakowało, dlatego tobie smartfon też nie jest potrzebny.
- Jak oceniasz świadome wprowadzanie do dyskusji błędów w argumentacji?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Dyskusje mogą być niesformalizowane, np. wymiana zdań na forum internetowym, lub bardziej oficjalne, np. debata polityków, omawianie jakiegoś problemu przez zarząd firmy. W sformalizowanych rozmowach najczęściej bierze udział **moderator** – osoba, która kieruje dyskusją i czuwa nad jej właściwym przebiegiem, np. dziennikarz w studiu telewizyjnym. Funkcję tę może pełnić również jeden z dyskutantów, np. prezes firmy. Moderator rozpoczyna dyskusję (nakreśla temat, niekiedy też przedstawia uczestników), udziela głosu poszczególnym osobom oraz podsumowuje spotkanie: formułuje wspólnie wypracowane stanowisko lub wskazuje, że kompromis jest niemożliwy do osiągnięcia.

- 6** Czym zajmuje się moderator na forach internetowych i portalach informacyjnych pozwalających internautom na dodawanie komentarzy pod artykułami? Czy – Twoim zdaniem – funkcja moderowania jest potrzebna? Sformułuj odpowiednie argumenty, odwołując się do zamieszczonej wypowiedzi oraz własnych przemyśleń.

- Wyjaśnij, na czym polega ironia w wypowiedziach Artura i Zosi. Czy – Twoim zdaniem – w dyskusji można posługiwać się ironią? Uzasadnij swoją odpowiedź.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Istotą dyskusji jest różnica stanowisk, dlatego często mówi się, że dyskutanci się ze sobą **spierają**. Warto jednak zauważyć, że między merytoryczną dyskusją a **sporem** istnieje różnica w doborze argumentów: w sporze – poza rzetelnymi argumentami – używa się także chwytów erystycznych. Inny jest również cel wymiany zdań: dyskutanci często dążą do porozumienia (osiągnięcia kompromisu), a strony sporu – do wykazania, która z nich ma rację.

Mimo dzielących ich różnic adwersarze powinni odnosić się do siebie z szacunkiem i unikać nieuczciwych metod – w przeciwnym razie dyskusja lub spór mogą przerodzić się w **kłótnię** opartą na agresji językowej.

	Dyskusja	Spór	Kłótnia
Argumenty	rzeczowe i logiczne, w mniejszym stopniu emocjonalne	rzeczowe, logiczne i emocjonalne (często z przewagą tych ostatnich), chwytów erystyczne	chwytów erystyczne, zwłaszcza atak <i>ad personam</i> i argument siły
Cel nadawcy	wypracowanie wspólnego stanowiska, osiągnięcie kompromisu lub zaprezentowanie odmiennych opinii na dany temat i wskazanie punktów wspólnych i różnic między nimi	jednoznaczne wskazanie zwycięzcy, chęć dominacji jednej strony nad drugą	uzyskanie przewagi wszystkimi dostępnymi środkami przy jednoczesnym dyskredytowaniu przeciwnika

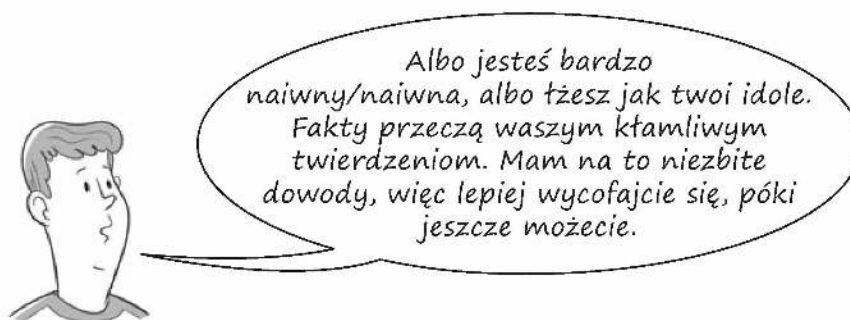
Aby dyskusja lub spór nie przerodziły się w kłótnię, pamiętaj o następujących zasadach:

- Każdy ma prawo głosu, dlatego nie przerywaj adwersarzowi jego wypowiedzi.
- Nie okazuj oponentowi zniecierpliwienia ani nie traktuj go lekceważąco, z góry – nawet jeśli uważasz jego opinię za pozbawioną podstaw czy wręcz krzywdzącą albo niebezpieczną.
- Stosuj się do zasad etykiety językowej, np. używaj właściwych form grzecznościowych, i nie przekraczaj granic etyki słowa – nie wypowiadaj niesprawdzonych opinii i kłamstw.
- Mów tak, aby adwersarz właściwie Cię zrozumiał. Jeśli podejrzewasz, że może nie znać gwary lub języka środowiskowego (zawodowego), którymi się posługujesz, zrezygnuj z ich używania. W dyskusjach pisemnych, np. w internecie, zwróć uwagę na poprawność językową (brak przecinka tam, gdzie jest on konieczny, albo inny błąd językowy mogą prowadzić do niewłaściwego zrozumienia wypowiedzi).

7 Ustal, jaką sytuację komunikacyjną – dyskusję, spór czy kłótnię – obrazują poszczególne przykłady. Uzasadnij swój wybór.

- a) W jednej z grup dyskusyjnych wymieniane są zdania na temat żeńskich form osobowych, takich jak *pilotka* (kobieta pilot), *psycholożka* (kobieta psycholog) czy *gościni* (kobieta gość). Przeciwnicy tych form starają się sprowadzić stanowisko zwolenników do absurdu, pisząc, że kobiety chcą być czapkami (*pilotka* to rodzaj nakrycia głowy) i lochami (*psycho* + *loszka*). Z kolei zwolennicy nazywają swoich adwersarzy zamkniętymi na zmiany tradycjonalistami. W wypowiedziach obu stron jest dużo ironii i sarkazmu.
- b) Osoby zaproszone do studia radiowego komentują instalowanie w niemieckich parkach ogrzewanych kapsuł, w których bezdomni mogą przenocować. Zwolennicy tego rozwiązania podkreślają, że zwiększa ono bezpieczeństwo ludzi, którym zimą grozi zamarznięcie. Przeciwnicy zwracają uwagę na to, że kapsuły zmniejszą zainteresowanie noclegowniami i przyczynią się do pogłębienia problemu alkoholizmu wśród bezdomnych.
- c) Zaproszeni do programu śniadaniowego politycy z różnych partii rozmawiają na temat wydatków budżetu państwa. Atmosfera robi się nerwowa: rozmówcy przekrzykują się i przerywają sobie, ale prezenterzy w studiu starają się rozładowywać emocje. Goście stosują się do zasad etyki słowa, jednak widać, że każdemu z nich zależy na zdobyciu w rozmowie przewagi nad pozostałymi.

8 Jak można zareagować na poniższy głos w dyskusji, aby rozładować emocje i nie dopuścić do wybuchu kłótni? Napisz krótką odpowiedź, która – w przeciwieństwie do wypowiedzi Twojego adwersarza – będzie grzeczna i rzetelna.

- 9 Na podstawie zdobytych wiadomości ułóż dekalog dyskutanta – dziesięć najważniejszych zasad, które powinien stosować każdy uczestnik dyskusji. Zwróć uwagę na to, co należy uwzględnić w dyskusji, a co jest w niej niedopuszczalne.
- 10 Wraz z koleżankami i kolegami z klasy przeprowadźcie dyskusję na temat: *Czy wegetarianizm to dobra alternatywa dla diety zawierającej mięso?*. Najpierw podzielcie się na zwolenników i przeciwników wegetarianizmu oraz wybierzcie moderatora. Następnie, korzystając z wiarygodnych źródeł, przygotujcie w grupach argumenty – z przewagą rzeczowych i logicznych. Przedstawcie swoją argumentację zgodnie ze sztuką prowadzenia rozmowy.

Przemówić słuchaczom do serca i do rozumu

Retoryka jako sztuka przemawiania

NA POCZĄTEK

Czy kiedykolwiek zdarzyło Ci się przemawiać do większego grona słuchaczy? W jakich sytuacjach mogą wygłaszać przemówienia osoby w Twoim wieku?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Argumenty są wykorzystywane nie tylko podczas dyskusji, lecz także w różnego rodzaju dłuższych wypowiedziach, które mają wpływać na odbiorców: ich zachowanie, opinie, gusta, uczucia. Mogą być to wypowiedzi zarówno pisemne, np. podanie z prośbą o coś, jak i ustne, np. **przemówienie** (mowa).

Przykłady przemówień:

- mowy okolicznościowe – wygłaszane na uroczystościach (np. mowa weselna, mowa pogrzebowa), na inauguracjach wystaw, podczas oficjalnego otwierania instytucji czy wręczania nagród w konkursach;
- mowy sądowe – przemówienia oskarżyciela i obrońcy podczas procesu;
- przemówienia polityczne – wygłaszane np. w parlamencie, na zebraniach partii czy w okresie przedwyborczym;
- mowy o charakterze religijnym – przede wszystkim kazania w kościele;
- przemówienia o charakterze dydaktycznym – wykłady, referaty.

Sztukę tworzenia przemówień i przemawiania w celu wywierania wpływu na ludzi za pomocą argumentów nazywamy **retoryką**. Termin ten obejmuje także zbiór zasad pięknego i sprawnego wystawiania się. O wypowiedziach, których celem jest wpływanie na odbiorcę, mówimy, że mają charakter retoryczny.

ĆWICZENIA

- 1 Z jakich przemówień pochodzą poszczególne wypowiedzi? Dobierz do nich odpowiednie nazwy i uzasadnij swój wybór.

mowa okolicznościowa, mowa sądowa, przemówienie polityczne,
przemówienie o charakterze dydaktycznym

- a) Złożony wniosek o ukaranie obwinionego popieram w całości. Społeczna szkodliwość tego czynu jest znaczna, ponieważ obwiniony swoim zachowaniem naraził innych uczestników ruchu drogowego na niebezpieczeństwo utraty życia i zdrowia.
- b) Dobry nauczyciel jest jak lider, za którym chce podążać społeczność szkolna. I właśnie ta społeczność zdecydowała dziś o tym, kogo chce mieć za swojego lidera. Szanowni Państwo, mam ogromny zaszczyt wręczyć pierwszą nagrodę w konkursie na nauczyciela roku.
- c) Jak wiecie, stylizacja polega na nadawaniu językowi wypowiedzi cech, które upodabniają go do określonego stylu. Zwróćmy uwagę na to, że jest to zabieg świadomy i przede wszystkim artystyczny. Przeczytam wam na potwierdzenie tego fragment utworu.
- d) Panie Marszałku, Wysoka Izbo! Apeluję o przeprowadzenie gruntownych badań i przygotowanie się do uruchomienia takich działań, aby już w najbliższym budżecie znalazły się środki na rozpoczęcie tej inwestycji, przynajmniej w zakresie planistycznym.

2 Ustal, kto jest adresatem przemówienia Jana Pawła II. Jak myślisz, z jakiej okazji ono powstało?

Szanowni Panowie!

Cieszę się, że przybyliście do Rzymu, by uczestniczyć w zorganizowanym w Watykanie „koncercie pojednania”. Korzystając z tej okazji, pragnę was wszystkich serdecznie i gorąco pozdrowić. W ciągu dwudziestu pięciu lat mojego pontyfikatu zachęcałem do dialogu żydowsko-katolickiego oraz starałem się o coraz głębsze zrozumienie, szacunek i współpracę między naszymi religiami. Jednym z najistotniejszych wydarzeń mojego pontyfikatu na zawsze pozostanie jubileuszowa pielgrzymka do Ziemi Świętej, podczas której mogłem przeżyć niezwykle chwile wypełnione wspomnieniami, refleksją oraz modlitwą przy Mauzoleum Pamięci Ofiar Holocaustu Yad Vashem i przy Murze Zachodnim.

Oficjalny dialog nawiązany między Kościołem katolickim a Naczelnym Rabinatem Izraela jest znakiem wielkiej nadziei. Nie możemy szczędzić wysiłków w dziele wspólnego budowania świata sprawiedliwości, pokoju i pojednania dla wszystkich narodów. [...]

- Do jakich uczuć odwołuje się w tej wypowiedzi autor? Wskaż odpowiednie fragmenty.

3 Objaśnij znaczenie podanych związków wyrazowych. W razie trudności skorzystaj ze słownika frazeologicznego lub innego rzetelnego źródła.

- a) przemawiać komuś do serca / do sumienia / do wyobraźni
- b) przemawiać komuś do rozumu / do rozsądku

4 Odpowiedz, jaki wpływ chcą wywrzeć na słuchaczy osoby przemawiające w wymienionych sytuacjach. W których z nich zamiarem mówcy może być wywołanie w odbiorcy określonych uczuć, a w których – przekonanie go do podjęcia pewnego działania?

- a) wspomnienie osoby zmarłej podczas mowy pogrzebowej
- b) wygłoszenie mowy pochwalnej na cześć ulubionego poety
- c) przemawianie przez posła na posiedzeniu sejmu

- * **5** Podaj kilka przykładów pytań, które odpowiadają poniższej definicji. Dlaczego, Twoim zdaniem, tego typu pytania nazywa się retorycznymi? Jaki jest ich związek z retoryką?

Pytanie retoryczne – zwrot w postaci pytania, na które nie oczekuje się odpowiedzi, gdyż jest ona np. ogólnie znana albo oczywista w kontekście poprzedniej części wypowiedzi. Służy podkreśleniu przekonań osoby wypowiadającej się i silniejszemu zaangażowaniu uwagi odbiorców.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Choć przemówienie zalicza się do wypowiedzi ustnych, zwykle jest ono najpierw zapisywane, a potem odczytywane lub wygłaszane z pamięci. Pracę nad przemówieniem rozpoczynamy od ustalenia jego tematu (np. *Pożegnanie nauczycieli przez uczniów klas trzecich; Obchody setnej rocznicy Bitwy Warszawskiej*). Następnie uświadamiamy sobie, do kogo przemawiamy (np. do nauczycieli i innych pracowników szkoły; do innych uczniów) i w jakim celu (np. aby podziękować za wspólnie spędzone trzy lata i sprawić, by nauczycielom było miło; aby poinformować innych uczniów, co to za wydarzenie, i uzmysłwić im jego znaczenie dla historii Polski).

Podobnie jak większość form wypowiedzi przemówienie powinno się składać ze wstępu, z rozwinięcia i z zakończenia.

Wstęp	- wskazanie celu i tematu przemówienia, np.: <i>W tym bardzo wzruszającym dla nas momencie chcielibyśmy podziękować nauczycielom oraz wszystkim innym pracownikom szkoły...</i> <i>Rok 1920 to ważny moment w historii Polski – właśnie wtedy odnieśliśmy historyczne zwycięstwo nad bolszewikami w Bitwie Warszawskiej.</i> - często również uzasadnienie, dlaczego przemawia dana osoba, np.: <i>Stoję przed państwem jako jedna z osób, które już za chwilę powiększą grono absolwentów tej szkoły.</i> <i>Jako przewodniczącej samorządu szkolnego, a zarazem członkini koła historycznego przypadł mi zaszczyt opowiedzenia wam o tym wydarzeniu.</i>
Rozwinięcie	- przedstawienie faktów związanych z tematem przemówienia (np. co działo się przez ostatnie trzy lata w szkole, przebiegu bitwy); - w zależności od rodzaju przemówienia często również argumenty uzasadniające jakąś tezę (np. dlaczego Bitwa Warszawska jest tak ważna dla historii Polski), a także odparcie kontrargumentów i zarzutów – znanych lub przewidywanych przez mówiącego.
Zakończenie	podkreślenie głównej myśli przemówienia, apel do słuchaczy

- 6** Ustal, które z podanych fragmentów przemówień odpowiadają wstępowi, które – rozwinięciu, a które – zakończeniu wypowiedzi.
- a) Chciałbym wznieść toast na cześć naszego wspianego solenizanta.
 - b) Jeszcze raz apeluję: pomóżmy Monice. Niech dzięki waszemu zaangażowaniu ona i jej rodzina spędzą najbliższe święta w domu.
 - c) Maćku, twoje zdrowie!
 - d) Osiemnaste urodziny to chwila bardzo szczególna w życiu każdego człowieka – symbol dorosłości, przejścia w wiek dojrzały.
 - e) W tej chwili najbardziej potrzebne są ubrania, buty i artykuły szkolne, ale liczymy też na pomoc niematerialną – przy remoncie mieszkania.
 - f) Zebraliśmy się tutaj, aby wesprzeć naszą koleżankę, która straciła w pożarze mieszkanie.
- 7** Do podanego zdania otwierającego przemówienie wprowadzono zmiany. Przyjrzyj się im i odpowiedz, którą z wersji tego wypowiedzenia – pierwotną czy po zmianach – można uznać za lepszą. Uzasadnij odpowiedź.

Stoimy przed pomnikiem ^{wybitnego} astronoma Mikołaja Kopernika, ^{,który} zrewolucjonizował myślenie ludzi o Słońcu i planecie Ziemi.

- Rozwiń zamieszczone zdania tak, aby skuteczniej oddziaływały na emocje odbiorców.

a) Protestujemy przeciwko przemocy. b) Żegnamy dziś naszego przyjaciela.

- 8** Zapisz w zeszycie przynajmniej pięć argumentów, które możesz wykorzystać w przemówieniu mającym zachęcić pełnoletnią młodzież do oddawania krwi.
- 9** Korzystając z zamieszczonej notatki, przygotuj przemówienie, które mógłby wygłosić uczeń podczas uroczystości nadania jego szkole imienia Adama Mickiewicza. Zadbaj o to, aby Twoja wypowiedź była logiczna i uporządkowana – unikaj nieprzemyślanego powtarzania tych samych informacji w różnych fragmentach przemówienia.

- Wybitny polski poeta.
- Urodził się w 1798 r. na terenie należącym niegdyś do Polski i Litwy.
- Obok Juliusza Słowackiego i Zygmunta Krasińskiego uważany za największego poetę polskiego romantyzmu.
- Współzałożyciel i członek Towarzystwa Filomatów.
- Znany przede wszystkim jako autor ballad, powieści poetyckich, cyklu dramatów *Dziady* oraz epopei narodowej *Pan Tadeusz*.
- Działacz polityczny i niepodległościowy.
- Zmarł w 1855 r. w Stambule (Turcja).

Na pierwszym planie: argumentacja

*Formy wypowiedzi: wypowiedź argumentacyjna.
Plan wypowiedzi*

NA POCZĄTEK

Czy – Twoim zdaniem – warto kontynuować naukę w branżowej szkole drugiego stopnia?
Podaj kilka argumentów na uzasadnienie swojej odpowiedzi.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Głos w dyskusji i przemówienie to przykłady **wypowiedzi argumentacyjnych**, a więc takich, w których stosuje się argumenty po to, by uzasadnić swoje stanowisko. Do wypowiedzi tego rodzaju zalicza się także m.in. rozprawkę. Wypowiedź argumentacyjna to jedna z najważniejszych form komunikowania się ludzi – skłania bowiem do refleksji i zmusza do tego, by nie prezentować sądów nieprzemyślanych, niepopartych dowodami.

Jak napisać własną wypowiedź argumentacyjną zawierającą zdanie na jakiś temat?

- Zacznij od podania tematu wypowiedzi (np. *Gdzie wolisz oglądać filmy: w domu czy kinie?*) i przedstaw swoje stanowisko (np. *Lubię oglądać filmy w domu, ale jeśli mam wybór między seansem w domu a wyjściem do kina – wybieram kino*).
- Poprzyj swoje stanowisko odpowiednimi argumentami, np. *Wolę oglądać filmy w kinie, ponieważ panuje tam inna atmosfera niż w domu – bardziej sprzyjająca odbiorowi – są lepsze efekty dźwiękowe, a duży ekran pozwala łatwiej skupić uwagę na filmie*. Jeśli piszesz dłuższą wypowiedź, każdy argument rozwiń w osobnym zdaniu lub nawet w kilku zdaniach. Przedstaw argumenty w określonym porządku, np. od najważniejszego do najmniej istotnego albo od rzeczowych, przez logiczne, do emocjonalnych. Nie wprowadzaj ich w przypadkowej kolejności. Nie powtarzaj tego samego argumentu w innych słowach i w różnych miejscach wypowiedzi – zadbaj o to, by była ona spójna i logicznie uporządkowana.
- Zwróć uwagę na styl swojej wypowiedzi – na to, jakich używasz słów i jak budujesz zdania. Posługuj się słownictwem dostosowanym do tematu i unikaj sformułowań potocznych. Zadbaj także o zróżnicowaną składnię – używaj zdań zarówno pojedynczych, jak i złożonych.
- Jeśli Twoja wypowiedź argumentacyjna jest dłuższą pracą pisemną, a nie przedstawieniem opinii w kilku zdaniach, powinna zawierać wstęp, rozwinięcie i zakończenie.

SCHEMAT DŁUŻSZEJ WYPOWIEDZI ARGUMENTACYJNEJ

1. WSTĘP

- wprowadzenie do tematu – może zawierać ogólną refleksję dotyczącą poruszanego zagadnienia, wyjaśnienie pojęć istotnych dla jego zrozumienia czy zarysowanie tła problemu przez przywołanie odpowiednich kontekstów, cytatów;
- teza – przedstawienie opinii na dany temat.

2. ROZWINIĘCIE – ARGUMENTACJA

- argumenty i potwierdzające je przykłady – jeśli są konieczne.

3. ZAKOŃCZENIE

- podsumowanie i sformułowanie końcowego wniosku, np. powtórzenie tezy lub najważniejszych argumentów;
- odwołanie się do tematu, nawiązanie do tezy – tak, aby wstęp i zakończenie tworzyły klamrę kompozycyjną wypowiedzi.

ĆWICZENIA

- 1** W podanej wypowiedzi argumentacyjnej wskaż temat, wstęp, rozwinięcie i zakończenie. Następnie wypisz w punktach do zeszytu wszystkie użyte w niej argumenty. Ustal, czy są to argumenty logiczne, rzeczowe czy emocjonalne.

Czy zimą należy dokarmiać ptaki?

Wiele osób uważa, że ptaki powinny samodzielnie znajdować pokarm, jest to bowiem umiejętność, w którą wyposażyła je natura. Częściowo zgadzam się z tym twierdzeniem: moim zdaniem wiosną i latem nie należy ingerować w życie ptaków, jednak zimą trzeba je dokarmiać.

Nie możemy zapominać o tym, że w grudniu, styczniu i lutym dostęp do pokarmu jest ograniczony. Ptaki nie znajdują na łąkach i polach ziarna, a na drzewach jest mało owoców. Poza tym zimą wiele ptaków choruje, co utrudnia im zdobywanie pożywienia.

Dokarmianie ptaków przynosi korzyści również nam. Jeśli w ogrodzie postawimy karmnik, to przyzwyczaimy jego gości do przebywania w tym miejscu. Ptaki będą tu przylatywać również wiosną i latem, a wówczas pomogą nam w walce ze szkodnikami, zjadając np. szkodliwe ćmy i ich gąsienice. Poza tym czy nie przyjemnie jest cieszyć oko widokiem wróbli i jemiółuszek uwijających się wokół karmnika i słuchać ich świergotania? To miła odmiana w czasie, gdy przyroda pozostaje uśpiona.

Jestem więc przekonana, że zimą należy dokarmiać ptaki. Róbmy to jednak mądrze – nie dawajmy ptakom chleba, który pęcznieje w ich żołądkach, ani soli, która je odwadnia. Jeśli podamy niewłaściwy pokarm, wyrządzimy naszym latającym przyjaciołom więcej krzywdy niż wówczas, gdy nie będziemy ich w ogóle dokarmiać.

- 2** Jak można rozpocząć wypowiedzi argumentacyjne na podane tematy? Sformułuj pierwsze zdanie każdej z nich. Zadanie wykonaj w zeszycie.
- a) Czy warto kupować ubrania w sklepach z używaną odzieżą?
 - b) Gdzie najchętniej spędzasz wakacje: w górach, nad jeziorem czy nad morzem, w mieście czy na wsi?
 - c) Jaki jest Twój stosunek do segregowania śmieci?
 - d) Kultura popularna – czy zawsze jest lekka, łatwa i przyjemna?
- 3** Sformułuj trzy tematy wypowiedzi argumentacyjnych, które można zilustrować za pomocą przedstawionej fotografii.

- 4** Które z poniższych zdań można wykorzystać jako argumenty w wypowiedzi na temat: *Czy w niedzielę sklepy powinny być otwarte?* Jakie są słabe strony pozostałych stwierdzeń?
- a) Dzięki wolnym niedzielom sprzedawcy mają przynajmniej jeden dzień na odpoczynek.
 - b) Gdyby w niedziele sklepy były otwarte, mogliby w nich pracować i zarabiać uczniowie i studenci, którzy nie mają możliwości pracy w tygodniu.
 - c) Sklepy w niedzielę powinny być zamknięte i nie ma tu nad czym dyskutować.
 - d) Moim zdaniem sklepy w niedzielę powinny być otwarte, ponieważ każdy ma prawo do tego, by samodzielnie decydować, kiedy zrobić zakupy.
 - e) Moja mama pracuje w niedzielę w szpitalu i bardzo żałuje, że po drodze do pracy nie może sobie kupić drugiego śniadania.
 - f) Niektórzy pracują również w soboty i tylko w niedzielę mają czas, żeby zrobić zakupy.
 - g) Uważam, że to naprawdę głupi pomysł.
 - h) Według mnie niedziela to dzień, który rodzina powinna spędzać razem w ciekawszy sposób niż podczas wyprawy do galerii handlowej.

- 5** Przeczytaj początkowe akapity trzech *Mini wykładów o maxi sprawach*¹ Leszka Kołakowskiego. Jakich środków użył autor, aby zainteresować czytelników swoimi wypowiedziami? W której z nich odwołał się do własnego doświadczenia, w której wykorzystał powszechnie znany tekst kultury, a w której przytoczył cytaty?

O władzy

Były brytyjski kanclerz, gdy go w telewizji zapytano, czy chciałby być premierem, powiedział z niejakim zdziwieniem: „przecież każdy chciałby być premierem”. To mnie z kolei zdziwiło, ponieważ wcale nie sędzę, że każdy chciałby być premierem; jest mnóstwo ludzi, którzy bynajmniej o takiej posadzie nie marzą – nie dlatego, że i tak nie mają szans, [...] ale dlatego, że uważaliby tę robotę za okropną: wielkie zawracanie głowy, ciężka odpowiedzialność, z góry wiadomo, że człowiek będzie bez przerwy wystawiony na ataki, ośmieszanie, że będą mu przypisywali najgorsze intencje itd.

O zawiści

Ze wszystkich siedmiu grzechów głównych najłatwiej można wybaczyć lenistwo i obżarstwo, a najwięcej szkód i nieszczęść, zbrodni i wojen, jak sobie wyobrażam, powoduje zawiść. Lenistwo wolno nam w różnych okolicznościach okazywać, obżarstwo cudze raczej nas śmieszy, niż gorszy, zawiści jednak nie lubimy wyraźnie ujawniać, chociaż naprawdę, gdy czynimy coś, co jest zawiścią kierowane, nie unikniemy samodemaskacji¹ i widzowie będą dobrze zauważali naszą małość moralną.

¹ Samodemaskacja – właściwie: autodemaskacja, czyli ujawnienie swoich prawdziwych dążeń, motywacji, najczęściej niezamierzone i nieświadome.

O pogrzebach

Kto wiele lat na świecie bawił (jeśli to właściwe słowo), ten niechybnie¹ zebrał znaczne doświadczenie uczestnictwa w pogrzebach. Ja też w licznych pogrzebach brałem udział – katolickich, protestanckich, żydowskich, świeckich i komunistycznych, ale o rytuałach pogrzebowych innych, nieeuropejskich cywilizacji wiem tylko z książek. Rozmaitość i wielość tych rytuałów jest porażająco wielka, jak nam etnografowie² mówią, mnóstwo też jest tam obyczajów na nasz gust dziwacznych. Ale nie mam zamiaru z tej literatury wypisywać jakichś ekstrawagancji³, lecz odwołuję się do wspólnego naszego, pospolitego europejskiego doświadczenia.

¹ Niechybnie – tu: na pewno, bez wątpienia.

² Etnograf – specjalista w dziedzinie etnografii, czyli nauki zajmującej się opisywaniem kultur różnych ludów.

³ Ekstrawagancja – zachowanie lub wygląd naruszające powszechnie przyjęte zwyczaje, zwracające na siebie uwagę; tu: rytuały, obyczaje danej społeczności, które w innej kulturze mogą się wydawać dziwne, niezrozumiałe.

- Czy zgadzasz się z twierdzeniem, że *każdy chciałby być premierem*? Podaj trzy argumenty uzasadniające Twoją odpowiedź.

¹ Poprawnie: *Miniwykłady o maxisprawach* – przedrostki *mini-* i *maxi-* (*maksi-*) zapisujemy łącznie z wyrazami, których dotyczą. Wyodrębnienie tych przedrostków jako osobnych wyrazów w tytule książki Leszka Kołakowskiego to prawdopodobnie celowy zabieg, mający podkreślić kontrast między niewielką objętością, przystępnością zamieszczonych w niej tekstów – skalą *mini* – a doniosłością podejmowanych tematów – skalą *maxi*.

- 6** Dokończ podaną wypowiedź argumentacyjną, dopisując do niej zakończenie. Powinno się ono składać co najmniej z dwóch zdań. Zadanie wykonaj w zeszycie.

Jesteśmy mieszkańcami ul. Charles'a de Gaulle'a [czyt.: szarla degola]. W naszym odczuciu nazwa tej ulicy nastrocza wielu kłopotów, dlatego występujemy z petycją o jej zmianę.

Uważamy, że nazwa ta jest trudna zarówno do wymówienia, jak i do zapisania, stoi więc w sprzeczności z zasadami nadawania nazw ulic w naszej gminie: „§ 3. Nazwy ulic nie mogą być trudne w codziennym użyciu [...]”. Trudności pojawiają się w sprawach urzędowych, biznesowych i bankowych. Wielu z nas prowadzi firmy, zatem nazwa zawierająca francuskie imię i nazwisko bywa przyczyną błędów w danych na fakturach oraz w innych dokumentach. Gdy podajemy gdzieś ustnie nazwę ulicy, zazwyczaj jesteśmy proszeni o jej przeliterowanie, co bywa czasochłonne i wiąże się z ryzykiem pomyłki. Oczywiście zdajemy sobie sprawę z zasług prezydenta Francji Charles'a de Gaulle'a, jednak jesteśmy przekonani, że można uczcić jego pamięć w inny sposób, niż nazywając jego imieniem ulicę.

- * • **Wciel się w rolę przedstawiciela mieszkańców zadowolonych z dotychczasowej nazwy ulicy i napisz w zeszycie krótką wypowiedź argumentacyjną, w której przedstawisz stanowisko przeciwne. Zaczynij od podanego akapitu.**

Jesteśmy zaniepokojeni petycją naszych sąsiadów, którzy chcą zmienić nazwę ulicy, przy której mieszkamy. Nie zgadzamy się na tę zmianę z kilku powodów.

- 7** Przygotuj się do napisania własnej wypowiedzi argumentacyjnej na temat: *Czy lista lektur obowiązkowych w branżowej szkole pierwszego stopnia powinna zostać uaktualniona?* W tym celu zgromadź odpowiednie argumenty na poparcie Twojej opinii i przygotuj plan wypowiedzi – podaj w kilku punktach, o czym kolejno będziesz pisać. Zadanie wykonaj w zeszycie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Przed napisaniem wypowiedzi warto sporządzić jej plan. Dzięki niemu nie zapomnisz o tym, co powinno się znaleźć w Twojej pracy. W kolejnych punktach **planu wypowiedzi** zawrzyj najważniejsze informacje o tym, co chcesz omówić w swoim tekście. Przedstaw je krótko – zrezygnuj z rozbudowanych zdań i określeń, użyj zdań pojedynczych i równoważników zdania.

8 Który z poniższych tematów najbardziej odpowiada zamieszczonemu planowi wypowiedzi? Uzasadnij swój wybór.

- a) Czy pasje świadczą o dziwaczności lub skromności?
- b) Czy warto mieć pasję?
- c) Czy ludzie z pasjami są szczęśliwsi od innych?
- d) Czy pasja to dobry sposób na radzenie sobie ze stresem?

1. Wstęp:

a) *Nawet z pozoru najdziwniejsza, najskromniejsza pasja jest czymś bardzo, ale to bardzo cennym* (Stephen [czyt.: stiwen] King);

b) teza: warto mieć pasję.

2. Rozwinięcie – argumentacja:

a) relaks, przyjemność, przerwanie rutyny;

b) potwierdzenie wartości człowieka, przypomnienie o tym, co jest dla niego najważniejsze;

c) spełnienie, zapewnienie poczucia celu;

d) inspirowanie innych ludzi – „zarażanie pasją”;

e) sposób na stres → pozytywny wpływ na zdrowie i samopoczucie.

3. Zakończenie:

a) powtórzenie tezy;

b) nawiązanie do słów Stephena Kinga.

9 Sporządź w zeszycie plan wypowiedzi *Czy zimą należy dokarmiać ptaki?* zamieszczonej w ćwiczeniu 1.

10 Przygotuj plan wypowiedzi argumentacyjnej na temat *Czy gry komputerowe to dobry sposób na spędzanie wolnego czasu?* Zadanie wykonaj w zeszycie.

*** 11** Napisz w zeszycie wypowiedź argumentacyjną na podstawie zamieszczonego planu.

Życie człowieka – ważny temat poezji XX wieku?

1. Wstęp: sformułowanie tezy w formie odpowiedzi na pytanie ujęte w temacie.

2. Rozwinięcie: różne ujęcia tematu życia człowieka w poezji omawianej w klasie III:

a) życie jako bal (A. Osiecka, *Niech żyje bal*);

b) życie jako gra (M. Świetlicki, *Którejś nocy taki sen*);

c) życie jako eksperyment (W. Szymborska, *Może to wszystko*);

d) życie jako porzucanie złudzeń (C. Miłosz, *Pożegnanie*);

e) życie człowieka mniej ważne od wolności ojczyzny (poezja K.K. Baczyńskiego i T. Gajcego).

3. Zakończenie.

Uwolnić – nie można – uwięzić

Poprawność interpunkcyjna

NA POCZĄTEK

Czy w SMS-ach i e-mailach zawsze stosujesz znaki interpunkcyjne? Użycie których z nich sprawia Ci największe trudności?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W języku polskim występuje dziesięć znaków interpunkcyjnych.

- **Kropka** [.] – stawiamy ją na końcu wypowiedzenia oznajmującego: zdania oznajmującego lub równoważnika zdania, a także w niektórych skrótach i zapisach dat.
- **Znak zapytania**, czyli pytajnik [?] – dajemy na końcu pytań i zdań pytających.
- **Wykrzyknik** (znak wykrzyknienia) [!] – używamy go po zawołaniu, rozkazie lub stanowczo wyrażonym poleceniu, a także po każdym innym zdaniu (nie tylko rozkazującym, lecz także oznajmującym lub pytającym), jeśli wyraża ono silne emocje, takie jak gniew, radość, zdziwienie.
- **Średnik** [:] – stosujemy w rozbudowanych wypowiedzeniach złożonych – do oddzielania pojedynczych zdań samodzielnych pod względem treściowym. Używamy go także do oddzielania dłuższych wyliczeń, zwłaszcza w sytuacjach, gdy w zdaniu wiele razy użyto już przecinków oddzielających pojedyncze wyrazy.
- **Przecinek** [,] – używamy go do rozdzielania wyrazów w wypowiedzeniu i zdań składowych w niektórych zdaniach złożonych.
- **Dwukropek** [:] – stosujemy do wprowadzania cytatów, wyliczeń, objaśnień i uszczegółowień.
- **Nawias** [()] – służy do wyodrębniania w tekście fragmentów, które mają charakter dopowiedzenia, uzupełnienia, mniej istotnego komentarza, dodatkowej uwagi.
- **Wielokropek** [...] – za jego pomocą zaznaczamy zawieszenie głosu, trudności z wysłowieniem się, a także nieoczekiwane dokończenie jakiejś myśli. Ponadto znakiem tym zastępuje się wyrażenie *i tak dalej (itd.)*.
- **Cudzysłów** [„ ”] – stosujemy do wyróżniania w tekście cytatów, tytułów, wtrętów z obcych języków, a także sformułowań zapożyczonych z innych stylów albo użytych w sensie przenośnym lub ironicznym.
- **Myślnik** [–] – używamy go do wprowadzania uogólnień, wyjaśnienia danego wyrazu, uwypuklenia ważności jakiejś informacji, do zasygnalizowania zawieszenia głosu oraz w miejsce opuszczonego fragmentu zdania, a także w zapisie dialogów.

ĆWICZENIA

1 Odczytaj podane zdania, zwracając uwagę na zastosowane w nich znaki interpunkcyjne. Jakie intencje mogą wyrażać poszczególne wypowiedzenia?

a) Może pójdziemy do kina.	c) Może pójdziemy do kina!
b) Może pójdziemy do kina?	d) Może pójdziemy do kina...

2 Które z podanych zdań należy zakończyć kropką, a które – znakiem zapytania? Uzasadnij swój wybór.

a) O której zaczynamy lekcje	d) Powiesz mi, o której zaczynamy lekcje
b) Chciałbym wiedzieć, o której zaczynamy lekcje	e) Pytam, o której zaczynamy lekcje
c) Powiedz mi, o której zaczynamy lekcje	

3 W którym miejscu w poniższym zdaniu jeden z przecinków najlepiej zastąpić średnikiem – i dlaczego?

Rozpowszechnienie otyłości, uważanej za jeden z najważniejszych problemów zdrowotnych XXI w., nie jest równomierne w skali światowej, w niektórych regionach sięga ponad 80%.

4 Jaką funkcję pełni wielokropek w poszczególnych zdaniach? Dobierz do nich odpowiednie objaśnienia.

- zastępuje wyrażenie *i tak dalej (itd.)*
- poprzedza nieoczekiwane dokończenie jakiejś myśli
- wskazuje na pominięcie fragmentu cytowanego tekstu
- oddaje trudności z wyrażeniem myśli – chaotyczność wypowiedzi
- oznacza zawieszenie głosu

a) Nie wiem, co zrobić... po co... to takie trudne...
b) Byłam tam, ale...
c) Naszą szkołę odwiedził... sam prezydent miasta.
d) Wszyscy byli obecni: Ewa, Łukasz, Wojtek, Iza...
e) W skale była pieczara, a w niej mieszkała [...] Skylla.

- W której z tych funkcji wielokropek występuje w nawiasie kwadratowym?

5 Ustal, za pomocą jakich znaków interpunkcyjnych zasygnalizowano zawieszenie głosu w podanym fragmencie wiersza. Jakie funkcje pełnią pozostałe znaki użyte przez poetę?

Skoro usłyszysz, jak czerw gałąź wierci,
Piosenkę zanuć lub zadzwon w tymbały;
Nie myśl, że formy gdzieś podejrzewały;
Nie myśl – o śmierci...

C.K. Norwid, *Śmierć*

6 Przepisz do zeszytu podane zdania, zastępując powtarzające się w nich fragmenty myślnikiem. Skorzystaj z zamieszczonego przykładu.

- a) Pierwszy typ narracji nazywamy narracją pierwszoosobową, a drugi typ narracji nazywamy narracją trzecioosobową.
- b) Bartek dostał ze sprawdzianu piątkę, natomiast Emil dostał ze sprawdzianu czwórkę z plusem.
- c) Za pierwszym razem spóźniliśmy się tylko pięć minut, ale za drugim razem spóźniliśmy się całą godzinę.
- d) Z jednej strony był to świetny, nowatorski pomysł; z drugiej strony baliśmy się niepowodzenia.

Przykład:

Ania jest dobra z matematyki, a Basia jest dobra z geografii.

Ania jest dobra z matematyki, a Basia – z geografii.

*** 7** Wyjaśnij, czym różni się od siebie sens zdań w każdej parze. Jak oddano te różnice znaczeniowe za pomocą interpunkcji?

- a) Pomyślałem sobie: to już koniec.
To już koniec – pomyślałem sobie.
- b) Lubię trzy owoce: truskawki, maliny, wiśnie.
Lubię truskawki, maliny, wiśnie – trzy owoce.

8 Jak myślisz, jakie zdanie – pozytywne czy negatywne – ma Ewelina na temat pomocy dla samotnych, niepracujących matek? Co na to wskazuje?

Tomasz @tom3552

Państwo zapowiada dodatkową pomoc dla samotnych, niepracujących mam.

4 grudnia • godz. 10.36

Ewelina @evelajnn

odpowiedziała 4 grudnia • godz. 10.41

„Siedzą cały czas w domu, nic nie robią, tylko zamieszczają w internecie zdjęcia bąbelków, a do tego jeszcze dodatkowa pomoc!”

- Do jakich nieporozumień może prowadzić brak cudzysłowu tam, gdzie powinien on zostać postawiony?

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Znakiem interpunkcyjnym, którego użycie w języku polskim sprawia największe trudności, jest **przecinek**. Stosujemy go m.in.:

- do rozdzielania wyrazów użytych w zdaniu obok siebie i w takiej samej funkcji, np. *Kupił chleb₁ masło₂ ziemniaki₃; Ania₄ Ola₅ Antek i Maciek są najlepszymi przyjaciółmi₆*;
- w zdaniu złożonym współrzędnie – do rozdzielania zdań składowych niepołączonych spójnikami, np. *Pies szczeka₁ koty miauczą₂ ludzie rozmawiają₃*;
- w zdaniu złożonym współrzędnie – do rozdzielania zdań składowych połączonych spójnikami przeciwstawnymi (*ale, lecz, jednak, a*) i wynikowymi (*więc, zatem, toteż*), np. *Jestem zmęczona, ale jeszcze chwilę posiedzę; Jestem zmęczona, więc już sobie pójdę*;
- w zdaniu złożonym podrzędnie – do rozdzielania zdań składowych (przed każdym spójnikiem), np. *Przychodziłem tu, gdy byłem mały*;
- w zdaniu wielokrotnie złożonym (tzn. mającym przynajmniej trzy orzeczenia) – do wydzielania zdań składowych podrzędnych, np. *Spóźniłem się do szkoły, ponieważ zepsuł mi się budzik₁ i nie miałem już czasu₂ aby kupić po drodze kanapkę₃*;
- do wydzielania imiesłowowego równoważnika zdania, a więc wypowiedzenia składowego zawierającego imiesłów przysłówkowy, np. *Wróciwszy z praktyk₁ poszli do sklepu₂; Szedł₃, śpiewając₄*.

Przecinka **nie stawiamy** m.in.:

- między dwoma spójnikami lub przyimkiem i spójnikiem, które razem tworzą spójnik złożony typu: *więc aby, dlatego że, mimo że* (nigdy: ~~mimo, że~~), np. *Wyszedł z domu, mimo że był chory* (przecinek należy postawić przed całym spójnikiem złożonym);
- przed przyimkiem *mimo* będącym częścią wyrażenia przyimkowego, np. *Wyszedł z domu mimo choroby*;
- zazwyczaj przed spójnikami łącznymi (*i, oraz*) i rozłącznymi (*lub, albo, bądź*), np. *Zrób obiad albo idź do baru*.

9 Wyjaśnij, na czym polega dwuznaczność podanych zdań wynikająca z niepostawienia przecinka w odpowiednim miejscu.

a) Uwolnić nie można rozstrzelać.

c) Gdy weszli na stół wniesiono kolację.

b) Mówił powoli idąc.

10 Dokończ zdanie na cztery sposoby. Każdą wersję zapisz w zeszycie, pamiętając o postawieniu przecinka tam, gdzie to konieczne.

Pojadę na wycieczkę...

Mimo co?

Dlaczego?

Albo co się stanie?

Więc co się stanie?

- 11** Odpowiedz na pytania, używając zdań wielokrotnie złożonych. Swoje odpowiedzi zapisz w zeszycie. Pamiętaj o zastosowaniu poprawnej interpunkcji.
- a) Jak najchętniej spędzasz weekendy, a czego najbardziej nie lubisz w tym czasie robić?
 - b) Czym chcesz się zajmować w przyszłości i dlaczego właśnie tym?
- 12** Wyjaśnij, dlaczego w podanych zdaniach postawiono przecinek przed wyrazami *i* oraz *albo*, choć zwykle przed tymi spójnikami się go nie stawia.
- a) Cieszyłem się, że nie odwołano koncertu, i poszedłem po bilety.
 - b) Wyrzucić śmieci, gdy będziesz wyprowadzał psa, albo poprosić o to Julię.
- 13** Odpowiedz, co znaczą podane zdania różniące się wyłącznie jednym przecinkiem. Zwróć uwagę na budowę tych wypowiedzi oraz na to, kto lub co jest wykonawcą czynności wyrażonej słowami się nie spóźnia.
- a) Marcin zabrał ze sobą zegarek, który został naprawiony i już się nie spóźnia.
 - b) Marcin zabrał ze sobą zegarek, który został naprawiony, i już się nie spóźnia.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Para przecinków, podobnie jak nawias lub para myślników, jest używana do wyodrębniania fragmentów pełniących w zdaniu funkcję wtrącenia, np. *Poszedłem z Maćkiem, moim starszym bratem, na kręgle* (w zdanie *Poszedłem z Maćkiem na kręgle* wtrącono dodatkową informację: *moim starszym bratem*). Takie wtrącone w tok wypowiedzi fragmenty należy wydzielać przecinkami z obu stron.

Jeśli chcesz wyraźniej zaznaczyć wtrącenie, zamiast przecinków użyj pary myślników, np.: *Poszedłem z Maćkiem – moim starszym bratem – na kręgle*. Najwyraźniej wtrącenie zaznacza się za pomocą nawiasu, np. *Poszedłem z Maćkiem (moim starszym bratem) na kręgle*.

Ola wtedy była, a przynajmniej tak myślę, w Warszawie.

słabe wydzielenie wtrącenia

Ola wtedy była – a przynajmniej tak myślę – w Warszawie.

średnie wydzielenie wtrącenia

Ola wtedy była (a przynajmniej tak myślę) w Warszawie.

mocne wydzielenie wtrącenia

14 W podanych zdaniach – zapisanych z pominięciem znaków interpunkcyjnych – wskaż fragmenty, które mają charakter wtrącenia. Jakimi znakami najlepiej je – według Ciebie – wydzielić?

- a) Maria Konopnicka urodzona w 1842 r. jest uważana za jedną z najwybitniejszych polskich pisarek XIX w.
- b) Tadeusz Boy-Żeleński przetłumaczył na język polski utwory pisarzy francuskich np. Balzaka i Diderota był też autorem wierszy.
- c) Dopisz antonimy wyrazy przeciwstawne do podanych przymiotników.
- d) Poproszę kawę podwójne espresso i drożdżówkę z makiem.

*** 15** Przepisz podany tekst do zeszytu, uzupełniając go właściwymi znakami interpunkcyjnymi.

Wyniki badań na temat naszych postaw wobec ekologii potwierdzają że aż 75% Polaków dostrzega problem klimatyczny który coraz bardziej się pogłębia Trzy czwarte z nas zgadza się całkowicie lub częściowo z doniesieniami naukowców i mediów o tym że mamy obecnie do czynienia z kryzysem klimatycznym Zjawisko to zauważają zwłaszcza kobiety jedynie 6% Polek nie wierzy w przekazy które opisują trudną sytuację klimatyczną świata podczas gdy wśród mężczyzn odsetek niedowierzających zmianom jest ponaddwukrotnie większy 14% Które zjawiska wskazujemy jako najbardziej niepokojące Są to kolejno zanieczyszczenie gleby i wód niedobory wody i susze zanieczyszczenie powietrza oraz degradacja środowiska naturalnego

Kultura języka w zawodzie

Osoby prowadzące zakłady usługowe spotykają się z wieloma skrótowcami, a więc słowami utworzonymi przez skrócenie dłuższego wyrażenia. Wśród skrótowców występujących w handlu i usługach można wymienić takie przykłady, jak ZUS, NIP czy PTU. Powstały one z pierwszych liter wyrazów w wyrażeniach: *Zakład Ubezpieczeń Społecznych*, *numer identyfikacji podatkowej* oraz *podatek od towarów i usług*. Pamiętaj, że w tego typu skrótowcach nie stawia się znaków (np. kropki czy łącznika), a wszystkie litery są wielkie – z wyjątkiem liter oznaczających spójniki i przymyki (np. SPATiF). Niezgodne z zasadami pisowni i interpunkcji są więc zapisy: !G:U:S: (od: *Główny Urząd Statystyczny*) czy !PP-P (od: *poradnia pedagogiczno-psychologiczna*) – właściwie utworzone skrótowce to GUS i PPP.

ZADANIE BRANŻOWE

Utwórz skrótowce od podkreślonych wyrażeń.

- a) Przedsiębiorstwo Handlowo-Usługowe „Remiza”
- b) Stokrotka – skup artykułów gospodarstwa domowego
- c) Tel-Mor spółka cywilna

Zaproponuj nazwę dla swojej wymarzonej działalności gospodarczej. Użyj w tej nazwie skrótowca.

12 Połóż akcent na wymowę

Poprawność fonetyczna

NA POCZĄTEK

Czy – Twoim zdaniem – poprawna wymowa jest istotnym elementem komunikacji między ludźmi? Uzasadnij swoją odpowiedź.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Wśród błędów, które popełniają osoby posługujące się językiem polskim, szczególne miejsce zajmują **błędy fonetyczne**, dotyczą one bowiem wyłącznie języka mówionego. Polegają na niezgodnej z ogólnopolską normą językową wymowie pojedynczych głosek lub ich połączeń, a także na zniekształcaniu postaci brzmieniowej wyrazów.

Przykłady błędów fonetycznych:

- niewłaściwa wymowa pojedynczej głoski, np. [wziął] zamiast [wzioł];
- niewłaściwa wymowa połączeń głosek polegająca np. na opuszczeniu jednej z nich – jak [gupi] zamiast [głupi], [w ogle] zamiast [w ogóle], [żar] zamiast [żarł] – czemu może towarzyszyć zmiana brzmienia jednej z głosek pod wpływem sąsiedztwa, np. [jeź zimno] zamiast [jest zimno], [jeś ślisko] zamiast [jest ślisko];
- wymowa z zachowaniem pełnej zgodności z zapisem słowa w sytuacjach, gdy nie jest to poprawne, np. [trąba] zamiast [tromba];
- zniekształcanie brzmienia wyrazów trudnych w wymowie (zawierających nagromadzone spółgłoski lub głoski do siebie podobne), np. [labolatorium] zamiast [laboratorium], [kordła] zamiast [kołdra], [dedektyw] zamiast [detektyw].

ĆWICZENIA

- 1 Na czym polegają błędy fonetyczne w wyróżnionych wyrazach? Przyporządkuj każdy błąd do właściwego opisu.

odczytanie głoski zgodnie z jej zapisem – w sytuacji gdy jest to niepoprawne; niewłaściwa wymowa głoski; dodanie zbędnej głoski; niewłaściwa wymowa połączenia głosek; nieuzasadnione opuszczenie głosek

a) Czy możesz przy mnie nie [klnąć]?	d) [Szczeliłeś] sobie w kolano.
b) Chyba [połknął] haczyk.	e) Moja kuzynka ma [rabradora].
c) Do jakiej [instucji] mam się zwrócić?	

2 Odczytaj podane liczby, korzystając ze wskazówek zamieszczonych w ramce.

15, 19, 50, 60, 90, 500, 600

Zapis	Wymowa wzorcowa (staranna)	Wymowa dopuszczalna (potoczna)	Wymowa błędna
dziewięćdziesiąt	[dziewieńdziesiont]	–	[dziwieńdziesiont]
dziwiętnaście	[dzievietnaście]	–	[dziwieńnaście], [dzievientnaście]
pięćdziesiąt	[pieńdziesiont]	–	[pińdziesiont]
pięćset	[pieńćset]	[pieńcet]	[pińcet], [pińset]
sześćdziesiąt	[szeździesiont]	–	[sześćdziesiont], [szeździesion]
sześćset	[sześset]	[szejset], [sześćset]	[szessset]

- Wyjaśnij pojęcia *wymowa wzorcowa* i *wymowa dopuszczalna*. W jakich sytuacjach należy zawsze wymawiać wyrazy starannie, a w jakich można sobie pozwolić na wymowę potoczną?

3 Zdecyduj, jakimi literami należy uzupełnić wyrazy, a następnie głośno odczytaj tekst. W razie trudności poszukaj kłopotliwych słów w wiarygodnym źródle, np. w słowniku ortograficznym.

- Przed pier[sz/wsz]ym użyciem frytkownicy zapoznaj się z instrukcją obsługi, w tym zasadami bezpieczeństwa.
- Nie wolno wł[q/an]czać urządzenia, jeśli zostanie stwierdzone choćby le[k/t]ie jego uszkodzenie. Należy wziąć pod uwagę, że do uszkodzenia może prowadzić u[mi/mni]eszczenie w urządzeniu zbyt dużych kawałków zie[mi/mni]aków – takie działanie jest przeci[ww/w]skazane.
- Zachęcamy do członko[st/wst]wa w Klubie Dobrej Kuchni – dzięki temu zawsze będziesz nad[an/q]żać za promocjami! Tylko do końca roku Klubowicze mogą zakupić syfon do or[an/ęź]ady) w obniżonej o 50% cenie.

4 Przeczytaj podane hasła ze słownika poprawnej polszczyzny. Na ich podstawie objaśnij, jak należy wymawiać słowa *mozaika* i *planetoida*.

mozaika [wym. mozaika, nie: moza-ika] ż III, D. mozaik (nie: mozajek) [wym. mozajik a. mozaik]: Kolorowe mozaiki. □ przen. M. czegoś: Mozaika kultur.

planetoida [wym. planetojda, nie: planetoida] ż IV, Im M. planetoidy [wym. planetojdy, nie: planetoidy] D. planetoid [wym. planetojt, nie: planetoit], zwykle w Im.

Wielki słownik poprawnej polszczyzny PWN, pod red. A. Markowskiego, Warszawa 2004

- 5 Przepisz do zeszytu i uzupełnij podpisy do zdjęć wyrazami zawierającymi połączenia liter *d* i *ż*. W których z nich dwuznak *dż* należy odczytać jako jedną głoskę [dż], a w których – jako dwie głoski: [d] i [ż]?

1.

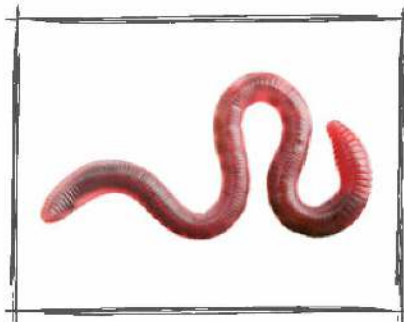
chleb z truskawkowym

2.

na rok 2020

3.

 ziemna z rodziny
łądowych pierścienic

- 6 Przyjrzyj się przedstawionej wymowie wyrazów zawierających połączenia liter *drz* i *trz* w różnych sytuacjach komunikacyjnych: oficjalnej i nieoficjalnej. Następnie wyjaśnij, jak zmieniają się głoski *d* i *t* w pozycji przed *rz* i *sz*. Który z tych sposobów wymowy jest wzorcowy, a który – charakterystyczny dla języka potocznego?

*d-rz-e-w-o, d-rz-a-z-g-a,
t-sz-y-m-a-ć, p-o-t-sz-e-b-a,
t-sz-mi-e-l*

*dż-rz-e-w-o, dż-rz-a-z-g-a,
cz-sz-y-m-a-ć, p-o-cz-sz-e-b-a,
cz-sz-mi-e-l*

WAŻNA WIADOMOŚĆ

W języku potocznym może dochodzić do **uproszczenia grupy spółgłoskowej**. Zjawisko to polega na pominięciu w wymowie jednej z kilku sąsiadujących ze sobą spółgłosek.

Przykłady:

Wyraz	Wymowa wzorcową (zalecana)	Wymowa potoczna (dopuszczalna)
chrzestny	[hszestny]	[hszesny] – pominięcie głoski <i>t</i>
jabłko	[japłko] albo [jabłko]	[japko] – pominięcie głoski <i>ł</i>
naumyślnie	[naumyślnie]	[naumyśńe] – pominięcie głoski <i>l</i>

Uwaga! W upraszczanej grupie spółgłoskowej powinny być przynajmniej trzy spółgłoski. Jeśli w wyrazie sąsiadują ze sobą tylko dwie spółgłoski, najczęściej należy wymówić każdą z nich.

Przykłady:

długi – [długi], nie ![duɣi] (głoska *ł* nie może zostać pominięta)

trzymać – [tszymać], potocznie [czszymać], nie ![czymać] (głoska *sz* nie może zostać pominięta)

- 7 W podanych zdaniach wskaż wyrazy, w których może dojść do uproszczenia grup spółgłoskowych. Następnie przeczytaj tekst na dwa sposoby: z zachowaniem wszystkich głosek oraz z ich pominięciem w miejscach, w których jest to możliwe. Który z tych sposobów wymowy uważa się za bardziej pożądanym w oficjalnych wypowiedziach?

Mój chrzestny jest garncarzem. Pracuje w warsztacie rzemieślniczym przy ulicy Częstochowskiej. Jest prawdziwym profesjonalistą – podziwiam jego zawodowstwo.

- 8 Utwórz przymiotniki od wyrazów: *Kraków*, *srebro*, *nienawiść*. Następnie wyjaśnij, którą głoskę można pominąć w ich potocznej wymowie.

WAŻNA WIADOMOŚĆ

Poprawność fonetyczna polega także na właściwym akcentowaniu wyrazów. Akcent to mocniejsze wymówienie w wyrazie określonej sylaby. Większość słów w języku polskim akcentujemy na drugą sylabę od końca, np. *komputer*, *oficer*. W niektórych jednak wyrazach akcent pada na pierwszą, trzecią, a nawet czwartą sylabę od końca.

W starannym języku (według normy wzorcowej) akcent pada na trzecią sylabę od końca:

- w wyrazach obcego pochodzenia zakończonych na *-ika* i *-yka*, np. *technika*, *fizyka*;
- w formach 1. i 2. osoby liczby mnogiej czasowników w czasie przeszłym, np. *byliśmy*, *mówiliśmy*, *robiliście*;
- w formach trybu przypuszczającego zakończonych na *by*, *bym*, *byś*, np. *kupiłby*, *dotknełabym*, *umyłbyś*;
- w liczebnikach *czterysta*, *siedemset*, *osiemset* i *dziewięćset*, w trzysylabowych formach liczebników *pięćset*, *sześćset* (np. *sześciuśet*), a także w liczebnikach nieokreślonych *paręśet*, *kilkaset*;
- w niektórych innych wyrazach, np. *technikum*, *repertuar*, *uniwersytet*, *opera*, *ryzyko*, *fabuła*.

W starannym języku (według normy wzorcowej) akcent pada na czwartą sylabę od końca:

- w formach trybu przypuszczającego zakończonych na *byśmy*, *byście* (1. i 2. os. lm), np. *kupilibyśmy*, *dotknełybyście*.

W potocznej polszczyźnie dopuszcza się akcentowanie wyrazów z tej i poprzedniej grupy na drugą sylabę od końca.

Akcent pada na pierwszą sylabę od końca (tj. na ostatnią sylabę):

- w skrótowcach czytanych litera po literze, np. ONZ [*oenzet*], PTTK [*peteteka*];
- w jednosylabowych wyrazach, które poprzedzono częstką typu *eks*, *mini*, np. *eksmqż*, *wicemistrz*;
- w wykrzyknikach, np. *ahoi*, *apsik*, *ojej*;
- w wielu wyrazach z języka francuskiego, np. *jury* [*żiri*], *menu* [*meni*], *purée* [*piure*].

- 9 Odczytaj na głos podane zdania, zwracając uwagę na właściwy akcent w pogrubionych wyrazach.

Gdyby nie pandemia, w **bibliotece** w **okolicy technikum** trwałby Tydzień **Nauki**. Uczniowie **liceum** **zaprezentowaliby** różne doświadczenia, a pomagałby im **uniwersytet**. Może nawet **przeprowadzilibyśmy** razem z nimi jakąś **analizę** w naszym **atelier** [czyt.: atelie]. **Mieliśmy** prawie **czterysta** pomysłów na to, jak uczcić **TN** [czyt.: teen], ale nasz **superskład** został pokonany przez siły natury.

- 10 W podanych ciągach wyrazów wskaż ten, który różni się od pozostałych pod względem akcentu. Objasnij te różnice.

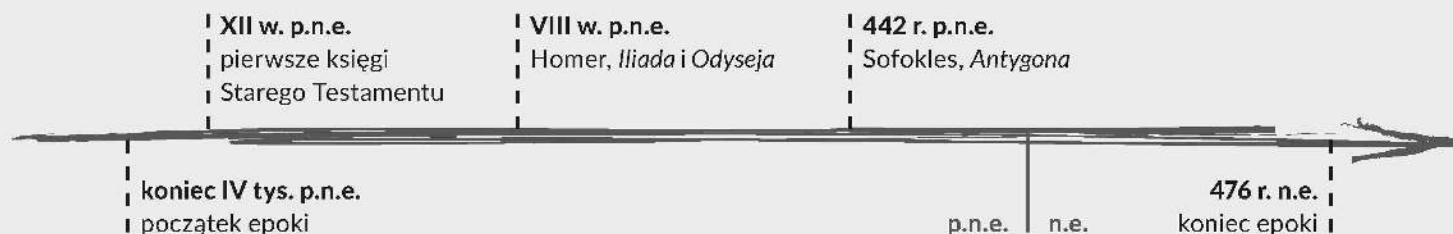
- a) tournée [czyt.: turne], passe-partout [czyt.: paspartu], hobby [czyt.: hobbi], tableau [czyt.: tablo]
- b) matematyka, motyka, plastyka, mistyka
- c) OBOP, PKO, PKB, AGD
- d) pięćdziesiąt, pięćset, siedemdziesiąt, siedemset

- * 11 Napisz w zeszycie kilkuzdaniowe przemówienie na zakończenie szkoły. Podziękuj w swoim tekście nauczycielom za ich pracę i starania. Użyj czasowników w 1. i 2. osobie liczby mnogiej czasu przeszłego oraz form zakończonych na *-byśmy* i *-byście*. Następnie wygłoś mowę na forum klasy.

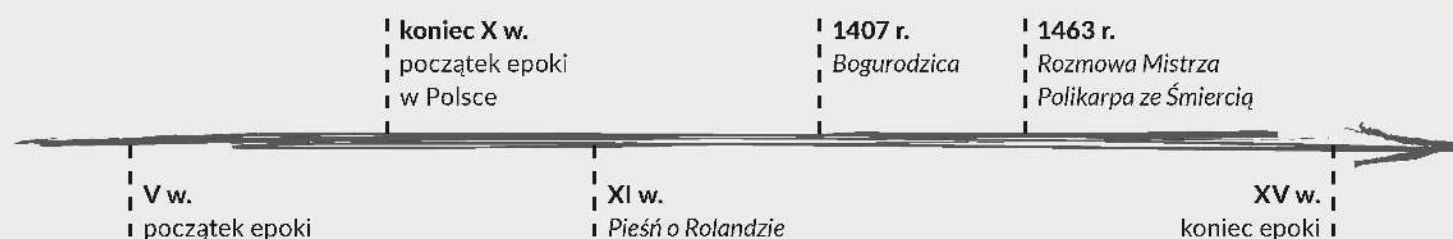
Od starożytności do współczesności

Okresy z historii literatury oraz lektury obowiązkowe poznane w klasach 1–3.

1 Starożytność

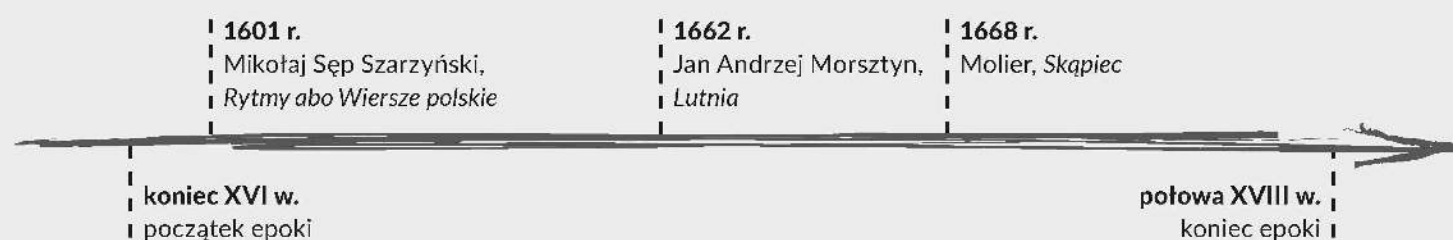
2 Średniowiecze

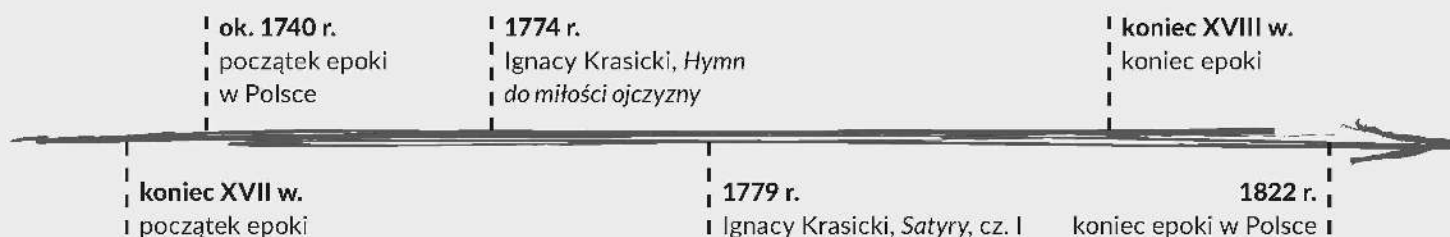
3 Renesans

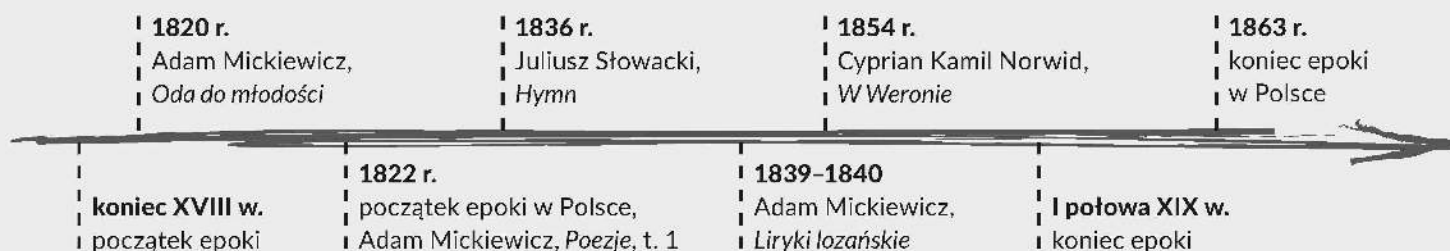
4 Barok

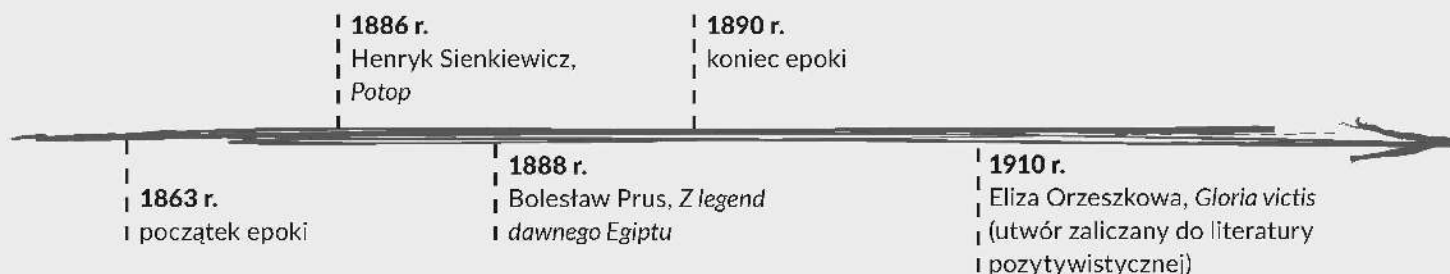
5 Oświecenie

6 Romantyzm

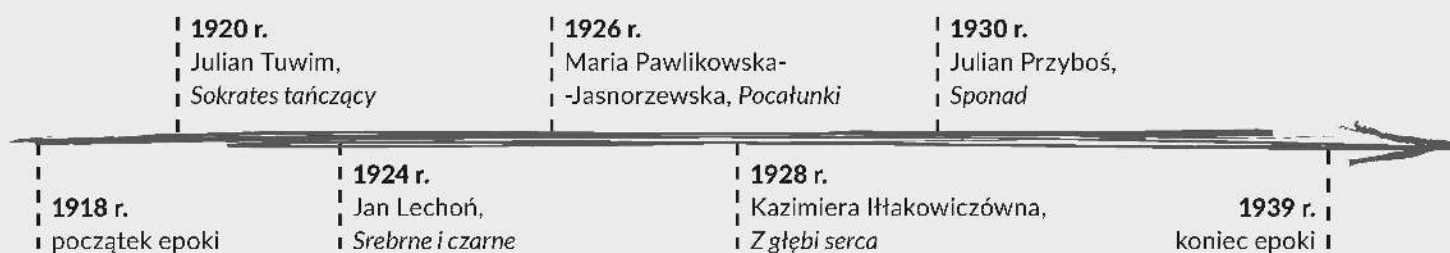
7 Pozytywizm

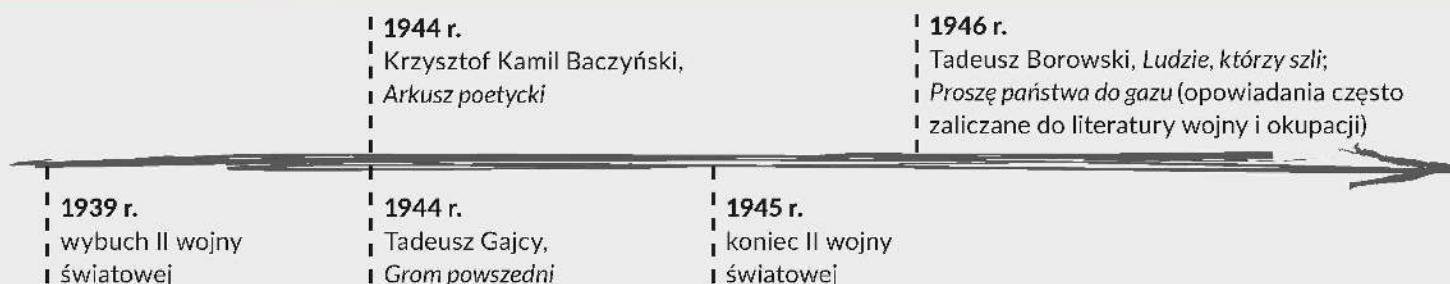
8 Młoda Polska

9 Dwudziestolecie międzywojenne

10 Literatura polska podczas II wojny światowej i okupacji

11 Literatura polska w latach 1945–1989

12 Literatura polska po 1989 roku

Indeks

A

Adwersarz 207
Akcent 231
Akt komunikacji 181
Aluzja literacka 39
Apokalipsa spełniona 14
Argument 202, 207
– ad personam 204
– emocjonalny 202
– logiczny 202
– populistyczny (ad populum) 204
– rzeczowy 202
– siły 204

B

Błąd fonetyczny 228
Bohater liryczny 48

C

Chwyt erystyczny 204
Cudzystów 222
Człowiek zlagrowany 21

D

Dialekt 185
Dwukropek 222
Dyskusja 207, 210
Dyskutant 207

E

Estetyka słowa 195
Etyka słowa 195
Etykieta językowa 190

F

Fake news 197
Funkcja znaków językowych 178
– generatywna 178
– kulturotwórcza 178

– poznawcza 178
– socjalizująca 178

G

Groteska 63
Grzeczność językowa 190
Gwara 185

I

Ironia 200

J

Język 178
Język ogólnonarodowy (ogólny) 185

K

Katastrofizm generacyjny 17
Kłótnia 210
Kod 181
Komunikacja 181
Komunikat 181
Kontakt 181
Kontekst 181
Kontrargument 207
Kropka 222
Kultura języka 195

L

Liryka refleksyjno-filozoficzna 49

M

Moderator 209
Mowa (przemówienie) 212
Myślnik 222, 226

N

Nadawca 181
Nawias 222, 226

O

Odbiorca 181
 Odmiana języka 187
 – środowiskowa 187
 – zawodowa 187
 Odwołanie się do próżności
 rozmówcy 204
 Oponent 207

P

Piosenka 70
 - poetycka 70
 Plan wypowiedzi 220
 Pokolenie Kolumbów 14
 Poprawność językowa 195
 Przecinek 222, 225, 226
 Przemówienie (mowa) 212

R

Regionalizm 185
 Retoryka 212
 Rozmowa 207
 Rozwinięcie 214, 217

S

Spór 210
 Sprawność językowa 195

Ś

Średnik 222

T

Teza 207

U

Uproszczenie grupy spółgłoskowej
 230

W

Wielokropek 222
 Wiersz wolny 86
 Wstęp 214, 217
 Wtrącenie 226
 Wykorzystanie niewiedzy przeciwnika
 i/lub odbiorców 204
 Wykrzyknik 222
 Wypowiedzi wartościujące 194
 Wypowiedź argumentacyjna 216

Z

Zakończenie 214, 217
 Znak 176
 – ikoniczny 180
 – językowy 178
 – konwencjonalny 176
 – naturalny 176
 Znak zapytania 222

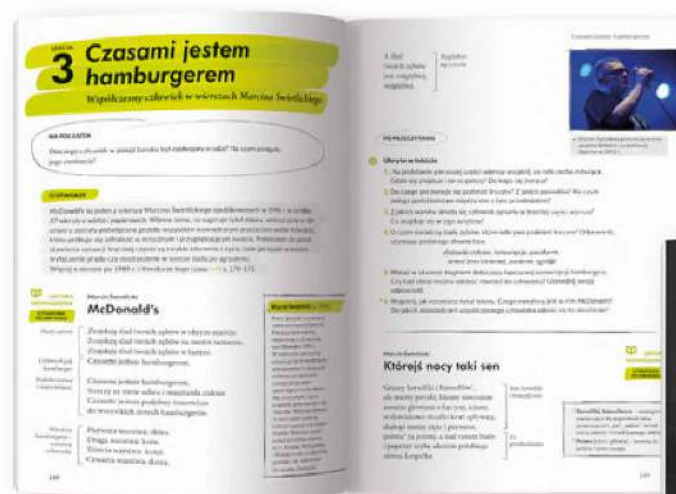
WYKAZ ŹRÓDEŁ TEKSTÓW

Arendt H., *Fichtmann w Jerozolimie. Rzecz o banalności zła*, Znak, przeł. Adam Szostkiewicz, Kraków 1987; Baczyński K.K., *Wybór poezji*, oprac. Jerzy Świąch, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2007; Baliński S., *Peregrynacje. Poezje wybrane 1928–1981*, wybrał, posłowiem i notą edytorską opatrzył Paweł Hertz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987; Borowski T., *Utwory wybrane*, oprac. Andrzej Werner, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991; Brzozowski G., *Spustoszona historia. Recenzja filmu „Zimna wojna” Pawła Pawlikowskiego*, <https://kulturaliberalna.pl/2018/06/26/grzegorz-brzozowski-spustoszona-historia-recenzja-zimna-wojna-pawel-pawlikowski/> (dostęp: 16.09.20); Długosz M., *Hitlera należało... zignorować? Brytyjski publicysta przekręca nóż w zaleczonej ranie*, <https://natemat.pl/283645,po-co-nam-byla-ta-wojna-peter-hitchens> (dostęp: 16.09.20); Dobiegała A., *Dziewczynki nie muszą być grzeczne. Mogą budować statki*, <https://www.wysokicobcasy.pl/wysokie-obcasy/158669,26493220,dziewczynki-nie-musza-byc-grzeczne-moga-budowac-statki.html> (dostęp: 24.11.2020); Domański L., *Manipulacji w mediach społecznościowych będzie coraz więcej. Również w Polsce*, <https://spidersweb.pl/2018/12/media-spolesnoscowe-manipulacja-badania.html> (dostęp: 13.11.20); Dukaj J., *W kraju niewiernych*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008; Gajcy T., *Wybór poezji. Misterium niedzielne*, oprac. Stanisław Bereś, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1992; Gorczyńska R., *Sztuka empatii. Rozmowa ze Zbigniewem Herbertem*, „Zeszyty Literackie” nr 68 (1999); Grzelak K., „Guardian” publikuje artykuł napisany przez sztuczną inteligencję. „AI nie zniszczy ludzi. Uwierz mi”, <https://www.focussnauka.pl/artykul/guardian-publikuje-artykul-napisany-przez-sztuczna-inteligencje-ai-nie-zniszczy-ludzi-uwierz-mi> (dostęp: 26.11.20); Herbert Z., *Wybór poezji*, wstęp i opracowanie Małgorzata Mikołajczak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2018; Kaciewicz M., *Krwawy licznik na Ukrainie*, <https://www.newsweek.pl/opinie/wojna-na-ukrainie-licznik-ofiar-newsweekpl/5k7i76t> (dostęp: 16.09.20); Kaczmarek J., *Miedzy nami. Wiersze zebrane*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017; Katkowski K., Staron P., *Walczymy z czarną magią – głupotą, manipulacją, dyskryminacją, znieczulicą*, <https://krytykapolityczna.pl/kultura/czytaj-dalej/krzysztof-katowski-przemek-staron-szkola-bohaterow-i-bohaterok-wywiad/> (dostęp: 24.11.20); Kay A., *Będzie bolało. Sekretne dzienniki młodego lekarza*, przekł. Katarzyna Dudzik, Insignis Media, Kraków 2018; King S., *Miasteczko Salem*, przekł. Arkadiusz Nakoniecznik, Prószyński Media, Warszawa 2011; Kochanowski J., *Poezje*, opracował i wstępem opatrzył Janusz Pelc, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1998; Kołakowski L., *Mini wykłady o maxi sprawach*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2004; Krall I. L., *Zdążyć przed Panem Bogiem*, Wydawnictwo a5, Poznań 1997; Kraszewska Z., *Homo sapiens przegrywa*, <https://przekroj.pl/artykuly/recenzje/homo-sapiens-przegrywa> (dostęp: 26.11.20); Kulik R., *Rzeczywiste kontra nierzeczywiste*, <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2013/listopad-2013/rzeczywiste-kontra-nierzeczywiste> (dostęp: 13.11.20); Kultura ma znaczenie. Jak wartości wpływają na rozwój społeczeństw, red. I. Lawrence F. Harrison, Samuel P. Huntington, przekł. Sławomir Dymczyk, Łyska, Poznań 2003; Leśmian B., *Poezje wybrane*, oprac. Jacek Irzmadel, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1983; Miłosz Cz., *To*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000; Miłosz Cz., *Wiersze wszystkie*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2011; Mossakowski P., „Żelazna Dama”. Meryl Streep wynagradza wszystko [recenzja], <https://wyborcza.pl/7,101707,20585475,zelazna-dama-meryl-streep-wynagradza-wszystko-recenzja.html> (dostęp: 13.11.20); Mrożek S., *Tango, Noir Sur Blanc*, Warszawa 2010; Nasifowska A., *Literatura okresu przejściowego 1975–1996*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006; Norwid C., *Pisma wszystkie*, t. II, zebrał, tekst ustalił, wstępem i uwagami krytycznymi opatrzył Juliusz W. Gomulicki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1971; Nowakowski M., *Księża Nocy. Najlepsze opowiadania*, Iskry, Warszawa 2018; Nowakowski M., *Raport o stanie wojennym. Notatki z codzienności*, Bellona, Oficyna Wydawnicza Volumen, Warszawa 2009; Opydo P., *Problem z ironią w internecie*, <http://www.opydo.pl/2014/03/ironia> (dostęp: 02.03.2018); Osiecka A., *Wielki śpiewnik Agnieszki Osieckiej*, t. 5, Polskie Wydawnictwo Muzyczne/Fundacja Okularnicy im. Agnieszki Osieckiej, Warszawa 2006; Peruga M., *Najlepsze filmy dokumentalne o zmianach klimatycznych*, <https://film.org.pl/a/zestawienie/najlepsze-filmy-dokumentalne-o-zmianach-klimatycznych-208681/> (dostęp: 26.11.20); Pfeffer J., *Władza. Dlaczego jedni ją mają, a inni nie*, Helion, Gliwice 2010; Prus B., *Antek*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1975; Russell B., *Pochwała lenistwa*, przeł. Andrzej Dominiczak, <https://przekroj.pl/spoleczenstwo/pochwala-lenistwa-bertrand-russell> (dostęp: 13.11.20); Ryrych K., *Król*, Literatura, Łódź 2018; Sawczuk T., Malinowski Sz., *Zmiana klimatu przyspiesza*, <https://kulturaliberalna.pl/2019/06/18/szymon-malinowski-klimat-globalne-ocieplenie-wywiad/> (dostęp: 26.11.20); Schreiber P., *Takie są zasady gry*, <https://www.dwutygodnik.com/artykul/5582-takie-sa-zasady-gry.html> (dostęp: 16.09.20); Szymborska W., *Wybór poezji*, wstęp i opracowanie Wojciech Ligęza, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2016; Świątkowski M., *Film „Incepcja” – koniec ery „Matrixa”*, <http://www.swiatkowski.net/film-incepcja/> (dostęp: 26.11.20); Świetlicki M., *37 wierszy o wódce i papierosach*, Bydgoszcz 1996; Świetlicki M., *Jeden*, Wydawnictwo EMG, Kraków 2013; Tokarczuk O., *Gra na wielu bębenkach*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007; *Wielki słownik poprawnej polszczyzny* PWN, pod redakcją Andrzeja Markowskiego, Warszawa 2004; *Wiersze polskich poetów współczesnych*, wybór Ryszard Matuszczyński, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1977; Wierzyński K., *Wybór poezji*, wybór, opracowanie tekstu, wstęp Krzysztof Dybciak, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991; Wilgucka J., *Po co pracujemy? Sens pracy i jego twarze*, <https://stressfree.pl/po-co-pracujemy-sens-pracy-i-jego-twarze/> (dostęp: 13.11.20); Wilk C., *Kto jest w Polsce chamem*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1737630,1,kto-jest-w-polsce-chamem.read> (dostęp: 26.11.20); Wojtyła K., *Przemówienie do naczelnych rabinów i dyrektora generalnego Naczelnego Rabinatu Izraela*, <http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/1418> (dostęp: 26.11.20); Zaremba M., *Wielka trwoga. Polska 1947–1949. Ludowa reakcja na kryzys*, Wydawnictwo Znak, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Kraków 2012; Żabicki P., *Popkultura w otoczeniu nauki*, <https://cittr.uj.edu.pl/cittru/publikacje/cittru/popkultura> (dostęp: 13.11.20).

WYKAZ ŹRÓDEŁ ZDJĘĆ

Zdjęcia pochodzą ze zbiorów: Alamy: s. 9, 22 (wystawa z Muzeum II Wojny Światowej), s. 9, 23 (okładka komiksu „Maus”, sjbooks/Alamy), s. 16 (Tadeusz Gajcy, UlCon Collection/Alamy), s. 36 (biurowiec Aurum, Pete Hill/Alamy), s. 37 (ruiny placu Zamkowego w Warszawie, Archive PI/Alamy), s. 99, 116 (Banksy, „Dismaland”), s. 119, 133 (kadr 2 z „Incepcji”, AA Film Archive/Alamy), s. 133 (kadr 4 z „Incepcji”, AF archive/Alamy), s. 133 (kadr 3 z „Incepcji”, PictureLux/The Hollywood Archive/Alamy), s. 170 (okładki książek, zixia/Alamy); Archiwum Nowej Ery: s. 23 (B. Linke, „El mole rachmim”), s. 161, 165 (A. Wróblewski, „Rozstrzelanie V”); Agencja Gazeta: s. 104 (Wisława Szymborska, Sławomir Kamiński/Agencja Gazeta); BEW: s. 23 („Syn Szawła” – kadr z filmu, Archives du 7e Art/Laokoon Filmgroup/PHOTO12), s. 25 (Hanna Krall, Brykczynski Donat/BEW), s. 33, 43 (kadr 1 z „Zimnej wojny”, Supplied by LMK/LANDMARK MEDIA), s. 39 (Czesław Miłosz, caro/ULLSTEIN BILD Axel Springer Syndication GmbH), s. 43 (kadry 2 i 4 z „Zimnej wojny”, Supplied by LMK/LANDMARK MEDIA), s. 53, 65 („Dyktator” – kadr z filmu, Supplied by LMK/LANDMARK MEDIA), s. 53, 68 (kadr 2 z „Żelaznej Damy”, Sunset Box/ALLPIX PRESS), s. 53, 65 („House of Cards” – kadr z filmu, 4Cineliz/ALLPIX PRESS), s. 68 (kadr 1 z „Żelaznej Damy”, Sunset Box/ALLPIX PRESS), s. 68 (kadr 3 z „Żelaznej Damy”, Archives du 7e Art/Pathé International/PHOTO12), s. 68 (kadr 4 z „Żelaznej Damy”, ALLPIX PRESS), s. 79, 95 (Bertrand Russell, Index Fototeca/ICRITA-GEIMAGES), s. 99, 114 („Stranger Things” – kadr z filmu, Netflix/PICTURELUX), s. 99, 101 (Björk, PHOTOSHOT UPPA), s. 133 (kadr 1 z „Incepcji”, Cineliz/ALLPIX PRESS); Depositphotos: s. 174, 177 (czajnik); East News: s. 3, 161, 169 (M. Abakanowicz, „Płecy”, MAREK LASYK/REPORTER), s. 19 (Tadeusz Borowski, Danuta Lomaczewska/Fast News), s. 26 (Marek Fiedelman, Bartosz KRUPA/Fast News), s. 44 (Kazimierz Wierzyński, Danuta B. Lomaczewska/Fast News), s. 58 (Stanisław Baliński, Muzeum Literatury/Fast News), s. 60 (Sławomir Mrozek, nowak rafal/Fast News), s. 62 (scena ze spektaklu „Tango”, Justyna ROJEK/Fast News), s. 64 (scena ze spektaklu „Król Lear”, Beata Zawrzel/REPORTER), s. 126 (Olga Tokarczuk, SASCHA SCHUFRMANN/ATP/Fast News), s. 135 (Jacek Dukaj, Damian Klamka/Fast News), s. 149 (Marcin Świetlicki, WOJCIECH STROZYK/REPORTER), s. 165 (M. Hiszpańska-Neumann, „Marsz z ceglami”, Marck BAZAK/Fast News); FORUM: s. 14 (Krzysztof Kamil Baczyński, Aleksander Jajosinski/forum), s. 47 (Zbigniew Herbert, Aleksander Jajosinski/Forum), s. 70 (Jacek Kaczmarski, archiwumTVP/Forum), s. 73 (Marek Nowakowski, Andrzej Georgiew/Forum), s. 110 (Agnieszka Osiecka, Andrzej Świetlik/Forum), s. 161, 173 (K. Kozyra, „Piramida zwierząt”, Jan Rolke/Forum); Gettyimages: s. 33, 37 (ruiny katedry w Coventry, Fox Photos/Stringer), s. 36 (fragment ruin w Hiroszimy, Bettmann/Contributor), s. 107 (mural, Pier Marco Tacca/Contributor), s. 107 (wystawa „Homo Virtualis”, Vyacheslav Prokofyev/Contributor), s. 141 (kula ziemiska); Muzeum Śląskie w Katowicach: s. 87 (P. Wróbel, „W kopalni”); Shutterstock: pierwsza strona okładki (dziewczyna, chłopak, książki w cyfrze), s. 3, 64, 65, 155 (kula ziemiska), s. 3, 177 (znaki 1–4), s. 9, 22 (pomnik „Buty na brzegu Dunaju”, J_K/shutterstock), s. 22, 23 (mur), s. 33, 37 (plac Zamkowy w Warszawie, S-I/shutterstock), s. 36, 37 (mapa), s. 36 (Hiroszima, MOIOKO/shutterstock), s. 37 (katedra w Coventry, Claudio Divizia/shutterstock), s. 55 (pracownicy w biurze), s. 79, 82 (pracownicy), s. 79, 83 (maszyny), s. 82 (kobieta myśląca o różnych zawodach), s. 82, 83 (pracownicy), s. 83 (kamienie), s. 106, 107 (krzesła kinowe), s. 106 (linia produkcyjna), s. 119, 122 (G.M. Lucas, K. Hinz, „Wchłonięci przez światło”, Elisabeth Aardema/shutterstock), s. 119, 137 (Sagrada Família, Valery Fgorov/shutterstock), s. 154, 155 (spekana ziemia), s. 154 (Pekin), s. 154 (krowa), s. 155 (żółw), s. 141, 155 (lodowiec), s. 141, 157 (robot Sophia, Anton Gvozdkov/shutterstock), s. 162 (getto w Warszawie), s. 166 (Pałac Kultury i Nauki), s. 174, 175, 177 (napis SOS), s. 175, 184 (kobieta przed komputerem), s. 175, 182 (mężczyźni w sklepie), s. 174, 177 (sygnalizator), s. 177 (kobieta z uniesionym kciukiem), s. 177 (dziewczyna trzymającą się za głowę), s. 177 (mężczyzna pokazujący znak zwycięstwa), s. 182 (babcia), s. 182 (rozmawiający chłopcy), s. 182 (matka z córką), s. 184 (szampon), s. 184 (sok), s. 184 (musli), s. 184 (buty sportowe), s. 186 (ziemniak), s. 186 (podkład forum), s. 189 (chłopcy na ulicy), s. 189 (witający się ludzie), s. 189 (ludzie w parku), s. 192 (dziewczyny na ulicy), s. 193 (kartka pocztowa), s. 198 (podkład forum), s. 198, 200 (emotikony), s. 200 (skrzyżowanie), s. 203 (krem), s. 205, 206 (podkład forum), s. 208, 221 (podkład czatu), s. 209 (podkład forum), s. 218 (ojciec z dzieckiem), s. 230 (dżem), s. 230 (budżet), s. 230 (dżdżownica).

Podręcznik *To się czyta!* jest podzielony na dwie części. W pierwszej z nich, obejmującej kształcenie literacko-kulturowe, znajduje się siedem rozdziałów o wyraźnie określonej tematyce, a także omówienie okresów literackich – od czasów II wojny światowej do okresu po 1989 r. Druga część – kształcenie językowe – składa się z tematów dotyczących wybranych zagadnień z nauki o języku. W podręczniku zastosowano rozwiązania ułatwiające naukę, takie jak różnorodne ćwiczenia podzielone na kategorie, dobór ciekawych tekstów współczesnych, omówienia filmów i seriali, intrygujące tytuły lekcji, interesujące infografiki.

Ciekawe infografiki

Dzięki atrakcyjnym infografikom uczniowie mogą się przekonać, że zagadnienia i problemy, które często wydają im się trudne i abstrakcyjne, pojawiają się w życiu wielu ludzi.

Przemysłana budowa

Poszczególne tematy są zbudowane według stałej struktury, ułatwiającej intuicyjne poruszanie się w obrębie danej jednostki tematycznej.

Język polski bliski uczniom

Podręcznik wyróżnia się czytelnością i nawiązaniami do praktyki zawodowej. Treści dotyczące kształcenia językowego oraz podsumowania rozdziałów literacko-kulturowych zostały przedstawione na prostych, przejrzystych schematach. W tematach z nauki o języku pojawia się także stały element *Kultura języka w zawodzie*, który w przystępny sposób ukazuje powiązanie omawianych zagadnień z sytuacjami zawodowymi.

